

Antiquarian Services in Dutch Indies

Report on Antiquities
1929

Royal Batavian Association on
Art and Sc...

23.3.05

Albert & Co.

Mr. Dr. J. C. OVERVOORDE.

IN MEMORIAM.

Bij het ter perse gaan van dit Verslag bereikte ons het bericht uit Nederland van het overlijden van Mr. Dr. J. C. Overvoorde, laatstelijk Archivaris der stad Leiden en Directeur van het Stedelijk Museum „de Lakenhal" aldaar. Hetgeen door den overledene indertijd verricht werd in het belang van de Nederlandsche oudheden in Nederlandsch-Indië verdient hier in korte trekken te worden herdacht.

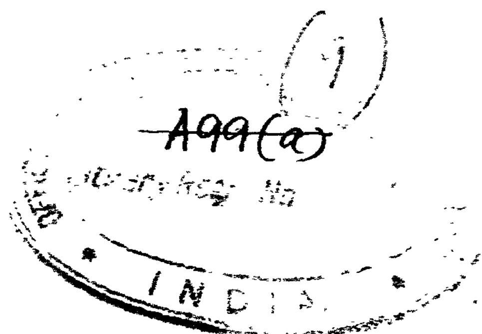
Het was immers zijn groote reis in October 1910 tot November 1911 langs de oude nederzettingen der Oost-Indische Compagnie in Azië, waarbij Zuid-Afrika, Britsch-Indië, Nederlandsch-Indië, Japan en Formosa bezocht werden, die den stoot gaf tot de belangstelling voor de Nederlandsche oudheden buiten het vaderland, waaraan tot dusver van Regeeringszijde weinig aandacht was besteed. Voor bijzonderheden omtrent deze reis wordt verwezen naar het negende Jaarverslag van de Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en een beschrijving van de Nederlandsche Monumenten van Geschiedenis en Kunst (1911), waaraan als bijlage een verslag is toegevoegd, uitgebracht door Mr. Dr. J. C, Overvoorde als lid dier Commissie, over zijn onderzoek naar de Monumenten van Nederlandschen oorsprong buiten Europa [1]).

In verband met deze reis werd door den toenmaligen Directeur der Burgerlijke Openbare Werken een circulaire ddo. 8 October 1910 No. 14532 A gericht aan een twaalftal Hoofden van Gewestelijk Bestuur, met verzoek om een opgave te willen verstrekken van de in hun gewest nog aanwezige Oud-Hollandsche monumenten. Als antwoord daarop werd zelfs uit gewesten, waar zich bekende monumenten uit den Compagniestijd bevonden, bericht ontvangen, dat aldaar geen monumenten meer aanwezig waren!

De uitslag van het onderzoek naar de Nederlandsche oudheden in Nederlandsch-Indië was dan ook bedroevend, zooals blijkt uit het Rapport door den heer Overvoorde aan Z. E. den Gouverneur-Generaal Idenburg aangeboden, gedateerd: S. S. Siberia, voor Honolulu 16 September 1911. Hierin werden aangetoond, hoeveel er reeds was verloren gegaan, en de oorzaken, welke tot de verwoesting hebben geleid, ook dat de hoofdfout te zoeken was in het totaal gebrek aan belangstelling bij vroegere besturen en bij particulieren. Vervolgens werden de middelen aangegeven om het kwaad te keeren, en de wegen, waarlangs de Regeering, zonder in al te groote kosten te vervallen, het beoogde doel zou kunnen bereiken.

In afwachting van de instelling van een Oudheidkundigen Dienst, ter vervanging van de Oudheidkundige Commissie, welke dienst op voorstel van den heer

[1]) Zie ook: Bulletin van den Nederl. Oudheidk. Bond. Tweede Serie, 5e jrg. 1912 en Neerlandia 1912, blz. 221.

Overvoorde met het behoud en de registratie van de monumenten uit den Compagniestijd zou worden belast,r ichtte de Directeur der Burgerlijke Openbare Werken andermaal een circulaire ddo. 31 Mei 1912, ditmaal gericht „aan de Chefs der Waterstaatsafdeelingen en de Hoofden van Gewestelijk Bestuur op Java en Madoera en de bezittingen buiten Java en Madoera".

Aangezien vele der gebouwen uit den Compagniestijd in handen waren van particulieren, richtte de Directeur, in opdracht van de Regeering, een gelijksoortig verzoek tot de particuliere architecten en aannemers hier te lande. Beide circulaires hielden het verzoek in, om ten Departemente mededeeling te doen van eventueele plannen tot het afbreken of tot het verbouwen van openbare of onder 's Lands toezicht staande bouwwerken, waarvan vaststond dan wel vermoed werd, dat zij van beteekenis waren uit een oogpunt van geschiedenis of kunst. Hetzelfde gold ten aanzien van kerkgebouwen en dergelijke, waarvoor op een of andere wijze subsidie van het Land werd genoten. Op de bijvoegingen van beschrijvingen, teekeningen of fotografiën als waardevol materiaal werd tevens de aandacht gevestigd.

Inmiddels was de Oudheidkundige Dienst opgericht, hetgeen voor den heer O. aanleiding was, om zijn belangelooze hulp aan te bieden voor het geval, dat voor den Dienst medewerking van deskundigen in Nederland werd gezocht voor de Hollandsche monumenten. Uit zijn desbetreffend schijven aan den toenmaligen Minister van Koloniën Th. B. Pleyte ged. 19 Augustus 1913 laten wij het onderstaande volgen:

„Met de grootste belangstelling vernam ik het in de Hollandsche pers overgenomen bericht uit de Java-Courant van 2 Juli 11. dat het besluit is verschenen tot het instellen van een Oudheidkundigen Dienst in Nederlansch-Indië, waaraan naast het toezicht op de Hindoesche en Mohammedaansche oudheden ook dat op die van Nederlandschen oorsprong is opgedragen. Het verheugt mij, door mijne reis het eerst de aandacht gevestigd te hebben op de noodzakelijkheid van maatregelen in het belang der Hollandsche Monumenten en door de besprekingen met Uwe Excellentie en met den Landvoogd en enkele hooge ambtenaren, in Indië den stoot te hebben gegeven tot de inrichting van dezen Dienst".

Tot dusver werden eventueele adviezen aangaande oudheidkundig werk, zoo dikwijls de Minister van Koloniën dit wenschte, door de Commissie van Bijstand in Nederland uitgebracht, welk lichaam, ook wat de Nederlandsche oudheden betreft, volkomen voor zijn taak berekend kan worden geacht, omdat niemand minder dan Jhr. Mr. Victor de Stuers er zitting in had. Daar het niet aanging, een adviseur buiten deze Commissie om, die haar taak, geheel belangeloos verrichtte, te erkennen, werd Mr. Dr. J. C. Overvoorde, die lid was van het Kon. Instituut, opgenomen in de Commissie van Bijstand, op voorstel van den Gouverneur-Generaal Idenburg. (Zie Gouvernementsbesluit van 26 Januari 1914 No. 17).

Als lid van de Commissie van Bijstand en als lid tevens voorzitter der Rijkscommissie voor de Monumentenzorg en als voorzitter van den Nederlandschen

Oudheidkundigen Bond heeft Mr. Dr. J. C. Overvoorde steeds geijverd voor het behoud van de Nederlandsche oudheden in Nederlandsch-Indië tot aan zijn verscheiden.

Ten slotte zij eraan herinnerd, dat de restauratie van het fort Speelwijk met het aangrenzende kerkhof in 1911, nog vóórdat de Oudheidkundige Dienst was opgericht, hoofdzakelijk het gevolg was van zijn onderzoek, en dat zijn Rapport nog als leidraad gebruikt werd bij het daarop gevolgde onderzoek naar de Nederlandsche oudheden in de Gouvernementen der Molukken, van Celebes en in de Residentie Manado. En zoo meer.

Al blijft hier te betreuren, dat hij zijn bevindingen niet in lijvige schrifturen heeft vastgelegd — door omstandigheden buiten zijn wil is het daartoe niet gekomen — toch bestaat er alle grond, om in Mr. Dr. J. C. Overvoorde den pionier te erkennen, te eeren en te gedenken van het archeologisch onderzoek naar de Nederlandsche Oudheden in den Archipel.

V. I. VAN DE WALL.

Weltevreden, Maart 1930.

Bovenstaande bijdrage beschouwe men als te behooren tot het Oudheidkundig Verslag Eerste en Tweede Kwartaal 1930.

Oudheidkundige Dienst in Nederlandsch-Indië

Oudheidkundig Verslag
1929

Eerste en Tweede Kwartaal

Uitgegeven door het

Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen

Weltevreden
ALBRECHT & Co.
1930

OUDHEIDKUNDIG VERSLAG

OVER HET

EERSTE EN TWEEDE KWARTAAL 1929.

§ 1. *Personalia.*

Het wd. Hoofd keerde medio Februari van een studiereis naar de Philippijnen terug. Op de terugreis werd Saigon aangedaan en van de gelegenheid gebruik gemaakt om de deskundigen in Indo-China te raadplegen over nauwere samenwerking, terwijl het, door de welwillendheid van den Résident supérieur van Cambodga, die een dienstauto ter beschikking stelde, mogelijk was een bezoek te brengen aan de oudheden te Angkor en te Sambor.

Bericht werd ontvangen, dat het aan Dr. F. D. K. Bosch verleend buitenlandsch verlof tweemaal met drie maanden was verlengd.

In verband met de resultaten, verkregen tijdens het bezoek aan Boroboeḍoer door Prof. Sylvain Lévi in Juli 1928, werd aan de Regeering voorgesteld hem bovendien op te dragen zich naar Parijs te begeven voor de studie der daar aanwezige handschriften van het Gaṇḍavyūha, hetgeen door Haar werd goedgekeurd.

Bij Gouvernementsbesluiten dd. 24 Januari 1929 en 24 Januari 1929 werd respectievelijk aan den Bouwkundig Inspecteur, den Heer P.J. Perquin en den Fotograaf-teekenaar den Heer J. J. de Vink een buitenlandsch verlof van 8 maanden wegens langdurigen dienst toegestaan, ingaande 2 Juli en 2 Juli a.s.

§ 2. *Reizen.*

Voor zoover de andere werkzaamheden dat toelieten, hield ondergeteekende regelmatig toezicht op de prehistorische opgravingen. Bovendien vergezelde hij in opdracht van de Regeering den Gouverneur-Generaal van Indo-China op diens bezoek aan de Midden-Javaansche oudheden en Bali, woonde in Mei het Fourth Pacific Science Congress te Bandoeng bij, trad op als leider van de excursie van de groep „archeologie, prehistorie en ethnographie" van dat Congres en leidde na afloop eerst den Directeur van Onderwijs van de Straits Settlements and Federated Malay States, Dr. R. O. WINSTEDT en daarna den Secretaris van de École française d'Êxtrême Orient, Dr. V. GOLOUBEW, nog afzonderlijk langs verschillende plaatsen van archeologisch en prehistorisch belang.

De Bouwkundig Inspecteur inspecteerde verschillende Oost-Javaansche oudheden. Waar het voorloopig onderzoek te Singasari was afgeloopen en in verband met zijn aanstaand buitenlandsch verlof geen nieuw werk wordt geëntameerd, hield hij zich overigens voornamelijk bezig met inventarisatiewerk ter hoofdplaats Malang.

De Adjunct-Oudheidkundige Dr. K. Crucq verbleef gedurende verslagperiode te Weltevreden, terwijl de Epigraaf Dr. R. Goris verschillende reizen over Bali maakte in verband met het lontar-onderzoek en de bestudeering der feesten en godsdienstige plechtigheden.

De Bouwkundig Adjunct-Inspecteur maakte een dienstreis naar Moeara Takoes in verband met van het plaatselijk Bestuur ontvangen berichten over de bouwvalligheid van dit hoogst merkwaardige monument, hield regelmatig toezicht op de werkzaamheden aan Kalasan en Lara Djonggrang, en inspecteerde Boroboeḍoer, Ngawen, Pring Apoes, Gedong Songo en Merak, terwijl de Bouwkundig Opzichter en de Fotograaf-teekenaar dagelijks Kalasan en Lara Djonggrang bezochten.

§ 4. *Geschenken.*

De volgende boekwerken werden voor de bibliotheek ontvangen:

Supplement to the Annual Report on South Indian Epigraphy for the year ending 31 March 1927.

Dr. E. C. Godée Molsbergen. Geschiedenis van de Minahassa tot 1829.

Jahrbuch des Deutschen Archaeologischen Instituts. 43sten Band (1928) (1stes und 2tes Heft).

Memoirs of the Archaeological Survey of India. No. 36 (The Dolmens of the Pulney Hills).

Annual Report of the Archaeological Survey of India 1925—26.

The proceedings of the Third Pacific Science Congress (Vol. I en II).

Archaeological Survey of India. New Imperial Series. Vol. LIII (South Indian Inscriptions Vol. III).

Verordeningen en bepalingen betrekking hebbende op de scheepvaart in Nederlandsch-Indië.

Archaeological Survey of India. New Imperial Series. Vol. L (antiquities of Indian Tibet, part II).

Memoirs of the Archaeological Survey of India. No. 35 (Excavations in Baluchistan 1925, Sampur Mound, Mastung and Sohr Damb Nāl).

Epigraphia Indica (Vol. XIX, part V).

Dr. B. Schrieke. The effect of Western influence on native civilisations in the Malay Archipelago.

Dr. W. F. Stutterheim. Indian influences in the lands of the Pacific.

§ 5. *Bescherming van monumenten en nieuwe opnamen.*

MIDDEN-JAVA

Verslag van den Bouwkundig Adjunct-Inspecteur.

Tjaṇḍi Prambanan. *(Eerste kwartaal).* Zooals in het O. V. Eerste kwartaal '28 is uiteengezet, volgt op het fries van de kroonlijst de zgn. ganzenband en

de zware, vlakke deklijst. Dat de twee laatste bijeen behooren is bewezen door één der hoekstukken van de deklijst, waaraan nog een smalle strook van den ganzenband voorkomt.

Het bijeen zoeken van den ganzenband werd vergemakkelijkt doordat alle twaalf hoekstukken voorhanden zijn en bovendien van de overige steenen maar weinige ontbreken. Bij dezen band blijkt ook weer, dat de bouwmeesters niet altijd getrouw waren aan een eenmaal aangenomen systeem. De norm is, dat de figuren tegenover elkaar zijn gesteld. Op sommige plaatsen is hiervan afgeweken en komen achter elkaar twee dieren voor, die zich in dezelfde richting bewegen. Dat bewijzen o.a. een tweetal steenen, foto No. 9764, waarvan op elk achter elkaar twee ganzen voorkomen in dezelfde richting.

Van de vlakke deklijst zijn o.m. 7 hoekstukken voorhanden. De oorspronkelijke plaats van deze werd gemakkelijk door de hoekstukken van den ganzenband gevonden. Ook het plaatsen van de overige stukken leverde geen bijzondere moeilijkheden op, omdat de afmetingen van de barsten en inkepingen mooie gegevens leverden.

Het hoogere gedeelte van de kroonlijst, dat tegelijk als soubasement van de 1e dakgeleding fungeert, bestaat uit een samenstel van horizontale geledingen met antefixverdeeling, foto's Nos. 9756, 9757, 9758 en 9760. De antifixen zijn van zeer kloek formaat en van drieërlei type.

a. het kalakop-type op de uitwendige hoeken. Hiervan zijn er 2 stuks terug gevonden;

b. het palmet-type voor de inwendige hoeken. Deze zijn alle 8 voorhanden;

c. het nis-type met menschelijke buste. Van de 28 stuks, die hiervan noodig zijn, zijn er 27 stuks min of meer fragmentarisch voorhanden.

Het bijeen behooren van de antefixen, lijsten, het fries etc. wordt door de stukken zelf duidelijk bewezen, vide foto's Nos. 9757 en 9760. Dat het samenstel direct op de zware deklijst van de kroonlijst thuis behoort, wordt bewezen:

1e. door de oude „moeten", welke nog duidelijk zichtbaar zijn op de bovenvlakken van enkele hoekstukken van de zware deklijst. Hoewel het juist is, dat „moeten" nooit eenige aanwijzing kunnen geven omtrent het type, zijn het toch voor de afmetingen en het beloop van de bovenliggende steenlaag waardevolle gegevens.

2e. door de lengte van de complete velden, zie o. a. foto's Nos. 9757 en 9758, welke klopt met de breedte van de onderliggende teerlingvelden. En daar deze lengten in geen enkele hoogere geleding van den kop kunnen voorkomen, is ook hiermede de plaats van het samenstel aangewezen.

3e. door het feit, dat dit deel direct behoort onder de 1e dakgeleding, wat we in het volgende kwartaal nader uiteen hopen te zetten.

Bij den ganzenband hebben we aangetoond, dat op enkele plaatsen in de versiering van den gewonen norm is afgeweken. Eenzelfde nonchalance vinden we ook in de versiering van dit fries. Zoo komen o. a. op de paneelen, welke bij de kalakop-antefixen aansluiten, afwisselend 3 en 4 wajra's voor; op de paneelen in de inwendige hoeken 2 of 3 wajra's, foto's Nos. 9757 en 9758. Dat hier geen systeem

achter schuilt, blijkt al dadelijk uit het aantal wajra's op de paneelen van de uitwendige hoeken. Van de 12 hoekantefixen zijn er 7 stuks met aan elke zijde een paneel met 4 wajra's; 3 stuks met aan één zijde een paneel met 4 en aan de andere zijde een paneel met 3 wajra's, en 2 stuks met aan elke zijde een paneel met 3 wajra's. Met deze gegevens is het onmogelijk, om een symetrische verdeeling over de 12 hoeken te verkrijgen.

Eenzelfde willekeur vinden we ook bij de paneelen in de inwendige hoeken, waar het aantal wajra's afwisselend 2 of 3 is, wat natuurlijk een groot breedteverschil der wajra's tengevolge heeft, foto's Nos. 9757 en 9758.

Momenteel wordt dit gedeelte weer op den grond opgesteld. Intusschen wordt ook de 1e dakgeleding bijeen gezocht.

Het onderzoek van den Zuidelijken stapelmuur is beëindigd. In totaal kwamen hierbij 178 geornamenteerde stukken aan het licht, die in den muur waren verwerkt. Van deze zijn er 17 stuks van den hoofdtempel afkomstig. Nu de Zuidelijke muur is onderzocht, moest een beslissing genomen worden, of ook de Oostelijke muur onderzocht zal worden. Zooals we reeds in het O. V. 4e kwartaal '28 schreven, zullen er waarschijnlijk weinig stukken van de grootere tempels in den muur verwerkt zijn. Daar er echter niet de minste zekerheid bestaat, is door het wd. Hoofd van den Dienst beslist, dat ook deze muur geheel omgestapeld moet worden.

Onder de vele geprofileerde steenen, die uit den Zuidelijken muur voor den dag kwamen, was o.a. ook een tusschenpilaster, welke tot de reliefreeks op den Brahma-tempel behoort. Door deze vondst kon van enkele reliefs weer de oorspronkelijke volgorde vastgesteld worden. Tegelijk werd hiermede een groote moeilijkheid in de lezing van de reliefs opgelost. Stap voor stap nadert de serie nu zijn voltooiïng. In totaal zijn er 14 lange en 16 korte reliefs geweest. Van deze zijn er nu 12 lange en 15 korte reliefs terug gevonden.

Tjaṇḍi P r a m b a n a n. *(Tweede Kwartaal).* In het vorig verslag zijn wij de werkzaamheden gevolgd tot en met de bovenste geledingen van de kroonlijst, de wajrafriezen etc. Gedurende het afgeloopen kwartaal zijn de verschillende fragmenten van de 1e dakgeleding verder bij elkaar gezocht en voor een gedeelte op den grond opgesteld. Daar deze werkzaamheden nog in vollen gang zijn, willen we met een verslag over dit onderdeel van den tempel wachten, tot het geheel gereed is, omdat een verslag, hoe beknopt dan ook, zonder foto's weinig zin heeft.

Na de omstapeling van den Zuidelijken ringmuur werd eerst het terrein tusschen den tijdelijken en den eigenlijken ringmuur onderzocht. Reeds verleden jaar was hieraan begonnen, maar dit werk moest toen door gebrek aan fondsen gestaakt worden.

Bij de jongste ontgraving kwamen nog enkele geornamenteerde steenen aan het licht, waaronder zich zeer belangrijke stukken bevonden o.a. een nisafdekking van gordel D van den Çiwa-tempel; een fragment van den grooten kalakop boven den Oostelijken ingang van den hoofdtempel en een basrelief van het

Zuidelijke hoftempeltje. In het geheel werden bij dit terreinonderzoek 15 geornamenteerde stukken gevonden, waarvan er 6 stuks tot den hoofdtempel behooren.

Bij deze en alle vorige opgaven van het aantal stukken, die van den hoofdtempel afkomstig zijn, dient rekening gehouden te worden, dat alleen die stukken worden geteld, die direct in de verschillende gordels geplaatst kunnen worden. Het werkelijke aantal is dus veel grooter. Eerst wanneer alle gordels zijn behandeld, zal een volledige opgave mogelijk zijn. Zoo werden bijv. voor de 1e dakgeleding niet minder dan 93 stukken in de nieuwe aanwinsten gevonden.

Tjaṇḍi K a l a s a n. *(Eerste Kwartaal)*. De restauratie van den Noord-Oost- en Noord-Westhoek en van de Noordelijke cella werd in het begin van het kwartaal voortgezet. Einde Januari waren deze werkzaamheden gereed en kon de steiger afgebroken worden.

Behalve de dagobs op de ware hoeken, werden ook de twee binnenste boven den Noordelijken voorsprong hersteld. Van de laatste was de grootte uit de aangetroffen fragmenten in de ruïne bekend. Ook de hoogte en vorm stond vast.

Zooals bekend, bevindt zich op elke zijde van het bekronende bouwdeel achter de dagobs een ondiepe nis. Nu staat op den Zuidelijken voorsprong en op de Oostzijde van de Noordelijke cella de dagob in de as van de achterliggende nis. Op de Westzijde staat de dagob echter 10 cM. buiten de as. Een vergissing is onmogelijk, omdat èn de dagob èn de nis in het bestaande werk werden aangetroffen. Dit is weer een van de vele onnauwkeurigheden in de uitvoering. We wijzen hier speciaal op, omdat we later bij de verantwoording van de reconstructie van Prambanan ook dergelijke dingen zullen tegenkomen.

Van de Dhyāni-Boeddha's in de nissen van de Ie dakgeleding kon er één herplaatst worden op de Noordzijde van den Westelijken voorsprong. Oorpronkelijk hadden we alleen het benedengedeelte van dit gebroken beeld op het terrein. Het bovenstuk was in het bezit van den heer Brutel de la Rivière te Randoe Goenting, die het voor herplaatsing in den tempel welwillend aan den Dienst afstond.

Na het afbreken van den steiger werd de voet onder handen genomen. Ook hier heeft de voet als drager van het geheel een belangrijke functie bekleed. Helaas is er weinig meer van over. In het vorig kwartaal rapporteerden we, dat de profileering van den voet tot en met het ojief boven den vlakken dekband is terug gevonden. Hoe verblijdend dit op zich zelf ook is, van een practische reconstructie kan echter geen sprake zijn. Zelfs een partieele uitvoering is onmogelijk. In de eerste plaats ontbreekt van één laag de absolute zekerheid en bovendien is het voorhanden materiaal van de geornamenteerde paneelen onvoldoende.

Niettemin hebben we gemeend den bestaanden toestand te kunnen verbeteren door hier en daar de geledingen te completeeren en den bovenkant in te dekken met een steenlaag. Het laatste geeft het voordeel, dat het lichaam van den tempel niet meer oprijst uit een smal grasveldje, maar uit één steenen massief.

Bij het verdere terreinonderzoek kwamen enkele belangrijke vondsten aan het licht. Toen in het vorige jaar aan de Zuidzijde een proefgleuf om den voet van den tempel werd gegraven, kwamen daarbij verscheidene bekapte stukken mergelsteen uit den grond; enkele waren zelfs geornamenteerd. De herkomst was toen zeer raadselachtig. Van den eigenlijken tempel konden ze niet afkomstig zijn, omdat deze geheel uit andesietblokken is opgebouwd. Fundamenten van bouwwerkjes om den tempel werden toen ook niet gevonden. Thans is deze vraag opgelost, want bij de afgraving van het terrein aan de West- en Noordzijde werden om den voet van den tempel de restanten van kleine in witte steen opgetrokken stupa's gevonden, foto's Nos. 9488, 9714. Helaas is alles zeer vervallen.

Op elke halve zijde, dus tusschen de trappen en de hoeken van den tempelvoet, liggen er 6 stuks en op den hoek zelf ook nog één, zoodat er in totaal (8 × 6) + 4 = 52 stuks geweest zijn. Die op de Zuidelijke helft van den tempel zijn zoo goed als geheel verdwenen.

Tot dusver zijn er 7 stuks ontgraven. Alle bleken reeds vroeger omgewoeld te zijn. De steenen urnen waren leeg en lagen of omgekeerd of ergens in een hoek. Soms werden in één put twee of meer urnen gevonden; in een andere lagen alleen deksels etc. Bovendien werden in de putten verscheidene stukken gevonden, die tot de eigenlijke stupa's behoord hebben, o.a. friesstukken. lijsten, pynakels, pajongs, enz. Niettemin zullen alle putten zorgvuldig onderzocht worden. Er is een staat aangelegd, waarop wordt aangeteekend wat in elken put afzonderlijk wordt gevonden.

Dank zij de vele stukken, die in de putten en om de fundamenten zijn gevonden, is het nu reeds mogelijk een beeld van de stupa's te verkrijgen. Het verdere onderzoek brengt misschien de ontbrekende schakels, zoodat een getrouwe reconstructie-teekening is te maken. In vorm vertoonen ze veel overeenkomst met de bekende stupa van Tjoepoe Watoe. Een vierkant voetstuk, waarop een hooge, slanke stupa rust. De stupa van Tjoepoe Watoe en ook die van Palgading missen den pynakel. Bij Kalasan zijn we zoo gelukkig geweest belangrijke fragmenten van den pynakel en pajong terug te vinden. We hopen ook in dezen, dat het verder onderzoek de volle waarheid aan het licht zal brengen.

Behalve de stupa's werden aan de Noordzijde nog de restanten van een ringmuurtje gevonden, vide foto No. 9715. Ook dit was geheel in witte steen opgetrokken. Met behulp van de gevonden fragmenten kon het profiel gereconstrueerd worden. Het was een heel eenvoudig muurtje, in den geest van dat wat den hoofdtempel van tjaṇḍi Sewoe omsluit. Aan de Westzijde is thans het beloop niet meer te volgen; aan de Oostzijde schiet het door buiten onze terreingrens. Zoodra het te velde staande riet gesneden is, zal een verder onderzoek naar het beloop ingesteld worden. Dit kan dan tegelijk met het onderzoek van het klooster plaats hebben.

Verder werd vóór de Oostelijke trap, tegenover den hoofdingang dus, een groot blok steen gevonden, wel wat gelijkend op een z.g.n. „moonstone van Ceylon", foto No. 9716. Van een dierenriem is echter geen sprake, een paar groote voluten maken de eenige versiering uit. Toch is dit op Java een unieke vondst.

In den hoofdingang werden de afgeweken posten onder de dorpels opnieuw gesteld, en tegelijk de gebroken dorpels door kanaalijzers ondervangen. Het afwerken van den voet enz. had geregelden voortgang, zoodat de werkzaamheden te Kalasan in het begin van het volgende kwartaal gereed kunnen zijn, waarna direct met de restauratie van tjaṇḍi Sari zal begonnen worden.

Te Djocja werden bij twee particulieren 3 basreliefs (apsara-groepen) van Kalasan aangetroffen, welke door de eigenaren aan den Dienst werden afgestaan. De reliefs zijn naar het tempelterrein overgebracht.

Tjaṇḍi Kalasan. *(Tweede kwartaal)*. In het het begin van Mei kwam de restauratie van Kalasan gereed. Om nog enkele van de ledige nissen aan hun oorspronkelijke bestemming te doen beantwoorden, zal nog eens een poging gedaan worden, om de beelden uit de Chineesche klenteng op Pintoe Besi te Weltevreden terug te krijgen. (Rapport O. C. 1901). Misschien zijn de godsdienstige opvattingen van de Chineesche ingezetenen in den loop der jaren wel dusdanig veranderd, dat er nu geen onoverkomelijke bezwaren meer zijn om de beelden terug te geven.

Voor den tempel zou het een groote aanwinst zijn als de nissen, die nu als ledige ruimten werken, weer met de oorspronkelijke sculpturen werden verrijkt.

Nu hiermede tegelijk de geregelde verslagen over Kalasan eindigen, willen we besluiten met een enkel woord van lof aan den heer Van Coolwijk, die gedurende de werkzaamheden met de uitvoering was belast. Met groote toewijding en liefde heeft hij de hem opgedragen taak volbracht, en aan zijn medewerking danken we in niet geringe mate de tot stand gekomen restauratie van één der schoonste Hindoe-Javaansche monumenten.

Tjaṇḍi Sari. *(Tweede Kwartaal)*. Zoodra de restauratie van Kalasan was beëindigd, werd het materiaal van den steiger enz. overgebracht naar tjaṇḍi Sari. De restauratie van dit kostelijk monument hopen we uit te voeren volgens dezelfde principes en methodes welke bij Kalasan gevolgd zijn. Dus ook hier zal in de eerste plaats het oude zooveel mogelijk behouden worden, terwijl we er met de uiterste zorg voor hopen te waken, dat er door het invoegen of completeeren met nieuwe stukken geen storende elementen ontstaan.

Ofschoon dus het afbreken tot het strikt noodzakelijke beperkt zal worden, toch zullen de gedeelten, die afgehaald moeten worden, nog omvangrijk zijn, omdat de ruïne op verscheidene plaatsen zeer bouwvallig is, foto's Nos. 9729—'30—'31— en '32. (Helaas geven de foto's nog maar een gebrekkigen indruk van den waren toestand).

Zoo dienen bijv. alle uitwendige hoeken tot de groote scheuren op de zijvlakken afgehaald te worden. Hiermede wordt natuurlijk niet het wegwerken der scheuren beoogd, maar het is noodzakelijk, omdat de hoeken op dusdanige wijze van de kern zijn afgeweken, dat zonder voorafgaande afbraak geen behoorlijke aansluiting meer te verkrijgen is.

Het afbreken zal ook hier eenige ontluistering tot gevolg hebben, maar daar is niet aan te ontkomen. Toch zal het slechts op hoogst enkele plaatsen het geval zijn, want, zooals de foto's doen zien, is de stuccolaag al op de meeste voegen gebroken.

Tegelijk met het afbreken van de hoeken zullen de tegenwoordige min of meer storende onderstoppingen verdwijnen. In de plaats hiervan willen we de hoeken in denzelfden geest doortrekken als het resteerende gedeelte van den voet. Zonder bijzonder in het oog te vallen wordt hiermede toch voldoende steun voor den bovenbouw verkregen. Fraai is het echter niet, maar we zien geen andere oplossing.

Van den oorspronkelijken voet is behalve het plint niets meer over, zoodat we tegen wil en dank moeten volstaan met een vulling, die voldoende steun voor het bovenwerk geeft.

Behalve de hoeken moeten de meeste nissen voorzien worden. Vele dorpels zijn gescheurd en ontzet. De vlakke posten onder de dorpels zijn in de meeste gevallen geheel verbrijzeld, enz.

Verder dienen de daketage en de gewelven geheel gerestaureerd te worden. Vooral de gewelven verkeeren in een deplorabelen toestand. Reeds zijn grootere en kleinere gedeelten gevallen en het gevaar is groot, dat ze geheel ineen zullen storten.

Ofschoon we het monument met de grootste piëteit hopen te behandelen en het invoegen van nieuwe stukken zooveel mogelijk vermeden zal worden, toch zal er op verscheidene plaatsen niet aan te ontkomen zijn, omdat vele steenen totaal verbrijzeld zijn. Gelukkig kan het vervangen op een hoogst enkele uitzondering na zonder beschadiging van de sculpturen of de geornamenteerde partijen uitgevoerd worden. In hoofdzaak gaat het om vlakke lijsten, posten, pilasters, enz.

Evenals bij Kalasan hopen we ook hier, zoo mogelijk, enkele onderdeelen te completeeren. Wel is het beschikbare materiaal bedroevend gering, maar onder het weinige schuilen waardevolle stukken. Zoo zal o.a. getracht worden, om op den Noord- en Zuid-Westhoek het silhouet te herstellen. Op de foto's Nos. 9731 en '32 zien we den toestand van de beide hoeken vóór de restauratie, terwijl foto No. 9734 nog een detail geeft van de bekroning op den Noord-Westhoek. Of het inderdaad gelukken zal, om het beoogde doel te bereiken, zal er in de eerste plaats van afhangen of de dagob terug gevonden wordt. De kans is wel groot, omdat er weinig meer voor noodig is.

Begin Juni was de steiger gereed en kon met het afbreken begonnen worden. Al spoedig bleek het gewenscht, om de bovenste lagen van de daketage in hun geheel af te nemen. De gedeelten van de kern, die na het afhalen van de huid en de gewelven bleven staan, waren zoo klein, dat het voor een richtige uitvoering gemakkelijker en goedkooper was, om den geheelen top laag voor laag weg te nemen.

Hierbij kwamen tusschen de gewelven, dus boven de scheidingsmuren, twee merkwaardige sleuven van ongeveer 1.50 M. diep aan het licht, foto's Nos. 9742 en'43. De bedoeling van deze sleuven is tot dusver onbekend. Het zijn lange, smalle gleuven met zeer onregelmatige, ruw bekapte wanden. Dit zou een aanwijzing kunnen

zijn, dat het gewone uitsparingen zijn, maar tegenover de groote massa steen, die hier verwerkt is, heeft de besparing met deze holten toch eigenlijk geen practische beteekenis.

Bijzetplaatsen van urnen of dergelijke zijn het blijkbaar ook niet geweest, want ofschoon ze geheel met aarde waren gevuld, werd er behalve wat steenslag, dat op den bodem lag, niets bijzonders in gevonden.

Met het einde van het kwartaal was de afbraak van de gewelven, hoeken en de dakbekroning zoover gevorderd, dat op de Noordzijde met het terugstellen van de hoeken enz. begonnen kon worden.

Tijdens de afbraak werden in de directe omgeving van de tjaṇḍi enkele proefsleuven gegraven, met het resultaat, dat ten Noorden en ten Westen de restanten van een ringmuur werden gevonden. Helaas is de muur reeds voor het grootste gedeelte uitgegraven, zoodat niet geconstateerd kon worden of er poorten enz. in geweest zijn. Aan de Oostzijde tegenover de oorspronkelijke portiek werd eveneens een voorloopig grondonderzoek ingesteld, maar ook hier was het resultaat zeer mager. Een onregelmatige vloer van ruw bekapte steenen was het eenige, dat tot dusver aan het licht kwam. Bovendien is het nog zeer de vraag of de vloer wel oorspronkelijk is. Het kan best zijn, dat het een latere stapeling is.

Behalve het restant van den ringmuur werden aan de Noordzijde ongeveer 35 M. van de tjaṇḍi nog een aantal lijsten, geornamenteerde friezen etc. gevonden. De steen is geen andesiet maar mergel. Daar er ook stukken van dagobs onder voorkomen, was de eerste gedachte, dat we evenals bij Kalasan met restanten van stupa's te doen hadden. Uit het verder onderzoek bleek dit echter niet zoo te zijn. Wel zijn het restanten van stupa's, maar ze hooren hier niet thuis. In de eerste plaats werd er geen enkele fundeering gevonden, bovendien zijn de versieringen, profielen, afmetingen enz. van de stukken volkomen gelijk aan die van de stupa's van Kalasan, zoodat we meenen, dat ze inderdaad bij Kalasan behooren. Als de stukken, die alle van een bovenbouw afkomstig zijn, hier inderdaad thuis behoorden en bij de ontgraving nog op hun oorspronkelijke plaats lagen, dan zouden er ook noodwendig fundeeringen gevonden moeten zijn, want het is toch niet denkbaar, dat men de steenen van een fundeering weghaalt en die van den bovenbouw laat liggen. Hoogstwaarschijnlijk zijn de stukken van tjaṇḍi Kalasan weggesleept, om hier als fundeeringsmateriaal te dienen. Dat er enkele stukken onder zijn, die aan elkaar passen, doet aan deze veronderstelling niets af of toe, omdat men desnoods één stupa in zijn geheel kon weghalen.

Merkwaardig is nog de vondst, eveneens ten Noorden van de tjaṇḍi, van zeven aarden potjes. Ze werden ongeveer 0.25 M. beneden het oorspronkelijke maaiveld gevonden en stonden zonder kist of eenig ander omhulsel bij elkaar in den grond. De vorm is als die van de urnen van Kalasan; ze zijn echter iets kleiner. In twee potjes werden enkele ijzeren lepeltjes gevonden, overigens bestond de inhoud uit gewone aarde. In hoeverre we hier met urnen dan wel met gewone potjes te doen hebben, is voorshands nog een onopgeloste vraag.

Andere Midden-Javaansche oudheden. Zooals altijd zijn de reliefs van den hoofdmuur in de 1e gaanderij van Boroboeḍoer in de eerste maanden van het jaar zeer nat. De oorzaak van het kwaad is o.i. het regenwater, dat zich door de poreuze steen in den heuvel kan verzamelen en lager een uitweg zoekt. Om het euvel afdoende tegen te kunnen gaan, zouden zeer kostbare maatregelen genomen moeten worden. Hiervoor ontbreken echter de fondsen.

Van Sari (Sorogedoeg) werd een situatie-teekening gemaakt met de bedoeling, om hier, zoodra zich de gelegenheid voordoet, een flink terrein aan te koopen.

Van den Ass. Resident te Djocja, Dr. Adam, ontvingen we het bericht, dat in de desa Pajak bij Pioengan een oude put was gevonden. Bij een bezoek bleek het een waterput te zijn bestaande uit 7 ringen van witte steen. De put is ongeveer 4.60 M. diep en heeft een diameter van 0.77 M. In hoever we hier werkelijk met een ouden put te doen hebben, is moeilijk te beoordeelen. De bevolking, die den put helaas op eigen houtje heeft uitgegraven, beweert er niets dan aarde in gevonden te hebben. Of dit inderdaad zoo is, is al heel lastig uit te maken.

De toestand van tjaṇḍi Pring Apoes is niet safe. De Noorderwand van dit in vele opzichten merkwaardige tempeltje is door het geheel ontwrichte gewelf naar buiten gedrukt en het gevaar was groot, dat ze te eeniger tijd den zijdelingschen druk niet meer kon weerstaan, wat een geheele ineenstorting tot gevolg zou hebben. Nu dateert deze toestand wel niet van gisteren of eergisteren, want ruim 20 jaar geleden trof de heer Van Erp reeds voorzieningen en uit de foto's blijkt, dat de toestand toen al was als nu. De houten stutten, die de heer Van Erp plaatste, waren echter sedert lang verdwenen en nimmer vervangen.

Gaarne zouden we nu afdoende maatregelen hebben getroffen, maar door omstandigheden moesten we voorloopig met een stevige schoring van de Noordzijde volstaan. Ook de Oostzijde werd plaatselijk gestut en het dak op enkele plaatsen ondervangen. Zoodra zich de gelegenheid voordoet, hopen we het tempeltje te restaureeren.

De tempels op het Diëng-plateau, tjaṇḍi Pendem, Asoe, Lawang, Ngawen, Idjo en Selagrija werden schoon gemaakt.

Verslag van den Bouwkundig Opzichter.

Tjaṇḍi Kalasan. *(Eerste Kwartaal).* Westelijke voorbouw. Nadat de restanten van dezen voorbouw waren afgebroken werd begonnen met het wederom opnieuw stellen hiervan. Laag voor laag werd volgegoten met cementspecie en waar noodig voor versterking ankers aangebracht.

De gebroken dorpels boven de nissen in de cella (respect: Zuidelijke en Noordelijke wand) werden door middel van een zware ijzeren plaat, gebogen volgens het beloop van den onderkant van deze dorpels, ondervangen. Daarna werden de scheuren met cementspecie volgegoten.

Teerlingbasis. (Ware hoek Noord-West.) Met het aanmaken en stellen van de lijsten op dezen hoek werd geregeld voortgegaan. Van den hoekpilaster van den teerling werden enkele verbrijzelde steenen door nieuwe vervangen. Ook van de nispilasters in den teerling werden de uitgeweken gedeelten afgebroken en opnieuw gesteld. De verbrijzelde steenen hiervan werden door nieuwe vervangen. Daarna werd de steiger afgebroken.

Toegang Hoofdcella. De gebroken dorpels boven den doorgang naar deze cella werden door middel van twee kanaalijzers ondervangen, daarna de scheuren gedicht met cementspecie.

Eerste Soubasement. De resten van dit onderdeel van het bouwwerk werden voor het grootste gedeelte afgebroken en opnieuw gesteld. De ontbrekende lijsten van het nog bestaande gedeelte, ojief en halfrond, werden opnieuw aangemaakt, de daarop volgende versneden lijst, die aan de Noordzijde nog vrijwel geheel compleet is, werd aan den Zuid-Westhoek ook voor een gedeelte aangemaakt. De op het terrein aangetroffen fragmenten van deze lijst werden, volgens de paneelverdeeling, opnieuw gesteld. Helaas kan uit de aanwezige paneelfragmenten geen stuk aan elkaar gepast worden, zoodat van de boven de voren genoemde lijst behoorende paneelen niets kan herplaatst worden. Wel werd een hoekstuk aangetroffen, waaruit blijkt dat de versiering van deze paneelen bestaat uit, afwisselend, een vlecht- en bloemmotief. Boven deze paneelen kwam dan wederom een versneden lijst, daarboven de deklijst en hierop de vloer van den omgang, aan den buitenkant bewerkt als ojief en op de hoeken en waarschijnlijk in het midden van de lange zijden, de spuiers. Dit laatste naar aanleiding hiervan, dat er op het terrein twee soorten spuiers werden aangetroffen, enkele waarvan de onderzijde als hoekstuk en enkele waarvan de onderzijde vlak afgedamd is. Ook is van de hoekspuiers de aanzet van het ojief van den vloer gerekt.

Uit aanwezige fragmenten werd door aan elkaar passen getracht of deze mogelijk tot de balustrade konden behooren, dit gelukte echter niet, zoodat van de balustrade tot heden toe niets bekend is en dus ook voor verschillende fragmenten nog geen plaats van herkomst gevonden is.

De vierkant omgaande vloer rond het 1e soubasement die geheel verzakt was, werd opgebroken en opnieuw gelegd. Deze werkzaamheden kwamen in dit kwartaal gereed.

Ter hoogte van de versneden lijst van het 1e soubasement, dus vlak boven den half ronden band, werd een ruwe vloer van tempelsteenen gelegd aansluitende aan de fundeering van het 2e soubasement. Deze vloer zal in het begin van het volgende kwartaal gereed komen.

Afwatering en ontgraving terrein. Voor afwatering werd aan de Oostzijde een korte buisleiding gelegd, deze mondt uit in een bestaande gegraven

leiding, die het water wederom afvoert naar een meer oostelijk gelegen diepere bevloeiïngsleiding. Rondom het terrein werd een goot gegraven en bij de buisleiding een vergaarbak gemetseld.

Bij een vroegere proefgraving aan de Zuidzijde van het terrein was het al opgevallen dat er onder de steenen die voor den dag kwamen en bij den tempel behoorden, ook verscheidene wadassteenen werden opgegraven, waaronder enkele fraai versierde paneelfragmenten, een gedeelte van een dagob en versierde lijstjes. Al deze steenen lagen zonder eenig verband door elkaar en hiervoor kon geen bestemming gevonden worden.

Bij de algeheele ontgraving van het tempelterrein bleek nu dat zich rondom den vloer van het 1e soubasement de resten van een rij van grafmonumentjes van wadassteenen bevindt. Aan weerskanten van elken trapuitbouw bevonden zich zes monumentjes met op iederen hoek nog een, zoodat er dus in totaal 52 van deze stupa's geweest zijn. Het vierkante grondvlak meet ± 2.16 M. met tusschen elk monumentje een afstand van ± 0.45 M.

De afstand van den buitenkant vloer tot aan het grondvlak van de stupa's bedraagt ongeveer 0.42 M. Ongeveer 18 cM. onder den bovenkant vloer ligt nog een vlijlaag om de bouwwerkjes, zoodat dus tusschen elke stupa een smalle steenen gang geformeerd werd. Met dit laatste was dus ook de juiste terreinhoogte bekend. Helaas zijn al deze stupa's zwaar beschadigd en uitgegraven, van sommigen bijna zoo goed als niets meer over. Wel zal het waarschijnlijk mogelijk zijn uit de gevonden fragmenten deze stupa's op teekening te reconstrueeren. Momenteel is men nog bezig met de ontgraving ervan. Ter gelegener tijd zal een afzonderlijk rapport over deze ontgraving met situatie-teekening worden ingediend.

Aan de Oostzijde werd voor den trapuitbouw nog een zeer groote aantrede aangetroffen, aan de voorzijde bewerkt met afgeschuinde ronde hoeken en in het bovenvlak links en rechts aan den voorkant een kleine spiraal ingehakt. De afmetingen van dezen steen bedragen 2.40 M. × 0.80 M. breed en 0.60 M. dik. Deze aantrede, die voorover gezakt was, werd op z'n oorspronkelijke plaats, vlak voor den trapuitbouw gelegd.

De op het terrein aanwezige fragmenten werden aan de uiterste zijden hiervan opgesteld.

Begin volgend kwartaal zullen de werkzaamheden aan Kalasan gereed komen en dan begonnen worden met tjaṇḍi Sari.

Tjaṇḍi Kalasan *(Tweede kwartaal)*. De ruwe vloer aansluitende aan de fundeering van het tweede soubasement kwam begin van dit kwartaal gereed.

Geregeld werd voortgegaan met het bijhakken van nieuw aangemaakte lijsten. Tijdens de terreinafgraving kwam nog een zeer fraai kopje van een Dhyāni-Boeddha voor den dag, dit werd aan den Adj. Inspecteur afgedragen. De kleine versierde fragmenten en scherven werden in de Zuidelijke cella geborgen, totaal 174 stuks. Den vierden Mei kwamen de werkzaamheden aan tjaṇḍi Kalasan gereed.

Tjaṇḍi Sari *(Tweede kwartaal)*. Aan de Noordzijde van het tempelterrein werd een stuk grond afgehuurd voor berging van het af te breken materiaal. Op dit terrein werden eerst verschillende proefsleuven gegraven en kwamen in den Noord-Oost- en Noord-Westhoek fraai versierde wadassteenen voor den dag, zoodat al dadelijk de gedachte opkwam, dat ook hier een aantal grafmonumentjes geweest moeten zijn, zooals bij Kalasan het geval is. Echter werd geen enkele steen in verband aangetroffen en het gelukte tot heden nog niet de juiste plaats te vinden waar deze monumentjes eventueel gestaan hebben. In den Zuid-Westhoek van het gehuurde terrein (Noord-Westhoek van het tempelterrein) kwam een restant van eene fundeering, vermoedelijk van den ringmuur afkomstig, voor den dag. In den Zuid-Oosthoek werden op een diepte van 1.20 M. tot 1.50 M. 7 stuks urnen van gebakken aarde bij elkaar aangetroffen, gevuld met aarde en bij enkelen tusschen de aarde sterk vergane stukjes ijzer in den vorm van lepeltjes.

In verband met de werkzaamheden aan den tempel werd van een verder onderzoek voorloopig afgezien, later kan dan het geheele gehuurde terrein nauwkeurig ontgraven worden. Gelijkertijd met bovengemeld onderzoek werd begonnen met het maken van den steiger rond het geheele bouwwerk, terwijl ook tevens de drie gewelven boven de kamers op afdoende wijze geschoord werden, zoodat bij het afnemen van de restanten van de bekroningen en dakgeleding geen gevaar voor instortingen zou bestaan.

Dagobs en dakgeleding. Nadat de steiger en het schoorwerk gereed waren werd begonnen met het afnemen van de, zonder eenig verband, door elkaar liggende steenen op het bovenvlak van den tempel. Vervolgens werden de restanten van de dagobs en daarna de geheele dakgeleding afgebroken tot op de kroonlijst. Laag voor laag werd gemerkt en op het afgehuurde terrein opgesteld.

Van de dagobs kan gezegd worden dat er in totaal 9 stuks geweest zijn en niet, zooals op de teekeningen van IJzerman is aangegeven, 6. Er zijn drie rijen van drie, dit bleek duidelijk uit de afteekeningen van de plinten van deze dagobs op de bovenste laag van de dakgeleding.

Bij het afbreken van de dakgeleding bleek, dat de twee binnenmuren tusschen de kamers op gewelfhoogte niet massief zijn, doch beiden een sparing hebben, lang 4.— M., hoog 1.80 M. en breed ± 0.40 M. Deze sparingen zijn niet vlak afgewerkt doch ruw gelaten zooals het met de lengten van de steenen uitkwam. Waarvoor deze uitsparingen gediend hebben is niet duidelijk, van waarde werd er niets in aangetroffen, wel bleek er door de tempelbouwers steenslag in geworpen te zijn. Bovengenoemde werkzaamheden kwamen in dit kwartaal gereed.

Verslag van den Fotograaf-teekenaar.

Rapporteur verdeelde zijn fotografische werkzaamheden tusschen Tj. Kalasan en Tj. Prambanan.

Den 5den Januari ging hij met den Adj. Bouwk. Inspecteur op tournée voor één dag naar de tempels van Gedong Songo, welke alle geïnspecteerd werden.

Vele en aanhoudende regens hebben het fotografisch werk erg belemmerd. In dit kwartaal werden de windhoeders (van den Çiwatempel) welke op het Zuiden liggen, gefotografeerd, zijnde: de *nos.* I tot en met XII en zullen de negatieven worden opgezonden nadat de heele serie compleet is.

Den 5den Februari begaf hij zich naar het Diëng-plateau, in opdracht van den Adj. Bouwk. Inspecteur, naar aanleiding van een onderzoek inzake diefstal van eenige beeldfragmenten waarover reeds een uitvoerig rapport is ingediend aan den Adj. Bouwk. Inspecteur. Op den 9den dezer was rapporteur weer 's avonds te Jocja terug.

Opgemeten werden de trappen en de onderbouw van den omgang van tjaṇḍi Kalasan, t. w. voor-aanzicht en doorsnede over de trappen. Tevens werden alle fragmenten opgemeten, die waarschijnlijk van den bovenbouw van tj. Kalasan afkomstig zijn, met het oog op de reconstructie-teekening.

Opnamen werden gemaakt van de gevelvelden van den Çiwatempel, die op den beganen grond zijn opgesteld door den Adj. Bouwk. Inspecteur. Ook deze zullen worden opgezonden, wanneer alle opnamen gedaan zijn.

BUITENBEZITTINGEN

Verslag van den Bouwkundig Adjunct-Inspecteur.

Moeara-Takoes. Naar aanleiding van een schrijven van wijlen den heer Van der Plas, in leven Assistent-Resident van Pajakoemboeh, werd aan ondergeteekende een inspectiereis naar Moeara-Takoes opgedragen. In Juni werd aan deze opdracht voldaan.

Gelukkig bleek bij het bezoek, dat de toestand van den stupa in het schrijven van den Ass.-Resident al te somber was geschetst. Dat het monument binnen de 10 of 5 jaar uiteen zal vallen, behoeft voorzeker niet gevreesd te worden. Weliswaar loopt aan de Zuidzijde van den top tot ± den voet een verticale scheur, foto No. 9877, maar deze geeft niet de minste aanleiding, om binnen eenigen tijd het ineenstorten van het bouwwerk te verwachten.

Behalve deze scheur is aan de Zuid- en Noordzijde een gedeelte van den breeden, bekronenden band afgestort, foto's Nos. 9876 en '77, terwijl er nog enkele kleine gedeelten precair bijhangen. Dit is echter niet van den laatsten tijd, want uit een vergelijking met de oude foto's bleek de toestand nog altijd dezelfde te zijn als ongeveer 40 jaar geleden. Het laatste geldt niet alleen voor den stupa, maar evengoed voor de overige bouwwerken van het complex.

Verkeert de stupa te Moeara-Takoes dus niet in een toestand als de berichten wel deden vermoeden, toch blijft een voorziening van dit zeldzame monument gewenscht.

De heer Van der Plas deed een goed werk, toen hij de waringin, die op den top stond, liet verwijderen en de monumenten van alang-alang etc. liet zuiveren.

Zijn hoop echter, dat door het afzagen van den stam ook de wortels van den boom zouden afsterven, is niet vervuld. Het was slechts enkele maanden na de schoonmaak dat wij het complex bezochten, maar de top van den stupa was reeds geheel onzichtbaar door de opgeschoten loten. Te verwonderen is dit niet. Aan de Zuid- en Noordzijde zitten geweldige wortelstronken, die zeer diep in het baksteenwerk zijn doorgedrongen en voldoende krachtig zijn om telkens nieuwe loten te schieten.

Dat de wortels veel kwaad doen, spreekt van zelf. Ze dienen dan ook zoo spoedig mogelijk te verdwijnen. Wegkappen is helaas onmogelijk en daarom zal getracht worden ze door het inbrengen van kalk en opium te dooden. Is het eenmaal zoover, dan is het hout spoedig vergaan en kunnen de gaten dicht gemetseld en volgegoten worden. Dit eischt echter tijd en kon nu ook niet uitgevoerd worden. Als voorloopige maatregel zijn zooveel mogelijk alle gaten en scheuren in den top met mortel volgegoten. Ook de scheur aan de Zuidzijde is gedicht.

Op de Palangka ten Oosten van den stupa stonden enkele boomen, welke gekapt zijn. Ook van de andere ruïnes werden enkele boomen verwijderd. Behalve op de bouwwerken zelf stond op het tempelplein vrij veel hout, waaronder enkele vrij zware boomen. Ter bescherming van de ruïnes en voor een goed overzicht zijn de meeste boomen binnen den vierkanten ringmuur gekapt.

Om in deze echte jungle, waar alles wonderbaarlijk snel opschiet, het complex behoorlijk schoon te houden, is het noodzakelijk, dat een djoeroekoentji wordt aangesteld.

Tevens is aan het Hoofd van den O. D. voorgesteld, om de omgeving van het complex tot natuurmonument te laten verklaren. Nog is het volslagen wildernis, maar het gevaar is groot, dat door de bevolking groote gedeelten worden opengekapt om ladangs te maken. Niet alleen zou dit een groote schade zijn voor de typische omgeving van het oude tempelcomplex, maar tevens is de kans groot, dat bij de grondbewerking waardevolle gegevens verloren gaan. Het oorspronkelijke terrein is door een vrij dikke humuslaag bedekt en kan dus nog van allerlei bevatten. Misschien verloopen er nog jaren voordat met een systhematisch onderzoek begonnen wordt, maar de aarde is altijd een goed conservator gebleken. Laten we er dus voor trachten te zorgen, dat de aarde onaangeroerd blijft.

Wat het terrein binnen den ringmuur betreft, dit hopen we volgend jaar tegelijk met een meer definitieve ontgraving en voorziening van de monumenten te kunnen onderzoeken.

Majhapahit. Door het wd. Hoofd werden besprekingen gevoerd met den Voorzitter en Deskundige van de Vereeniging Majhapahit over voortzetting van het onderzoek naar de resten van die oude hoofdstad. Zooals bekend is, heeft die Vereeniging onder de leiding van den Ir. Maclaine Pont in de laatste jaren ter plaatse veel belangrijks aan het licht gebracht, niet alleen een hoogst merkwaardige Middeleeuwsche terracottakunst, doch zóóveel restanten van oude muren en bouwwerken, dat genoemde deskundige, gesteund door een uitzonderlijke gave

van kijk op terreinsgesteldheid, in staat is geweest een grondplan van de stad Majhapahit te ontwerpen. Waar gebrek aan fondsen grootere contrôle-ontgravingen niet toeliet, kon het bewijs voor dit hypothetische grondplan nooit geleverd worden.

Sedert werd van de Regeering bericht ontvangen, dat, aanvangende met 1930, de fondsen voor oudheidkundig onderzoek dusdanig zullen worden vergroot, dat het niet meer noodig zal zijn het prehistorisch onderzoek en eventueel onderhoud van Nederlandsche en Mohammedaansche oudheden te bekostigen uit de gelden, die eigenlijk voor dat van Hindoe-oudheden beschikbaar behooren te blijven. De mogelijkheid opent zich daardoor, dat bedoelde contrôle-opgravingen met financieelen steun van den Oudheidkundigen Dienst en onder diens toezicht zullen kunnen geschieden.

Bovenvermelde voorloopige besprekingen leidden er toe, dat getracht zal worden in 1930 allereerst door onderzoek vast te stellen of het eigenlijke paleiscomplex werkelijk het grondplan heeft gehad, zooals dat door den Heer Maclaine Pont is ontworpen.

§ 6. *Epigraphie en Iconographie.*

Eenigen tijd geleden werd in Gianjar op Bali een groot aantal van de bekende gouden muntjes in den vorm van hagelkorrels opgegraven, welke nu in een naburigen tempel als heilig bewaard worden. Het leek ondergeteekende van belang voor de numismatiek en de kennis van het stelsel van maten en gewichten in den ouden tijd, het gewicht dier muntjes stuk voor stuk te doen vast stellen. Hiervoor werd de hulp van den Controleur van Gianjar, den heer Oranje, ingeroepen, die door tusschenkomst van den Indisch Arts te Bangli op een medicinale weegschaal het gewicht liet bepalen en een staat dier gewichten, als Bijlage B aan dit verslag toegevoegd, ons toezond. Zooals men ziet loopen de gewichten nog al uiteen. Het zwaarste weegt 2.525 gram, het lichtste 2.145 gram, terwijl het gemiddelde gewicht der 126 exemplaren 2.4125 gram bedraagt.

Te Kintamani op Bali werden mij een 5-tal koperen platen met inscriptie getoond, enkele jaren geleden bij een aardschuiving voor den dag gekomen. De platen bleken tot 2 verschillende oorkonden te behooren. Van de eene waren de Nos. 2, 4 en de slotplaat over, van de andere de Nos. 3 en 4. De laatste oorkonde moet een slechte copie van een oudere geweest zijn. Nieuws brachten zij uit den aard der zaak niet, zooals ook niet van stukken uit het midden van een oorkonde te verwachten is. Alleen vermeldde de eerste op plaat IIa regel 2 de kārāmān i cintamani, waaruit dus blijkt, dat de oorkonde op de tegenwoordige desa betrekking had en dat de Balineesche benoeming Tjintamani, in tegenstelling met de Nederlandsche Kintamani, de juiste is.

Tenslotte volgt hier het door den op Bali geplaatsten Epigraaf Dr. R. Goris ingediende verslag:

E p i g r a f i e: Op het einde van dit kwartaal werden foto's en abklatschen ontvangen, zoodat thans met de schifting van de abklatschen begonnen kon worden.

Het ligt nu in de bedoeling de reeds te Weltevreden gemaakte afschriften nog eenmaal met de betreffende abklatschen te vergelijken en dan een definitieven text vast te stellen. In zoo'n definitieven text zullen natuurlijk nog immer lacunes overblijven. Vooral de groep der oudste oorkonden bevat vele zeer geschonden exemplaren.

1. De indeeling in perioden.

Daar de geheele schat der Oud-Javaansche oorkonden toch niet op eenmaal uitgegeven kan worden, werd besloten deze in perioden te verdeelen. Elke afgrenzing in zulke tijdvakken blijft altijd eenigszins willekeurig, daar immers in de volle werkelijkheid niets stilstaat om dan opnieuw later voort te gaan. Alle veranderingen zijn reeds van te voren eenigszins merkbaar. Toch blijft terwille van de overzichtelijkheid een indeeling noodzakelijk. Als eerste tijdvak koos ik de oudste inscripties tot aan Sindok's oorkonden van Çaka 851 (A. D. 929). Hier toch hebben wij duidelijk een nieuwe Oost-Javaansche dynastie voor ons. Direct dient hierbij aangeteekend te worden, dat in het voorafgaande tijdvak ook reeds Oost-Javaansche inscripties voorkomen.

De voorstelling als zou er slechts één midden-Javaansche kraton geweest zijn, die door Sindok bij diens troonsbestijging naar Oost-Java overgeplaatst is, is geheel onjuist. Men heeft zich veeleer dit voor te stellen, dat er ongeveer tegelijkertijd Hindoe-vestigingen geweest zijn in West-, in Midden- en in Oost-Java, zooals er ook waren op Sumatra, Borneo, Bali en in Achter-indische landen. Deze vestigingen waren soms blijvend, soms slechts (althans voorzoover wij thans weten) van korteren duur. Alleen van die vestigingen, die vasten voet kregen, waarbij vermenging tusschen kolonisten en oorspronkelijke bevolking niet uitbleef, doch integendeel tot een nieuwe, vruchtbare samensmelting aanleiding gaf, alleen van zulke vestigingen zijn de documenten talrijker.

Een tweede verschijnsel, dat in dit verband genoemd behoort te worden, is de suprematie ter zee.

Uit de Chineesche berichten valt met vrij groote nauwkeurigheid af te lezen, welke streken van den Archipel in de opeenvolgende perioden voor toonaangevend golden.

En dan krijgen wij eerst te hooren van het Sumatraansche Rijk der Çrīwijaya's en daarna van het Javaansche Rijk der Çailendra's [1]).

Zwijgen nu de Chineesche berichten een tijdlang over zulk een Rijk en hebben wij in diezelfde periode ook schaarsche of geheel ontbrekende inheemsche gegevens, dan moet niet geconcludeerd worden, dat zulk een Rijk plotseling opgehouden had

[1]) Men vergelijke het artikel van Dr. W. F. Stutterheim „A Javanese Period in Sumatran History (Solo, 1929) en ook mijn artikel „De eenheid der Matarāmsche dynastie" in den Feestbundel van het Koninklijk Bataviaasch Genootschap.

te bestaan, doch dat het zijn positie van toonaangevend Rijk in den Archipel, zijn suprematie in de Indische wateren, tijdelijk (of soms voorgoed) had moeten afstaan aan een machtiger concurrent. In eigen kring en omgeving bleef de dynastie (kraton, poeri) wel degelijk voortbestaan, maar ze was niet langer toonaangevend.

Dit verschijnsel nu geldt in zeer sterke mate voor het eiland Java, waar sinds de tijden der eerste vestiging twee dynastieën duidelijker naar voren treden. De eene is het Midden-Javaansche vorstenhuis van Matarām, de andere is een Oost-Javaansch vorstengeslacht. Evenals de latere Oost-Javaansche geschiedenis twee Rijken kent: Kediri en Singasari, die beide als vorstenhuizen voort blijven bestaan, ook al treedt een der beide meer op den voorgrond en eischt voor zich den titel van alleenheerscher op — en hetzelfde verschijnsel zien wij in de tweede Hindoe-Javaansche periode van Bali, in de z. g. Gèlgèl-tijd — evenzeer bestonden er naast de op den voorgrond tredende Matarāmsche dynastie van Midden-Java in denzelfden tijd een of mogelijk meerdere dynastieën (vorstenhuizen) op Oost-Java, wier macht zich in dien tijd niet veel verder uitstrekte dan eigen omgeving. Dàt zij bestonden, bewijst de tjaṇḍi Badoet (zelfde stijlperiode als Mendoet), bewijst een oorkonde als die van Dinaja (beide in het Malangsche), bewijzen nog andere in den lateren tijd gevonden inscripties.

Als wij dan ook van koning Balitoeng eerst Oost-Javaansche, later meer Westelijke, tenslotte ook Midden-Javaansche edicten bezitten, blijkt het opnieuw, dat wij hier een Oost-Javaanschen vorst voor ons hebben, die zich door verovering, gevolgd door een inhuwelijking in het Matarāmsche Huis, de macht en later het gezag ook over Midden-Java wist te veroveren.

In diens opvolgers (Dakṣa, Wawa, Tlodong) hebben wij den ook Javaansche vorsten te zien, die over geheel Java, van Kedoe tot Malang regeerden, waarbij hun Oost-Javaansche afkomst steeds duidelijker naar voren treedt [1]) totdat Sindok, met erkenning ook van zijn Matarāmsche afkomst, begon met in het Soerabajasche zijn koninklijken kraton te plaatsen. Hierbij werd Midden-Java echter niet ontvolkt, naneven en bloedverwanten uit de Matarāmsche linie bleven daar hun kratons (poeri's) bewonen; aanvankelijk wel onder erkenning van de suprematie van den Oost-Javaanschen kraton, doch wellicht met op den duur toenemende macht in eigen gebieden.

De geologische gesteldheid van het eiland Java toch maakt blijvende strenge handhaving van gezag ver buiten eigen omgeving moeilijk, zoo niet praktisch onmogelijk.

Zoo is Sindok als het ware een sluitsteen van deze eerste periode der Javaansche geschiedenis, terwijl hij zelf tevens de eerste van een groote reeks van Oost-Javaansche vorsten is, op wien nog eeuwen later regeerende vorsten zich met nadruk als hun stamvader beroepen.

---

[1]) Ik bedoel hiermee, dat het reeds bekende verschijnsel, dat de oorkonden van deze drie koningen in steeds toenemende mate in Oost-Java gevonden worden, verklaard moet worden, als een zich weer méér bemoeien met hun oorspronkelijk Oost-Javaansch gebied, en één minder intense bemoeienis met Midden-Java, dat zij (Balitoeng) erbij veroverd hadden.

2. De eerste periode.

Het is hier niet de plaats een schets te geven van de gebeurtenissen van de oudste periode der Javaansche geschiedenis. Slechts zeer kort willen wij hier voorloopig uitstippelen, dat deze periode zich epigrafisch kenmerkt door een oudere laag van Oud-Javaansche oorkonden, gevolgd door een tusschen-groep van Sanskrit-edicten (allen ± Çaka 700), waarna opnieuw de inscripties in het Oud-Javaansch gesteld zijn.

De tusschengroep van Sanskrit-edicten valt geheel in den tijd der suprematie van de Matarāmsche Çailendra-vorsten, onder wie Panangkaran dan wel de beroemdste is. Deze suprematie valt samen met een sterke propaganda van het Boeddhisme. Daarvóór waren de Matarāmsche koningen, met name de grondlegger der dynastie (Sañjaya, Çaka 654) uitgesproken Çiwaïeten. De latere Matarāmsche koningen beleden — naar het zich laat aanzien — beide godsdiensten. Van de inscripties, ook buiten Midden-Java gevonden, dus van geheel onafhankelijke vorsten of vorstjes o.a. in het Malangsche, zullen wij uit den aard der zaak slechts die transscribeeren, welke in het Oud-Javaansch gesteld zijn.

Voor de volledigheid zal dan op de chronologisch daarvoor aangewezen plaats melding gemaakt worden van de Sanskrit-oorkonden.

Wat tenslotte de transscripties zelve betreft, zullen ook de reeds door Cohen Stuart of Brandes gemaakte afschriften opnieuw volledig opgenomen worden.

Hiertoe werd besloten, omdat 1° door een hernieuwd onderzoek verschillende lacunes konden worden ingevuld, vele fouten (zoowel lees-, schrijf- als drukfouten) [1]) verbeterd, en in andere gevallen de text vervolledigd (zooals bv. OJO VIII, waarvan slechts de allereerste regels afgedrukt zijn).

Voorts omdat sindsdien enkele steenen en verschillende koperplaten gevonden werden. Ook deze werden weer slechts ten deele gepubliceerd.

Ten derde, en dit weegt het zwaarst, omdat een Corpus Inscriptionum Javanicarum volledig behoort te zijn, een geheel, dat in en voor zichzelf af is, zoodat men daarin niet tevergeefs naar eenig edict mag gaan zoeken, doch alles wat bekend is, daar volledig in moet vinden, een overweging, die nog te meer geldt, waar de bestaande transscripties, behalve in de twee grootere bundels van Cohen Stuart en Brandes, verder her- en derwaarts verspreid gedrukt zijn, zooals in verschillende publicaties van Prof. Kern, in tijdschriftartikelen van verschillende Genootschappen, in Verslagen en Rapporten van den Oudheidkundigen Dienst, ja zelfs in dissertaties, zooals enkele belangrijke stukken in Poerbatjaraka's proefschrift (Agastya in den Archipel, Leiden 1926).

---

1) Daar de afschriften van Brandes na diens dood uit het manuscript gedrukt zijn door Prof. Krom, die uit verschillende overwegingen, waaronder die van piëteit een eerste rol speelde, geen veranderingen of verbeteringen wilde aanbrengen, is het thans niet meer uit te maken, hoe wat nu klaarblijkelijk foutief gedrukt is zijn ontstaan vond.

Over de wijze van uitgave verdient het m. i. aanbeveling te zijner tijd nog nadere bespreking te voeren.

2. Bali-onderzoek. Ook ditmaal volgen wij de reeds gebruikelijke indeeling in werkzaamheden betreffende lontar-onderzoek en die nopens onderzoek naar Feesten en Tempels.

Lontar-onderzoek. De bij de stichting in bruikleen ontvangen lontars zijn thans bijna alle weer teruggegeven aan hun eigenaars. Verschillende ervan bleken bij nader onderzoek niet compleet, dan wel te zeer gehavend, zoodat zij niet voor afschrijven in aanmerking kwamen. Uit deze eerste groep werden in het geheel 80 (tachtig) lontars overgeschreven, terwijl nog 17 lontars in bewerking zijn. Inmiddels werden aan de hand van de bezitslijsten (districtsgewijze) nieuwe lontars uitgezocht, die voor afschrijven in aanmerking kwamen.

Thans wordt beschikt over ongeveer 14 afschrijvers in Boelèlèng, 9 in Karang Asem, 10 in Kloengkoeng, 6 in Gianjar, 4 in Badoeng, 4 in Tabanan. Deze aantallen zijn echter aan schommelingen onderhevig. Hierbij valt op te merken, dat het schrift van Karang-Asem en Kloengkoeng in het algemeen uitmunt boven dat van elders.

Nu er thans in alle onderafdeelingen afschrijvers zijn, wordt er naar gestreefd de lontars zoo dicht mogelijk bij de woonplaats van den eigenaar te laten afschrijven, waar mogelijk zelfs in het eigen district. De controle wordt dan uitgeoefend door het districts-hoofd, in overleg met den betrokken Curator.

Dit voorkomt onnoodig heen en weer vervoer, maar biedt bovendien het voordeel, dat de eigenaar het vertrouwen heeft, dat zijn literair bezit niet geheel uit zijn gezichtskring verdwijnt. De Baliër is nl. zeer gesteld op het bezit van zijn lontars, en zonder zijn uitdrukkelijke toestemming mag ook een ter inzage geleende lontar niet afgeschreven worden, een regel, die ook bij het onderling leenen tusschen Baliërs altoos streng in acht genomen wordt. Het totale aantal lontars, thans in het bezit der Kirtya, bedraagt (inclusief geschenken) ruim 100 exemplaren.

De dienstreizen voor dit onderdeel der werkzaamheden werden zooveel mogelijk gecombineerd met die voor het andere onderzoek.

§ 7. *Prehistorie.*

De resultaten van de studiereis van ondergeteekende naar de Philippijnen waren zeer belangrijk. Uit den aard der zaak was het in de eerste plaats de bedoeling een inzicht te krijgen in de methoden van onderzoek aldaar toegepast en in de verkregen resultaten. Aldra bleek, dat van „methodisch" onderzoek geen sprake was. Het Inlandsche parlement staat principieel geen gelden toe voor zuiver wetenschappelijk onderzoek op prehistorisch en ethnologisch gebied, daar de resultaten (bv. het bewijs van een steenen tijdperk in vroeger eeuwen) van dergelijk onderzoek in het buitenland den indruk zouden kunnen wekken, dat de Philippino's niet tot de beschaafde rassen gerekend kunnen worden. Daardoor geschiedt het prehistorisch

onderzoek op particuliere kosten, terwijl het toezicht erop slechts kan geschieden in de luttele uren per week, welke zijn andere ambtsbezigheden aan den betrokken deskundige ervoor overlaten. Dat op een dergelijke wijze het onderzoek eerder op de beruchte prehistorische „schatgraverij" van het midden der vorige eeuw dan op streng wetenschappelijk opgraven lijkt, behoeft geen betoog, maar is allerminst de schuld van den betrokken prehistoricus. Voor een studie van de chronologische volgorde der cultuurperioden en hun onderling verband zijn de onderzoekingen dan ook vrijwel waardeloos, doch kunnen desniettegenstaande belangrijke conclusies worden getrokken uit het voorhanden materiaal op typologisch gebied.

Uit een oogpunt van algemeene prehistorie van Oost-Azië was het interessant te kunnen vaststellen, dat ook op de Philippijnen zoowel het palaeolithicum met „Sumatra-type" als het Bacsonien voorkomen, terwijl het eveneens bleek uit het voorkomen van verschillende, zij het ook min of meer gedegenereerde bijlen met tand, dat in het laat-neolithicum de eilandengroep tot de Mon-Khmerprovincie heeft behoord.

Van primair belang vooral voor de prehistorie van den Archipel echter was het, dat het bewijs geleverd kon worden van het bestaan van cultuurstroomingen, die uit het Noorden Nederlandsch-Indië hebben bereikt, terwijl tot nog toe werd aangenomen, dat alles hier uit het Westen, via het schiereiland van Malaka, kwam. Deze ontdekking wierp een geheel nieuw licht op verschillende vraagstukken op prehistorisch gebied van het Oosten van den Archipel. Op het Pacific Science Congress te Bandoeng werd in een korte voordracht op een en ander de aandacht gevestigd.

Op Java werd het onderzoek der ateliers in het Patjitansche weder ter hand genomen, doch moest tegen het einde van het semester worden stop gezet, door dat de tijd. opzichter bij het prehistorisch onderzoek, de heer J. Burger, met 1 Juli overging naar de Vereeniging Majhapahit en zijn opvolger, de heer V. Hehl, eerst moest worden getraind, zoodat er geen personeel voor het onderzoek in Patjitan disponibel was. De uitkomsten waren intusschen belangrijk genoeg. Het bleek hoe langer hoe meer, dat men reeds in het laat-neolithicum een zekere verdeeling van arbeid had. Zoo worden op het eene atelier in hoofdzaak groot formaat bijlen gevonden, op een ander klein formaat, op een derde beitels, op een vierde pijlpunten enz. Of alle ateliers wel in hetzelfde tijdperk zijn onder te brengen, zal een nader onderzoek moeten uitmaken, waarvoor in 1930 waarschijnlijk gelegenheid zal bestaan.

Op Sampoeng ging de ontgraving regelmatig door en werd met de derde laag begonnen, die dus voert tot een diepte van 3 M. onder het vaste nulpunt. In deze laag werden verschillende menschelijke resten aangetroffen, waaronder ook van kinderen, van nog geen of nauwelijks een jaar oud, zooals uit het gebit te besluiten viel. Alle beenderen liggen echter op de meest verwarde manier door elkaar, terwijl bij sommige graven zelfs een groot deel ontbreekt, waaronder zulke belangrijke stukken als de schedel. Wellicht is dit veroorzaakt, doordat de oude

bewoners bij een sterfgeval het lijk haastig en zeer oppervlakkig begroeven en daarna de schuilplaats verlieten, zooals ik dat toevalligerwijze in 1926 bij de Semangs in Boven-Perak mede maakte. Het is dan voor de wilde dieren zeer gemakkelijk 's nachts het lijk uit te graven en te verslinden.

De opgravingen in Bodjanegara gaven niet zulke gunstige resultaten. De lagen zijn bij lange na zoo rijk niet als op Sampoeng en bovendien van geringe dikte. Intusschen leverden zij toch de bewijzen van eenzelfde cultuur, doch, ook door de ondiepte, krijgt men er niet het duidelijke chronologische overzicht, dat Sampoeng te aanschouwen geeft. Echter kwamen hier wel voor het eerst scherven aan het licht van het zoogenaamde „cord-marked pottery", dat in den ouden tijd over geheel Zuid-Oost Azië verspreid is geweest, het aardewerk, waarbij vóór het bakken het ornament aan de buitenzijde met een touw werd ingedrukt. Later werden deze ook op Sampoeng aangetroffen en bleek het dat er indertijd bij de proefgraving door Ir. Van Es al eenige gevonden waren.

Voorloopig wordt in de Goewa Kramat de ontgraving voortgezet, maar zal, indien het werk in den sector, die nu onderhanden is, gereed is gekomen, getracht worden of een andere grot in deze buurt betere resultaten geeft.

§ 8. *Nederlandsche Oudheden.*

Waar tot nog toe deze paragraaf den titel droeg van „Hollandsche" oudheden, is dit veranderd in „Nederlandsche" oudheden, daar ook andere provinciën deel hadden in de V. O. C. en het lang niet uitsluitend Hollanders zijn geweest, die naar Indië voeren.

Na het gereed komen van zijn inventarisatie-rapport van Celebes (Zie Bijl. I O. V. 1928 3de en 4de kwartaal), nam de heer V. van de Wall de bouwgeschiedenis en tegenwoordigen staat van het Fort Speelwijk te Banten onderhanden. De resultaten van dat onderzoek zijn als Bijl. L reeds bij het Kwartaalverslag 3de en 4de kwartaal 1928 gevoegd.

Daarna kreeg hij de opdracht een inventaris te maken van wat er nog in de ommelanden van Batavia aan restanten van oude lusthuizen, buitenverblijven, enz. over is.

§ 9. *Mohammedaansche Oudheden.*

Van den plaatselijken B. O. W. ambtenaar werd het verzoek ontvangen tot toekenning eener subsidie voor de herstelling van het graf van Z. H. Aroe Palaka, Vorst van Boni. Waar het graf van deze groote figuur uit de Inlandsche geschiedenis, tevens een trouw bondgenoot der Nederlanders, ongetwijfeld tot de historische monumenten behoort, werd voor 1930 de gevraagde ondersteuning toegezegd, waar in dit jaar de financiën het geven van een dergelijke subsidie niet toestaan.

§ 10. Foto's en Teekeningen.

De teekenaars in Oost-Java legden de laatste hand aan de teekeningen verband houdend met de onderzoekingen aldaar en vervaardigden schetsen van de te Seloemboeng (Wlingi, afd. Blitar) gevonden bronzen statie-wapens en symbolen.

Te Prambanan werd de platte grond van tjaṇḍi Tjeta verder afgemaakt en het teekenwerk van den Çiwatempel voortgezet.

§ 11. Programma van het volgend kwartaal.

Waar Dr. F. D. K. Bosch in den aanvang van het volgend semester terug verwacht kan worden, wordt geen vast programma ontworpen. Elk der Europeesche ambtenaren zal doorgaan met het werk, dat hij onderhanden heeft.

Alleen voor Oost-Java moeten bijzondere maatregelen worden getroffen, daar door het vertrek met buitenlandsch verlof van den Bouwkundig Inspecteur, deze afdeeling zonder hoofd zit. Voorloopig zal alleen het gewone onderhoud der tempels plaats hebben onder toezicht van den tijd. Inl. opzichter Soewarno, die daarvoor te Kediri geplaatst zal worden. De Bouwkundig Adjunct-Inspecteur zal de werkzaamheden controleeren, terwijl eventueel ook andere ambtenaren van den Dienst, die toevallig deze afdeeling bereizen, een oogje in het zeil kunnen houden.

Het tijd. wd. Hoofd van den Dienst
VAN STEIN CALLENFELS.

LIJST
VAN
FOTOGRAFISCHE OPNAMEN
OVER
HET DERDE EN VIERDE KWARTAAL 1928 EN HET EERSTE EN TWEEDE KWARTAAL 1929.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9229	13×18	28-8-'28	Singasari, Badplaats Watoegedeh, afd. Malang.	Restanten voor de ontgraving.
9230	„	„	id.	Id. id. na gedeeltelijke ontgraving.
9231	„	„	id.	Id. id. id. Westzijde.
9232	„	„	id.	Id. id. beeld ter plaatse aangetroffen.
9233	„	„	id.	Id. id. Hetzelfde beeld, tijdelijk uit de nis genomen.
9234	„	17-9-'28	Palembang, Boekit Segoentoeng (Sumatra).	Toestand voor het onderzoek (zie teekeningen 452, 453, bij 8).
9235	„	„	id.	Id. id. na gedeeltelijke ontgraving.
9236	„	„	id.	Opgedolven baksteen als boven bij 8.
9237	„	„	id.	Id. id. id.
9238	„	„	id.	Id. id. id.
9239	„	„	id.	Detail v/d baksteen, waarin het gouden plaatje met inscriptie werd gevonden, vergl. foto 1279 (9238).
9240	„	„	id.	Terrein van onderzoek. Boekit Segoentoeng. Teeken. 452, 453, bij 4 en 5.
9241	„	„	id.	Id. id. id.
9242	„	„	id.	Vindplaats van het kleine beeld (zie foto 9259 en teekening 452, 453 bij 4).
9243	„	„	id.	Id. id. id.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9244	13×18	17-9-'28	Palembang, Boekit Segoentoeng (Sumatra).	Vindplaats van de fragm. van het groote Buddha beeld. (Teeken. 452, 453 bij 6).
9245	,,	,,	id.	Dezelfde plek ged. het onderzoek.
9246	,,	,,	id.	Id. id. Baksteenen met merkteekens.
9247	,,	,,	id.	Fragment van het Buddha-beeld.
9248	,,	,,	id.	Fragmenten id. id.
9249	,,	,,	id.	Id. id. id.
9250	,,	,,	id.	Plaats van één der fragmenten van het Buddha-beeld na de ontdekking.
9251	,,	,,	id.	Kleine fragmenten van het Buddha-beeld.
9252	,,	,,	id.	Hetzelfde fragment als foto 9250.
9253	,,	,,	id.	Voetfragment op het voetstuk gelegd.
9254	,,	,,	id.	Het complete voetstuk met fragm. waarop de voet past.
9255	,,	,,	id.	Het complete voetstuk met ingelegd fragm. en voetfragment.
9256	,,	,,	id.	Achterzijde van het Buddha-beeld na ged. reconstructie. (Op het Residentie-erf).
9257	,,	,,	id.	Voorzijde id. id.
9258	,,	,,	id.	Achterzijde id. id.
9259	,,	1-10-'28	id.	Beeldje gevonden bij 4, teeken. 452. en 453. Voorzijde.
9260	,,	,,	id.	Id. van ter zijde.
9261	,,	,,	id.	Id. achterzijde.
9262	,,	,,	id.	Steen met inscriptie, gevonden bij 5, teekeningen 452, 453.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9263	13×18	1-10-'28	Palembang Boekit Segoentoeng (Sumatra).	Bronzen Buddha-beeld-kop, van ter zijde gevonden bij 5, teekeningen 452, 453.
9264	„	17-9-'28	id.	Bronzen Buddha-kop. Voorzijde.
9265	„	1-9-'28	id.	Tweede terras (binnenhuis) van een oud Palembangsch huis. Passarstraat.
9266	„	„	id.	Id. id. met oude lampen en Compagnieskasten.
9267	„	„	id.	Gedeeltelijke wand van de bruidskamer (terraszijde) met oude Palembanglamp, kristallen (Engl.) lamp.
9268	„	„	id.	Hoekstijl en toegang naar de bruidskamer.
9269	„	„	id.	Binnenwand (rechts) van de bruidskamer.
9270	„	„	id.	Toegangsdeur naar de bruidskamer.
9271	„	8-11-'28	Wanatara Tengger (distr.) afd. Probolinggo (Pasoeroean).	Zodiakbeker met jaartal 1251 Çaka (reproductie foto B. G. II No. 903 en 904).
9272	„	„	id.	Id. aan de andere zijde (id.)
9273	18×24	„	Boroboedoer, afd. Magelang, res. Kedoe.	Poort der vierde gaanderij. (Reproductie foto Van Erp No. 126).
9274	13×18	„	Palembang Residentie.	Steenen bijlen.
9275	„	„	id.	Id. id.
9276	18×24	5-7-'28	Tjandi Kalasan distr. Brebah, afd. Mataram.	Aansluiting van de bekroning van den Zuidelijken voorsprong bij de IIde dakgeleding Oostzijde.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9277	18×24	17-7-'28	Tjaṇḍi Kalasan, distr. Brebah, afd. Mataram.	Steigerwerk aan de Zuidzijde.
9278	„	20-7-'28	id.	Bekroning 1ste dakgeleding, Zuidzijde van het voorportaal na de herstelling.
9279	„	„	id.	Zuid-Oosthoek, 2de dakgeleding, na de herstelling.
9280	„	„	id.	Bekroning 1ste dakgeleding, Zuid-Oosthoek, na de herstelling.
9281	„	„	id.	Bekroning 1ste dakgeleding, Oostzijde van de Zuidelijke cella, na de herstelling.
9282	„	„	id.	Bekroning 1ste dakgeleding, Zuid-Oosthoek van de Zuidelijke cella, na de herstelling.
9283	„	21-7-'28	id.	Bekroning 1ste dakgeleding, Westzijde van de Zuidelijke cella, na de restauratie.
9284	„	„	id.	Zuid-Oosthoek, van de 2de dakgeleding, Oostelijke bodhisattwa, na de restauratie.
9285	„	„	id.	Zuid-Oosthoek van de 2de dakgeleding. Zuidelijke bodhisattwa, na de restauratie.
9286	13×18	„	id.	Fragmenten van dagob's, etc. in witte steen (mergel), gevonden in den Zuid-Oosthoek van het soubasement.
9287	„	25-7-'28	id.	Detail Zuid-Westhoek van de 1ste dakgeleding van den Zuidelijken voorsprong.
9288	„	„	id.	Detail Zuidzijde van de 1ste dakgeleding Zuid-Westhoek.
9289	„	26-7-'28	id.	Fragment van de kroonlijst.
9290	„	30-7-'28	id.	Kalakopvandentrapvleugelmetlosseneus.
9291	„	26-7-'28	id.	Restant van de trap aan de Zuidzijde.
9292	„	7-8-'28	id.	Fragment van de kroonlijst.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9293	13×18	8-8-'28	Tjaṇḍi kalasan, distr. Brebah, afd. Mataram.	Tempel van uit het Zuid-Westen.
9294	18×24	11-8-'28	id.	Bekroning 1ste dakgeleding, Noord-Westhoek voor de opruiming.
9295	„	„	id.	Bekroning 1ste dakgeleding, Westzijde van de N. cella, voor de opruiming.
9296	„	15-8-'28	id.	Bekroning 1ste dakgeleding, Noord-Westhoek na de opruiming.
9297	„	„	id.	Bekroning 1ste dakgeleding, Westzijde van de Noordelijke cella.
9298	„	20-8-'28	id.	Noordzijde na de afbraak van het bovenste gedeelte van de kop, boven de Noordelijke cella.
9299	13×18	30-8-'28	id.	Kalakop-afdekking om de nis in de 2de dakgeleding, Zuid-Oosthoek.
9300	18×24	30-8-'28	id.	Bekroning van den Noord-Westhoek op den grond gesteld.
9300a	„	„	id.	De Noordelijke cella tijdens de afbraak.
9300b	9×12	„	id.	Detail van de nis op de Oostzijde van den Noordelijken voorsprong in de bekroning boven de 1ste dakgeleding.
9301	13×18	18-8-'28	id.	Aarden potten in de onmiddellijke omgeving van de bronzen bel gevonden.
9302	„	18-7-'28	Prambanan (Wiṣṇu-tempel).	Fragmenten van de poortomlijsting en kalakop gevonden aan de Westzijde 1928.
9303	„	„	Prambanan (Çiwa-tempel).	Fragment van de kroonlijst, enz. gevonden aan de Westzijde in 1928.
9304	„	21-7-'28	id.	Fragmenten om gordel E met een gedeelte van de kroonlijst, hoek I-XX.
9305	„	7-8-'28	id.	Fragmenten van gordel D hoek 13 en 14. Steenverband.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9306	13×18	10-8-'28	Prambanan (Wiṣṇu-tempel).	Basrelief van de balustrade.
9307	8×14	8-6-'28	Sendang Sembodja, distr. en afd. Bojolali.	Badplaats van andesiet-steenen.
9308	„	„	id.	Id. detail.
9309	„	„	id.	Tempel-fragmenten.
9310	18×24	20-9-'28	Soerabaja (Collectie Mevr. de Wed. Römer)	Bronzen beeldjes van Bodhisattwa en Arddhanārī op Nandin.
9311	„	„	id.	Bronzen beeldje van Bodhisattwa en een Tārā.
9312	„	„	id.	Bronzen beeldje (tantrische voorstelling vergl. Ngandjoek-bronsjes).
9313	„	21-9-'28	Desa Seririd (Boeboean) Poera Kembang Djenar, onderafd. Boeleleng.	Tjaṇḍi, Westzijde.
9314	„	„	id.	Tjaṇḍi, Zuidzijde.
9315	„	„	id.	Tjaṇḍi, Oostzijde.
9316	„	„	id.	Tjaṇḍi, Noordzijde.
9317	„	27-9-'28	Desa Abean Base. Poera Desa, onderafd. Gianjar.	Tjaṇḍi in de gedong.
9318	„	28-9-'28	Desa Bakbakan. Poera Poeseh, onderafd. Gianjar.	Steenen beelden, (Guru, vrouw met kind en een man, een haan dragend).

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9319	18×24	28-9-'28	Desa Bakbakan. Poera Poeseh, onderafd. Gianjar.	Vrouwelijk en mannelijk ruiterbeeld.
9320	„	„	id.	Vrouw en man op rijdieren.
9321	„	30-9-'28	Desa Singakerta, Djoekoet Pakoe, onderafd. Gianjar.	Tjaṇḍi in nis en kluizenaarsnissen (in den rotswand uitgehouwen).
9322	„	„	id.	Nis met tjaṇḍi.
9323	„	2-10-'28	Desa Mas. Poera Poeseh, onderafd, Gianjar.	Tjaṇḍi, Westzijde.
9324	„	„	id.	Tjaṇḍi, Zuidzijde.
9325	„	„	id.	Tjaṇḍi, Oostzijde.
9326	„	„	id.	Tjaṇḍi, Noordzijde.
9327	„	„	id.	Tjaṇḍi, detail, Westzijde.
9328	„	„	id.	Tjaṇḍi, detail, Noordzijde.
9329	„	„	id.	Tjaṇḍi, detail, Oostzijde.
9330	„	„	id.	Tjaṇḍi, detail, Zuidzijde.
9331	„	5-10-'28	Desa Bedoeloe, Zuid van Goa Gadja (Gianjar).	Rotsscherf met dertien pajongs aan een yasti.
9332	„	„	id.	Zelfde (opname van gr. afstand).
9333	„	„	Desa Blahbatoe. Poera Gadoek, onderafd. Gianjar.	Vier bronzen beeldjes.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9334	18×24	5-10-'28	Desa Blahbatoe, Poera Gadoek, onderafd. Gianjar.	Drie bronzen beeldjes.
9335	„	6-10-'28	Desa Kesihan. Poera Sibi, onderafd. Gianjar.	Achterstuk Garuḍabeeld met inscriptie.
9336	„	„	id.	Achterstuk Parwati (Çiwa?) beeld met inscriptie.
9337	„	„	id.	Achterstuk dubbelbeeld, met inscriptie.
9338	„	„	id.	Achterstuk Durgabeeld, met inscriptie.
9339	„	„	id.	Vier steenen beelden met inscripties op achterzijde ruggestuk.
9340	9×12	5-10-'28	Desa Badoeloe. Goa Gadja, onderafd. Gianjar.	Door den Heer P. A. J. Moojen herstelde kalakop, waarvan de losse kaak thans op een gasbuis steunt.
9341	„	„	id.	Twee beelden in een nis.
9342	„	1-10-'28	Desa Kemengan (Tlikop) Poera Bedoegel(Gianjar).	Steenen beelden (w.o. Brahma, één dubbelbeeld, naga's en onbekend).
9343	„	25-7-'28	Desa Tegal Toegoe. Poera Toegoe, onderafd. Gianjar.	Steenen beeld van Nandi.
9344	„	1-10-'28	Desa Tedoeng (tegen den berm v/d weg). (Gianjar).	Zeven vereerde bijzettingsbeelden, afkomstig van den erboven gelegen Poera Boekit Boewong.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9345	9 × 12	1-10-'28	Desa Kabetan. Poera Panataran (Gianjar).	Steenen beelden in de gedong.
9346	„	27-9-'28	Desa Manoekaja. Poera Goemang (Gianjar).	Drietandig steenen topstuk.
9347	24×30	„	Boroboeḍoer, afd. Magelang (Kedoe).	Reproductie foto Van Erp No. 9. Buddhakop (steen).
9348	„	„	id.	Reproductie foto Van Erp No. 10. Steenen Buddha-kop.
9349	18×24	„	Tjanḍi (Gng. Perak), afd. en res. Djambi, thans Mus. Bat. 233a.	Reproductie foto O. D. 5571. Steenen Buddha-beeld.
9350	„	„	Moesi Oeloe, onderafd. en res. Palembang, thans Mus. Bat. No. 247.	Steenen beeld van Awalokiteçwara (reproductie van foto O. D. 5570).
9351	13×18	„	Tepas bij Tjanḍi Singasari, afd. Malang.	Noord-Westhoek.
9352	„	„	id.	Zuid-Westhoek.
9353	„	„	Singasari, distr. Karanglo, afd. Malang.	Beelden op het tempelterrein.
9354	„	„	id.	Midden-tempelbekroning, Zuid-Oostzijde.
9355	„	„	id.	Onderste lagen van de bekroning, Noordzijde.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9356	13×18	27-9-'28	Singasari, distr. Karanglo, afd. Malang.	Kroonlijst met kalakop en bekroningstop Noordzijde.
9357	„	„	id.	Bekroningstop Zuidzijde.
9358	„	„	id.	„ Westzijde.
9359	„	„	id.	„ „
9360	18×24	25-10-'28	Tjaṇḍi Tjeto, distr. Karangpandan (Sragen).	Beelden op het Vde terras No. 1, 2 en 3.
9361	„	„	id.	Beeld op het VIde terras.
9362	9×12	29-10-'28	id.	Beeld op het VIde terras.
9363	„	13-10-'28	id.	Oostzijde van de 1ste poort (op de W. zijde van het VIIde terras).
9364	18×24	22-10-'28	id.	Beelden aan de O. zijde van de 1ste poort (op het VIIde terras) No. 1 en 2.
9365	„	„	id.	Id. van den anderen kant gezien.
9366	9×12	27-10-'28	id.	Votief-tempeltje op het VIIde terras. Zuid-Oosthoek voor de herstelling.
9367	„	31-10-'28	id.	Id. id. na de herstelling.
9368	18×24	26-10-'28	id.	Westzijde van de 2de poort met opgang naar het VIIIste terras.
9369	„	„	id.	Inscriptie op de Westzijde van de 2de poort.
9370	9×12	29-10-'28	id.	Vijf schildpadjes op het bordes aan de Westzijde van de 2de poort.
9371	18×24	23-10-'28	id.	Beelden en fragmenten op het VIIde terras No. 3 en 5.
9372	„	„	id.	Beelden en fragm. op het VIIde terras No. 5 en 6.
9373	„	31-10-'28	id.	Oostzijde van de 2de poort met wachters.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9374	18×24	22-10-'28	Tjaṇḍi Tjeto, distr. Karang-pandan (Sragen).	Beelden aan de Oostzijde van de 2de poort op het VIIIste terras No. 1 en 1a.
9375	„	31-10-'28	id.	Detail beeld 1a op het VIIIste terras.
9376	„	26-10-'28	id.	Overzicht van het VIIIste terras vanuit het Oosten.
9377	9×12	19-10-'28	id.	Terrasje op het VIIIste terras voor de ontgraving.
9378	18×24	23-10-'28	id.	Beelden op het VIIIste terras No. 2 en 7.
9379	„	20-10-'28	id.	Beeld op het VIIIste terras No. 3.
9380	„	„	id.	Id. id. No. 4.
9381	13×18	9-6-'28	id.	Lingga op het VIIIste terras.
9382	18×24	26-10-'28	id.	Driehoek met dier-figuren achter den lingga op het VIIIste terras.
9383	9×12	29-10-'28	id.	Ronde steen met negen stralen, op het VIIIste terras, ten Zuiden van den driehoek.
9384	18×24	26-10-'28	id.	Overzicht van het VIIIste terras uit het Westen.
9385	„	22-10-'28	id.	Beelden aan de Westzijde van de 3de poort op het VIIIste terras No. 5 en 8.
9386	„	„	id.	Id. id. van de achterzijde.
9387	„	18-10-'28	id.	Beelden op het IXde terras No. 1 en 2.
9388	„	26-10-'28	id.	Overzicht van het IXde terras vanuit het Westen met de Westzijde van de 4de poort.
9389	„	18-10-'28	id.	Beeld op het IXde terras aan de Westzijde van de 4de poort No. 3.
9390	„	„	id.	Id. id. achterzijde met jaartal.
9391	„	„	id.	Beeld op het IXde terras aan de Westzijde van de 4de poort No. 4.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9392	18×24	25-10-'28	Tjaṇḍi Tjeto, distr. Karang-pandan (Sragen).	Beelden op het IXde terras No. 1, 6, *6a* en *6b*.
9393	„	„	id.	Id. id. van de andere zijde gezien.
9394	„	31-10-'28	id.	Beeld op het IXde terras, detail No. 6.
9095	„	„	id.	Beeld op het IXde terras No. 6 compleet.
9396	„	„	id.	Beeld-fragment w. s. behoorende bij beeld No. *6a*.
9397	9×12	16-10-'28	id.	Basrelief op het Xde terras (voor de ontgraving).
9398	18×24	19-10-'28	id.	Twee basreliefs op het Xde terras.
9399	„	„	id.	Id. id.
9400	„	„	id.	Drie basreliefs op het Xde terras.
9401	„	„	id.	Twee id. id.
9402	„	„	id.	Vier id. id.
9403	„	„	id.	Vier id. id.
9404	„	29-10-'28	id.	Drie id. id.
9405	„	26-10-'28	id.	Overzicht van het complex vanaf het hoogste 14de terras.
9406	„	„	id.	Beeld-fragmenten van terra-cotta.
9407	9×12	29-10-'28	id.	Verglaasde aarden pot, gevonden ten Zuiden bij het 12de terras op een afstand van 19 M. van de tjaṇḍi-grens (0. 45 hoog).
9408	„	28-11-'28	Tjaṇḍi Sari in de vlakte van Saragedoeg (Djokja).	Restant van een keermuur.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9409	9×12	28-11-'28	Tjaṇḍi Sari in de vlakte van Saragedoeg (Djokja).	Kalakop, van voren gezien.
9410	„	„	id.	Id. van ter zijde.
9411	„	„	id.	Antefix en tempelsteenen.
9412	„	„	id.	Antefixen en tempelsteenen.
9413	„	30-11-'28	id.	Beeld-fragment.
9414	„	„	id.	Id. Id.
9415	18×24	„	id.	Overzicht vanuit het Noord-Westen.
9416	„	„	id.	Overzicht vanuit het Noorden.
9417	„	„	id.	Oostzijde van den Noordelijken tempel, voor de ontgraving.
9418	„	4-12-'28	Tjaṇḍi Kalasan, distr. Brebah, afd. Mataram.	Fragmenten van dagobs van de IIde dakgeleding.
9419	„	„	id.	Fragmenten van dagobs, vermoedelijk van de IIIde dakgeleding.
9420	„	7-12-'28	id.	Dagobs op de bekroning van de IIde dakgeleding. Oostzijde.
9421	„	30-12-'28	id.	Dagobs op de bekroning om de IIde dakgeleding. Zuid-Oost.
9422	„	7-12-'28	id.	Dagobs op de bekroning van de IIde dakgeleding. Zuidzijde.
9423	„	10-12-'28	id.	Dagobs op de bekroning van de IIde dakgeleding. Noordzijde.
9424	9×12	„	id.	Makara-spuier van den omgang.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9425	9×12	14-12-'28	Prambanan op de grens Djokja-Solo.	Hoe geornamenteerde stukken in den gestapelden ringmuur verwerkt zijn.
9426	„	„	id.	Geornamenteerde stukken uit den Zuidelijken gestapelden ringmuur.
9427	13×18	5-4-'29	id.	Schematische reconstructie van het tempelcomplex volgens een maquette.
9428	„	„	id.	Id. id.
9429	„	„	Seloemboeng, distr. Gandoesari, afd. Blitar.	Bronsvondst bij de woning van Hadji Abdoelrachman, No. 1-23.
9430	„	„	id.	Id. id. „
9431	„	„	id.	Id. id. No. 24—37.
9432	„	„	id.	Id. id. No. 26.
9433	„	„	id.	Id. id. „
9434	„	„	id.	Id. id. No. 34.
9435	„	„	id.	Id. id. No. 32.
9436	„	„	id.	Id. id. „
9437	„	„	id.	Id. id. No. 33.
9438	„	„	id.	Id. id. No. 28 en 23.
9439	„	„	id.	Id. id. No. 28.
9440	„	„	id.	Id. id. No. 30.
9441	„	„	id.	Id. id. No. 29.
9442	„	„	id.	Id. id. „
9443	„	„	id.	Id. id. No. 24.
9444	„	„	id.	Id. id. „

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9445	13×18	5-4-'29	Seloemboeng, distr. Gandoesari, afd. Blitar.	Bronsvondst bij de woning van Hadji Abdoelrachman, No. 25.
9446	„	„	id.	Id. id. „
9447	„	„	id.	Id. id. „
9448	„	„	id.	Id. id. No. 36.
9449	„	„	id.	Id. id. No. 35.
9450	„	„	id.	Id. id. No. 37.
9451	„	„	id.	Id. id. No. 35.
9452	„	„	id.	Id. id. No. 35 en 37.
9453	„	„	id.	Id. id. „
9454	„	„	id.	Id. id. No. 36.
9455	„	„	id.	Id. id. Bronzen beeldje aan ketting.
9456	„	„	id.	Id. id. „
9457	„	„	id.	Id. id. detail voorzijde.
9458	„	„	id.	Id. id. detail achterzijde.
9459	„	„	id.	Id. id. detail voorzijde.
9460	„	„	id.	Id. id. No. 5, 15, 14 en 16.
9461	„	„	id.	Id. id. No. 1.
9462	„	„	id.	Id. id. No. 4.
9463	„	„	id.	Id. id. No. 10 en 11.
9464	„	„	Wadoeng, onderdistr. Pakisadji, distr. Senggoeroeh, afd. Malang, thans Mus. Bat. No. ..	Gouden en zilv. voorwerpen No. 1 en 2 zilv. ma-muntjes; 3, 4, 5, 7 — 12 goud; No. 6 een geslepen steentje.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9465	18×24	3-1-'29	Tjaṇḍi Kalasan, distr. Brebah, afd. Mataram.	Tweede dakgeleding. Noord-Oosthoek na de restauratie.
9466	„	„	id.	Id. id. Noord-Oosthoek na de restauratie.
9467	„	„	id.	Id. id. Bodhisattwa op den Noord-Oosthoek, ten Noorden van de nis.
9468	13×18	7-1-'29	id.	Id. id. Stuccolaag op het gezicht van den Bodhisattwa. Noord-Oosthoek.
9469	18×24	3-1-'29	id.	Id. id. Bodhisattwa op den Zuid-Westhoek ten Zuiden van de nis.
9470	„	7-1-'29	id.	Id. id. Bodhisattwa op den Zuid-Westhoek ten Westen van de nis.
9471	9×12	3-1-'29	id.	Teerling. Stuccolaag op den kop van een hemeling.
9472	„	„	id.	Teerling. Stuccolaag als een masker er afgehakt.
9473	18×24	16-1-'29	id.	Eerste dakgeleding met bekroning. Noord-Oosthoek (ware hoek) na de restauratie.
9474	13×18	„	id.	Hoek-antefix in de kroonlijst op den Noord-Oosthoek (ware hoek).
9475	„	„	id.	Kleine antefix in de kroonlijst op de Oostzijde van den Noord-Oosthoek (ware hoek).
9476	„	22-1-'29	id.	Detail kroonlijst. Oostzijde van den Noord-Oosthoek (ware hoek).
9477	„	„	id.	Kleine antefix in de kroonlijst van den Noord-Oosthoek (ware hoek).

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9478	13×18	18-1-'29	Tjaṇḍi Kalasan, distr. Brebah, afd. Mataram.	Oostzijde van den Noord-Oosthoek (ware hoek).
9479	9×12	21-1-'29	id.	Detail nisbekroning op het Oostelijk veld van den Noord-Oosthoek (ware hoek).
9480	„	„	id.	Detail nisbekroning op het Oostelijk veld van den Noord-Oosthoek (ware hoek).
9481	„	„	id.	Oostelijk veld Noord-Oosthoek (ware hoek).
9482	24×30	24-1-'29	id.	Teerling. Nis in het Zuidelijk veld van den Noord-Oosthoek (ware hoek).
9483	„	„	id.	Teerling. Nisbekroning op het Zuidelijk veld van den Zuid-Oosthoek (ware hoek).
9484	„	26-1-'29	id.	Teerling. Detail spiraalpost op het Zuidelijk veld, Zuid-Oosthoek (ware hoek).
9485	18×24	„	id.	Eerste dakgeleding met bekroning Noord-Westhoek (ware hoek) na de restauratie.
9486	24×30	29-1-'29	id.	Detail Zuidzijde met ingang.
9487	13×18	30-1-'29	id.	Verzakking van den voet op den Zuid-Westhoek van den Zuidelijken voorsprong.
9488	18×24	19-3-'29	id.	Restanten van kleine stupa's om den voet. Noord-Oosthoek.
9489	13×18	„	id.	Detail ornament van den omgang en een stupa-punt.
9490	24×30	„	id.	Zuidzijde voor de restauratie (naar een foto van Cephas).
9491	13×18	23-2-'29	id.	Fragment van de trappen van den ingang naar de cella's (vooraanzicht).
9492	„	„	id.	Id. id. (zijaanzicht).

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9493	13×18	23-2-'29	Tjaṇḍi Kalasan distr. Brebah, afd. Mataram.	Fragmenten van de trap van den ingang naar de cella's.
9494	„	„	id.	Dorpel op het terrein.
9495	„	„	id.	Id. id.
9496	„	„	id.	Id. id.
9497	„	„	id.	Id. id.
9498	18×24	8-1-'29	S. F. Demak Idjo, res. Djokjakarta (in 't bezit van den Heer Werleman).	Bronzen beeldje van een Buddha.
9499	24×30	„	Tjaṇḍi Sari, distr. Brebah, afd. Mataram.	Oostzijde, voor de restauratie.
9500	„	„	id.	Zuidzijde, voor de restauratie.
9501	„	„	id.	Noordzijde, voor de restauratie.
9502	„	„	id.	Westzijde, voor restauratie.
9503	18×24	8-2-'29	Diëng-plateau.	Beelden etc. aan de Westzijde van de pasanggrahan.
9504	„	„	id.	Beelden etc. aan de Zuidzijde id.
9505	„	„	id.	Id. id. id.
9506	„	„	id.	Id. id. id.
9507	„	„	id.	Id. id. id.
9508	„	„	id.	Id. id. id.
9509	„	„	id.	Id. id. id.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9510	18×24	8-2-'29	Diëng-plateau.	Beelden etc. aan de Zuidzijde van de pasanggrahan.
9511	„	„	id.	Beelden in de zgn. rotonde, Oostelijke helft.
9512	„	„	id.	Beelden in de zgn. rotonde, Westelijke helft.
9513	12×16	„	Ondern. Tendjo-Djaja, distr. Tjibadak, afd. Soekaboemi.	Keteltrom van aardewerk. (Ontgr. in een kalk-rots).
9514	9×12	„	Sidenreng, afd. Pare-Pare, Gouv. Celebes en Onderhoorigheden.	Eerepenning van Zijne Majesteit den Koning der Nederlanden d.d. Commis. Gen. geschonken aan Adatoeang Sidenreng, wegens betoonde trouw (1817). Voorzijde met opschrift.
9515	„	„	id.	Id. id. achterzijde met wapen.
9516	„	„	id.	Eerepenning van het Nederl. Ind. Gouv. geschonken aan den koning van Sidenreng Mohammad Ali Pa Pangorisan, wegens betoonde trouw (1854). Voorzijde met opschrift (Boegineesche karakters).
9517	„	„	id.	Id. id. achterzijde met wapen.
9518	13×18	27-5-'29	Watoegedeh (bij Singasari, distr. Karanglo, afd. Malang Pasoeroean).	Badplaats. Oostelijke muur van Zuid naar Noord.
9519	„	„	id.	Id. id. van Noord naar Zuid.
9520	„	„	id.	Id. id. id.
9521	„	„	id.	Badplaats. Westzijde. Trap.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9522	18×24	27-5-'29	Voormalige coll. Blijdenstijn, thans aanwezig in een vertrek naast de R.K. Pastorie te Malang.	Beschreven koperen plaat (op ieder zijde zes regels oud-Javaansch).
9523	„	„	id.	Id. id. (op ieder zijde negen regels schrift).
9524	„	„	id.	Id. id. (op ieder zijde negen regels).
9525	6×9	1-10-'28	Menado (hoofdplaats), afd. en res. Menado.	Hervormde kerk. Geel koperen kaarsenkronen.
9526	„	„	id.	Id. Empire stoel.
9527	„	„	id.	Id. Doopbekken.
9528	„	„	id.	Id. id. detail.
9529	„	„	id.	Id. Zilveren schotel.
9530	„	„	id.	Id. Zilveren bekers.
9531	12×16	„	id.	Collectie S. Que.
9532	6×9	„	id.	Id. id. Juweelkistje.
9533	„	„	id.	Id. id. id.
9534	„	„	id.	Id. id. Sirihkistje met toebehooren.
9535	„	„	id.	Id. id. Zilveren bord.
9536	„	„	id.	Id. id. Schenkbord, voorzijde.
9537	„	„	id.	Id. id. Schenkbord, achterzijde met inscriptie.
9538	„	„	id.	Id. id. Juweelkistje.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9539	8×11	1-10-'28	Menado, (hoofdplaats) afd. en res. Menado.	Collectie Kok. Stoel met snijwerk.
9540	„	„	id.	Id. id.
9541	„	„	id.	Id. Kandelaar-knaap.
9542	6×9	„	id.	Collectie Bertling. Waroega deksel.
9543	„	„	id.	Id. detail.
9544	„	„	id.	Collectie Roger. Zilveren bord.
9545	„	15-10-'28	Sawangan, Tonsea, afd. en res. Menado.	Steenen waroega, detail.
9546	„	„	id.	Id. id.
9547	„	„	Kema, distr. Kema, afd.en res. Menado.	Gezicht op het fortje te Kema.
9548	„	„	Tanawangko, distr. Kema, afd. en res. Menado.	Ruïne fortje Tanawangko.
9549	„	„	Tomohon, distr. Tomohon, afd. en res. Menado.	Hervormde kerk. Muurappliques.
9550	„	„	id.	Id. Kaarsenkroon.
9551	„	„	id.	Id. Zelfde, vergroot.
9552	„	„	Kema, distr. Kema, afd. en res. Menado,	Voorzijde van het fortje Kema.
9553	„	„	id.	Achterzijde van het fortje Kema.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9554	12×16	15-10-'28	Remoön, onderdistr. Romoön, afd. en res. Menado.	Kanon in het huis van Mevr. Roentoewene.
9555	„	„	id.	Zelfde kanon (andere zijde).
9556	„	„	Amoerang, distr. Amoerang, afd. en res. Menado.	Gezicht op het fortje te Amoerang.
9557	„	„	id.	Gezicht in het rondeel van het fortje Amoerang.
9558	16×20	20-10-'28	Kwandang, distr. Kwandang, afd. en res. Menado.	Gezicht op de ruïne van de redoute Kota Mas.
9559	„	„	id.	Waterpoort van de redoute Kota Mas.
9560	„	„	id.	Ruïne van het fortje Leiden te Kwandang.
9561	„	„	id.	Id. id.
9562	„	„	Gorontalo, (afdeelings-hoofdpl.) aan den weg naar Batoedaä.	Ruïne van een bergfortje.
9563	„	„	id.	Id. id.
9564	„	„	id.	Id. id.
9565	„	„	Gorontalo, afdeelings-hoofdpl. der afd. res. Menado.	Oude fort-muur om de missigit.
9566	„	„	id.	Klok in de missigit.
9567	„	„	id.	Id. id.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9568	16×20	20-10-'28	Taroena, onderafd. Sangihe-eilanden, res. Menado.	Collectie Radja Ponto van Kandakar.
9569	12×16	25-10-'28	id.	Id. Zilveren bord (1688).
9570	„	„	id.	Gerestaureerde predikantsgraven uit 1674 en 1675.
9571	„	„	Oeloe(Siaoe), onderafd. Sangihe-eilanden, res. Menado.	Bastion van het fortje Doornburg.
9572	„	„	id.	Trap van het fortje Doornburg.
9573	„	„	id.	Beschreven steen (V.O.C.) staande voor het Landschapskantoor.
9574	„	„	id.	Merkpaal (V. O. C.).
9575	„	„	id.	Zelfde, op grooter afstand.
9576	„	„	id.	Kanon voor het Landschapskantoor.
9577	„	30-10-'28	Enemawari, Landschap Taboekan, onderafd. Sangihe-eilanden, res. Menado.	Twee Spaansche kanonnen.
9578	„	„	Taboehan-lama, onderafd. Sangihe-eilanden, res. Menado.	Oude muur. Fragment Compagniespost
9579	„	„	id.	Zilveren knop van een stok uit 1816 in 't bezit van Johan Paparan.
9580	„	„	id.	Oude muur. Fragment van een Compagniespost.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9581	12×16	30-10-'28	Taboehan-lama, onder-afd. Sangihe-eilanden.	Twee kanonnen voor het huis van Johan Paparan.
9582	9×12	1-11-'28	Tamanko, onderafd. Sangihe-eilanden, res. Menado.	Collectie Moccodompis. Porceleinen bord met V. O. C.
9583	„	„	id.	Id. (geheele coll).
9584	6×9	„	Tagoelan-dang, onder-afd. Sangihe-eilanden.	Oud muurwerk (fragment Compagnies-post.
9585	„	„	id.	Id. id.
9586	„	„	id.	Portugeesch kanon.
9587	„	„	id.	Zelfde kanon (gedraaid).
9588	„	„	id.	Zelfde kanon (van naderbij).
9589	7×11	15-11-'28	Makassar, (hoofdplaats) Gouv. Celebes en Onder-hoorigheden.	Verdiepingshuis (zg. Java-type) (thans pendioen Wieland).
9590	„	„	id.	Oude muur in de Belandastraat.
9591	„	„	id.	Oud huisje in de Burgerwachtstraat.
9592	„	„	id.	Zelfde huisje id.
9593	„	„	id.	Burgerwachtstraat met oud huisje.
9594	„	„	id.	Oud huis einde 18de eeuw aan het Hooge Pad.
9595	„	„	id.	Sleutelplaat van het Kerkgebouw in het Fort Rotterdam.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9596	7×11	15-11-'28	Makassar, (hoofdplaats) Gouv. Celebes en Onderhoorigheden.	Landpoort van het fort Rotterdam.
9597	"	"	id.	Huis uit de 1ste helft 19de eeuw in de Pasarstraat.
9598	"	"	id.	Woon- en pakhuis id. id.
9599	"	"	id.	Pakhuis id. id.
9600	"	"	id.	Woon- en pakhuis id. id.
9601	"	"	id.	Oud huis in de Burgerwachtstraat.
9602	"	"	id.	Verdiepingshuis (zg. Java-type) aan het Hooge Pad.
9603	"	"	id.	Europeesch kerkhof.
9604	"	"	id.	Id. (Praalgraf van M. Coop à Groen).
9605	"	"	id.	Gezicht op het fort Rotterdam van de landzijde gezien.
9606	"	"	id.	Klopper op de landpoort, fort Rotterdam.
9607	"	"	id.	Kerk in het fort Rotterdam (voorzijde).
9608	"	"	id.	Id. id. (achterzijde).
9609	"	"	id.	Id. id. (Intérieur).
9610	12×16	1-12-'28	id.	Huisje No. 2 in de Burgerwachtstraat.
9611	"	"	Makassar (omgeving), afd. Makassar, Gouv. Celebes en Onderhoorigheden.	Poort van het landhuis Losarie (vroeger: Het Nieuwe Loo).
9612	7×12	"	id.	Chineesch praalgraf.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9613	7×12	1-12-'28	Makassar (omgeving), afd. Makassar, Gouv. Celebes en Onderhoorigheden.	Begraafplaats met graf van Dipo Negoro.
9614	8×14	„	id.	Redoute te Taënga.
9615	„	„	id.	Graf van Aroe Palakka.
9616	„	„	id.	Ingang tot het graf id.
9617	„	„	Goa, onderafd. Goa, afd. Soenggoeminasa, Gouv. Celebes en Onderhoorigheden.	Missigit te Goa.
9618	„	10-12-'28	id.	Oude vorstengraven te Goa.
9619	„	„	id.	Vorstengraf te Goa.
9620	„	„	id.	Heilig kanon te Goa.
9621	7×11	„	Tello, onderafd. en afd. Makassar, Gouv. C. en O.	Graf bij Tello.
9622	8×12	„	Boeloe Sepong, onderafd. Maros. afd. Makassar.	Rots-vesting.
9623	„	„	id.	Kijkje uit de rotsvesting.
9624	„	„	id.	Kijkje van uit de rotsvesting op de vlakte van Maros.
9625	„	„	id.	Kijkje van den top der rotsvesting op de Maros-vlakte.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9626	12×16	20-12-'28	Maros, onderafd. Maros, afd. Makassar, Gouv. Celebes en Onderhoorigheden.	Bastion van het fortje Valkenburg.
9627	93×18	„	Pentjana, landschap Tanette, afd. Pare-Pare, Gouv. Celebes en Onderhoorigheden.	Rijkssieraden van Tanette.
9628	9×12	„	id.	Voorzijde gouden medaille rijkssieraden van de leenvorstin van Tanette.
9629	„	„	id.	Keerzijde van id. id.
9630	12×16	„	Baoe-Baoe, landschap Boeton, afd. Oost-Celebes.	Bastion van de kraton Bolija.
9631	„	„	id.	Twee kanonnen in de kraton Bolija.
9632	„	„	id.	Scheepsanker id. id.
9633	„	„	id.	Id. id. id.
9634	„	„	id.	Portugeesch kanon in de kraton Bolija.
9635	„	„	id.	Id. id.
9636	„	„	id.	Kanon met A. V. O. C. id.
9637	„	„	id.	Kanonnen en scheepsankers, van bij het Sangori-rif verongelukte schepen in 1650 met gedenksteen.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9638	12×16	20-3-'28	Fort Speelwijk, afd. Serang, res. Bantam.	Gezicht op de Zeepunt, vanuit het binnenplein.
9639	„	„	id.	Gezicht op de rivierpunt met beschoeïing.
9640	„	„	id.	Het Rottennest met overblijfsels van het kruithuis.
9641	„	„	id.	Overblijfselen van het Compagn. pakhuis aan de rivierzijde.
9642	13×18	5-4-'29	Tjitrap (landhuis), distr. Tjibinong, afd. Buitenzorg, res. Batavia.	Linker zijaanzicht.
9643	„	„	id.	Vooraanzicht.
9644	„	„	id.	Eetkamer in Empire-stijl.
9645	„	„	id.	Achterzijde van het landhuis.
9646	„	„	id.	Lustverblijf „Du Bus" (vooraanzicht).
9647	„	„	id.	Id. id Linker zijaanzicht.
9648	„	„	id.	Id. id Achteraanzicht.
9649	„	„	id.	Id. id Rechter zijaanzicht achterzijde.
9650	„	„	id.	Klokkestoel met slavenklok.
9651	„	20-4-'29	Rustenburg, distr. en afd. Mr. Cornelis.	Vooraanzicht van het landhuis Rustenburg.
9652	„	„	id.	Rechter zijaanzicht en klokkestoel.
9653	„	„	id.	Achterzijde, binnenplaats.
9654	„	„	Simplicitas (landhuis), distr. Kebajoran, afd. Mr. Cornelis res. Batavia.	Gezicht in de voorgaanderij van het landhuis.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9655	13×18	20-4-'29	Simplicitas (landhuis), distr. Kebajoran, afd. Mr. Cornelis, res. Batavia.	Kijkje in de binnengaanderij.
9656	„	„	id.	Linker-zijgaanderij.
9657	„	„	id.	Gezicht in de achtergaanderij.
9658	„	„	id.	Verwaarloosde vijver-aanleg.
9659	„	„	id.	Rijst-pelmolen.
9660	„	1-5-'29	Pondok Petoeng (landhuis), distr. Kebajoran, afd. Mr. Cornelis res. Batavia.	Rechter-vooraanzicht van het landhuis.
9661	„	„	id.	Linker-zijaanzicht. id.
9662	„	„	id.	Rechter-achteraanzicht.
9663	„	„	id.	Linker-achteraanzicht.
9664	„	„	id.	Tafel voor den rijstmaaltijd.
9665	„	„	id.	Tafel in de binnenzaal.
9666	„	5-5-'29	Landhuis Oeloe djami, distr. Kebajoran, afd. Mr. Cornelis.	Klokkestand (Overblijfsel van het landhuis).
9667	„	„	Landhuis Gandaria, Noord, distr. Kebajoran, afd. Mr. Cornelis.	Vooraanzicht van het landhuis.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9668	13×18	10-5-'29	Landhuis Pengoembeng distr. Kebajoran, afd. Mr. Cornelis, res. Batavia.	Vooraanzicht.
9669	"	"	id.	Gezicht in de voorgaanderij.
9670	"	"	id.	Gezicht in de groote balzaal.
9671	"	"	id.	Miniatuur-portret.
9672	"	"	id.	id. id.
9673	"	"	id.	Schilderij (anoniem).
9674	"	"	id	Tafel met servies-stukken van porselein met zilveren piece de milieu en presenteerblad.
9675	"	"	id.	Vijver in de achterzaal.
9676	"	"	id.	Klokkestand van het landhuis.
9677	"	15-5-'29	Landhuis Japan, distr. Welt., afd. Stad en Voorsteden van Batavia.	Vooraanzicht.
9678	"	"	id	Linker-zijaanzicht.
9679	"	"	id	Kijkje in de binnengaanderij.
9680	"	"	id	Gezicht in de achtergaanderij.
9681	"	"	id	Zgn. Biljartzaal.
9682	"	"	id	Gezicht op het duivenhuis.
9683	"	20-5-'29	Landhuis Grogol, distr. Welt., afd. Stad en Voorsteden van Batavia.	Vooraanzicht.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9684	13×18	20-5-'29	Landhuis Grogol, distr. Welt., afd. Stad en Voorsteden van Batavia.	Oprijlaan.
9685	"	"	id.	Tuinbeelden in het park.
9686	"	"	id.	Schouw in de keuken.
9687	"	"	Landhuis Kebon Djeroek, distr. Welt., afd. Stad en Voorsteden van Batavia.	Klokkestand.
9688	"	25-5-'29	Landhuis Reinier de Klerk (Landsarchief) Molenvliet.	Aangelegde tuin voor het gebouw.
9689	"	"	id.	Vooraanzicht van het gebouw.
9690	"	"	id.	Voordeur van het Landsarchief.
9691	"	"	id.	Doorkijk in de parterre.
9692	"	"	id.	Rechter-voorkamer.
9693	"	"	id.	Rechterhoekje van de voorzaal.
9694	"	"	id.	Trap in de linker-voorkamer.
9695	"	"	id.	Detail trapversiering.
9696	"	"	id.	Verbindingsdeur in het rechter-middenvertrek.
9697	"	"	id.	Verbindingsdeur in het linker-middenvertrek.
9698	"	"	id.	Verbindingsdeur (geopend) van binnenzaal met achterkamer.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9699	13×18	25-5-'29	Landshuis Reinier de Klerk (Lands-archief) Molenvliet.	Verbindingsdeur (gedeelten) van binnenzaal met achterkamer.
9700	„	„	id.	Trap in de bovenverdieping.
9701	„	„	id.	Doorkijk in de bovenverdieping.
9702	„	„	id.	Uilenzolder, middengedeelte.
9703	„	„	id.	Id. met uitsteker.
9704	„	„	id.	Achterzijde van het gebouw met slavenhuizen.
9705	„	„	id.	Front van het linker-slavenhuis.
9706	„	„	id.	Deur van het rechter-midden vertrek naar den tuin.
9707	„	„	id.	Rechterzijde van het gebouw.
9708	„	„	id.	Deur met bovenlicht (tegenwoordige ingang).
9709	„	„	zg. Muziekzaal Kircher. Molenvliet-Oost.	Deur met bovenlicht (wordt nu niet gebruikt).
9710	„	„	id.	Ramen met bewerkte blinden.
9711	„	„	id.	Plafond.
9712	„	„	Tjengkareng II, Tanggerangscheweg distr. en afd. Batavia.	Landhuis, vooraanzicht.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9713	13×18	25-5-'29	Tjengkarang II, aan den Tanggerangschen weg, distr. en afd. Batavia.	Landhuis, achteraanzicht.
9714	18×24	11-4-'29	Tjaṇḍi Kalasan, distr. Brebah, afd. Mataram.	Overzicht van de restanten van de kleine stupa's om den voet van den tempel.
9715	13×18	12-4-'29	id.	Restanten van een ringmuur ten Noorden van den tempel.
9716	„	19-3-'29	id.	Steen voor de Oostelijke trap.
9717	„	„	id.	Id. id.
9718	24×30	16-5-'29	id.	Zuid-Oosthoek na de restauratie.
9719	„	„	id.	Noord-Westhoek na de restauratie.
9720	„	„	id.	Noord-Oosthoek na de restauratie.
9721	„	18-5-'29	id.	Zuid-Westhoek na de restauratie.
9722	13×18	„	id.	Bas-relief op het tempellichaam.
9723	„	„	id.	Id. id.
9724	„	„	id.	Id. id.
9725	24×30	4-6-'29	id.	Oostgevel na de restauratie.
9726	„	„	id.	Zuid-Oosthoek na de restauratie.
9727	13×18	31-5-'29	id.	Bas-relief op het tempellichaam.
9728	„	„	id.	Id. id.
9729	24×30	7-5-'29	Tjaṇḍi Sari, distr. Brebah, afd. Mataram.	Noord-Oosthoek voor de restauratie.
9730	„	„	id.	Zuid-Oosthoek id.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9731	24×30	8-5-'29	Tjaṇḍi Sari, distr. Brebah, afd. Mataram.	Noord-Westhoek voor de restauratie.
9732	„	10-5-'29	id.	Zuid-Westhoek id.
9733	18×24	31-5-'29	id.	Bovenaanzicht (Zuid-Oosthoek) voor de restauratie.
9734	„	„	id.	Id. (Noord-Westhoek) id.
9735	„	„	id.	Id. (Noord-Oosthoek) id.
9736	„	„	id.	Bovenaanzicht, Zuidelijke helft vanuit het Oosten, voor de restauratie.
9737	„	„	id.	Bovenaanzicht, Noordelijke helft, vanuit het Westen, voor de restauratie.
9738	„	„	id.	Bovenaanzicht, Zuid-Westhoek voor de restauratie.
9739	9×12	7-6-'29	id.	Muur-restanten ten Westen van den tempel.
9740	„	„	id.	Id. ten Noord-Westen van den tempel.
9741	„	„	id.	Id. ten Noorden van den tempel.
9742	18×24	18-6-'29	id.	Bovenaanzicht vanuit het Zuiden, na gedeeltelijke afbraak van de daketage.
9743	„	„	id.	Bovenaanzicht vanuit het Oosten, na gedeeltelijke afbraak van de dakétage.
9744	13×18	16-4-'29	Tjaṇḍi Loemboeng, afd. Klaten.	Antefix-type van den hoofdtempel.
9745	„	11-4-'29	Tjaṇḍi Sewoe, afd. Klaten.	Antefix-type van den hoofdtempel.
9746	„	8-9-'29	id.	3de tempel IIde reeks. Hoofddagob op den grond gesteld.
9747	„	„	id.	Id. Voetstuk met pynakel op den grond gesteld.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9748	13×18	8-9-'29	Tjaṇḍi Sewoe, afd. Klaten.	3de tempel IIde reeks. Voetstuk van de kleine dagob op den Noord-Westhoek, op den grond gesteld.
9749	„	„	id.	3de tempel IIde reeks. Fragment van den teerling op den Zuid-Westhoek, op den beganen grond gesteld.
9750	„	„	id.	3de tempel IIde reeks. Fragment van de kroonlijst op den Zuid-Westhoek, op den grond gesteld.
9751	„	„	id.	3de tempel IIde reeks. Fragment van het voetstuk onder de kleine dagob, op den beganen grond gesteld.
9752	„	30-5-'29	Tjaṇḍi Sadjiwan, afd. Klaten.	Antefix-type.
9753	„	„	id.	Id. id.
9754	„	„	id.	Id. id.
9755	„	„	id.	Id. id.
9756	„	25-3-'29	Tjaṇḍi Prambanan, op de grens Solo-Djokja.	Kroonlijst. Uitwendige hoek met wajrafries.
9757	„	„	id.	Kroonlijst. Normaalveld No. 17 met wajrafries.
9758	„	„	id.	Kroonlijst. Normaalveld No. 19 met wajrafries.
9759	„	„	id.	Kroonlijst, inwendige hoek met wajrafriezen.
9760	„	8-4-'29	id.	Kroonlijst, inwendige hoek met wajrafries.
9761	„	„	id.	Eerste dakgeleding, inwendige hoek met nisaansluiting.
9762	18×24	10-4-'29	id.	Zuidelijk hoftempeltje. Noord-Oosthoek voor de reconstructie.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9762*a*	24×30	10-4-'29	Tjaṇḍi Prambanan, op de grens Solo-Djokja.	Zuidelijk hoftempeltje. Zuid-Oosthoek voor de reconstructie.
9762*b*	18×24	„	id.	Zuidelijk hoftempeltje. Zuidzijde voor de reconstructie.
9762*c*	24×30	„	id.	Zuidelijk hoftempeltje. Zuid-Westhoek voor de reconstructie.
9762*∂*	18×24	„	id.	Zuidelijk hoftempeltje. Noord-Westhoek voor de reconstructie.
9763	13×18	„	id.	Aansluiting van de 1ste dakgeleding bij de kroonlijst.
9764	9×12	30-3-'29	id.	Kroonlijst, fragment van den ganzenband.
9765	13×18	7-5-'29	id.	Eerste dakgeleding, fragment inwendige hoek.
9766	„	„	id.	Eerste dakgeleding, fragment van de bekroning kalakop met aansluitend lijstwerk.
9767	„	„	id.	Id. id.
9768	„	8-5-'29	id.	Eerste dakgeleding, fragment.
9769	„	10-5-'29	id.	Çiwatempel.
9770	9×12	13-5-'29	id.	Eerste dakgeleding aansluitend bij de kroonlijst.
9771	„	„	id.	Id. id.
9772	13×18	22-5-'29	id.	Eerste dakgeleding, fragment van de basis.
9773	18×24	22-6-'29	id.	Çiwatempel, onderbouw. Antefix-type.
9774	9×12	30-5-'29	id.	Eerste dakgeleding. Nisbekroning.
9775	12×30	7-1-'29	id.	Çiwatempel, 2de soubasement, basrelief No. I.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9776	12×30	16-1-'29	Tjaṇḍi Prambanan, op de grens Solo-Djokja.	Çiwatempel, 2de soubasement, basrelief No. II.
9777	„	18-1-'29	id.	Id. id. id. No. III.
9778	„	19-1-'29	id.	Id. id. id. No. IV.
9779	„	„	id.	Id. id. id. No. V.
9780	„	21-1-'29	id.	Id. id. id. No. VI.
9781	„	23-1-'29	id.	Id. id. id. No. VII.
9782	„	22-1-'29	id.	Id. id. id. No. VIII.
9783	„	21-1-'29	id.	Id. id. id. No. IX.
9784	„	22-1-'29	id.	Id. id. id. No. X.
9785	„	1-2-'29	id.	Id. id. id. No. XI.
9786	„	24-1-'29	id.	Id. id. id. No. XII.
9787	„	22-6-'29	id.	Id. id. id. No. XIII.
9788	„	19-6-'29	id.	Id. id. id. No. XIV.
9789	„	„	id.	Id. id. id. No. XV.
9790	„	18-6-'29	id.	Id. id. id. No. XVI.
9791	„	„	id.	Id. id. id. No. XVII.
9792	„	22-6-'29	id.	Id. id. id. No. XVIII.
9793	„	17-6-'29	id.	Id. id. id. No. XIX.
9794	„	15-6-'29	id.	Id. id. id. No. XX.
9795	„	„	id.	Id. id. id. No. XXI.
9796	„	14-6-'29	id.	Id. id. id. No. XXII.
9797	„	„	id.	Id. id. id. No. XXIII.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9798	12×30	17-6-'29	Tjaṇḍi Prambanan, op de grens Solo-Djokja.	Çiwatempel, 2de soubasement, basrelief No. XXIV.
9799	18×24	19-6-'29	id.	Çiwatempel. Teerling. Gordel A en B veld I.
9800	13×18	7-3-'29	id.	Çiwatempel. Teerling. Gordel B. I Noord.
9801	„	25-5-'29	id.	Id. id. I Zuid.
9802	„	26-2-'29	id.	Id. id. II.
9803	„	„	id.	Id. id. III.
9804	18×24	7-6-'29	id.	Id. id. IV.
9805	„	„	id.	Id. id. V.
9806	„	6-6-'29	id.	Id. id. VI Oost-West.
9807	„	„	id.	Id. id. VII.
9808	13×18	27-2-'29	id.	Id. id. VIII.
9809	18×24	6-6-'29	id.	Id. id. IX.
9810	„	„	id.	Id. id. X.
9811	„	29-5-'29	id.	Id. id. XI.
9812	„	6-6-'29	id.	Id. id. XI Zuid.
9813	„	„	id.	Id. id. XI Noord.
9814	„	27-5-'29	id.	Id. id. XII.
9815	„	29-5-'29	id.	Id. id. XIII.
9816	13×18	„	id.	Id. id. XIV.
9817	18×24	„	id.	Id. id. XV.
9818	„	25-5-'29	id.	Id. id. XVI.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9819	13×18	25-5-'29	Tjaṇḍi Prambanan, op de grens Solo-Djokja.	Çiwatempel. Teerling. Gordel B. XVI West.
9820	"	"	id.	Id. id. XVI Oost.
9821	"	7-3-'29	id.	Id. id. XVII.
9822	"	30-5-'29	id.	Id. id XVIII.
9823	"	7-3-'29	id.	Id. id. XIX.
9824	"	25-5-'29	id.	Id. id. XX.
9825	18×24	11-3-'29	id.	Çiwatempel. Teerling. Gordel C en D veld I Noord.
9826	"	"	id.	Id. id. I.
9827	"	"	id.	Id. id. I Zuid.
9828	"	7-3-'29	id.	Id. id. II.
9829	"	11-3-'29	id.	Id. id. III.
9830	"	7-3-'29	id.	Id. id. IV.
9831	"	11-3-'29	id.	Id. id. V.
9832	"	8-3-'29	id.	Id. id. VI Oost.
9833	"	"	id.	Id. id. VI West.
9834	"	18-3-'29	id.	Id. id. VII.
9835	"	15-2-'29	id.	Id. id. VIII.
9836	"	18-3-'29	id.	Id. id. IX.
9837	"	"	id.	Id. id. X.
9838	"	23-5-'29	id.	Id. id. XI. Zuid.
9839	"	"	id.	Id. id. XI. Noord.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9840	18×24	9-4-'29	Tjaṇḍi Prambanan, op de grens Solo-Djokja.	Çiwatempel. Teerling. Gordel C en D veld XII Noord.
9841	„	19-3-'29	id.	Id. id. XIII.
9842	„	9-4-'29	id.	Id. id. XIV.
9843	„	„	id.	Id. id. XV.
9844	„	„	id.	Id. id. XVI West.
9845	„	8-4-'29	id.	Id. id. XVI Oost.
9846	„	15-3-'29	id.	Id. id. XVII.
9847	„	8-4-'29	id.	Id. id. XVIII.
9848	„	15-3-'29	id.	Id. id. XIX.
9849	„	8-4-'29	id.	Id. id. XX.
9850	„	9-3-'29	id.	Çiwatempel. Teerling. Gordel E veld I Noord.
9851	„	23-5-'29	id.	Id. id. I Zuid.
9852	13×18	18-3-'29	id.	Id. id. II.
9853	„	27-5-'29	id.	Id. id. III.
9854	„	18-3-'29	id.	Id. id. IV.
9855	„	4-3-'29	id.	Id. id. V.
9856	18×24	28-2-'29	id.	Id. id. VI Oost.
9857	„	„	id.	Id. id. VI West.
9858	13×18	6-3-'29	id.	Id. id. VII.
9859	„	28-2-'29	id.	Id. id. VIII.
9860	„	6-3-'29	id.	Id. id. IX.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9861	13×18	28-2-'29	Tjaṇḍi Prambanan, op de grens Solo-Djokja.	Çiwatempel. Teerling. Gordel E veld X.
9862	„	22-3-'29	id.	Id. id. XI Noord.
9863	18×24	27-5-'29	id.	Id. id. XI Zuid.
9864	13×18	30-3-'29	id.	Id. id. XII.
9865	„	27-5-'29	id.	Id. id. XIII.
9866	„	30-3-'29	id.	Id. id. XIV.
9867	„	22-3-'29	id.	Id. id. XV.
9868	„	30-3-'29	id.	Id. id. XVI West.
9869	„	23-5-'29	id.	Id. id. XVI Oost.
9870	„	4-3-'29	id.	Id. id. XVII.
9871	„	23-5-'29	id.	Id. id. XVIII.
9872	„	4-3-'29	id.	Id. id. XIX.
9873	„	23-5-'29	id.	Id. id. XX.
9874	„	13-6-'29	Moeara Takoes, Kota Kampar, Sumatra W. K.	Tjaṇḍi Boengsoe vanuit het Noord-Westen.
9875	„	„	id.	Id. uit het Noord-Oosten.
9876	„	„	id.	Id. uit het Noord-Westen.
9877	„	„	id.	Id. uit het Zuid-Oosten.
9878	„	„	Landhuis Tjitrap, distr. Tjibinong, afd. Buitenzorg.	Tuinbeeld op voetstuk.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9879	13×18	13-6-'29	Landhuis Tjitrap, distr. Tjibinong, afd. Buitenzorg.	Tuinbeeld op voetstuk.
9880	„	„	id.	Portret van Kol. Menu door R. Saleh.
9881	„	„	id.	Oude bank (snijwerk).
9882	„	„	id.	Oude kist.
9883	„	„	id.	Schilderij. Afgebroken speelhuis, door van Lelyveld.
9884	„	„	Landhuis Sentiong (Chin. Klenteng, Gng. Sari).	Aanzicht voorzijde.
9885	„	„	id.	Gedeelte van den vroegeren voorgevel.
9886	„	„	id.	Kamer met Hindoe-beelden.
9887	„	„	id.	Trap.
9888	„	„	id.	Detail van den trap.
9889	„	„	Landhuis Tjililitan, distr. en afd. Mr. Cornelis.	Rechter-zijaanzicht.
9890	„	„	id.	Vooraanzicht.
9891	„	„	id.	Linker-vooraanzicht.
9892	„	„	id.	Gamelan-huis.
9893	„	„	id.	Achterzijde (hoofdgebouw).
9894	„	„	id.	Klokkestand.

Nummer	Formaat	Gedateerd.	Plaats	Omschrijving
9895	13×18	13-6-'29	Landhuis Kroet (Molenvliet West), distr. Weltevreden afd. stad en Voorsteden van Batavia.	Toegang.
9896	"	"	id.	Voorzijde.
9897	"	"	id.	Gezicht in de groote zaal.
9898	"	"	id.	Gouden klamboe-haak.
9899	"	"	id.	Geborduurde vuurscherm, begin XIXde eeuw.
9900	"	"	id.	Schilderij door D. Beynon.
9901	"	"	id.	Gezicht in de keuken.
9902	"	"	id.	Trap-baluster.
9903	"	"	id.	Detail trap.
9904	"	"	id.	Detail achtergevel.
9905	"	"	Landhuis Tjilodong, distr. Tjibinong, afd. Buitenzorg.	Linker-zijaanzicht.
9906	"	"	id.	Vooraanzicht.
9907	"	"	id.	Gezicht op voor- en zijgevel.
9908	"	"	id.	Anoniem schilderij.
9909	"	"	Landhuis Tapos, distr. Tjibinong, afd. Buitenzorg.	Vooraanzicht.
9910	"	"	id.	Rechter-zijaanzicht.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9911	18×13	13-6-'29	Landhuis Tapos, distr. Tjibinong, afd. Buitenzorg.	Deur in de binnenzaal (wit met goud).
9912	„	„	id.	Bank (Louis XVI).
9913	„	„	id.	Porselein-rak (Compagniestijd).
9914	„	„	id.	Stoel uit den Compagniestijd.
9915	„	„	id.	Stoelen uit den Companiestijd.
9916	„	„	Landhuis Tjimanggis, distr. Tjibinong, afd. Buitenzorg.	Oprijlaan.
9917	„	„	id.	Voorzijde.
9918	„	„	id.	Detail voorgalerij.
9919	„	„	id.	Voordeur.
9920	„	„	id.	Detail voorgalerij.
9921	„	„	id.	Doorkijk.
9922	„	„	id.	Eerste binnenzaal.
9923	„	„	id.	Tweede zaal of feestzaal.
9924	„	„	id.	Deur in de feestzaal.
9925	„	„	id.	Deur in de feestzaal.
9926	„	„	id.	Achtergaanderij.
9927	„	„	id.	Deur achtergaanderij.
9928	„	„	id.	Linker-zijaanzicht.
9929	„	„	id.	Achter-zijaanzicht.
9930	„	„	id.	Fragm. tuin-muur met poort.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9931	13×18	13-6-'29	Landhuis Struiswijk.	Slavenhuis, detail.
9932	„	„	id.	Slavenvertrekken.
9933	„	„	Landhuis Makassar, distr. en afd. Mr. Cornelis.	Deur.
9934	„	„	Landhuis Tjengkareng I, distr. en afd. Mr. Cornelis.	Oprijlaan.
9935	„	„	id.	Rechter-vooraanzicht.
9936	„	„	id.	Rechterzijde van het gebouw.
9937	„	„	id.	Linker-zijaanzicht.
9938	„	„	id.	Gezicht in de voorgaanderij.
9939	„	„	id.	Gezicht in de binnengaanderij.
9940	„	„	id.	Deur binnengaanderij.
9941	„	„	id.	Trap.
9942	„	„	id.	Detail trap.
9943	„	„	id.	Klokkestand.
9944	„	„	id.	Detail hoofdingang.
9945	„	„	Landhuis Pondok Gedeh, distr. en afd. Mr. Cornelis.	Oprijlaan.
9946	„	„	id.	Vooraanzicht.
9947	„	„	id.	Achteraanzicht met achterpoort.
9948	„	„	id.	Rechter-zijaanzicht.
9949	„	„	id.	Linker-zijaanzicht.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9950	13×18	13-6-'29	Landhuis Pondok Gedeh. distr. en afd. Mr. Cornelis.	Benedenzaal.
9951	"	"	id.	Hoofddeur voorgaanderij.
9952	"	"	id.	Zijwand à stuc bewerkt.
9953	"	"	id.	Id. id.
9954	"	"	id.	Zijgaanderij.
9955	"	"	id.	Rechter-zijgaanderij.
9956	"	"	id.	Feestzaal op de bovenverdieping.
9957	"	"	id.	Gezicht op een gebouwtje.
9958	"	"	id.	Een der toegangspoorten.
9959	"	"	id.	Id. id.
9960	"	"	id.	Achtergaanderij van een bijgebouw.
9961	"	"	id.	Missigit met oud-Holl. topstuk.
9962	"	"	id.	Achterpoort.
9963	"	"	Landhuis Leenhoffs Weergade, distr. en afd. Mr. Cornelis.	Tuinpoort (hoofdingang).
9964	"	"	id.	Zijpoort.
9965	"	"	id.	Detail hoofdpoort (linker pilaster van de hoofdingang).
9966	"	"	id.	Detail hoofdpoort (rechter pilaster).
9967	"	"	id.	Detail hoofdpoort, rechter achterzijde.
9968	"	"	id.	Achterzijde, achterpoort.
9969	"	"	Landhuis Sewan, distr. en afd. Mr. Cornelis.	Achterdeur, achtergalerij.

GEWICHT DER IN GIANJAR (BALI) GEVONDEN GOUDEN HINDOE-MUNTEN UITGEDRUKT IN GRAMMEN.

No.	Gewicht	No.	Gewicht	No.	Gewicht	No.	Gewicht
1	2,225	34	2,490	67	2,395	100	2,500
2	2,465	35	2,345	68	2,500	101	2,450
3	2,510	36	2,425	69	2,475	102	2,378
4	2,465	37	2,425	70	2,475	103	2,380
5	2,450	38	2,405	71	2,345	104	2,445
6	2,475	39	2,215	72	2,475	105	2,450
7	2,510	40	2,510	73	2,520	106	2,455
8	2,515	41	2,360	74	2,455	107	2,355
9	2,425	42	2,475	75	2,385	108	2,415
10	2,450	43	2,353	76	2,365	109	2,470
11	2,425	44	2,365	77	2,495	110	2,410
12	2,480	45	2,360	78	2,415	111	2,510
13	2,410	46	2,325	79	2,200	112	2,440
14	2,435	47	2,415	80	2,370	113	2,420
15	2,355	48	2,320	81	2,520	114	2,480
16	2,410	49	2,475	82	2,440	115	2,440
17	2,415	50	2,450	83	2,495	116	2,420
18	2,225	51	2,145	84	2,395	117	2,460
19	2,290	52	2,440	85	2,425	118	2,485
20	2,390	53	2,405	86	2,395	119	2,470
21	2,395	54	2,400	87	2,225	120	2,310
22	2,365	55	2,415	88	2,575	121	2,385
23	2,465	56	2,415	89	2,400	122	2,360
24	2,350	57	2,525	90	2,475	123	2,440
25	2,495	58	2,395	91	2,305	124	2,445
26	2,470	59	2,435	92	2,425	125	2,320
27	2,520	60	2,385	93	2,400	126	2,415
28	2,390	61	2,415	94	2,235		
29	2,345	62	2,325	95	2,300		
30	2,355	63	2,485	96	2,375		
31	2,395	64	2,510	97	2,375		
32	2,495	65	2,460	98	2,445		
33	2,350	66	2,457	99	2,435		

EENIGE NIEUWE KOPERPLATEN OP BALI GEVONDEN

DOOR

Dr. R. GORIS

Door den heer Jacobs, Contrôleur B. B. van Gianjar, werd ondergeteekende in kennis gesteld van de aanwezigheid van een zeker aantal koperplaten in een tempel te Mantring. De bedoelde tempel bleek de poera poesĕh van genoemde desa te zijn. Behalve 4 koperplaten, waarover dadelijk meer, werden er een fragment van een vrouwelijk beeld en een lingga aangetroffen. De afmetingen van deze lingga waren: hoogte 22 c.M., omtrek 34 c.M.

De koperplaten bleken tot 3 verschillende oorkonden te behooren. Van de eerste oorkonde was slechts één plaat over, lang 39,5 c.M., breed 10 c.M. Deze was aan één zijde beschreven met 7 regels schrift. Het bleek een oorkonde te zijn van pāduka çrī mahārāja haji Jaya Pangus uit Çaka 1099 (A. D. 1177). Om deze reden alleen al is dit stuk van groote waarde, daar alle totdusver gevonden oorkonden van Jaya Pangus dateeren uit Çaka 1103 (A. D. 1181). Over de moeilijkheden verbonden aan deze gelijk gedateerde oorkonden schreef Dr. P. V. van Stein Callenfels reeds uitvoerig [1]). Daarbij sprak deze de hoop uit, dat het vinden van een *origineele* oorkonde uit Jaya Pangus' eigen tijd heel wat dichter zou voeren tot de oplossing van de moeilijkheden, ons thans geboden door deze oorkondengroep, waarin zeker verschillende min of meer goede copieën van oorspronkelijke stukken zijn. Helaas is de thans door mij gelezen koperplaat, — wèl een authentiek, èn van 4 jaar vroeger — doch bevat slechts den aanhef; het vervolg ontbreekt, inclusief de zoo vurig gewenschte lijst van hoogwaardigheidsbekleeders.

De volgende plaat (oorkonde B) bevat het begin eener oorkonde, gedateerd in Çaka 1103: weer een nieuw exemplaar van het gewone type Jaya Pangus copieën. De twee andere platen (oorkonde C) zijn gedeeltelijk palimpsest. Door het afbikken of het uitbikken der oorspronkelijke oorkonden is de plaat zóó dun geworden, dat de letters van den anderen kant (de plaat is tweezijdig beschreven) telkens en haut relief en in spiegelschrift tusschen en naast de werkelijke nieuwe legenden te voorschijn komen. Dit opzichzelf bemoeilijkt al het lezen. Verder is het schrift zeer slordig en vormt in dit opzicht een schrille tegenstelling met de fraaie duidelijke karakters van de authentieke plaat uit Ç. 1099. Behalve door slordig schrift munten de platen nog uit door talrijke verschrijvingen en omissies.

[1]) In O. V. 1924 I en II p. 31—35.

Aanwezig zijn van deze oorkonden een plaat, genummerd 4 en de slot-plaa (Z). Het is niet uit te maken, of oorkonde C wellicht een hernieuwing is van de oorkonde B.

Eenigen tijd later werd bericht ontvangen van den Poenggawa van Bangli, nopens een oorkonde, gevonden in de desa Pengotan, ook daarvan volgt hier een transscriptie.

***

Koperplaten van de desa Mantring; poera poesĕh.

Oorkonde A.: lang 39,5, breed 10 c.M. Aan één zijde beschreven.

1. Ing çaka 1099 poṣyamasa.tithi trayodaçī kṛṣṇa pakṣa.wu.u. bu.wāra ning prangbakat.irikā diwaça ājña pāduka çrī mahā
2. raja haji jaya pangus.umajari parasenāpati.umingsor i taṇḍa rakryan ring pakirakirāni jro makabaihan.karuhun mpungku çewaso
3. gata.mahābrāhmana.i pingsornyajña pāduka çrī mahārāja ya jarĕn sira kabaiḥ sĕmbandha pāduka çrī mahārāja.nitikrama gunagrahi
4. rumĕngö pöh ning manawāçasanadharma.ahyun rikaswasthānikang rāt rinakṣanira.hana pwa ri pawiruddha nikang padṛwya hajyan angkĕn cetramāsa
5. ikā—ddhesokajātiṣaya ni manaḥ pāduka çrī mahārāja.rumöngö rāt nira trasanta saḥ makahetu ri tanpaparyyanta sakweḥ ri padṛwya
6. hajyanya nikang karāma ni katulikup.matangnyan linukat pāduka çrī mahārāja. tapanganugraha nira sangatīta prabhu ringanādi.atĕhĕr pinĕ
7. kĕt pinahajĕng.sinalinan paṇḍakṣayanya prekṣa kapwa pāduka çrī mahārāja ri dwā singgiḥ ikang karāman lawan sangadmak akmitanāpigajiḥ

Oorkunde B. afmetingen 40 × 12. Aan twee zijden beschreven. Ia 6 regels, Ib 6 regels.

Ia. 1. —— awighnam astu nama siḍaṃ
i çaka 1103 çrawana māsa tithi nawami çukla pakṣa.ma.pa.bu.wara ning wayang wa
2. yang.irika diwaça ajña pāduka çri maharaja haji jaya pangus arkajacihna. sahaja patnidwaya.paduka bhaṭa
3. ri çri parameçwari indujayalañcana.paduka çri mahadewi çaçang kadaketana [1]). umajari parasenāpati u
4. mi [2]) taṇḍa rakryan pakinani [3]) jro makabaihan karuhun mpungku çewasogata. ṛṣi mahabraḥma

---

[1]) lees çaçangkajaketana
[2]) „ umingsor
[3]) „ pakirakirani

5. na.i pisornyajña pāduka çri maharaja ajarĕn sira kabeḥ sĕmbandha mangö[1]) paduka çri maharaja ri kati—
6. *d*opaya nika karāman.epu kapgan tan wring daya—laḥ lĕḥ mawicara lawan sang admakakmitan (api)ga(jiḥ)

Ib. 1. muwaḥ yan sampun pina(ca)—n gnĕp—wiruddha pi .... ri para ....
2. sa(——) pa(da)jyakna .... hyang—sraha tahil
3. ku—a (lawang)—ĕnta huñju ya tatu(?) .... saparadaya tan
4. tapahaji mangkana hana kahyangan walyan momaḥ ring taninya tan kna (sani) skar i pujung pabi—saro—yani*p*
5. bhara mari tupu hyang ya—ba—lus wwa—(na) wunga ri pasa(ma)yan—pani prangudwan saprakara(gi)ris pu la(—)yya
6. mulabut sakweḥ ni sawa(ḥ)(tan) hinga(nana) tan kna upaḥ taji (mwang) wul(ang) tan kna satala——*kwa ba* ....

***

Oorkonde C. Hiervan zijn twee platen over in zeer slordig en laat schrift; blijkbaar is een vorige inscriptie eerst uitgeslagen en hebben wij dus een palimpsest voor ons. De eene plaat is genummerd 4, de laatste lijkt een slot-plaat, getuige de opsomming van hoogwaardigheidsbekleeders. De inhoud gelijkt in formuleering op de oorkonde van Truñan C (E. B. No. IX. p. 26).

Vergelijk tevens het daar door Dr. v. Stein Callenfels opgemerkte.

4a. 1. atĕhĕr *t*inarima ri mandalanya tani karang mani *b*urwanya hinganya wetan jurang sahaji
2. t ri (ju)malat anut jurang mangidul hana bañu ne i ser hinganya kidul
3. susut la-ta sajahitani panĕmpayan.mikut angalor anut pangkung mikut
4. angalor tka ri bahĕbĕn.anut pagĕr hamĕnĕr angalor sajahit tani
5. tibul angulon hamĕgat jurang hamikut angidul mangulon tka ri ju[rang]
6. patanu mugaḥ hangulon tka ri susut bhangli hangulon hamĕgat jurang hanglo
7. r tka susutubuḥ sajahitani jasan hangulon hamĕgat jurang tka ri susut habi
.. yan haya.hinganya kulon—dirada sajahit tani patas hangalor anu
2. t bañu daraḥ tka ri-usa ktiḥ ri paku laṇḍak sajahitani ka*d*uran hinganya
3. lor (r)apuḥ hangetan (c)anpaga sajahit tani saka*b*an mikut.(t)a
4. ngidul pajanga—an tka ri jurang jū palat panga *j*arani pakasaiḥ kangamet bañu tĕlĕbu
5. d ri purwwan.pakasaiḥ kusubatu.kĕdisan jungjungngan.padang tĕgal.patolu.lu
6. ntuduḥ sang kamĕnuḥ habiyan asung pari pabatĕn mari purwan padali— tapuḥ
7. sowang litan bangsa tapuḥ kitan— *i pa* tampuḥ pasa bulan ge*d*taḥ sabun tahun habĕkĕ

---

[1]) lees: mangröngö

Za. 1. ha.gihir karaman i pa*g*an.*b*alatungan.haweḥ pangajara*n*ira sapuluḥ kulak sajĕng sakalukur sabra d—puluḥ maring
2. tupu ḥyang.kn*e* pabakis pka gĕding tan kna patitim ta[n] kna paja (l.pĕjaḥ) lek.tan kna hamateranang te gĕlĕḥ hanĕluḥ
3. racun hanalab sudang hangamuk tan kna pasuci bumi kunĕ(ng) ya hāna kranga pjaḥ ri taninya ya lanang pjaḥ rwang baga ri
4. ngapi sabaga mari walu.ya do pjaḥ rwang baga paring walu sabaga mari hyang yan kranga tupur pjaḥ hana-hana dṛwyanya
5. mugaḥ hyang ngapi.sang senapati mañaringin dang upadyaya gontapaja sang senapati kuturan dang acaryya dang upa
6. dyaya hariswara.sang senapati dĕ[n]da dang acaryya dang upadyaya ha*n*utma taraṇa.sireng kasewan pu(ng)kwi tagujasa

b. 1. ra pa da dang acaryya patila—a samaka pu(ng)kwi sumanata dang acaryya anut madya.pungkwi kayutri dang acaryya yahami widya ko
2. gala*l*a.pungkwi gujasarana dang *a*pa—i yaha (l.upadyaya?) darana samĕgĕt hulu mañuratang haji.samĕgĕt tngaḥ mañu rata(ng) nañara.samgĕ
3. t cakṣu pura nagara.punaḥ ta kita—tara puta hyang *n*aḥ ta gita rasa ning sapata.sama dadiña yan maraya ring tĕgal sambĕrĕn
4. pa—*la*—a*p*ang—ad ya[n]maraya ring las gung sawutĕn i—ulaḥ dĕmakĕn ing macan.maring bañu sawutĕn i buwaya pang dadi tataḥ wĕni
5. t kutaḥ haju lñi kalung sami—si—rani pu*g*wan.dakangin dakilon.(—)dakaruḥ dakadya da sagĕmahĕn ma
6. kadeña mati mapa—*s*a panpanda haki —— puta hyang (*slot*)

***

Oorkonde van Pengotan (district Bangli). Op 5 koperplaten, blijkbaar No. 1 en 2 eener serie, benevens een plaat Q, ergens uit het midden, tenslotte plaat Y en Z als voorlaatste en laatste.

Het geheel zeer onduidelijk en grof geschreven, vooral het slot.

Leelijke en onverzorgde letterteekens. Voor een groot gedeelte moeilijk te lezen. Waar leesbaar vol fouten en weglatingen. Alleen de bekendheid met andere Jaya Pangus-edicten en de lijst van de hoogwaardigheidsbekleeders opgemaakt door Dr. van Stein Callenfels (O.V. 1924, p. 33) maakt het mogelijk, verschillende regels te lezen of te gissen. De namen luiden—voorzoover leesbaar—echter bijna alle anders dan die in de genoemde lijst voorkomen. Blijkbaar een zeer late copie door een ondeskundige gemaakt.

***

Plaat 1—2.

1*b*. 1. i çaka 1103 çrawaṇa maça titi nawami çukla paksa,ma,pa,bu,wara
2. wayang wayang.irika diwasa, ajña paduka çri marāja haji jaya pangus—
3. ja cihna saha rajapatni dwaya paduka baṭara çri maharaja *sura*—ñca ra—
4. ja lañcana—*d*ta rakyan i jro makabaiḥhan karuhu pungku *sewaso*

2*a*. 1. *ga*tar*ĕ*si mahabrahmana.hatĕhĕr narima *jala* — — — — wwa
2. ya — — epu naga ta bĕli sabata hinganya wetan—
3. — hinganya kidul parigi hingnya kulon *gu*mang langit
4. hinganya lor jalu nut bunut.rong tĕri tali bĕru la pĕr— —
1*b*. 1. dan barinị.lawa ku 1 ta sira hadraka—jĕrut be sapi — —
2. pati su *wu* wara pacakya ri—*gra* yang palat tuha.yang mira— — — —
3. —dara ya nungi sa— bĕras ra—ar *b*uri luhi mangingeti hatiti—
4. la juga ta baya rāsat jĕdĕ e jĕrang sa ta kurang lĕwiḥ—ha— —(—)

Plaat Q.

a. 1. ma—i *bu* sang sapañji tani tan kna saji-saji saprakara — — (—)
2. n tan kĕna mulanya tan kna la—aḥ tuda tuda kana — — — — — — (—)
3. jĕru*s* juga ya kna pagalungan tan kna gija—tan kna purbapurban
4. tan kna pahitun tan kna pawija tan kna pasĕrĕ tan kna paku — — (—)
b. 1. — — ku—li wi lu ra *bi*.............bĕli............
2. ....tan kna marĕbang — — — — tan—
3. — — waringi*n* sata tuniḥ jĕru*k* mĕndĕ bodi — — hangĕ — — — (—)
4. *mana* tirisan *g*agan ga—ga—n.y*u* la—nuḥ — — — — — — (—)

Plaat Y en Z.

Y*a*. 1. kunang ya hana sa se ba wo pa—ri taninya tan kna dosa tata—
2. tan kna paja gok tan kna pati[m]bama—ang [1]) patabĕḥ su tan kna (pa)
3. *r*iga.ta paburu.wara—kna patutu.tan kna tikasan tan kna hubu
4. hubu.tan kna pabang tudu.waran kna dĕnu ang — — tan kna pa*lu* — —
b. 1. mangari pa—hudĕnya sang senapati waringin pu pangaji sariswara sang senapa
2. ti dĕnda pu hago—sang senapati sarba pu — — — — — — — — — (—) ra go ra nar
3. sang senapati bala bunut pu—an das(a)rana—sang senapati [2]) hala
4. basa pu suhugirani— [2]) sang senapati kuturan pu jita yoga — —
Z*a*. 1. sireng kasewan pungkwi darmañar dang acarya sada ganaraswara pungkwi sa(sa)
2. ban dang acarya *b*atarogada—pungkwi pusa(?) dang acarya dadarasanaka
3. ya pungkwi sojatra(?) dang acarya dang upadyaya hado pada.pungkwi hyang padang dang a
4. carya doana.sireng kasogatan pungkwi kutriñar dang acarya *ɗ*o

---

[1]) in andere edicten: patimba patambalung
[2]) „ „ „ : sn.waranasi pu udasina

b. 1. kaya pungkwi haji nagara [1]) dang acarya kasapaka pungkwi — ru [2]) dang acarya — — (—)
2. sad—samgat mañuratang ngajña i halu panga—da surih [3]) samgat
3. di tngaḥ mapituturang sadahayu.samgat caksu karanapura ja *ga* —
4. ta.samgat gupung [4]) jataja samgat ku pituha dagata gasa —

---

[1]) in andere edicten: bajrasikāra, maar ook rāganagara
[2]) ,, ,, ,, : bañu garuda
[3]) ,, ,, ,, : mada tanbringreḥ: elders: suriḥ (wetan en kulon)
[4]) ,, ,, ,, : heet de samgat pituha: jugul punggung!

VERSLAG VAN Dr. W. F. STUTTERHEIM NOPENS DIENS REIS NAAR BALI.

Ingevolge besluit van den Directeur van Onderwijs en Eeredienst van den 6den September 1928 No. F 7/3/10 begaf ondergeteekende zich op Dinsdag den 18den September naar Soerabaja, alwaar, alvorens de reis naar Bali te ondernemen, eenige oudheden, in het bezit van Mevrouw de Weduwe Römer op Ketopaten, werden gefotografeerd door den fotograaf-teekenaar. In gezelschap van dezen scheepte ondergeteekende zich op den 20sten September naar Bali in. Tengevolge van de reis van den Gouverneur-Generaal naar en over dat eiland, kon vóór het aanvaarden der werkzaamheden helaas geen contact meer verkregen worden met den Resident van Bali en Lombok. Waar echter (het is steeds weder een genoegen dit te constateeren) ook de overige bestuursambtenaren het belang van oudheidkundig onderzoek ten volle inzagen en van hunne belangstelling daarbij blijk gaven, kon de reis van Singaradja naar Zuid-Bali aanvaard worden via eenige plaatsen, waar oudheden waren gesignaleerd. Tevens trof ondergeteekende ten Residentiekantore een stel fotografieën van bronzen platen met inscripties aan, die nà de desbetreffende onderzoekingen van den heer Van Stein Callenfels te voorschijn waren gekomen en die reeds op het eerste gezicht belangrijke bijzonderheden betreffende de op Bali geheerscht hebbende koningshuizen bevatten. Helaas ontbrak ook thans weder de tijd om rustig van deze stukken kennis te nemen, daar de voor dit onderzoek beschikbare herfstvacantie slechts tot half October duurt. In gezelschap van den eveneens op Bali vertoevenden benoemden hoogleeraar aan de Rijksuniversiteit te Leiden, Dr. C. C. Berg, vertrok ondergeteekende met den fotograaf-teekenaar naar Zuid-Bali, alwaar door de vriendelijke tusschenkomst van den contrôleur van Gianjar tijdelijk werd verbleven in de poeri van den Regent van Gianjar, tijdelijk in Pedjeng en tijdelijk in de passanggrahan van Tampak Siring. De Regent had een automobiel ter beschikking van het gezelschap gesteld, waarmede zoowel de sinds het vorige bezoek gesignaleerde nieuwe vondsten werden bezichtigd als de speciaal voor dit bezoek gereserveerde streek geïnventariseerd. Bij deze inventarisatie bleek, dat van de hoop op een spoedige beëindiging der inventarisatie van Bali afgezien dient te worden. Het blijkt noodig en noodzakelijk desa voor desa persoonlijk te bezoeken, hetgeen, bij het nog gering aantal voor automobielen berijdbare wegen op het eiland, neerkomt op tijdroovende wandeltochten. Wat gevonden werd bevestigde volkomen de reeds eerder geopperde veronderstelling, dat Pedjeng en onmiddellijke omgeving de belangrijkste en oudste oudheden zouden bevatten. Alles, wat aangetroffen werd, behoorde tot de laatste periode van bloei van zelfstandige Balische rijken, dus vóór de verovering van dat eiland door Majapahit in 1343.

Waar bij de vorige inventarisaties de streek, gelegen tusschen de rivieren Pakĕrisan en Pĕtanoe, het doel van onderzoek was, werd thans de aan weerszijden grenzende streek eerst voorloopig verkend, teneinde te kunnen vaststellen in welke

richting het onderzoek het meest loonend zoude zijn, in westelijke of oostelijke richting. Al spoedig bleek, dat de westelijk van Pedjeng gelegen streek belangrijker oudheden zou opleveren dan de oostelijke; niettemin werd de eenmaal aangevangen inventarisatie van de omgeving van Gianjar voortgezet, omdat hier, met het oog op de geringe spanne tijds, spoediger een afgerond geheel zou kunnen worden bereikt. Van de gevonden oudheden werden onmiddellijk door den fotograaf-teekenaar opnamen gemaakt. Zoodra een eenigszins omvangrijker tijdsbestek beschikbaar zal zijn, zullen de oudheden van de westelijk van de Pĕtanoe gelegen streek kunnen worden afgehandeld.

Enkele oudheden waren in het Pedjengsche na de vorige bezoeken gesignaleerd, ongetwijfeld tengevolge van de vermeerderde belangstelling daarvoor bij Baliërs zoowel als Europeanen. Zoo werden ten Zuiden van de poera Goa Gadjah eenige Buddha-beelden aangetroffen uit een zeer oude periode, waarvan ondergeteekende eerst thans kennis kreeg. Opmerkzaam geworden op de omgeving, ontdekte deze dan ook spoedig nog enkele andere bijzonderheden, o. a. een helaas van de rots afgebroken en in stukken neergestort monument, in een nis uit de rots uitgehouwen op de wijze van de oudheden van den Goenoeng Kawi. Het eigenlijke lichaam ontbrak, doch uit de beneden gelegen sawah kon nog worden vrijgemaakt dat gedeelte van de nis, waarin zich een reeks van 13 pajongs bevond, oorspronkelijk wel de bekroning van een stūpa uitgemaakt hebbende. De reconstructie van een en ander zal een monument opleveren, zooals wij dat kennen van de reliefs van tjaṇḍi Baraboeḍoer (Monografie II : 98, plaat XLIX). Ook ten noorden van de desa Manoekaja konden nog eenige oudheden worden geconstateerd, welke na vorige bezoeken waren voor den dag gekomen. Ook zij behooren tot een der oudste perioden, doch zijn meer çiwaitisch van aard.

In de buiten deze streek gelegen desa's Abeanbase, Samplangen, Tlikoep, Tĕmĕsi, Tĕgal Toegoe, Tĕdoeng, Kabetan, Patjoeng, Bitre, Bakbakan, Madangan, Sidan, Kĕnĕngan en Kĕsihan werden oudheden aangetroffen van verschillenden aard, doch allen uit de laatste periode. In de inventaris zullen zij worden genummerd en omschreven.

Ook werd nog een bezoek gebracht aan de oudheid van Djoekoet Pakoe, gelegen in de nabijheid van de desa Singakĕrta, ten W. van Oeboed. Zij bestaat uit een drietal nissen, waarvan de middelste een kleine uit de rots gehouwen tjaṇḍi bevat en de beide uiterste een kluizenaarsnis; het oude recept dus. Opmerkelijk is echter de zeer kleine vorm van de tjaṇḍi, althans in vergelijking met de overige rotstjaṇḍis. Deze bescheiden afmetingen wijzen er naar het voorkomt op, dat ook de overige zoogenaamde „miniatuur-" of „model-" tjaṇḍis in werkelijkheid tjaṇḍis zijn geweest en geen nabootsingen of iets dergelijks. Dit zal dus óók gelden voor de kleine holle tjaṇḍi van Boeboenan aan de Noordkust ten W. van Singaradja, welk monumentje eveneens werd opgenomen en gefotografeerd. De beschrijving van het laatste vindt men in afl. 1 van de Mededeelingen der Kirtya Liefrinck — van der Tuuk, terwijl die van het complex van Djoekoet Pakoe in de inventaris zal volgen.

Oorkonden op steen, zooals in het Pedjengsche werden aangetroffen, werden thans niet gevonden, hetgeen ook in overeenstemming is met de overheerschende positie, die de eerstgenoemde streek blijkens de monumenten heeft ingenomen. Wel werden een paar opschriften op de achterzijde van beelden in de desa Kĕsihan opgemerkt, die iets omtrent den aard der beelden kunnen vertellen.

De oogst was in het algemeen beduidend minder dan die van vorige reizen, wat niet anders verwacht kon worden; hoe meer men zich oostelijk van het oude cultuurcentrum zal begeven, des te minder oudheden van beteekenis zal men aantreffen. Besparing van tijd geeft deze overtuiging echter geenszins, daar toch elke desa zal dienen te worden doorzocht.

Ten slotte dient vermeld te worden, dat ondergeteekende gedurende deze reis verschillende beeldjes van brons onder de oogen kreeg o.m. te Blahbatoe en te Soekawati. In verband hiermede zij herinnerd aan het feit, dat pogingen moeten zijn in het werk gesteld om enkele van dergelijke bronzen beeldjes te ontvreemden. Omtrent den stand van het onderzoek hiernaar is rapporteur niets bekend, doch het kan misschien dienstig zijn hier te vermelden, dat de keuze, welke uit de in de bestolen poera aanwezige beeldjes gedaan is, misschien eenige aanduiding zal kunnen geven. De door ondergeteekende ten kantore van den Contrôleur van Gianjar bezichtigde gedeponeerde beeldjes, afkomstig van dezen diefstal, behoorden namelijk allen tot de jongste stijlgroep, terwijl de in de poera te Soekawati achtergebleven exemplaren allen tot de oudste stijlgroepen behoorden. Naar het inzicht van ondergeteekende is het dus al zeer waarschijnlijk, dat een ondeskundige hier aan het werk is geweest. Immers, indien het vermoeden juist is, dat de beeldjes voor export zouden zijn ontvreemd, zoo zoude men toch wel juist die genomen hebben, welke de hoogste exportwaarde vertegenwoordigden, nl. de oudste. Thans nam men de jongste, wat voor den *kenner* beteekent de leelijkste, voor den *Baliër* echter: de belangrijkste, daar de oudere exemplaren zóózeer in stijl van de huidige balische kunstproducten verschillen, dat de Baliër van thans ze niet als Balisch erkent, terwijl de jongere exemplaren in stijl niet zoo heel veel verschillen van de tegenwoordige togogs. Naar het aan ondergeteekende voorkomt is de kans dan ook zeer groot, dat het een Baliër is geweest, die de beeldjes ontvreemdde of die de aanwijzingen daartoe deed; in ieder geval niet een kenner van Indische kunst of ook zelfs maar een kunstliefhebber in het algemeen. Een toerist zou de keuze geheel anders hebben laten uitvallen!

Op den terugweg kon contact worden verkregen met den Resident van Bali en Lombok, zoodat diens gewaardeerde hulp kon worden ingeroepen voor het samenstellen van een lijst van alle plaatsen, waar oudheden aan de bevolking bekend zijn, met een korte omschrijving daarvan. Op grond van deze lijst kan dan, mede in overweging nemende de gedurende verschillende jaren over Bali ondernomen verkenningstochten, worden beslist of het reeds verzamelde materiaal, afkomstig uit de omgeving van Pedjeng, al dan niet zal kunnen worden gepubliceerd en naar stijlgroepen ingedeeld, zonder dat daarmede de kans wordt geloopen op een al te spoedige herziening

dier behandeling tengevolge van elders te voorschijn komende, aan de bevolking bekende oudheden (wat zich nog in den grond mocht bevinden, blijft natuurlijk buiten beschouwing). Aangezien deze publicatie vanwege den Oudheidkundigen Dienst of het Kon. Bataviaasch Genootschap niet in vollen omvang kon plaats vinden, werd dankbaar het aanbod van den voorzitter der Kirtya Liefrinck — van der Tuuk aanvaard om haar op kosten van deze stichting in volledigen vorm uit te geven. Hoewel eigenlijk een aangelegenheid van slechts persoonlijk belang, aangezien rapporteur ten opzichte van de vorige reizen door het indienen van zijn rapporten en inventarissen aan de opdrachten heeft voldaan, lijkt het hier toch de plaats van een en ander melding te maken, daar goed begrip gewenscht mag worden genoemd. Teneinde deze publicatie mogelijk te maken, werd door rapporteur aan het tijd. waarnemend Hoofd van den Oudheidkundigen Dienst verzocht om toestemming tot het reproduceeren van de op deze oudheden betrekking hebbende fotografieën, genomen tijdens de reizen en op aanwijzing van ondergeteekende. Deze toestemming werd nog niet verkregen.

Op den 7den October scheepte ondergeteekende zich wederom naar zijn standplaats, Soerakarta, in.

W. F. STUTTERHEIM.

Soerakarta, December 1928.

INVENTARIS VAN DE NEDERLANDSCHE OUDHEDEN IN HET GOUVERNEMENT CELEBES EN ONDERHOORIGHEDEN

SAMENGESTELD

DOOR

V. I. VAN DE WALL

I

AFDEELING MAKASSAR
GEWESTELIJKE HOOFDPLAATS MAKASSAR.

1. Het fort Rotterdam.

Dit fort ligt aan zee op de plek waar eertijds het Makassaarsche fort Oedjoeng Pandan stond.

Litteratuur :

Daghregister gehouden int Casteel Batavia 1668—1669. Blz. 44, 76, 79, 96, 150, 319, 448, 487, 488, 490.

Als boven 1670—71. Blz. 85, 152, 185, 325, 374.

Als boven 1672. Blz. 7, 114, 285.

Als boven 1673. Blz. 36, 140, 316.

Als boven 1674. Blz. 114, 187, 191, 228, 245, 288, 289, 298.

Als boven 1675. Blz. 23, 29, 31, 169.

Als boven 1676. Blz. 17, 40, 92, 105, 106, 188, 196, 293, 316, 345.

Als boven 1677. Blz. 64, 134, 358, 359, 456, 466.

Als boven 1678. Blz. 76, 207, 208, 211, 212, 213, 315, 376, 379, 380, 381, 481, 539, 600, 649.

Als boven 1679. Blz. 89, 94, 329, 357, 377, 400, 419, 473, 509.

Als boven 1680. Blz. 235, 237, 253, 451, 608, 741, 758, 835.

Als boven 1681. Blz. 86, 178, 279, 280, 325, 418, 491, 510, 662, 663, 727, 751.

Als boven 1682 (eerste gedeelte). Blz. 135, 141, 239, 241, 242.

François Valentijn. Oud en Nieuw Oost-Indien. Derde Dl. Tweede Stuk MDCCXXVI (met plattegrond P. V. No. 18 tegenover blz. 136).

Blz. 130, 135, 136, 139, 193, 196, 222, 223, 224, 226.

Ernst Christoph Barchewitz. Thur. Allerneueste und wahrhaffte Oost-Indianische Reise-Beschreibung. enz. enz. 1730. Blz. 117.

Johann Wolffgang Heydt. Allerneuester Geographisch- und Topographischer Schau-Platz von Africa und Ost-Indien enz. 1744. Blz. 308, 309.

Afbeelding op Plaat CIII, pag. 307.

R. Blok. Beknopte geschiedenis van het Makassaarsche Celebes en Onderhoorigheden 1759 *). Tijdschrift voor Ned.-Indië. Jrg. X, Nieuwe serie. Eerste Jrg. Eerste Dl. 1848. Blz. 3, 18, 19, 20, 21, 22, 25, 34, 35, 36, 38, 43, 45, 47, 48, 49, 50, 52, 62, 69, 70, 71, 72.

Ary Huysers. Beknopte Beschrijving der Oost-Indische Etablissementen enz. Tweede Druk. Met het Leven van Reinier de Klerk. MDCCXCII. Blz. 45.

J. S. Stavorinus, Reize van Zeeland over de Kaap de Goede Hoop en Batavia naar Semarang, Makassar enz. Eerste Dl. MDCCXCVII. Blz. 147, 148 (kerk), 151, 157, 158, 163, 164, 167, 175, 177, 185, 197, 200, 201, 205, 209, 225.

H. Vogel. Dertigjaarige Zeereizen enz. Tweede Dl. MDCCXCVIII. Blz. 238 en 240.

Friedrich Saalfeld. Geschichte des Holländischen Kolonialwesens in Oost-Indien. Zweiter Theil 1812. Blz. 87 en 88.

William Thorn. Memoir of the Conquest of Java 1815. Blz. 333, 334, 340, 341.

Jacob Haafner. Lotgevallen en vroegere zeereizen, MDCCCXX. Blz. 210.

Johannes Olivier Jz. Land en Zeetogten in Nederland's Indië. Tweede Dl. MDCCCXXVIII. Blz. 193, 194, 196.

J. Olivier Jzn. Eerste Handleiding tot de Aardrijkskunde van N. I. 1830. Blz. 87.

C. S. W. Graaf van Hogendorp. Beschouwingen der Nederlandsche bezittingen. Vert. uit het Fransch door Joh. Olivier Johzn. MDCCCXXXIII Blz. 575 en 527.

G. Lauts. Handleiding voor de Aardrijkskunde van Neêrlands Oost- en West-Indische Bezittingen 1834. Blz. 42.

Q. M. R. Verhuell. Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indien. Eerste Dl. MDCCCXXXV. Blz. 38, 40, 41 (kerk), 46, 47, 53, 54.

J. Olivier Jz. Reizen in den Molukschen Archipel naar Makassar, enz. enz. IIe en laatste deel 1837. Blz. 58, 64, 72, 91, 139, 140, 141, 152, 174, 176.

J. Olivier Jz. Tafereelen van Oost-Indië. Voor Jongelieden enz. Tweede Dl. 1840. Blz. 170.

J. C. van Rijneveld. Celebes of Veldtogt der Nederlanders op het eiland Celebes in de jaren 1824 en 1825 onder aanvoering van Zijne Excellentie den Heere Luitenant-Generaal (destijds Generaal-majoor) Baron J. J. van Geen enz. 1840. Blz. 15, 23, 24, 62, 80, 86, 87, 88, 89, 148, 172, 188, 190, 192, 200, 202, 276, 284.

Dr. S. A. Buddingh. Het Ned. Gouvernement van Makassar op het eiland Celebes. Tijdschrift voor Ned.-Indië. 5e Jrg. Eerste Dl. 1843. Blz. 435, 444, 445, 454, 531, 557, 674.

---

*) Een Eng. vertaling verscheen reeds in 1817. History of the island of Celebes by Mr. R. Blok, Governor of Makassar. I. Translated by Captain J. von Stubenvoll. Blz. 27, 30, 51, 67, 77, 91, 104, 109.

Dr. W. C. H. toe Water. Sampela. Een tafereel van Bimaneesche zeden, gewoonten en karakters. Tijdschrift voor Ned.-Indië 6e Jrg. Eerste Dl. 1844 Blz. 413.

Eenige Aanmerkingen over namen en titels op Celebes. Tijdschrift voor Ned.-Indië 6e Jrg. Eerste Dl. 1844. Blz. 564.

W. L. Ritter. Nieuwe Indische Verhalen. Tweede Dl. 1845. Blz. 246, 247, 251, 254, 255, 257.

M. D. Teenstra. Beknopte beschrijving van de Nederlandsche bezittingen enz. enz. Tw. Stuk z. j. Blz. 458, 464, 467, 473, 475, 476, 487, 488, 493.

Benjamin. Twee dagen van mijn verblijf op het eiland Celebes. Warnasarie. Indisch Jaarboekje 1850 Blz. 28.

C. van der Hart. Reize rondom het Eiland Celebes en naar eenige der Moluksche eilanden. Gedaan in den jare 1850, enz. Blz. 231.

Tegenover blz. 1. Plaat 2; Gezicht op Makassar (waarop het fort Rotterdam).

Bijdragen tot de geschiedenis van Celebes. Tijdschrift voor Ned.-Indië 16e Jrg. Afl. 7—12. Tweede Dl. 1854. Blz. 156, 157, 158, 159, 174, 177, 184, 217, 218, 219, 220, 222, 223, 224, 228, 229, 234, 235, 237, 239, 243, 245, 246.

Makassaarsche historiën. Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenk. Dl. IV, Nieuwe Serie, Dl. I, 1855, Blz. 125, 127, 128, 129, 131.

John Crawfurd. F. R. S. A Descriptive Dictionary of the Indian Islands enz. 1856. Blz. 231.

G. Lauts. Geschiedenis der Nederlanders in Indië enz. enz. Derde Dl. 1857. Blz. 296.

De levensgeschiedenis van Aroe Palakka. Tijdschrift voor Ned.-Indië 19e Jrg. Afl. 7—12. Tweede Dl. 1857. Blz. 98, 102, 103, 105.

S. Müller. Reizen in den Indischen Archipel II, 1857. Werken van het Kon. Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië. Tweede Afl. Afz. Werken. Blz. 4 en 9.

Dr. S. A. Buddingh. Neêrlands Oost-Indië. Reizen enz. 1852—1857. Tweede Dl. 1860. Blz. 1, 4 (kerk), 6.

J. J. de Rochemont. 2e Bonische Veldtogt (1859—1860). Eenige bladen uit het dagboek enz. 1860. Blz. 73.

Dr. J. J. De Hollander. Handleiding bij de beoefening der Land- en Volkenkunde van N. O. I. Tweede Dl. 1864. Blz. 245, 246 (kerk).

J. A. Bakkers. Het leenvorstendom Boni. Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenk. Dl. XV, 5e serie, dl. I. 1866. Blz. 202.

A. Ligtvoet. Geschiedenis van de Afdeeling Tallo enz. Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenk. Dl. XVII, 15e Serie, dl. III, 1869. Blz. 53 en 58.

B. F. Matthes. Eenige opmerkingen omtrent en naar aanleiding van dat gedeelte van Dr. J. J. De Hollander's Handleiding enz. enz. Bijdr. Kon. Instituut. Derde Volgr. Dl. 7, 1872. Blz. 5, 6, 35, 36.

M. T. H. Perelaer. Nederlandsch-Indië. Teekeningen van Jhr. J. C. Rappard. 1883. De Buitenbezittingen, blz. 149, 150, 162. Met een afbeelding tegenover blz. 148,

P. B. van Staden ten Brink. Zuid-Celebes. Bijdrage tot de Krijgsgeschiedenis en militaire geographie van de Zuidelijke landtong van het eiland Celebes enz. 1884. Blz. 117, 118, 119, 120, 125, 214, 232, 234, 235; Bijl. 22, 23, 24, 26, 260, 262, 263, 268, 274, 275, 278, 280, 294.

M. T. H. Perelaer. Het Kamerlid Van Berkenstein in Nederlandsch-Indië II. Teekeningen van Jhr. J. C. Rappard 1888. Blz. 149, 150, 162. Met een afbeelding tegenover blz. 132 (Veertiende Hoofdstuk).

B. Erkelens. Geschiedenis van het rijk Gowa. Verhandelingen Bat. Genootschap L 1897. Blz. 96, 97, 98, 100, 102.

N. Mac Leod. De onderwerping van Makassar door Speelman 1666—1669. De Indische Gids. XXII, IIe deel, 1900. Blz. 1297.

J. P. Schoenmaker. Eene bladzijde uit de Nederl. Celebesche geschiedenis. Tijdschrift voor Ned.-Indië. Tweede Deel. Nieuwe Serie 5e Jrg. 1901. Blz. 544.

H. D. H. Bosboom. Naar aanleiding van teekeningen van het oude Batavia en andere vestigingen der O. I. C. Tijdschrift Bat. Genootschap Dl. XLIV, 1901. Blz. 156, noot 1.

N. Mac Leod. Boni, Makassar en Soembawa van 1692—1699. Tijdschrift voor Ned.-Indië, 3e Nieuwe Serie. 1e Jrg. 1902. Blz. 430, 432, 433, 434, 447, 449.

H. Pyttersen Fzn. De heerschappij over de Stille Zuidzee (Bespr. van the Mastery of the Pacific by Archibald R. Colquhoun). Tijdschrift voor Ned.-Indië, 3e Nieuwe Serie, 1e Jrg. 1902. Blz. 972.

Het fort Rotterdam te Makassar. Weekblad voor Indië, IVe Jrg. 1907. Blz. 194 e. v. (met 3 afbeeldingen).

Nieuwe Rotterdamsche Courant 29 Sept. 1910. *)

P. H. van der Kemp. Oost-Indië's Herstel in 1816, 1911. Blz. 301, 303, 304, 305, 315, 328, 329, 330.

Mr. Dr. J. C. Overvoorde. Verslag van het onderzoek naar de Monumenten van Nederl. oorsprong of onder Nederl. invloed ontstaan in de vroegere nederzettingen buiten Europa. Negende Jaarverslag der Rijkscommissie tot het opmaken en uitgeven van een inventaris en eene beschrijving van de Ned. Monumenten van Gesch. en Kunst (1 Jan.—31 Dec. 1911). Bijl. II, 1912. Blz. 55, 56.

Mr. Dr. J. C. Overvoorde. Hollandsche monumenten buiten Europa. Bulletin van den Nederl. Oudheidk. Bond. Tweede serie 5e Jrg. 1912. Blz. 147.

Zeemansgids voor den Oost-Indischen Archipel. Deel III, Tweede Ged. Derde Druk, 1913. Blz. 135.

P. H. van der Kemp. P. T. Chasse's werkzaamheid als Commissaris voor de overneming van Makassar en Onderhoorigheden, enz. enz. 1816. Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenk. v. N. I. Dl. 73, 1917. Blz. 422, 423, 425, 427, 435, 438, 442, 446, 456, 457.

Encyclopaedie v. Ned.-Indië. IIIe Deel N.-Soema, 1919. Blz. 210.

---

*) Niet door mij persoonlijk geraadpleegd.

Makassar. Oudheidk. Versl. over het derde kwartaal 1921. Bijl. C. Blz. 139 (kerk).
F. W. Stapel. Het Bongaais Verdrag 1922. Blz. 188, 189, 190.
V. I. van de Wall. Het Fort Rotterdam te Makassar. Nederlandsch-Indië Oud en Nieuw, 7e Jrg. 1922—1923, Blz. 317, e.v. (met 2 afbeeldingen).
Indië in Woord en Beeld, Jrg. 1924.
Afb. op blz. 10 in No. 20 en op blz. 11 in No. 22.
Vandalisme. Bataviaasch Nieuwsblad van Donderdag 29 Januari 1925 (1e blad).
X. Ingezonden Stuk. Makassaarsche Courant 12 Mei 1925 (kerk).
A. R. De Kerk te Makassar. Weekblad van de Gereformeerde Kerken in N. I. 15 Dec. 1927, 13e Jrg. Blz. 2—8 (met 5 afbeeldingen, ook van het fort).
P. v. d. S. Indisch kerkelijk leven. Makassar. Weekblad van de Gereformeerde Kerken in N. I., 2 Augustus 1928, 14e Jrg. No. 31. Blz. 4 en 5.
Celebes en Omgeving. Nieuwe Rotterd. Courant. 29 Juni 1927 (kerk). *)
Brieven uit de Groote Oost, Makassar. (Van een specialen medewerker). Bat. Nieuwsblad 17 November 1928.
Het fort Rotterdam. Makassaarsche Courant 10 December 1928.
Oud-Makassar. Verslag lezing V. I. van de Wall. Makassaarsche Courant Donderdag 13 en Vrijdag 14 December 1928.
V. I. van de Wall. Oud-Makassar. Het Koloniaal Weekblad 14 Februari 1929, No. 7, 29e Jrg. Blz. 73, 74, 75 (met 2 afbeeldingen van fort en kerk).
V. I. van de Wall. Old-Macassar. Inter-Ocean, April 1929. Blz. 125, 126, 127 (met een afbeelding van het fort uit ± 1850).
Irving E. Smith, Making port among the Moluccos Islands. Inter-Ocean May 1929. Blz. 75 (afbeelding kerk), 176 (afbeelding landzijde fort)
V. I. van de Wall. Rapport van het voorloopig onderzoek naar de aanwezigheid en den toestand van de oudheidkundige overblijfselen uit den Compagniestijd in het Gouvernement Celebes en Onderhoorigheden en de Residentie Manado. September-December 1928. Oudheidkundig Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Bijl. I. Blz. 109, 110, 120 (met 3 foto's van fort en kerk).
Foto's Oudheidkundige Dienst (in den vervolge afgekort O. D.) Nos. 6319—6331, 9595—9596, 9605—9609. Serie A. 1013-A 1018.
Plattegrond O. D. No. 2139.

2. Landingshoofd.

De vuurtoren is gebouwd op de fundamenten van het oude steenen landingshoofd, dat ongeveer recht tegenover de Waterpoort van het fort Rotterdam lag.

Litteratuur:

R. Blok. beknopte Geschiedenis van het Makassaarsche Celebes en Onderhoorigheden, 1759. Tijdschrift voor N. I. Jrg. X, Nieuwe Serie, 1e Jrg. Eerste Dl 1848. Blz. 72.

*) Niet door mij persoonlijk geraadpleegd.

J. S. Stavorinus, Reize van Zeeland over de Kaap de Goede Hoop en Batavia naar Semarang, Makassar enz. Dl. I. MDCCXCVII. Blz. 147, 201, 225.

Johannes Olivier Jz. Land en Zeetogten in Nederland's Indië. MDCCCXX VIII. Blz. 194.

3. De redoute Vredenburg (Mandarsjah).

Aan het Koningsplein bevindt zich de redoute Vredenburg. Het fortje is thans een clubhuis der Padvinders.

Litteratuur :

G. Lauts. Handleiding voor de Aardrijkskunde van Neêrlands Oost- en West-Indische Bezittingen 1834. Blz. 42.

J. C. van Rijneveld. Celebes of Veldtogt der Nederlanders op het eiland Celebes enz. 1840. Blz. 24 en 191.

Dr. S. A. Buddingh. Het Nederlandsch Gouvernement van Makassar op het eiland Celebes. Tijdschrift voor N. I. 5e Jrg. 1e Dl. 1843. Blz. 435 en 531.

W. L. Ritter. Nieuwe Indische Verhalen. Tweede Dl. 1845. Blz. 243.

M. D. Teenstra. Bekn. beschr. van de Ned. Overz. bezittingen. Tweede Stuk z.j. Blz. 487.

Dr. S. A. Buddingh. Neêrlands Oost-Indië, Reizen enz. 1852—1857. Tweede Dl. 1860. Blz. 4.

Dr. J. J. De Hollander. Handleiding bij de beoefening der Land- en Volkenkunde van N. O. Indië. Tweede Dl. 1864. Blz. 246.

M. T. H. Perelaer. Nederlandsch-Indië enz. 1883. De Buitenbezittingen Blz. 150.

P. B. van Staden ten Brink. Zuid-Celebes. Bijdragen tot de Krijgsgeschiedenis enz. enz. 1884. Blz. 214; 234; Bijl. 4,15, 22, 263, 274, 278.

M. T. H. Perelaer. Het Kamerlid Van Berkenstein in Nederlandsch-Indië, II, 1888. Blz. 150.

Koloniaal Verslag 1892 Blz. 38.

N. Mac Leod. De onderwerping van Makassar door Speelman 1666-1669. Indische Gids, Dl. XXII, IIe dl. 1900. Blz. 1293.

N. Mac Leod. Boni, Makassar en Soembawa van 1692—1699. Tijdschrift voor N. I. 3de Nieuwe Serie 1e Jrg. 1902. Blz 440 en 447.

Zeemansgids voor den Oost-Indischen Archipel, Dl. III, Tweede Ged. Derde Druk, 1913. Blz. 136.

Oudheidk. Verslag 1917. Blz. 113.

Encyclopaedie van N. I. Dl. N.-Soema 1919. Blz. 210.

Makassar. Oudheidk. Verslag over het derde kwartaal 1921. Bijl. C. Blz. 139.

Brieven uit de Groote Oost. Makassar. (Van een specialen medewerker). Bataviaasch Nieuwsblad 17 November 1928.

Oud-Makassar. Verslag lezing door V. I. van de Wall. Makassaarsche Courant Donderdag 13 en Vrijdag 14 December 1928.

V. I. van de Wall, Oud-Makassar. Het Koloniaal Weekblad 17 November 1928 No. 7, 29e Jrg. Blz. 73 en 75.

V. I. van de Wall, Old-Macassar. Inter- Ocean. April 1929. Blz. 125 en 128 (met een afbeelding).

V. I. van de Wall, Rapport van het voorloopig onderzoek enz. enz. in het Gvt. Celebes en Onderh. en de Res. Manado, Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 110 en 120.

Foto O. D. No. 6336.

Plattegronden O. D. No. 2140 en No. 2141.

4. Het oudste kerkhof.

Van dit kerkhof, dat volgens Valentijns plattegrond van het fort Rotterdam, aangeduid als „'t Hollands Kerkhoff" aan de rechterzijde van de Waterpoort van het fort Rotterdam lag, is niets meer overgebleven. Het Kerkhofpad in de nabijheid herinnert er nog aan.

Litteratuur :

François Valentijn, Oud en Nieuw Oost-Indien enz. Derde Dl. Tweede Stuk. MDCCXXVI. Blz. 193 (zie plattegrond fort Rotterdam t/o blz. 136 P. V. No. 18).

J. S. Stavorinus, Reize van Zeeland over de Kaap de Goede Hoop enz. Eerste Dl. MDCCXCVII. Blz. 149.

5. Het Kerkhof aan het Koningsplein.

Deze begraafplaats bevat o. a. het praalgraf van Martha Coop à Groen, echtgenoote van Gouverneur Roelof Blok en zoontje, waarbij de grafsteen ligt van gouverneur P. G. van der Voort. Uit den Engelschen tijd bevinden zich eenige grafmonumenten. Enkele andere oude tombes hebben geen inscripties meer.

Litteratuur :

Q. M. R. Verhuell. Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indien. Eerste Dl. MDCCCXXXV. Blz. 46.

J. C. van Rijneveld, Celebes of Veldtogt der Nederlanders op het eiland Celebes enz. enz. 1840. Blz. 24.

Dr. S. A. Buddingh. Neêrlands Oost-Indië. Reizen enz. Tweede Dl. 1860. Blz. 4.

Dr. J. J. De Hollander. Handleiding enz. Tweede Dl. 1864. Blz. 246.

De Wapenheraut, 1900. Blz. 113.

De Indische tak van het geslacht Crommelin. De Nederlandsche Leeuw, 20e Jrg. 1902. Kol. 67—69.

Gedenkteekenen en grafschriften in Indië. (Makassar). De Nederlandsche Leeuw XXI, 1903. Blz. 22, 42, 91.

Encyclopaedie van N. I. IIIe Dl. N.-Soema 1919. Blz. 210.

Makassar, Oudheidkundig Verslag over het derde kwartaal 1921. Bijl. C. Blz 189.

V. I. van de Wall, Oud Makassar. Het Koloniaal Weekblad 14 Februari 1929· No. 7, 29e Jrg. Blz. 75 (met afbeelding).

V. I. van de Wall. Old-Macassar. Inter- Ocean April 1929. Blz. 126 en 128 (met afbeelding).

V. I. van de Wall. Rapport van het voorloopig onderzoek enz. enz. in het Gvt. Celebes en de Res. Menado. Sept. — Dec. 1928, 1929. Blz. 110. (met 1 foto praalgraf M. Coop à Groen).

Foto's O. D. No. 9603 (overzicht kerkhof), No. 6334 (grafzerk Van der Voort), No. 6335 (détail grafmonument M. Coop à Groen, inscriptie), No. 9604 (grafmonument M. Coop à Groen, vooraanzicht).

6. Huisje in de Burgerwachtstraat No. 2.

In de Burgerwachtstraat bevindt zich naast het Oranjehotel een huisje met schuin afloopend dak en topgevel, 2e helft 18e eeuw (thans gedeeltelijk verbouwd).

Litteratuur :

V. I. van de Wall, Rapport van het voorloopig onderzoek enz. enz. in het Gvt. Celebes en Onderhoorigheden en de Res. Manado Sept. en Dec. 1928. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 109.

Foto's O.D. Nos. 9591-9593, 9601, 9610.

7. Huis No. 13 aan het Hooge Pad naast het winkelgebouw Het Louvre.

Verdiepingshuis in vrij goeden staat (2de helft der 18e eeuw).

Litteratuur :

Als boven.

Foto O. D. No. 9594.

8. Fragment oude muur in de Belandastraat, naast het huis bewoond door de familie de Grave.

In de Belandastraat schuin tegenover de Gedempte Gracht bevindt zich een oude steenen muur met pilaster (2e helft der 18e eeuw).

Litteratuur :

Als boven.

Foto O. D. No. 9590.

9. Gouverneurswoning aan het Hooge Pad.

Verdiepingswoning uit de 1e helft der 19e eeuw. Voor het huis twee bronzen lilla's, onbeschreven.

Litteratuur:

J. S. Stavorinus, Reize over Zeeland naar de Kaap de Goede Hoop enz. Eerste Dl. MDCCXCVII. Blz. 149.

Johannes Olivier Jz. Tweede Dl. MDCCCXXVIII Blz. 195.

G. Lauts. Handleiding voor de Aardrijkskunde van Neêrlands Oost- en West-Ind. bezittingen 1834. Blz. 42.

J. Olivier Jz. Reizen in den Molukschen Archipel naar Makassar enz. enz. IIe en laatste deel 1837. Blz. 64 en 65.

Dr. S. A. Buddingh. Neêrlands Oost-Indië. Reizen enz 1860. Blz 4.

Dr. J. J. De Hollander. Handleiding enz. 1864 Blz. 245.

G. Lauts. Geschiedenis der Nederlanders in Indie enz, Tweede Dl. 1866. Blz. 333.

B. F. Matthes. Eenige opmerkingen omtrent De Hollander's Handleiding enz. enz. Bijdr. Kon. Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van N. I. 3e Dl. 7 Volgr. 1872. Blz. 35.

M. T. H. Perelaer. Nederlandsch-Indië enz. De Buitenbezittingen 1883. Blz. 148.

P. B. van Staden ten Brink. Bijdr. tot de Krijgsgeschiedenis enz. enz. 1884 Blz. 22 (Bijl.).

M. T. H. Perelaer. Het Kamerlid Van Berkenstein in Nederlandsch-Indië, II, 1888. Blz. 148.

Makassar. Oudheidk. Verslag over het derde kwartaal 1921. Blz. 140.

V. I. van de Wall, Rapport van het voorloopig onderzoek enz. enz. in het Gvt. Celebes en Onderhoorigheden en de Res-Manado. Sept. Dec. 1928. Oudheidk. Versl. Derde en Vierde kwartaal 1928, 1929. Blz. 109.

Foto's O. D. No. A 1105.

10. Strafgevangenis aan het Koningsplein.

Gebouw met geblokte pilasters, 1e heft der 19e eeuw.

Litteratuur:

Encyclopaedie van N. I IIIe Dl. N.-Soema. 1919. Blz. 211.

V. I. van de Wall. Rapport van het voorloopig onderzoek enz. enz. in het Gvt. Celebes en Onderhoorigheden en de Res. Manado. Sept.—Dec. 1928. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 109.

11. 's Lands pakhuis aan de Middenstraat.

Litteratuur:

Als boven.

12. Verdiepingshuis aan het Hooge Pad No. 15, thans geoccupeerd door het Warenhuis Kanner.

Voorgaanderij met kolommen en open bovengaanderij, z. g. Javatype (1e helft der 19e eeuw).

Litteratuur:

V. I. van de Wall. Rapport van het voorloopig onderzoek enz. enz. in het Gvt. Celebes en Onderhoorigheden en de Res. Manado Sept. — Dec. 1828 Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 109.

13. Verdiepingshuis aan het Hooge Pad No. 23, thans geoccupeerd door Pension Wieland.

Aan de straatzijde afgesloten door lage steenen muur met hekposten. Verder als No. 12.

Litteratuur:
Als boven.
Foto O. D. No. 9589.

14. Verdiepingshuis aan het Hooge Pad No. 27, thans geoccupeerd door de Celebes Motor Company.

Litteratuur:
Als boven.
Foto O. D. No. 9602.

15. Groep pakhuizen aan de Wilhelmina kade en in de Passerstraat.

Het dak van deze huizen is meest vooruitspringend en wat het boven de straat uitstekende gedeelte betreft, dit wordt van beneden horizontaal afgesloten. Van deze pakhuizen zijn dat van de Gebr. Veth. aan de kade No. 11 en dat van Mohrman in de Passerstraat No. 51 de voornaamste.

Litteratuur:

M. T. Perelaer. Nederlandsch-Indië enz. 1883. De Buitenbezittingen blz. 161. Met een afbeelding tegenover blz. 164.

M. T. Perelaer. Het Kamerlid Van Berkenstein in Nederlandsch-Indië, II, 1888. Blz. 161. Met een afbeelding tegenover Blz. 164 (Zeventiende Hoofdstuk).

Encyclopaedie van N. I. IIIe Dl. N.-Soema 1919. Blz. 211.

V. I. van de Wall. Rapport van het voorloopig Onderzoek enz. enz. in het Gvt. Celebes en Onderhoorigheden. en de Res. Manado. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 109.

Foto's O. D. Nrs. 9597 — 9600.

16. Huis met luifel in de Tempelstraat.

Dit huis, dat in 1912 nog door Mr. Dr. J. C. Overvoorde werd vermeld, is niet meer aangetroffen.

Litteratuur:
Als boven.

17. Muren en poorten van de oude stad Vlaardingen.

Niet meer aangetroffen, sporen van fundamenten niet aanwezig. Aan de ommuurde stad herinnert nog de Muurstraat, de Buitenmuurstraat en de z.g. Pintoe Doea.

Litteratuur:

Daghregister gehouden int Casteel Batavia enz. 1677. Blz. 197, 271, 359.
Als boven 1680. Blz. 609.
Als boven 1681. Blz. 663.
François Valentijn. Oud en Nieuw Oost- Indien. Derde Dl. Tweede Stuk. MDCCXXVI. Blz. 135 en 177.
Johann Wolffgang Heydt. Allerneuester Geographisch- und Topographischer Schauplatz von Africa und Ost- Indien enz. 1744. Blz. 308 en 309.
R. Blok, Bekn. Gesch. van het Makassaarsche Celebes en Onderhoorigheden 1759. *) Tijdschrift voor N. I. Jrg. X. Nieuwe Serie, Eerste Jrg. Eerste Dl. 1848. Blz.69.
J. S. Stavorinus. Reize over Zeeland enz. Eerste Dl. MDCCXCVII. Blz. 148, 149, 179.
Johannes Olivier Jz. Land en Zeetogten in Nederland's Indië. Tweede Dl. MDCCCXXVIII. Blz. 194 en 195.
J. Olivier Jz. Eerste Handleiding tot de Aardrijkskunde van N. I. 1830. Blz. 87.
C. S. W. Graaf van Hogendorp. Beschouwingen der Nederl. bezittingen enz. Vert. uit het Fransch door Joh. Olivier Johzn. MDCCCXXXIII. Blz. 527.
G. Lauts. Handleiding voor de Aardrijksk. van Neêrlands Oost- en West-Indische Bezittingen, 1834. Blz. 42.
Q. M. R. Verhuell. Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indien. Eerste Dl. MDCCCXXXV. Blz. 38, 40, 41, 42, 46.
J. Olivier Jz. Tafereel van Oost-Indië voor Jonge Lieden enz. Tweede Dl. 1840. Blz. 170.
J. C. van Rijneveld. Celebes of Veldtogt der Nederlanders op het eiland Celebes enz. enz. 1840. Blz. 15, 23, 24, 191, 196, 313, 314, 315.
Dr. S. A. Buddingh. Het Ned. Gvt. van Makassar op het eiland Celebes. Tijdschrift van N. I. 5e Jrg. Eerste Dl. 1843. Blz. 454.
M. D. Teenstra. Bekn. beschr. van de Ned. overzeesche Bezittingen enz. enz. z. j. Blz. 458 en 487.
S. Müller. Reizen in den Indischen Archipel, II, 1857. Werken van het Kon. Inst. voor Taal, Land- en Volkenkunde van N. I. Blz. 4.

*) In de Eng. vertaling (1817) op Blz. 104.

Dr. S. A. Buddingh. Neërlands Oost-Indië. Reizen enz. Tweede Dl. 1860. Blz. 1, 2, 5.

Dr. J. J. De Hollander. Handleiding enz. Tweede Dl. 1864. Blz. 245 en 290.

B. F. Matthes. Eenige opmerkingen omtrent De Hollander's Handleiding enz. Bijdr. Kon. Instituut Taal-, Land- en Volkenkunde. Derde Volgreeks. Dl. 7, 1872. Blz. 35.

P. B. van Staden ten Brink. Zuid-Celebes. Bijdr. tot de Krijgsgeschiedenis enz. enz. van het eiland Celebes. 1884. Blz. 214; Bijl. 22 en 278.

H. D. H. Bosboom. Naar aanleiding van het oude Batavia e.a. vestigingen der O. I. C. Tijdschrift Bat. Gen. Dl. XLIV. 1901. Blz. 156. noot 1.

De Indische tak van het geslacht Crommelin. De Nederlandsche Leeuw 20e Jrg. 1902. Kol. 69.

Karl van Ibrug (Mr. F. Vorstman). Makassar zooals het was en is, 1856. 1906. Uitgave N. V. Handelsdrukkerij en Kantoorhandel „Celebes". *)

P. H. van der Kemp. Oost-Indië's Herstel in 1816, 1911. Blz. 303, 304, 305.

Zeemansgids voor den Oost-Indischen Archipel Dl. III, Tweede Ged. Derde Druk, 1913. Blz. 135.

Verslag van den toestand der Gemeente Makassar over 1915. Blz. 163 en 164.

P. H. van der Kemp. P. T. Chassé's werkzaamheid als commissaris voor de overneming van Makassar enz. 1816. Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van N. I. Dl. 73, 1917. Blz. 425, 445, 446.

Encyclopaedie van N. I. IIIe Dl. N.-Soema, 1919. Blz. 210 en 211.

F. W. Stapel. Het Bongaais Verdrag, 1922. Blz. 190.

Oud-Makassar. Verslag eener lezing. door V. I. van de Wall. Makassaarsche Courant van 13 en 14 December 1928.

V. I. van de Wall. Oud-Makassar. Het Koloniaal Weekblad 14 Februari 1929 No. 7 29e Jrg. Blz. 73, 74, 75.

V. I. van de Wall, Old-Macassar. Inter- Ocean. April 1929. Blz. 125, 126, 127, 128.

V. I. van de Wall, Rapport van het voorloopig onderzoek enz. enz. in het Gvt. Celebes en Onderhoorigheden en de Res. Manado Sept. — Dec. 1928, 1929. Blz. 111.

18. Grafmonument van Cornelia Beernink — Van Sypesteyn.

Staat in kpg. Losari op het voormalig landgoed Het Nieuwe Loo (Losari) bezijden den weg naar Sambong Djawa Zeer verwaarloosd.

Litteratuur:

François Valentijn. Oud en Nieuw Oost-Indien. Derde Dl. Tweede Stuk. MDCCXXVI. Blz. 193 (met afbeelding).

---

*) Dit werkje kon ik tot dusver nergens meer ter inzage bekomen, ook niet bij de uitgeefster.

J. S. Stavorinus, Reize van Zeeland enz. Eerste Dl. MDCCXCVII. Blz. 142 (het „witte Graf").

Q. M. R. Verhuell. Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indien. Eerste Dl. MDCCCXXXV. Blz. 38 en 46.

M. D. Teenstra. Bekn. beschr. van de Ned. overz. bezittingen. Tweede Stuk z. j. Blz. 488 (ten onrechte: Beverninck).

Encyclopaedie van N. I. IIIe Dl. N.-Soemba 1919. Blz. 211.

V. I. van de Wall. Rapport van het voorl. onderzoek enz. enz. in het Gvt. Celebes en onderhoorigheden en de Res. Manado Sept. Dec. 1928. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 111, 120, 121.

Foto O. D. No. A. 1107.

19. Grafmonument Alexander de Siso.

Staat naast No. 18. Witgekalkt en goed onderhouden. Inscriptie

Litteratuur:

Encyclopaedie van N. I. IIIe Dl. N.-Soemba, 1919. Blz. 211.

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek enz. enz. in het Gvt. Celebes en Onderhoorigheden en de Res. Manado, Sept. — Dec. 1928. Oudheidk. Verslag. Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 111, 120.

Over De Siso kan men o.a. bijzonderheden aantreffen in:

J. Olivier Jz. Reizen in den Molukschen Archipel naar Makassar enz. enz. IIe en laatste deel 1837. Blz. 65.

J. C. van Rijneveld. Celebes of Veldtogt der Nederlanders op het eiland Celebes in de jaren 1824 en 1825 enz. enz. 1840. Blz. 24, 93, 87, 198, 260, 278, 324.

M. D. Teenstra. Bekn. Beschr. van de Nederlandsche Overzeesche Bezittingen enz. Tweede. Stuk z.j. Blz. 487.

P.H. van der Kemp. Oost-Indië's Herstel in 1816, 1911. Blz. 305 en 315.

Foto O. D. No. A 1106.

20. Toegangspoort van het voormalig landhuis Het Nieuwe Loo, thans Losari genaamd.

Ligt in de nabijheid van No. 18 en No. 19 in kpg. Losari. Met versierde posten, doch verminkt. Gemetselde bogen en fundamenten van de steenen brug zijn nog aanwezig evenals de gedeeltelijk verzande gracht.

Litteratuur:

François Valentijn. Oud en Nieuw Oost-Indien. Derde Dl. Tweede Stuk. MDCCXXVI. Blz. 193 en 195 („het ronde Bosje of Mangepe").

Q. M. R. Verhuell. Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indien. Eerste Dl. MDCCCXXXV. Blz. 46.

J. Olivier Jz. Reizen in den Molukschen Archipel naar Makassar enz. enz. IIe en laatste deel, 1837. Blz. 65.

P. B. van Staden ten Brink. Bijdr. tot de Krijgsgeschiedenis enz. enz. 1884. Blz. 214 en Bijl. 23.

Encyclopaedie van N. I. IIIe Dl. N.-Soema. 1919. Blz. 211.

Oud Makassar. Makassaarsche Courant 13 December 1928.

V. I. van de Wall. Oud-Makassar. Het Koloniaal Weekblad 14 Februari 1929. No. 7. 29e Jrg. Blz. 74.

V. I. van de Wall. Old-Macassar. Inter- Ocean. April 1929. Blz. 127.

V. I. van de Wall. Rapport van het voorl. onderzoek enz. enz. in het Gvt. Celebes en Onderhoorigheden en de Res. Manado. Sept — Dec. 1928. Oudheidk. Verslag. Derde en Vierde kwartaal 1928 — 1929 *). Blz. 111 en 120. Met een foto.

Foto O. D. No. 9611.

21. Kerkelijke oudheden in de Prins Hendrik-Kerk.

In de Prins Hendrik-kerk aan het Kerkplein, toebehoorende aan de Hervormde Gemeente, bevinden zich 13 ruitvormige rouwborden.

Onder het Avondmaalszilver bevinden zich een koperen doopbekkenhouder op driepoot, midden 18e eeuw; een zeer fraai gedreven doopschotel met voorstellingen uit de Heilige Schrift, 2e helft der 17e eeuw; gegraveerde bekers 1e helft der 18e eeuw; 1 broodschaal 36 R; 2 schoteltjes resp. $12^7/_8$ R en $12^5/_8$ R; 1 schotel $23^3/_8$ R; 1 schotel $24^1/_2$ R; 3 schotels met rand $16^7/_8$ R en $16^3/_8$ R; een vaas Lodewijk XV; een tuit. De schotels en borden zijn te Batavia vervaardigd. Het kerkelijk archief is belangrijk doch niet geïnventariseerd. Het kerkelijk zegel dateert uit 1784.

Litteratuur:

De Wapenheraut 1901. Blz. 74 (rouwborden).

Mr. Dr. J. C. Overvoorde. Doopschotel van de Ned. Herv. Kerk. te Makassar. Met 2 foto's. Bulletin van de Ned. Oudheidk. Bond. Tweede Serie, 11e Jrg. 1918. Blz. 218, 219.

Encyclopaedie van N. I. IIIe Dl. N.-Soema. 1919. Blz. 210.

Makassar. Oudheidk. Verslag over het derde kwartaal 1921. Bijl. C. Blz. 139 (rouwborden en zilver).

V. I. van de Wall. Rapport van het voorl. onderzoek enz. enz. in het Gvt. Celebes en Onderhoorigheden en in de Res. Menado. Sept. — Dec. 1928. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde kwartaal 1928, 1929. Blz. 110, 111, 120.

Foto's O. D. No. A. 1092—1104 (rouwborden), 6332 (zilver), 6333 (zilver).

*) Hier abusievelijk genoemd: „Maurisso" op blz. 111 en blz. 120. Moet zijn „Losari".

22. Landhuis Arendsburg.

Ondanks alle bijvoegingen en bouwsels te herkennen als een typisch Indisch landhuis 1e helft 19e eeuw. Inwendig trekt de zoldering de aandacht en de eenvoudige gecanneleerde pilaren in de voorgaanderij.

Litteratuur:

P. B. van Staden ten Brink. Zuid-Celebes. Bijdr. tot de Krijgsgeschiedenis enz. enz. 1884. Blz. 23 (Bijl.).

V. I. van de Wall. Rapport van het voorl. onderzoek enz. enz. in het Gvt. Celebes en Onderhoorigheden. Res. Manado. Sept. — Dec. 1928. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde kwartaal 1928—1929. Blz. 111.

23. Poort van Aroe Palakka's woning te Bontoala.

Bezijden den straatweg bevindt zich de ruïne van de poort welke toegang verleende tot het verblijf van den bondgenoot en vriend der Compagnie Aroe Palakka. Zeer verwaarloosd.

Litteratuur:

Daghregister gehouden int Casteel Batavia 1673. Blz. 316.
Als boven, 1674. Blz. 140.
Als boven, 1676. Blz. 189.
Als boven, 1677. Blz. 135.
Als boven, 1678. Blz. 208.
Als boven, 1680. Blz. 236, 747, 758.
Als boven, 1681. Blz. 137.

François Valentijn. Oud en Nieuw Oost-Indien. Derde Deel. Tweede Stuk. MDCCXXVI. Blz. 136, 139, 140, 175, 183, 226.

R. Blok. Beknopte geschiedenis van het Makassaarsche Celebes en Onderhoorigheden 1759. *) Tijdschrift voor N. I. Jrg. X, Nieuwe Serie. Eerste Jrg. Eerste Dl. 1848. Blz. 18, 25, 35, 38, 42, 43, 44, 47, 49, 50, 69, 70.

J. S. Stavorinus. Reizen van Zeeland enz. Eerste Dl. MDCCXCVII. Blz. 198.

Q. M. R. Verhuell. Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indien. Eerste Dl. MDCCCXXXV. Blz. 48.

J. C. van Rijneveld. Celebes of Veldtogt der Nederlanders. enz. enz. 1840. Blz. 24.

M. D. Teenstra. Beschr. van de Nederl. overz. bezittingen enz. enz. z. j. Blz. 488.

Bijdragen tot de Geschiedenis van Celebes. Tijdschrift voor N. I., 16e Jrg. Afl. 7—12. Tweede Dl. 1854. Blz. 157, 217, 219, 220, 221, 224, 227.

Makassaarsche historien. Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde. Dl. IV. Nieuw Reeks. Dl. I, 1855. Blz. 130, 145, 138.

Levensgeschiedenis van Aroe Palakka. Tijdschrift voor N. I., 19e Jrg. Afl. 7—12. IIe Dl. 1857. Blz. 99, 101, 103.

---

*) In de Eng. vertaling (1817) op Blz. 22, 52, 56, 59, 64, 66, 68.

S. Müller. Werken van het Kon. Inst. voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van N. I. Reizen in den Indischen Archipel II, 1857. Blz. 9.

Dr. S. A. Buddingh. Neêrlands Oost-Indien. Reizen enz. 1860. Blz. 4.

A. Ligtvoet, Geschiedenis van de Afdeeling Tallo. Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde 1869. Blz. 52.

B. F. Matthes. Eenige opmerkingen omtrent De Hollander's Handleiding enz. Bijdr. Kon. Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van N. I. 3e Volgr. Dl. 7. 1872. Blz. 35.

M. T. H. Perelaer. Nederlandsch-Indië, 1883. De Buitenbezittingen. Blz. 150, 151, 152, 153.

M. T. H. Perelaer. Het Kamerlid Van Berkenstein in Nederlandsch-Indië, II, 1888. Blz. 150, 151, 152, 153.

P. B. van Staden ten Brink. Bijdragen tot de Krijgsgeschiedenis enz. enz. 1884. Blz. 233.

A. J. Eerdmans. Het Landschap Gowa. Verhandelingen Bat. Gen. L 1897. Blz. 68 en 98.

N. Mac Leod. Boni, Makassar, Soembawa van 1692—1699. Tijdschrift voor N. I. 1902. Blz. 430, 431, 435, 437, 441, 443, 446, 447, 449.

P. H. van der Kemp. P. T. Chassé's werkzaamheid enz. enz. 1816. Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van N. I. Dl. 73, 1917. Blz. 423, 426.

Oud-Makassar. (Verslag lezing van V. I. van de Wall.) Makassaarsche Courant 13 en 14 December 1928.

V. I. van de Wall. Oud-Makassar. Het Koloniaal Weekblad 14 Februari 1929 No. 7. 29e Jrg. Blz. 74 en 75.

V. I. van de Wall. Old-Macassar. Inter- Ocean. April 1929. Blz. 127.

V. I. van de Wall. Rapport van het voorl. onderzoek enz. enz. in het Gvt. Celebes en Onderhoorigheden en de Res. Manado, Sept. — Dec. 1928. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde kwartaal 1928, 1929. Blz. 111 en 120.

Foto's O. D. Serie A. Nos. A 877, A 877 a-b, A. 924, A. 925.

II.

OMGEVING VAN DE GEWESTELIJKE HOOFDPLAATS MAKASSAR.

1. Tallo.

Overblijfselen van de ommuring der eertijds zwaar versterkte stad zijn aanwezig bij de gelijknamige kampong.

Litteratuur:

Daghregister 1668—1669. Blz. 274.

Als boven 1670—1671. Blz. 72, 85, 97, 123, 323.

Als boven 1677. Blz. 271 en 358.

R. Blok. Beknopte Gesch. van het Makassaarsche Celebes en Onderhoorigheden 1759. Tijdschrift van N. I. Jrg. X, Nieuwe Serie, 1e Jrg. Eerste Dl. 1848. Bl. 10, 27, 69.

J. S. Stavorinus. Reize over Zeeland enz. Eerste Dl, MDCCXVII. Blz. 169.

J. Olivier Jz. Reizen in den Molukschen Archipel naar Makassar, enz. enz. IIe en laatste deel, 1837. Blz. 72.

Dr. S. A. Buddingh. Het Ned. Gvt. van Makassar enz. Tijdschrift voor N. I. 5e Jrg. Eerste Dl. 1843. Blz. 533.

Bijdr. tot de Gesch. van Celebes. Tijdschrift voor N. I. 16e Jrg. Afl. 7—12 Tweede Dl. 1854. Blz. 151 en 154.

A. Ligtvoet. Gesch. van de Afd. Tallo. Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde 1869. Blz. 50 en 60.

B. Erkelens. Gesch. van het rijk Goa. Verh. Bat. Gen. L. 1897. Blz. 83 en 98.

N. Mac Leod. De onderwerping van Makassar door Speelman 1666—1669. De Ind. Gids. XXII, IIe deel, 1900. Blz. 1292 en 1297.

F. W. Stapel. Het Bongaais Vedrag 1922 Blz. 63 (met kaart waarop Tallo).

V. I. van de Wall. Rapport enz. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde kwartaal 1928, 1929. Blz. 111.

2. Redoute Losari.

Bij kpg. Losari aan den grooten weg naar Sambong Djawa bevinden zich eenige verhoogingen welke duiden op aarden wallen en bastions; mogelijk overblijfselen van deze redoute.

Litteratuur:

P. B. van Staden ten Brink. Bijdr. tot de Krijgsgeschiedenis en Militaire geographie enz. enz. van het eiland Celebes 1884. Blz. 278. (Bijl.).

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek in het Gvt. Celebes en Onderhoorigheden en de Res. Manado. Sept. — Dec. 1928. Odheidkundig Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 112.

3. Amelungbatterij.

Van deze batterij ten Zuiden van het fort Rotterdam bij kampong Losari is niets meer overgebleven.

Litteratuur:

Als boven.

4. Faringstone-batterij.

Er zijn geen overblijfselen meer van deze batterij uit den Engelschen tijd, ten Zuiden van het fort Rotterdam bij kampong Losari gelegen.

Litteratuur:

J. C. van Rijneveld. Celebes of veldtogt der Nederlanders enz. 1840. Blz. 191 en 202 (Farenton).

Dr. S. A. Buddingh. Het Ned. Gvt. van Makassar enz. Tijdschrift van N. I. 5e Jrg. Eerste Dl. 1843. Blz. 531.

P. B. van Staden ten Brink. Zuid-Celebes. Bijdr. tot de Krijgsgeschiedenis enz. enz. van het eiland Celebes. Met een kaart 1884. Blz. Bijl. 263 en 278. (Varenton).

V. I. van de Wall. Rapport enz. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 112.

5. Oedjoeng Tanah.

Van de versterkte plaats, welke hier vroeger gestaan heeft ongeveer waar thans het havenemplacement is, zijn geen overblijfselen meer.

Litteratuur:

Daghregister 1677. Blz. 271.

Als boven 1681. Blz. 492.

François Valentijn. Oud en Nieuw Oost-Indien. Derde Dl. Tweede Stuk. MDCCXXIV. Blz. 212.

R. Blok. Bekn. Gesch. van het Mak. Celebes en Onderhoorigheden 1759. Tijdschrift van N. I. Jgr. X. Nieuwe Serie 1e Jrg. Eerste Dl. 1848. Blz. 10 en 70.

J. S. Stavorinus. Reize van Zeeland enz. Eerste Dl. MDCCXCVII. Blz. 198.

Bijdr. tot de Gesch. van Celebes Tijdschrift voor N. I. 16e Jrg. Afl. 7—12. Tweede Dl. 1854. Blz. 151 en 154.

B. Erkelens. Gesch. van het rijk Goa. Verhandelingen Bat. Gen. L. 1897. Blz. 83 en 98.

V. I. van de Wall. Rapport enz. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde kwartaal 1928, 1929. Blz. 111.

6. Eerste Hollandsche Loge.

In kampong Lodji — de naam herinnert aan de vroegere nederzetting — is niets meer te vinden van deze Loge, welke in 1607 werd opgericht en benoorden Samboppo te Mangalikiena of Mangallekana stond. Thans staat hier de Marine-Kweekschool met bijbehoorende woningen. Mogelijk was een kruithuisje, dat bij den bouw dier school eenigen tijd geleden moet zijn omvergehaald, een overblijfsel.

Litteratuur:

Daghregister 1666—1667. Blz. 272.

François Valentijn. Oud en Nieuw Oost-Indien. Derde Dl. Tweede stuk. MDCCXXVI. Blz. 143, 144, 145.

R. Blok. Bekn. Gesch. van het Mak. Celebes en Onderhoorigheden 1759. *) Tijdschrift voor N. I. Jrg. X. Nieuwe Serie 1e Jrg. Eerste Dl. 1848. Blz. 18.

Dr. S. A. Buddingh. Het Gvt. van Makassar enz. Tijdschrift voor N. I. 5e Jrg. Eerste Dl. 1843. Blz. 442 en 447.

Bijdr. tot de Gesch. van Celebes. Tijdschr. voor N. I. 16e. Jrg. Afl. 7—12. Tweede Dl. 1854. Blz. 156.

B. Erkelens. Gesch. van het rijk Goa. Verh. Bat. Gen. L. 1897. Blz. 83, 91, 98.

N. Mac Leod. De onderwerping van Makassar door Speelman. De Ind. Gids XXII, IIe deel 1900. Blz. 1269 en 1290.

W. E. van Dam van Isselt. Mr. Johan van Dam en zijne tuchtiging van Makassar in 1660. Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van N. I. VIIe Volgr., 6e Dl., dl IX der geh. Reeks, 1908. Blz. 16.

F. W. Stapel. Het Bongaais Verdrag 1922. Blz. 35, 62, 63 (met kaartje waarop Holl. Loge), 72, 83, 84, 188.

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek overblijfselen uit den Compagniestijd in het Gvt. Celebes en Onderhoorigheden en de Res. Manado Sept. — Dec. 1928. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde kwartaal 1892, 1929. Blz. 112.

7. Engelsche Loge.

Er zijn geen overblijfselen aanwezig van de Engelsche Loge ten Noorden van Oedjoeng Tanah.

Litteratuur :

François Valentijn. Oud en Nieuw Oost-Indien. Derde Dl. Tweede Stuk. MDCCCXXVI. Blz. 145.

Op Plaat No. 23 onder No. L een afbeelding.

Dr. S. A. Buddingh. Het Ned. Gouvernement van Makassar enz. Tijdschrift van Ned.-Indië 5e Jrg. 1e Dl. 1843. Blz. 426.

N. Mac Leod. De onderwerping van Makassar enz. De Ind. Gids. XXII, IIe Deel 1900. Blz. 1289, 1290, 1291.

W. E. van Dam van Isselt. Mr. Johan van Dam en zijne tuchtiging van Makassar in 1660. Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van N. I., VIIe Volgr., 6e Dl., dl LX der geh. Rks., 1908. Blz. 9, 14, 21, 23.

F. W. Stapel. Het Bongaais Verdrag 1922. Blz. 35, 63 (kaartje waarop Engelsche Loge).

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek overblijfselen Compagnies tijd in het Gvt. Celebes en Onderhoorigheden en de Res. Manado Sept. — Dec. 1928. Oudheidk. Verslag. Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 112.

---

*) In de Eng. vertaling (1817) op Blz. 21.

8. Deensche Loge.

Er zijn geen overblijfselen meer van de Deensche Loge ten Noorden van Oedjoeng Tanah.

Litteratuur :

François Valentijn. Oud en Nieuw Oost-Indien enz. Derde Dl. Tweede Stuk. MDCCXXVI. Blz. 143 en 145.

Op Plaat No. 23 No. K een afbeelding.

Dr. S. A. Buddingh. Het Ned. Gouvernement van Makassar enz. Tijdschrift van Ned.-Indië. 5e Jrg. 1e Dl. 1843. Blz. 426.

F. W. Stapel. Het Bongaais Verdrag 1922. Blz. 35.

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek overblijfselen Compagniestijd in het Gvt. Celebes en Onderhoorigheden en de Res. Manado Sept. — Dec. 1928. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 112.

9. IJzeren kanon in kpg. Larianbangi.

Vermoedelijk van de Philippijnen afkomstig, onversierd. Offerplaats.

Litteratuur :

Notulen Bat. Genootschap Dl. II, 1864. Blz. 11 en 12.

Dr. B. F. Matthes. Eenige Makassaarsche en Boegineesche legenden. Overdrukje uit Warnasari. Indisch Jaarboekje 1864. Blz. 70.

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek overblijfselen Compagniestijd in het Gvt. Celebes en Onderhoorigheden en de Res. Manado. Sept. — Dec. 1928. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 111.

10. Galesong.

Van deze versterkte stad bij de gelijknamige kampong is niets meer over.

Litteratuur :

François Valentijn. Oud en Nieuw Oost-Indien. Derde Dl. Tweede Stuk. MDCCXXVI. Blz. 155. (Gilisson).

J. Olivier Jr. Reizen in den Molukschen Archipel naar Makassar enz. enz. II en laatste deel 1837. Blz. 127.

De Levensgeschiedenis van Aroe Palakka. Tijdschrift voor Ned.-Indië 19e Jrg. Afl. 7 — 12. Tweede Dl. 1857. Blz. 14 (Gelisson).

B. Erkelens. Geschiedenis van het rijk Goa. Verhandelingen Bat. Genootschap L. 1897. Blz. 92.

N. Mac Leod. De onderwerping van Makassar door Speelman 1666 — 1669. Indische Gids XXII, IIe deel 1900. Blz. 1297.

F. W. Stapel. Het Bongaais Verdrag 1922. Blz. 147.

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek overblijfselen Compagniestijd in het Gvt. Celebes en Onderhoorigheden en de Res. Menado. Sept. — Dec. 1928. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 111.

11. De schans Maurisso.

Geen overblijfselen meer bij kampong Maurisso.

Litteratuur :

François Valentijn. Oud en Nieuw Oost-Indien. Derde Dl. Tweede Stuk. MDCCXXVI. Blz. 161.

R. Blok. Bekn. Gesch. van het Makass. Celebes en Onderhoorigheden 1759. *) Ned.-Indië Jrg. X. Nieuwe Serie, Eerste Jrg. Eerste Dl. 1848. Blz. 14 en 69.

J. Olivier Jz. Reizen in den Molukschen Archipel naar Makassar enz. enz. IIe en laatste deel 1837. Blz. 152.

Dr. S. A. Buddingh. Het Ned. Gouvernement van Makassar op het eiland Celebes. Tijdschrift voor Ned.-Indië 5e Jrg. Eerste dl. 1843. Blz. 439.

Bijdrage tot de Gesch. van Celebes. Tijdschrift voor Ned.-Indië 16e Jrg. afl. 7—12. Tweede Dl. 1854. Blz. 154.

B. Erkelens. Geschiedenis van het rijk Gowa. Verh. Bat. Genootschap L, 1897. Blz. 90 en 93.

P. H. van der Kemp. P. T. Chassé's werkzaamheid als Commissaris voor de overneming van Makassar enz. Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenk. van N. I. Dl. 73, 1917. Blz. 439.

F. W. Stapel. Het Bongaais Verdrag 1922. Blz. 240.

V. I. van de Wall, Rapport van het voorl. onderzoek overblijfselen Compagniestijd in het Gvt. Celebes en Onderhoorigheden en de Res. Manado. Sept. — Dec. 1928. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde kwartaal 1928, 1929. Blz. 111.

12. Compagniestuin, later landgoed Maurisso.

Litteratuur :

J. Olivier Jz. Reizen in den Molukschen Archipel naar Makassar enz. enz. IIe en laatste deel 1837. Blz. 65.

J. C. van Rijneveld. Celebes of Veldtogt der Nederlanders enz. enz. 1840. Blz. 24.

13. Samboppo.

Bij kpg. Sarombe zijn de overblijfselen nog waar te nemen van deze versterkte stad. Fundamenten van de wallen en meer zeewaarts van de bastions, zoomede verhoogingen in het vlakke landschap herinneren aan de ommuring. De loop der slotgrachten is nog te volgen. Hier ligt een oud ijzeren kanon, een waringin is er omheen gegroeid. Offerplaats.

*) In de Eng. vertaling (1817) op Blz. 16, (V).

Litteratuur :

Daghregister enz. 1666—1667. Blz. 272.

Daghregister enz. 1668—1669. Blz. 42, 150, 274, 276, 310, 331, 346, 362, 369, 371.

Daghregister 1680. Blz. 161.

François Valentijn. Oud en Nieuw Oost-Indien. Derde Dl. Tweede St. MDCCXXVI. Blz. 130, 139, 142, 150, 159, 161.

R. Blok. Bekn. Gesch. van het Makass. Celebes en Onderhoorigheden 1759. *) Tijdschrift voor N. I. Jrg. X. Nieuwe Serie 1e Jrg. Eerste deel 1848. Blz. 7, 10, 16, 17, 18, 20, 24, 27, 64, 73.

Afb. op Plaat 22 en 23.

Wouter Schouten. Reistogt naar en Door Oost-Indien enz. Tweede Dl. MDCCLXXV. 4e dr. Blz. 81, 82, 86, 87, 88, 89, 94, 96, 97.

Afb. op Plaat XIV.

J. S. Stavorinus. Reize van Zeeland over de Kaap de Goede Hoop en Batavia naar Semarang enz. Eerste Dl. MDCCXCVI. Blz. 160, 169, 199.

J. Olivier Jz. Reizen in den Molukschen Archipel naar Makassar enz. enz. IIe en laatste deel 1837. Blz. 58, 109, 110, 146, 147, 152.

Dr. W. C. H. Toe Water. Vergelijking van den tegenwoordigen toestand der Volken van Celebes met dien van Europa in de Middeleeuwen. Tijdschrift voor N. I. 3e Jrg. 1e Dl. 1840. Blz. 580.

J. C. van Rijneveld. Celebes of Veldtogt der Nederlanders enz. enz. 1840. Blz. 15, 64, 174.

M. D. Teenstra. Bekn. beschr. van de Nederl. Overz. bezittingen enz. enz. z.j. Blz. 457, 463, 405, 487.

A. Ligtvoet. Gesch. van de Afd. Tallo, enz. Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenk. dl. XVII, 5e serie, dl. III, 1869. Blz. 47, 48, 49.

B. Erkelens. Geschiedenis van het rijk Goa. Verh. Bat. Gen. L. 1897. Blz. 83, 87, 92, 93, 96, 98.

N. Mac Leod. De onderwerping van Makassar door Speelman enz. Ind. Gids XXII. IIe Dl., 1900. Blz. 1288. 1291, 1292, 1293, 1294, 1295, 1296.

J. P. Schoenmaker. Eene bladzijde uit de Nederl. Celebesche Gesch. Tijdschrift voor N. I. Tweede Dl. Nieuwe Serie, 5e Jrg. 1901. Blz. 540.

Mr. W. E. van Dam van Isselt. Mr. Johan van Dam en zijne tuchtiging van Makassar in 1660. Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenk. van N. I. VIIe Volgr. 6e Dl. Dl. LX der geh. Reeks, 1908. Blz. 19, 20, 21, 26.

F. W. Stapel. Het Bongaais Verdrag, 1922. Blz. 3, 34, 63, 64, 65, 125, 180, 240. Op blz. 63 kaartje.

V. I. van de Wall. Rapport van het voorl. onderzoek overblijfselen Compagniestijd in het Gvt. Celebes en Onderhoorigheden en de Res. Manado Sept. — Dec. 1928, Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 111.

*) In de Eng. vertaling (1817) op Blz. 19, 23, 29, 109, (V), (II).

14. Strandmuur Samboppo-Oedjoeng Tanah.

Hier en daar aan het strand tusschen genoemde punten worden nog onbeduidende overblijfselen aangetroffen van dezen muur.

Litteratuur:

R. Blok. Bekn. Gesch. van het Makass. Celebes enz., 1759. *) Tijdschrift voor N. I. Jrg. X, Nieuwe Serie, Eerste Jrg. Eerste Dl. 1848. Blz. 14.

Dr. S. A. Buddingh. Het Ned. Gvt. van Makassar enz. Tijdschrift voor Ned. Ind. 5e. Jrg. Eerste Dl 1843. Blz. 439.

B. Erkelens. Gesch. van het rijk Gowa. Verh. Bat. Gen. L. 1897. Blz. 90.

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek overblijfselen Compagniestijd in het Gvt. Celebes en Onderhoorigheden en de Res. Manado Sept. — Dec. 1928. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz 111.

15. Fort Purmerland.

Van dit fort, dat voor Samboppo lag, is niets meer overgebleven.

Litteratuur:

J. Olivier Jz. Reizen in den Molukschen Archipel naar Makassar enz. enz. IIe en laatste deel 1837. Blz. 144.

16. Garasi.

Van deze versterking bij de gelijknamige kampong is niets meer overgebleven.

Litteratuur:

François Valentijn. Oud en Nieuw Oost-Indien. Derde Deel. Tweede Stuk MDCCXXVI. Blz. 161 (Gresse).

B. Erkelens. Gesch. van het rijk Gowa. Verh. Bat. Gen. L. 1897. Blz. 87 en 93.

F. W. Stapel. Het Bongaais Verdrag, 1922. Blz. 63 met kaart.

V. I. van de Wall. Rapport van het voorl. onderzoek overblijfselen Compagniestijd in het Gvt. Celebes en Onderhoorigheden en de Res. Manado. Sept. — Dec. 1928. Oudheidk. verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 111.

17. Panakoekang.

Dichtbij het gehucht van dien naam aan het strand bevinden zich de overblijfselen van deze versterking. Vier zandhoopen waarop fundamenten temidden van dicht struikgewas, twee aan de landzijde en twee aan de zeezijde, duiden op bastions. De moerassige omgeving herinnert aan de slotgracht, waarvan de loop nog te volgen is.

*) In de Eng. vertaling (1817) op blz. 16.

Litteratuur :

Daghregister enz. 1666 — 1667. Blz. 272.

Daghregister enz. 1668 — 1669. Blz. 366.

François Valentijn, Oud en Nieuw Oost-Indien. Derde Dl. Tweede Stuk. MDCCXXVI. Blz. 130, 150, 151, 152, 154, 161. (Panakoke).

Wouter Schouten. Reistogt naar en Door Oost-Indien Tw. Dl. MDCCLXXV 4e dr. Blz. 86, 87, 88, 89, 93, 94, 95, 96, 97. Afbeelding Plaat IV.

R. Blok. Bekn. Gesch. enz. 1759. *) Tijdschrift voor N. I. Jrg. X, Nieuwe Serie, Eerste Jrg. Eerste Dl. 1848. Blz. 12, 14, 32, 73.

J. Olivier Jz. Reizen in den Indischen Archipel naar Makassar enz. enz. IIe en laatste deel 1837. Blz. 58, 109, 110, 111, 122, 152.

J. C. van Rijneveld. Celebes of Veldtogt der Nederlanders op het eiland Celebes enz. enz. 1840. Blz. 15 en 64.

Dr. S. A. Buddingh. Het Ned. Gvt. enz. Tijdschrift voor N. I. 5e Jrg. 1e Dl. 1843. Blz. 435, 439, 414.

M. D. Teenstra. Beschr. van de Ned. overzeesche bezittingen enz. enz. Tweede Stuk z. j. Blz. 457, 462, 463.

Bijdr. tot de Gesch. van Celebes. Tijdschrift voor N. I. 16e Jrg. Afl. 7—12. 3e Dl. 1854. Blz. 152, 154, 215, 230.

Makassaarsche historien. Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenk. deel IV, Nieuwe Serie, deel I, 1855. Blz. 122.

G. Lauts. Gesch. der Nederlanders in Indië enz. Tweede Dl. 1856. Blz. 81 en 82. (Pannakoke).

De Levensgeschiedenis van Aroe Palakka. Tijdschrift voor N. I. 19e Jrg. 1857 Blz. 88 en 94.

A. Ligtvoet. Gesch. van de Afd. Tallo enz. Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenk., 1869. Blz. 48.

B. Erkelens. Gesch. van het rijk Gowa. Verh. Bat. Gen. L. 1897. Blz. 84, 86, 87, 90, 91, 93.

N. Mac Leod. De onderwerping van Makassar enz. Ind. Gids. XXII, IIe deel 1900. Blz. 1278 en 1292.

J. P. Schoenmaker. Eene bladzijde uit de Nederl. Celebesche Gesch. Tijdschrift van N. I. 1901. Blz. 540 en 543.

Mr. W. E. van Dam van Isselt. Mr. Johan van Dam en zijne tuchtiging van Makassar enz. Bijdr. Taal-, Land- en Volkenk. van N. I., VIIe volgr. 6e deel, Dl. LX der geh. Reeks 1908. Blz. 19, 20, 21, 26, 29, 30.

F. W. Stapel. Het Bongaais Verdrag 1922. Blz. 63, 64, 65, 66, 67, 68, 70, 125, 235, 240. Op blz. 63 een kaartje.

V. I. van de Wall. Rapoort van het voorl. onderzoek overblijfselen Compagniestijd in het Gvt. Celebes en Onderhoorigheden en de Res. Manado. Sept. — Dec. 1928. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 111.

*) In de Eng. vertaling (1817) op blz. 15, 42, 109, (V).

18. L a n d h u i s, P a t o e k a n g a n.

Vroeger lustverblijf van den vorst van Goa in oud-Hollandschen trant. Aan het strand mogelijk de fundamenten van een steenen speelhuisje.

Litteratuur:

V. I. van de Wall. Rapport van het voorl. onderzoek enz. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 111.

19. B a r o m b o n g.

Van deze versterking bij het vlek van dien naam zijn nog onbeduidende overblijfselen aan het strand aanwezig.

Litteratuur:

François Valentijn. Oud en Nieuw Oost-Indien. Derde Dl. Tweede Stuk MDCCXXVI. Blz. 154, 161, 164.

R. Blok. Bekn. Gesch. van het Makass. Celebes en Onderhoorigheden 1759. *) T. van N. I. Jrg. X. Nieuwe Serie, 1e Jrg. Eerste Dl. 1848. Blz. 10, 16, 73.

J. Olivier Jz. Reizen in den Molukschen Arschipel naar Makassar, enz. enz. IIe en laatste deel 1837. Blz. 152 (Borrambon).

J. C. van Rijneveld. Celebes of Veldtogt der Nederlanders enz. enz. 1840. Blz. 64, 67 (Barrombon).

Dr. S. A. Buddingh. Het Ned. Gouvernement van Makassar enz. Tijdschrift van N. I. 5e Jrg. Eerste Deel 1843. Blz. 433, 446, 447.

Bijdr. tot de Gesch. van Celebes. Tijdschrift voor N. I. 16e Jrg. Afl. 7—12. Tweede Dl. 1854. Blz. 151, 162, 163, 230.

Levensgeschiedenis van Aroe Palakka. Tijdschrift voor N. I. 1857. Blz. 94 en 97.

B. F. Matthes. Eenige opmerkingen omtrent Den Hollander's Handleiding enz. Bijdr. Kon. Instituut 1872. 3e Volgreeks, Dl. 7. Blz. 5.

B. Erkelens. Geschiedenis van het Rijk Gowa. Verh. Bat. Gen. L. 1897. Blz. 83, 92, 93.

N. Mac Leod. De onderwerping van Makassar enz. Indische Gids Dl. XXII, II 1900. Blz. 1278, 1282, 1283, 1292.

F. W. Stapel. Het Bongaais Verdrag 1922. Blz. 135, 151, 155, 157, 174, 240.

V. I. van de Wall. Rapport van het voorl. onderzoek overblijfselen Compagniestijd in het Gvt. Celebes en Onderhoorigheden en de Res. Manado Sept. — Dec. 1928. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 111.

20. B o n g a j a.

Een open grasveld omzoomd door boomen en struikgewas, waar in 1667 het Tractaat zou gesloten zijn. Een bamboezen hek sluit het geheel af.

---

*) In de Eng. vertaling (1817) op blz. 18, 109, (V).

Litteratuur:

Daghregister enz. 1668—1669. Blz. 44, 320, 385, 387.
Daghregister enz. 1670—1671. Blz. 360 en 361.
Daghregister enz. 1676. Blz. 104 en 105.
Daghregister enz. 1678. Blz. 211, 620, 622, 638, 662.
Daghregister enz. 1679. Blz. 315, 378, 422, 596.
Daghregister enz. 1680. Blz. 161.
François Valentijn. Oud en Nieuw Oost-Indien. Derde Dl. Tweede Stuk MDCCXXVI. Blz. 160 (Bonaye).
R. Blok. Bekn. Gesch. van het Makass. Celebes enz. 1759.*) Tijdschrift van Ned.-Indië. Jrg. X. Nieuwe Serie. Eerste Jrg. Eerste Dl. 1848. Blz. 16, 34, 55, 70, 73, 77, 273.
J. S. Stavorinus. Reize van Zeeland. enz. enz. Eerste Dl. MDCCXCVII. Blz. 152.
Bijdr. tot de Gesch. van Celebes. Tijdschrift voor Ned.-Indië. 16e Jrg. Afl. 7—12. Tweede Dl. 1854. Blz. 230.
Makassaarsche historiën. Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenk. Dl. II, Nieuwe Serie, dl. I, 1855. Blz. 123.
A. Ligtvoet. Gesch. van de Afd. Tallo. Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenk. 1869. Blz. 49 en 50.
B. F. Matthes. Eenige opmerkingen omtrent De Hollander's Handleiding enz. Bijdr. Kon. Inst. 1872. 3e Volgr. Dl. 7. Blz. 5 en 6.
B. Erkelens. Gesch. van het rijk Gowa. Verh. Bat. Gen. L. 1897. Blz. 92.
N. Mac Leod. De onderwerping van Makassar enz. Ind. Gids. 1900, XXII, IIe dl. Blz. 1297 en 1280.
N. Mac Leod. Boni. Makassar en Soembawa enz. Tijdschrift voor Ned.-Indië. 3e Nieuwe Serie. 1e Jrg. 1902. Blz. 450.
F. W. Stapel. Het Bongaais Verdrag 1922. Blz. 174 en 176.
V. I. van de Wall. Rapport van het voorl. onderzoek enz. enz. Oudheidk. Verslag, Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 111.

21. Goa.

De wallen van de eertijds zoo machtige hoofdstad zijn nog gedeeltelijk te volgen in het heuvelachtig terrein. Een ijzeren kanon op een vlakte, de plaats waar de woning van den vorst stond, staat in reuk van heiligheid. Een oude put, waar de Gowareesche krijgers zich plachten te baden alvorens ten strijde te trekken, bevindt zich in vervallen staat. Vorstengraven — z. g. koebangs — van voor ± 1650 liggen hier niet ver vandaar, te Tamalate, binnen de oude stad, waar ook de kroningssteen en de eerste Toemanoeroeng (vorstin) uit den hemel daalden. Van deze oude vorstengraven werd in den loop der laatste jaren om onbekende redenen een achttal afgebroken.

*) In de Eng. vertaling (1817) op blz. 18, 77, 104, 109 (Bonaya).

Litteratuur:

Daghregister enz. 1668—1669. Blz. 274, 364, 365, 382.

Daghregister enz. 1670—1671. Blz. 72, 85, 97, 122, 168, 323.

Daghregister enz. 1676. Blz. 106.

Daghregister enz. 1677. Blz. 135, 209, 264, 271, 358.

Daghregister enz. 1680. Blz. 758.

François Valentijn. Oud en Nieuw Oost-Indien. Derde Dl. Tweede. Stuk. MDCCXXVI. Blz. 138, 204, 205. 207, 211, 221.

R. Blok. Bekn. Gesch. van het Makass. Celebes enz. 1759. *) Tijdschrift voor Ned.-Indië. Jrg. X, Nieuwe Serie, 1e Jrg. Eerste Dl. 1848. Blz. 9, 18, 12, 23, 24, 69.

J. S. Stavorinus. Reize van Zeeland enz. Eerste Dl. MDCCXCVII. Blz. 159, 160, 165.

J. Olivier Jz. Eerste Handleiding tot de Aardrijkskunde voor Ned.-Indië, 1830. Blz. 87.

Q. M. R. Verhuell. Herinneringen van eene reis naar de Oost-Indien enz. 1e Dl. MDCCCXXXV. Blz. 51 en 52. Afb. op blz. 51.

J. Olivier Jz. Reizen in den Molukschen Archipel naar Makassar enz. enz. IIe en laatste deel 1837. Blz. 72 en 147.

J. C. van Rijneveld. Celebes of Veldtogt der Nederlanders enz. enz. 1840. Blz. 79.

Dr. W. C. H. Toe Water. Vergelijking van den tegenw. toestand der volkeren van Celebes enz. Tijdschrift voor Ned.-Indië, 3e Jrg. 1e Dl. 1840. Blz. 580.

Dr. S. A. Buddingh. Het Ned. Gouvernement van Makassar enz. Tijdschrift voor Ned.-Indië, 5e Jrg. 1e Dl. 1843. Blz. 432.

M. D. Teenstra. Bekn. beschr. van de Nederl. overzeesche bezittingen enz. Tweede Stuk z.j. Blz. 463, 466, 467, 487, 493.

Bijdr. tot de Gesch. van Celebes. Tijdschrift voor Ned.-Indië, 16e Jrg. Afl. 7—12. 2e Dl. 1854. Blz. 150, 152, 157, 169.

Makassaarsche historiën. Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenk. dl. IV, Nieuwe Serie dl. II 1855. Blz. 125, 130, 131, 133.

De Levensgeschiedenis van Aroe Palakka. Tijdschrift voor Ned.-Indië. 19e Jrg. Afl. 7—12. Tweede Dl. 1857. Blz. 98.

Dr. J. J. De Hollander. Handleiding bij de beoefening der Land- en Volkenkunde voor N. O. I. Tweede Dl. 1864. Blz. 290.

A. Ligtvoet. Gesch. van de Afd. Tallo. Tijdschift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenk. Dl. XVII, 15e Serie, dl. III. 1869. Blz. 55 en 56.

M. T. H. Perelaer. Nederlandsch-Indië. 1883. De Buitenbezittingen, blz. 160.

M. T. H. Perelaer. Het Kamerlid Van Berkenstein in Nederlandsch-Indië. II, 1888. Blz. 160.

B. Erkelens. Geschiedenis van het rijk Gowa. Verh. Bat. Gen. L. 1897. Blz. 82, 84, 97, 98, 99, 100, 102, 103, 104, 105.

*) In de Eng. vertaling (1817) op blz. 8, 16, 21, 22, 29.

A. J. A. Eerdmans. Het landschap Goa. Verh. Bat. Gen. Dl. L. 1897. Blz. 58, 59, 61.

N. Mac Leod. De onderwerping van Makassar enz. Ind. Gids. XXII, IIe dl. 1900. Blz. 1297.

N. Mac Leod. Boni, Makassar, Soembawa. Tijdschrift voor Ned.-Indië. 1902. Blz. 435 (noot), 449.

F. W. Stapel. Het Bongaais Verdrag 1922. Blz. 135 en 177.

V. I. van de Wall. Rapport van het voorl. onderzoek enz. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 111 en 121.

22. Mausoleum van Aroe Palakka, Goa.

In de nabijheid van andere Goasche vorstengraven bij de oude hoofdstad Goa ligt dit graf, dat zeer verwaarloosd is.

Litteratuur :

R. Blok Bekn. Gesch. van het Makass. Celebes enz. 1759.*) Tijdschrift voor Ned.-Indië Jrg. X, Nieuwe Serie, Eerste Jrg. Eerste Dl. 1848. Blz. 39.

Bijdr. tot de Gesch. van Celebes. Tijdschrift voor Ned.-Indië 16e Jrg. Afl. 7—12. Tweede Dl. 1854. Blz. 175 en 219.

V. I. van de Wall. Rapport van het voorl. onderzoek enz. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 111, 120, 121.

Foto. O. D. 9615 en 9616.

23. Sandraboni.

Van deze versterkte stad bij de gelijknamige kampong is niets meer overgebleven.

Litteratuur :

Daghregister enz. 1670—1671. Blz. 72, 85, 97, 98, 123.

R. Blok. Bekn. Gesch. van het Makass. Celebes en Onderhoorigheden 1759. Tijdschrift van Ned.-Indië. Jrg. X, Nieuwe Serie. Eerste Jrg. Eerste Dl. 1848. Blz. 27.

J. S. Stavorinus. Reize van Zeeland enz. enz. Eerste deel. MDCCXCVII. Blz. 169.

B. Erkelens. Gesch. van het rijk Gowa. Verhandelingen Batavia Gen. L. 1897. Blz. 104.

N. Mac Leod. De onderwerping van Makassar enz. enz. De Ind. Gids XXII, IIe dl. 1900. Blz. 1297.

Bijdr. tot de Gesch. van Celebes. Tijdschrift voor Ned.-Indië 16e Jrg. Afl. 7—12. 2e Dl. 1854. Blz. 163 en 228.

---

*) In de Eng. vertaling (1817) op blz. 52.

24. J a c a t r a.

Van dit werk, dat door Speelman vlak bij Samboppo aan den oever der rivier werd aangelegd is niets meer overgebleven.

Litteratuur:

N. Mac Leod. De onderwerping van Makassar enz. Indische Gids XXII, IIe deel 1900. Blz. 1297.

25. M a d j e n a n g.

Van dit werk, waarheen Speelman bij den aanvang der belegering van Samboppo zijn kwartier verlegde, aan het strand tusschen Rotterdam en Samboppo gelegen, is niets meer overgebleven.

Litteratuur:

R. Blok, Bekn. Gesch. van het Makass. Celebes enz. 1759. *) Tijdschrift voor Ned.-Indië Jrg. X. Nieuwe Serie. Eerste Jrg. Eerste Dl. 1848. Blz. 73.

Bijdr. tot de Gesch. van Celebes. Tijdschrift voor Ned.-Indië 16e Jrg. Afl. 7—12. Tweede Dl. 1854. Blz. 230.

26. F i x e n b u r c h.

Van deze batterij, vermoedelijk met aarden wallen, welke bij den aanval op Samboppo door Speelman werd opgericht, zijn geen kenbare overblijfselen meer aanwezig.

Litteratuur:

N. Mac Leod. De onderwerping van Makassar. Ind. Gids XXII, IIe dl. 1900. Blz. 1296.

27. B a t o e - b a t o e (B a t a - b a t a).

Van deze versterking bij de gelijknamige kampong is niets meer overgebleven.

Litteratuur:

Makassaarsche historiën. Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenk. Dl. IV Nieuwe Reeks. Dl. I. Blz. 128.

De Levensgeschiedenis van Aroe Palakka. Tijdschrift voor Ned.-Indië 1857. Blz. 94 en 96.

B. Erkelens. Geschiedenis van het rijk Gowa. Verh. Bat. Gen. L. 1897. Blz. 96.

N. Mac Leod. De onderwerping van Makassar enz. Ind. Gids XXII, IIe deel 1900. Blz. 1278, 1282, 1285, 1286, 1288, 1293.

28. B o r r e b o s.

De ligging van dit verdedigingswerkje is niet bekend. Vermoedelijk lag het aan het zeestrand bij Samboppo.

*) In de Eng. vertaling (1817) op blz. 109.

Litteratuur:

François Valentijn. Oud en Nieuw Oost-Indien. Derde Deel. Tweede Stuk. MDCCXXVI. Blz. 161.

J. Olivier Jz. Reizen in den Molukschen Archipel naar Makassar enz. enz. IIe en laatste Dl. 1837. Blz. 152.

J. C. van Rijneveld. Celebes of Veldtogt der Nederlanders enz. enz. 1840. Blz. 64.

F. W. Stapel. Het Bongaais Verdrag 1922. Blz. 240.

III.

AFDEELING SOENGGOEMINASA. HOOFDPLAATS SOENGGOEMINASA

1. Twee oude kanonnen voor het controleurskantoor.

Brons, op gemetselde affuiten met inscripties:

1). Monogram in schildvorm H(oorn) V. O. C. J. N. Derck Me Fecit A°. 1733.

2). Onbeschreven.

Litteratuur:

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek enz. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 112.

2. Twee oude kanonnen voor de controleurswoning.

Brons, op gemetselde affuiten, met inscripties:

1). J. V. E. A°. 1755.

2). Monogram in schildvorm: D(elft) V. O. C. J. Verreggen(?)Hagae A°. 1755.

Litteratuur:

Als boven.

IV.

OMGEVING DER HOOFDPLAATS SOENGGOEMINASA.

1. Redoute te Taënga (Aëng).

Bij Taënga niet ver van Malangkeri worden aarden wallen aangetroffen van een redoute met de overblijfselen van een gracht.

Litteratuur:

Makassaarsche historiën. Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenk. Nieuwe Serie, Dl. I, 1855. Blz. 123 en 130.

De Levensgeschiedenis van Aroe Palakka. Tijdschrift voor Ned.-Indië 19e Jrg. Afl. 7—12. Tweede Dl. 1857. Blz. 96.

B. Erkelens. Geschiedenis van het Rijk Gowa. Verh. Bat. Gen. L. 1867. Blz. 105.

N. Mac Leod. De onderwerping van Makassar door Speelman enz. Ind. Gids, XXII, IIe Dl. 1900. Blz. 1278, 1283, 1284, 1285, 1286, 1287, 1290.

F. W. Stapel. Het Bongaais Verdrag 1922. Blz. 151.

V. I. van de Wall. Rapport enz. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 112.

Foto O. D. No. 9614.

2. Redoute te Parang Loë.

Langs den ouden weg Makassar-Maros worden nog de aarden wallen en de sporen aangetroffen van een gracht, welke eertijds tot de redoute behoorden.

Litteratuur:

P. B. van Staden ten Brink. Zuid-Celebes. Bijdr. tot de Krijgsgeschiedenis enz. enz. 1884. Blz. 27.

V. I. van de Wall. Rapport enz. Oudheidk. Verslag. Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 112.

V.

ONDERAFDEELING DJENEPONTO.
HOOFDPLAATS DJENEPONTO.

1. Twee oude kanonnen voor de controleurswoning.

Brons, beide met dezelfde inscripties:
Fait par Brezin à l'arsenal de Paris an 1812.

Litteratuur:

V. I. van de Wall. Rapport van het voorl. onderzoek enz. Oudheidk. Verslag. Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 112.

VI.

AFDEELING BONTHAIN.
HOOFDPLAATS BONTHAIN.

1. Fortje Bonthain.

Bezijden de rivier, aan het strand, staat het kampement op de plaats van het fortje. De Waterpoort is nog gedeeltelijk blijven staan, geflankeerd door twee oude kanonnen, waarvan een met inscriptie: Monogram A. V. O. C. 1786(?).

Overblijfselen van de gracht zijn aanwezig, evenals een gedeelte van de aarden wallen.

Litteratuur:

R. Blok. Bekn. Gesch. van het Makassaarsche Celebes en Onderhoorigheden 1759 *). Tijdschrift voor N. I. Jrg. X, Nieuwe Serie. Eerste Jrg. Eerste. Dl. 1848. Blz. 74.

Voyages autour du Monde enz. Tome Premier (Voyage du Capitaine Carteret) MDCCLXXIV. Blz. 331. Afb. (plattegrond) op Pl. 16.

Ary Huysers. Beknopte Beschrijving der Oost-Indische Etablissementen enz. Tweede Druk. Met het leven van Reinier de Klerk MDCCXCII. Blz. 45.

J. S. Stavorinus. Reize van Zeeland enz. 1e Dl. MDCCXCVII. Blz. 203 en 535.

J. C. van Rijneveld. Celebes of Veldtogt der Nederlanders op het eiland Celebes in de jaren 1824 en 1825 enz. 1840. Blz. 28, 118, 159, 182, 183, 188.

Benjamin. Twee dagen van mijn verblijf op het eiland Celebes. Warnasari. 1850. Blz. 13.

M. D. Teenstra. Beknopte beschrijving van de Nederlandsche overzeesche bezittingen enz. enz. Met een kaartje en een plaat. Tweede Stuk z. j. Blz. 473, 476, 490.

S. Müller. Reizen in den Indischen Archipel II, 1857. Werken van het Kon. Inst. voor de Taal-, Land- en Volkenk. van Ned.-Indië. Blz. 10.

Dr. S. A. Buddingh. Neêrlandsch Oost-Indië. Reizen enz. 1860. Blz. 16.

G. Lauts. Geschiedenis der Nederlanders in Indië enz. 5e Dl. 1860. Blz. 332.

2e. Bonische Veldtogt (1859—1860). Eenige Bladen uit het dagboek van J. J. de Rochemont enz. 1860. Blz. 28.

Dr. J. J. De Hollander. Handleiding enz. 1864. Blz. 255.

Dr. B. F. Matthes. Verslag van een uitstapje naar de Oosterdistricten van Celebes enz. Overdrukje Warnasari 1865. Blz. 78.

P. B. van Staden ten Brink. Bijdragen tot de Krijgsgeschiedenis enz. enz. 1884. Blz. 255, 256, 258. Bijl. 270, 276, 281, 285, 293, 294.

P. H. van der Kemp. P. T. Chasse's werkzaamheid enz. Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenk. voor N. I. Dl. 73. 1917. Blz. 433, 434, 438.

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek enz. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 112.

2. Twee lilla's voor het Assistent-Residentiekantoor.

Brons, rijk versierd, zonder inscriptie op jaartal.

VII.

ONDERAFDEELING BOELOEKOEMBA. HOOFDPLAATS BOELOEKOEMBA.

1. Fortje Carolina.

Op de plek, waar dit fortje eens stond, is nog slechts de put aanwezig, benevens eenige fundamenten.

*) In de Eng. vertaling (1817) op blz. 111.

Litteratuur:

R. Blok. Bekn. Gesch. van het Makassaarsche Celebes en Onderhoorigheden 1759. *) Tijdschrift voor Ned.-Indië Jrg. X, Nieuwe Serie, Eerste Jrg. Eerste Dl. 1848. Blz. 74.

Voyages autour du monde enz. Tome Premier (Voyage du Capitaine Carteret). MDCCLXXIV. Blz. 342.

Ary Huysers. Bekn. Beschr. der Oost-Indische Etablissementen enz. Tweede Dl. met het Leven van Reinier de Klerk MDCCXCII. Blz. 45.

J. S. Stavorinus. Reize over Zeeland enz. MDCCXCVII. Blz. 204, 225, 228.

William Thorn. Memoir of the Conquest of Java, enz. 1815. Blz. 339.

Bataviasche Courant No. 17 van 28 April 1821.

G. Lauts. Handleiding voor de Aardrijkskunde van Neêrlands Oost- en West-Indische Bezittingen, 1834. Blz. 43.

Q. M. R. Verhuell. Herinneringen van eene reis n. d. Oost-Indien enz. 1e Dl. MDCCCXXXV. Blz. 78 en 79.

J. C. van Rijneveld. Celebes of Veldtogt der Nederlanders op het eiland Celebes enz. 1840. Blz. 27, 118, 159, 183, 188, 193, 208.

Dr. S. A. Buddingh. Het Ned. Gouvt. van Makassar enz. Tijdschrift van Ned.-Indië 5e jrg. 1e Dl. 1843. Blz. 424 en 535.

Indisch Magazijn. Tweede Twaalftal 1845. No. 1 en 2. Blz. 161.

W. L. Ritter. Nieuwe Indische verhalen. 2e Dl. 1845. Blz. 222, 223, 225, 228.

M. D. Teenstra. Beknopte beschrijving van de Nederlandsche overzeesche bezittingen enz. enz. met een kaartje en een plaat. Tweede Stuk, z.j. Blz. 472, 476, 477, 491.

Bijdr. tot de Geschiedenis van Celebes. Tijdschrift voor Ned.-Indië. Afl. 7—12. 2e Dl. 1854. Blz. 171 en 181.

G. Lauts. Geschiedenis der Nederlanders in Indie enz. 5e Dl. 1860. Blz. 332.

2e Bonische Veldtogt (1859—1860). Eenige bladen uit het dagboek van J. J. de Rochemont, enz. enz. 1860. Blz. 28.

Dr. S. A. Buddingh. Neêrlandsch-Oost-Indië. Reizen 1860. Blz. 18.

Dr. J. J. De Hollander. Handleiding enz. 1864. Blz. 259.

Dr. W. Palmer van den Broek. Geschiedenis van het vorstenhuis van Madoera enz. Tijdschrift. voor Ind. Taal-, Land- en Volkenk. XX, 1871. Blz. 473.

Dr. B. F. Matthes. Eenige opmerkingen omtrent De Hollander's Handleiding enz. Bijdr. Kon. Inst. 1872. 3e Volgr. dl. 7. Blz. 42.

P. B. van Staden ten Brink. Zuid-Celebes. Bijdr. tot de Krijgsgeschiedenis enz. enz. 1884. Blz. 255, 256, 257, 258, Bijl. Blz. 262, 270, 276, 281, 285, 293.

J. P. Schoenmaker. Eene bladzijde uit de Nederl. Celebesche geschiedenis Tijdschrift voor Ned.-Indië Tweede Dl. Nieuw Serie 5e Jrg. 1901. Blz. 550 en 552.

N. Mac Leod. Boni, Makassar en Soembawa enz. Tijdschrift voor Ned.-Indië 3e Nieuwe Serie, 1e Jrg. 1902. Blz. 440.

*) In de Eng. vertaling (1817) op blz. 112.

P. H. van der Kemp. Oost-Indië's Herstel in 1816, 1911. Blz. 324.
V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek enz. enz. Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 112.

2. Twee kanonnen bij den heer Kuen.

1). Brons, zonder affuit, monogram A(msterdam) V. O. C. 1779.
2). Idem, onbeschreven.

Litteratuur:

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek overblijfselen Compagniestijd in het Gvt. Celebes en Onderhoorigheden en de Res. Manado Sept. — Dec. 1928. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 112.

VIII.
ONDERAFDEELING SALEYER (BENTENG). HOOFDPLAATS BENTENG.

1. Vier kanonnen aan het strand.

Onbeschreven, vermoedelijk afkomstig van het blokhuis Defensie.

2. Blokhuis Defensie.

Op de aloon-aloon voor de controleurswoning staat nog een oude put, het eenige dat van het blokhuis is overgebleven.

Litteratuur:

Ary Huysers. Bekn. Geschiedenis der Oost-Indische Etablissementen, Tweede Dl. Met het leven van Reinier de Klerk. MDCCXCII. Blz. 45.
J. S. Stavorinus. Reize over Zeeland enz. enz. 1e Dl. MDCCXCVII. Blz. 207 en 208.
M. D. Teenstra. Beknopte beschrijving van de Nederlandsche overzeesche bezittingen enz. enz. z.j. Blz. 492.
Mededeelingen vanwege het Nederlandsch Zendeling-genootschap, 1e jaargang 1857. Blz. 314.
Dr. S. A. Buddingh. Neêrlandsch Oost-Indië. Reizen enz. 1860. Blz. 20.
Dr. J. J. De Hollander. Handleiding enz. 1864. Blz. 263.
P. N. van der Stok. Het eiland Saleyer. Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenk. dl. XV, 5e Serie, Dl. I, 1866. Blz. 442 en 443.
N. Mac Leod. Boni, Makassar en Soembawa. Tijdschrift voor Ned.-Indië 3e Nieuwe Serie, 1e Jrg. 1902. Blz. 440.
V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek enz. enz. Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 112.

3. Graven op het kerkhof.

Een wit gepleisterd praalgraf door een lagen muur omgeven, met jaartal: 1780 en enkele andere graven, onbeschreven. Goed onderhouden.

Litteratuur.

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek enz. enz. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 112.

IX.

OMGEVING VAN DE HOOFDPLAATS BENTENG.

1. Klok te Bontobangoen.

Hangt in het ornamentshuis van het district, vermoedelijk afkomstig van het blokhuis Defensie. Brons, fraai gemodelleerd, zonder inscriptie.

Litteratuur.

Als boven.

X.

ONDERAFDEELING BALANGNIPASCHE EN BINOEANGSCHE BENEDENLANDEN.

HOOFDPLAATS BALANGNIPA.

1. Fort Balangnipa.

Uit de tweede helft der vorige eeuw. In den poortdoorgang een opschrift: 1864—1868. De gebouwen in de binnenruimte zijn bewoond, maar voor de verdediging doet het fort geen dienst meer. Vrij goed onderhouden. Op het binnenplein een draaibas.

Litteratuur.

Dr. J. J. De Hollander. Handleiding enz. 1864. Blz. 258.

Dr. B. F. Matthes. Verslag van een uitstapje naar de Ooster districten van Celebes, alsmede van verschillende togten in die afdeeling ondernomen van 25 September tot 22 December 1864. Overdruk Warnasari. Ind. Jaarboekje 1865. Blz. 16 en 17.

P. B. van Staden ten Brink. Zuid-Celebes. Bijdr. tot de Krijgsgeschiedenis enz. enz. 1884. Blz. 263. Bijl. blz. 328 en 329.

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek enz. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 112.

XI.

AFDEELING BONE (WATAMPONE).

HOOFDPLAATS BONE (WATAMPONE).

1. Twee kannonen voor de Controleurswoning.

Brons, op affuiten, met inscriptie:

1). Versierd monogram V. O. C. R(otterdam) 1790.

2). Monogram A(msterdam) V. O. C. met randschrift: Me Fecit Pieter Seest Amstelodami A°. 1772.

Litteratuur.

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek enz. enz. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 112.

2. Twee groote kanonnen op de aloon-aloon.

IJzer, zonder versiering, met opschrift op gemetselde affuiten.
1). „Kadja Paletta".
2). „Kadja Boeloe".

Litteratuur.

Als boven.

XII.

ONDERAFDEELING NOORD-BONE.

1. Versterking te Pirangan aan de Tjenrana-rivier.

Op een zwaar begroeiden heuveltop bevinden zich nog onbeduidende fragmenten van metselwerk, mogelijk van de vesting Amsterdam, die door Admiraal Smout daar omstreeks 1740 werd aangelegd.

Litteratuur:

François Valentijn. Oud en Nieuw Oost-Indien. Derde Deel. Tweede Stuk. MDCCXXVI. Blz. 140 en 141.

P. B. van Staden ten Brink. Zuid-Celebes. Bijdr. tot de Krijgsgeschiedenis enz. enz. 1884. Blz. 116.

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek enz. enz. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 113.

2. Versterking bij Tossora.

In de gelijknamige kampong aan de Tjenrana-rivier ligt nog een belangrijk vestingcomplex met aarden wallen, de sterkte Tossora. Hier lag de legerplaats der onzen, Victoria, genaamd.

Litteratuur:

P. B. van Staden ten Brink. Zuid-Celebes. Bijdr. tot de Krijgsgeschiedenis enz. enz. 1884. Blz. 119 en 122 (Victoria).

XIII.

AFDEELING LOEWOE (PALOPO).
HOOFDPLAATS PALOPO.

1. Rijkssieraden van de Datoek.

Hieronder bevindt zich een gouden plaque aan dito ketting met Engelsche inscriptie.

Litteratuur :

C. Spat. De rijkssieraden van Loewoe, Nederlandsch-Indië Oud en Nieuw IIIe Jrg. 1918—1919. Blz. 64. Met 5 foto's waaronder een van de gouden plaque.

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 113.

XIV.

AFDEELING PARE-PARE.
HOOFDPLAATS PARE-PARE.

1. Twee kanonnen in het kampement.

IJzer, onbeschreven.

LANDSCHAP TANETTE.

1. Post Buren te Pentjana.

Aan het strand, dicht bij de rivier, heeft deze post gelegen; er zijn slechts zeer flauwe grensscheidingen van over. Vermoedelijk is het huis der overleden Leenvorstin op de fundamenten van den post Buren gebouwd.

Het is mogelijk, dat een paviljoen ter linkerzijde van dit huis eertijds deel uitmaakte van deze versterking.

Litteratuur.

R. Blok. Bekn. Gesch. van het Makassaarsche Celebes en Onderhoorigheden 1759. *) Tijdschrift voor Ned.-Indië Jrg. X, Nieuwe Serie. Eerste Jaargang. Eerste Dl. 1848. Blz. 71.

P. B. van Staden ten Brink. Zuid-Celebes. Bijdr. tot de Krijgsgeschiedenis enz. enz. 1884. Blz. 159 en 234.

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek enz. Oudheidk. Verslag, Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 113.

2. Rijkssieraden van de overleden Leenvorstin We-Tan-re'-Ollé.

In de woning der overleden Leenvorstin te Pentjana bevinden zich haar pre ciosa, geschenken en onderscheidingen van de Regeering, alsmede de rijkssieraden van Tanette. In goeden staat, doch verwaarloosd.

Litteratuur.

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek enz. enz. Oudheidk. Verslag. Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 113. (Met een foto van een gedeelte der sieraden).

Foto's O. D. No. 9627—9629.

*) In de Eng. vertaling (1817) op blz. 107.

3. Vijftien kanonnen achter het kruithuisje der overleden Leenvorstin bij Pentjana.

8 van ijzer zonder opschrift
1 van brons, zonder opschrift (lilla)
6 van brons, kanonnen, w. o. met inscriptie:
1). Monogram Z(eeland) V. O. C. M. M. Everhard, 1754, Middelburg.
2). Monogram A(msterdam) zonder jaartal. Vermoedelijk alle afkomstig van den post Buren.

Litteratuur:
Als boven.

XV.

ONDERAFDEELING MAROS.
HOOFDPLAATS MAROS.

1. Het fortje Valkenburg.

Het kampement aan rivierzijde ligt op de plaats, waar vroeger het fortje stond, waarvan de landbastions met de courtine en aangrenzende verblijven zijn gespaard gebleven. Fundamenten van brug, grachten, rivierbastions en batterij.

Litteratuur:

François Valentijn. Oud en Nieuw Oost-Indien. Derde Dl. Tweede Stuk. MDCCXXVI. Blz. 159.

R. Blok. Bekn. Gesch. van het Makassaarsche Celebes en Onderhoorigheden 1759 *). Tijdschrift voor Ned.-Indië Jrg. X. Nieuwe Serie. Eerste Jrg. Eerste Dl. 1848. Blz. 71.

J. S. Stavorinus. Reize over Zeeland enz. enz. 1e Dl. MDCCXCVII. Blz. 200.

J. Olivier Jz. Reizen in den Molukschen Archipel naar Makassar enz. enz., IIe en laatste deel, 1837. Blz. 145.

J. C. van Rijneveld. Celebes of Veldtogt der Nederlanders enz. enz. 1840. Blz. 26, 118, 159, 168, 169, 183, 188, 200, 201, 202, 283.

Dr. S. A. Buddingh. Het Ned. Gouvernement van Makassar, enz. enz. Tijdschrift voor Ned.-Indië 5e Jrg. Eerste Dl. 1843. Blz. 457, 531, 535, 552, 554, 555, 557.

Bijdr. tot de gesch. van Celebes. Tijdschrift voor Ned.-Indië 16e Jrg. Afl. 7—12. 2e Dl. 1854. Blz. 163, 175, 180, 244.

M. D. Teenstra. Bekn. Beschrijving van de Nederlandsche Overzeesche bezittingen enz. Tweede Stuk z. j. Blz. 473, 476, 485.

Dr. S. A. Buddingh. Neêrlandsch Oost-Indië. Reizen enz. 2e Dl. 1860. Blz. 12.

Dr. J. J. De Hollander. Handleiding enz. 1864. Blz. 248.

B. F. Matthes. Eenige opmerkingen omtrent De Hollanders Handleiding enz. enz. Bijdr. Kon. Instituut Derde Volgr. Dl. 7. 1872. Blz. 39.

*) In de Eng. vertaling (1817) op blz. 107.

W. A. van Rees. Novellen. Levensschetsen en Krijgstafereelen. Tweede Deel. Toontje Poland 1881. Blz. 6, 7, 8, 9, 10.

P. B. van Staden ten Brink. Zuid-Celebes. Bijdr. tot de Krijgsgeschiedenis enz. enz. 1884. Blz. 119 Bijl. 28, 29, 260, 264 (Falkenburg), 267, 269, 270, 276, 279, 280, 287, 289, 293.

Toontje Poland. Nieuwe herziene uitgave. Dl. II, 1896. Blz. 6, 7, 8, 9, 10.

P. H. van der Kemp. Oost-Indië's Herstel in 1816. 1911. Blz. 331.

P. H. van der Kemp. P. T. Chasse's werkzaamheid enz. enz. Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenk. van N. I. Dl. 73. 1917. Blz. 433, 438, 442.

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek enz. enz. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 113.

Foto O. D. No. 9626.

2. Drie kanonnen voor de woning van den Assistent-Resident.

Brons, op gemetselde affuiten, waarvan een met inscriptie: Pieter Seest. Zonder jaartal.

Litteratuur:

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek enz. enz. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 113.

3. Woning van den Assistent-Resident.

Type woning uit het begin der 19e eeuw met schuin afloopend dak en voorgaanderij met kolommen.

Litteratuur:

Als boven.

P. B. van Staden ten Brink. Zuid-Celebes. Bijdr. tot de Krijgsgeschiedenis enz. enz. 1884. Blz. 28. (Bijl.)

XVI.

OMGEVING VAN DE HOOFDPLAATS MAROS.

1. Post te Kassidjalan.

Aan de rivier van Maros, bij de pont van dien naam, duidt niets meer op dezen post, die de Engelschen in deze streek begin 19e eeuw hadden opgericht.

Litteratuur:

Dr. S. A. Buddingh. Het Nederlandsch Gouvernement van Makassar enz. enz. Tijdschrift voor Ned.-Indië 5e Jrg. Eerste Dl. 1843. Blz. 458.

Bijdr. tot de geschiedenis van Celebes. Tijdschrift voor Ned.-Indië 16e Jrg. Afl. 7—12. Tweede Dl. 1854. Blz. 175.

P. B. van Staden ten Brink. Zuid-Celebes. Bijdr. tot de Krijgsgeschiedenis enz. enz. 1884. Blz. 262 (Cassei Jallang), 266 (id), Bijl. blz. 268 (id).

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 113.

2. Rotsvesting Boeloe Sepong.

Op de gelijknamige kalkrots bij Maros (distr. Laoet) bezijden den straatweg is niets overgebleven van deze vesting, die eerst door de Engelschen, later door de Hollanders, werd bezet in het begin der 19e eeuw.

Litteratuur:

J. C. van Rijneveld. Celebes of Veldtogt der Nederlanders op het eiland Celebes enz. enz. 1840. Blz. 170.

Dr. W. C. H. toe Water. Vergelijking van den tegenwoordigen toestand der Volkeren van Celebes enz. enz. Tijdschrift voor Ned.-Indië 3e Jrg. Eerste Dl. 1840. Blz. 589.

Dr. S. A. Budding. Het Nederlandsch Gouvernement van Makassar enz. Tijdschrift voor Ned.-Indië 5e Jrg. Eerste Dl. 1843. Blz. 457 en 553.

Bijdr. tot de Gesch. van Celebes. Tijdschrift voor Ned.-Indië 16e Jrg. Afl. 7—12. 2e Dl. 1854. Blz. 173, 175, 180.

Dr S. A. Buddingh. Neêrlandsch Oost-Indien. Reizen enz. 1860. Blz. 13 en 14.

W. A. van Rees. Novellen. Levensschetsen en Krijgstafereelen. Tweede Dl. Toontje Poland. 1881. Blz. 7, 10, 18.

M. T. H. Perelaer. Nederlandsch-Indië. De Buitenbezittingen, 1883. Blz. 154 en 155.

P. B. van Staden ten Brink. Zuid-Celebes. Bijdr. tot de Krijgsgeschiedenis enz. enz. 1884. Blz. 160. Bijl. 31 en 261 (Poulo Sephon), 266 (id), 268.

M. T. H. Perelaer. Het Kamerlid Van Berkenstein in Nederlandsch-Indië. II, 1888. Blz. 154 en 155.

Toontje Poland. Nieuwe Herziene uitgave Dl. II, 1896. Blz. 6, 10, 11.

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek enz. enz. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 113.

Foto's O. D. No. 9622—9625.

3. De post Lajang-lajang bij Maros.

In de kampong Lajang-lajang (distr. Torikale) is niets meer te vinden van dezen post der Engelschen en Hollanders uit het begin der 19e eeuw. Onbeduidende overblijfselen van een versterking bevinden zich bij kpg. Benteng, niet ver van Lajang-lajang gelegen.

Litteratuur:

J. C. van Rijneveld. Celebes of Veldtogt der Nederlanders enz. enz. 1837. Blz. 170 (Leang-Leang).

Dr. S. A. Buddingh. Het Nederlandsch Gouvernement van Makassar. Tijdschrift voor Ned.-Indië 5e Jrg. Eerste Dl. 1843. Blz. 457 en 458.

Bijdragen tot de Gesch. van Celebes. Tijdschrift voor Ned.-Indië 16e Jrg. Afl. 7—12. 2e Dl. 1854. Blz. 75.

P. B. van Staden ten Brink. Zuid-Celebes. Bijdr. tot de Krijgsgeschiedenis enz. enz. 1884. Blz. 261. (layang-layang), 266 (id), Bijlage Blz. 268 (id).

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek enz. enz. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 113.

XVII.

ONDERAFDEELING PANGKADJENE.
HOOFDPLAATS PANGKADJENE.

1. Fort Pangkadjene.

Het kampement is gebouwd op de plek, waar vroeger het fort stond.

Litteratuur:

J. C. van Rijneveld. Celebes of Veldtogt der Nederlanders enz. enz. 1840. Blz. 108 en 117 (Pangkaljene).

M. D. Teenstra. Bekn. beschr. van de Nederl. Overzeesche bezittingen. Tweede Stuk z. j. Blz. 471 en 472.

P. B. van Staden ten Brink. Zuid-Celebes. Bijdr. tot de Krijgsgeschiedenis enz. enz 1884. Blz. 160, 161, 226, 229, 238, 245. Bijl. 281 en 284.

Koloniaal Verslag 1884. Blz. 37.

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek enz. enz. Oudheidk. Verslag. Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 113.

DISTRICT SEGERI.

2. Fort Segeri.

Hiervan is niets meer over dan een gemetselde waterput.

Litteratuur:

Dr. J. J. De Hollander. Handleiding enz. 1864. Blz. 249.

P. B. van Staden ten Brink. Zuid-Celebes. Bijdr. tot de Krijgsgeschiedenis enz. enz. 1884. Blz. 281.

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek enz. enz. Oudheidk. Verslag. Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 113.

DISTRICT LEBAKKANG.

3. Fort Lebakkang.

Onbeduidende overblijfselen.

Litteratuur:

J. C. van Rijneveld. Celebes of Veldtogt der Nederlanders enz. enz. 1840. Blz. 108 en 117.

M. D. Teenstra. Bekn. beschr. van de Nederl. bezittingen enz. Tweede Stuk z. j. Blz. 47.

Bijdr. tot de Gesch. van Celebes. Tijdschrift voor Ned.-Indië 16e Jrg. Afl. 7—12. Tweede Dl. 1854. Blz. 180.

P. B. van Staden ten Brink. Zuid- Celebes. Bijdr. tot de Krijgsgeschiedenis enz. enz. 1884. Blz. 160, 161, 226, 229, 238. Bijl. 281 en 284.

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek enz. enz. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 113.

XVIII.

AFDEELING BOETON EN LAIWOEI (BAOE-BAOE). HOOFDPLAATS BOETON (BAOE-BAOE).

1. Overblijfselen van een fortje w.o. een kanon aan de monding van de Baoe-baoe-rivier.

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek. enz. enz. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 113.

2. Twee kanonnen en twee scheepsankers afkomstig van de scheepsramp bij het Sangori-rif in 1650.

IJzer, onbeschreven, op steenen affuiten. Een steenen gedenkplaat uit 1926 herinnert aan deze ramp.

Litteratuur:

Boeton. Bat. Nieuwsblad van 12 Januari 1929 (met foto).

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek enz. enz. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 113.

V. I. van de Wall. Boeton. Het Koloniaal Weekblad van 7 Maart 1929 (met foto).

V. I. van de Wall. Boeton, the asfalt-Island. Inter-Ocean. Vol. X, No. 8. Augustus 1927.

Foto O. D. No. 9637.

3. Twee lilla's voor de sultansvilla aan het strand.

Brons, versierd met Indische motieven, op steenen affuiten.

4. Klok in het tuinpaviljoen van de bovenvermelde sultansvilla.

Brons, rijk versierd en relief met het Zeeuwsche wapen en de zinspreuk „Luctor et Emergo" ter weerszijden en in randschrift: Johs. La Fort (Me). Fecit Medioburgii Zeelandorum A°. 1793. Is nog in gebruik.

Litteratuur:

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek enz. enz. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 114.

5. Zes kanonnen in het bivak, zonder affuiten en zonder inscriptie.

Litteratuur:

Als boven. Blz. 113.

6. Rijkssieraden van Sultan Laodé Hamidi van Boeton, bewaard in de Sultansvilla aan het strand.

Litteratuur:

B. F. Matthes. Eenige opmerkingen omtrent De Hollander's Handleiding enz. enz. Bijdr. Kon. Inst. 3e Vlgr. Dl. 7. 1873. Blz. 79.

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek enz. enz. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929, Blz. 114.

Boeton. Bat. Nieuwsblad van 12 Januari 1929.

V. I. van de Wall. Boeton (Baoe-baoe). Het Koloniaal Weekblad van 7 Maart 1929.

V. I. van de Wall. Boeton, the asfalt-Island. Inter-Ocean. Vol X. No. 8. Augustus 1929.

XIX.

OMGEVING DER HOOFDPLAATS BOETON (BAOE-BAOE).

1. Kraton Bolyo.

Op een heuvel boven de stad verheft zich de kraton, ver uit zee reeds zichtbaar.

Litteratuur:

S. Müller. Reizen in den Indischen Archipel. II. Werken van het Kon. Inst. voor Taal-, Land- en Volkenk. van N. I. Tweede Afl. Afz. Werken 1857. Blz. 11.

Dr. J. J. De Hollander. Handleiding enz. enz. 1864. Blz. 93.

Marinekiekjes. Weekblad voor Indië, IIIe Jrg. 1906. Blz. 683.

Zeemansgids voor den Oost-Indischen Archipel. Deel V. Vierde Druk 1922. Blz. 169.

Boeton. Bat. Nieuwsblad 12 Januari 1929. (Met foto).

V. I. van de Wall. Boeton (Baoe-baoe) Het Koloniaal Weekblad van 7 Maart 1929. (Met twee foto's).

N. Mac Leod. Nog iets over Boeton. Het Koloniaal Weekblad van 21 Maart 1929.

V. I. van de Wall. Boeton, the asfalt-Island. Inter-Ocean. Vol. X. No. 8 Augustus 1929. (Met foto).

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek. enz. enz. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 114 en 120. (Met twee foto's).

Foto's O. D. 9630—9636.

2. Kraton Sarabolyo.

Aan de andere zijde van de rivier, zichtbaar uit Bolyo, verheft zich nog een kraton van het zelfde type met wallen en bastions, doch kleiner in oppervlakte. Onbewoond en vervallen.

Litteratuur:

B. F. Matthes. Eenige opmerkingen omtrent De Hollander's Handleiding enz. enz. Bijdr. Kon. Inst. 3e Volgr. Dl. 7 1872. Blz. 81.

Boeton. Bat. Nieuwsblad 12 Januari 1929.

V. I. van de Wall. Boeton, the asfalt-Island. Inter-Ocean Vol. X. No. 8. Augustus 1929.

V. I. van de Wall. Boeton (Baoe-baoe). Het Kol. Weekblad van 7 Maart 1929.

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek enz. enz. Oudheidk. Verslag Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 115.

3. Kraton Baädia.

Achter Bolyo, op een der heuvels, bevindt zich in kpg. Baädia 3 K.M. verwijderd een derde kraton, type als No. 1, doch kleiner als No. 2. Onbewoond en vervallen.

Litteratuur:

Als boven.

4. Sergeantswoning bij kpg. Soreani met oude graven.

Ongeveer 1 K.M. van het strand, langs den weg naar Bolyo, bevinden zich fundamenten en een gemetselde oude put, volgens de bewoners afkomstig van de woning van een sergeant der Compagnie. In de nabijheid oude graven. Naamloos. Zeer verwaarloosd.

Litteratuur:
B. F. Matthes. Eenige opmerking omtrent De Hollander's Handleiding enz. enz. Bijdr. Kon. Inst. 3e Volgr. Dl. 7. 1872. Blz. 81.
V. I. van de. Wall. Rapport voorl. onderzoek enz. enz. Oudheidk. Versl. Derde en Vierde kwartaal 1928, 1929. Blz. 113.

5. Houtsnijwerk in Sampolawa (Zuid-Boeton).

Volgens berichten moet een der huizen versierd zijn met Oud-Hollandsch houtsnijwerk, afkomstig van een der gezonken schepen bij het Sangori-rif.

Litteratuur:
V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek enz. enz. Oudheidk. Verslag 1928, 1929. Blz. 115.

XX.

ONDERAFDEELING TOEKANGBESI-EILANDEN.

Kanonnen op de Toekangbesi-eilanden.

Volgens berichten liggen in de strandkampongs van deze eilanden, o. a. te Wantji, vele ijzeren kanonnen.

Litteratuur:
Als boven.

XXI.

ONDERAFDEELING MOENA (RAHA). HOOFDPLAATS MOENA (RAHA).

Twee lilla's voor het controleurskantoor.

Brons, onbeschreven.

Litteratuur:
Als boven.

XXII.

ONDERAFDEELING KENDARI.
HOOFDPLAATS KENDARI.

Van het fortje Vosmaer zijn geen overblijfselen bekend.

Litteratuur:

M. D. Teenstra. Bekn. beschr. van de Nederl. bezittingen. Tweede Stuk. z. j. Blz. 455.

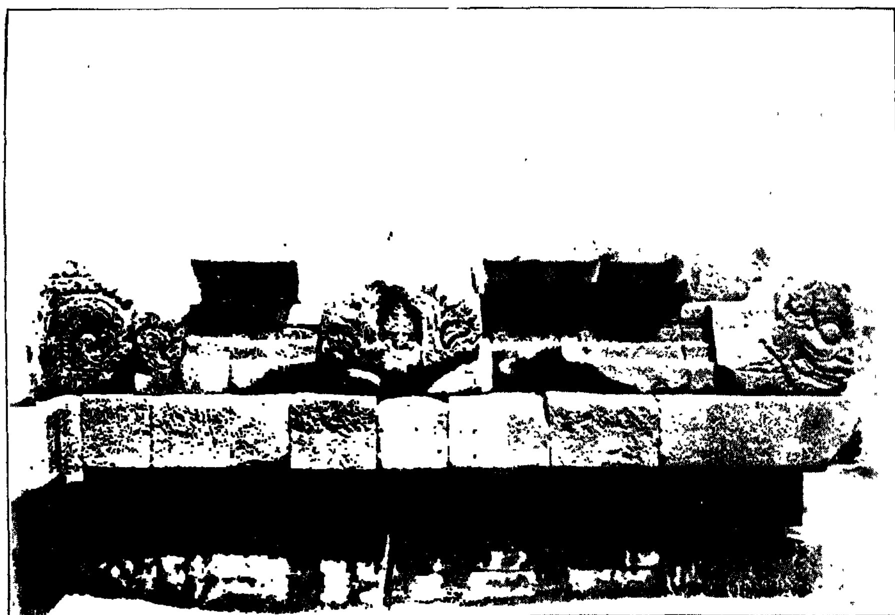
C. van der Hart. Reize rondom het Eiland Celebes enz. enz. 1853. Blz. 38 en 49.

V. I. van de Wall. Rapport voorl. onderzoek enz. enz. Oudheidk. Verslag. Derde en Vierde Kwartaal 1928, 1929. Blz. 115.

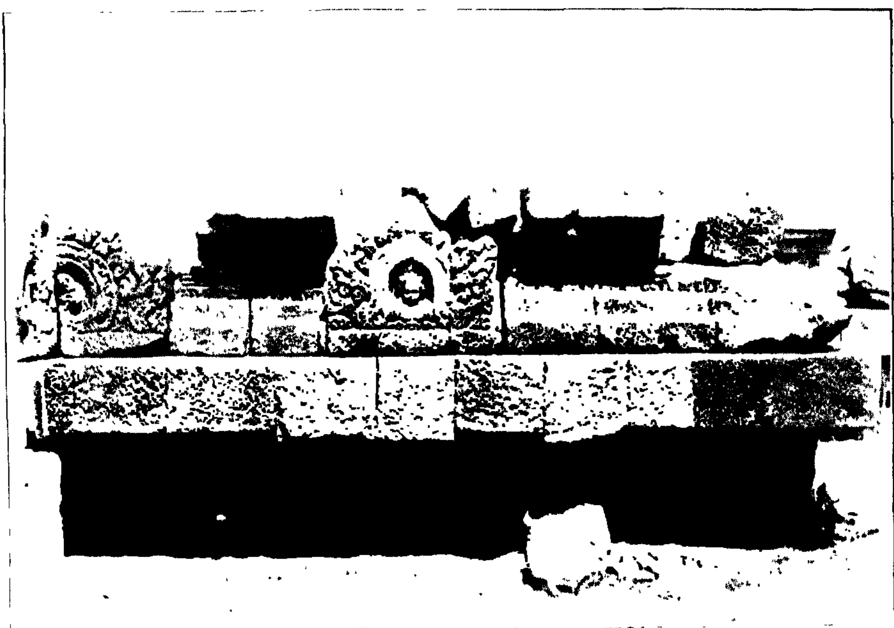
Afgesloten April 1929.

a

b

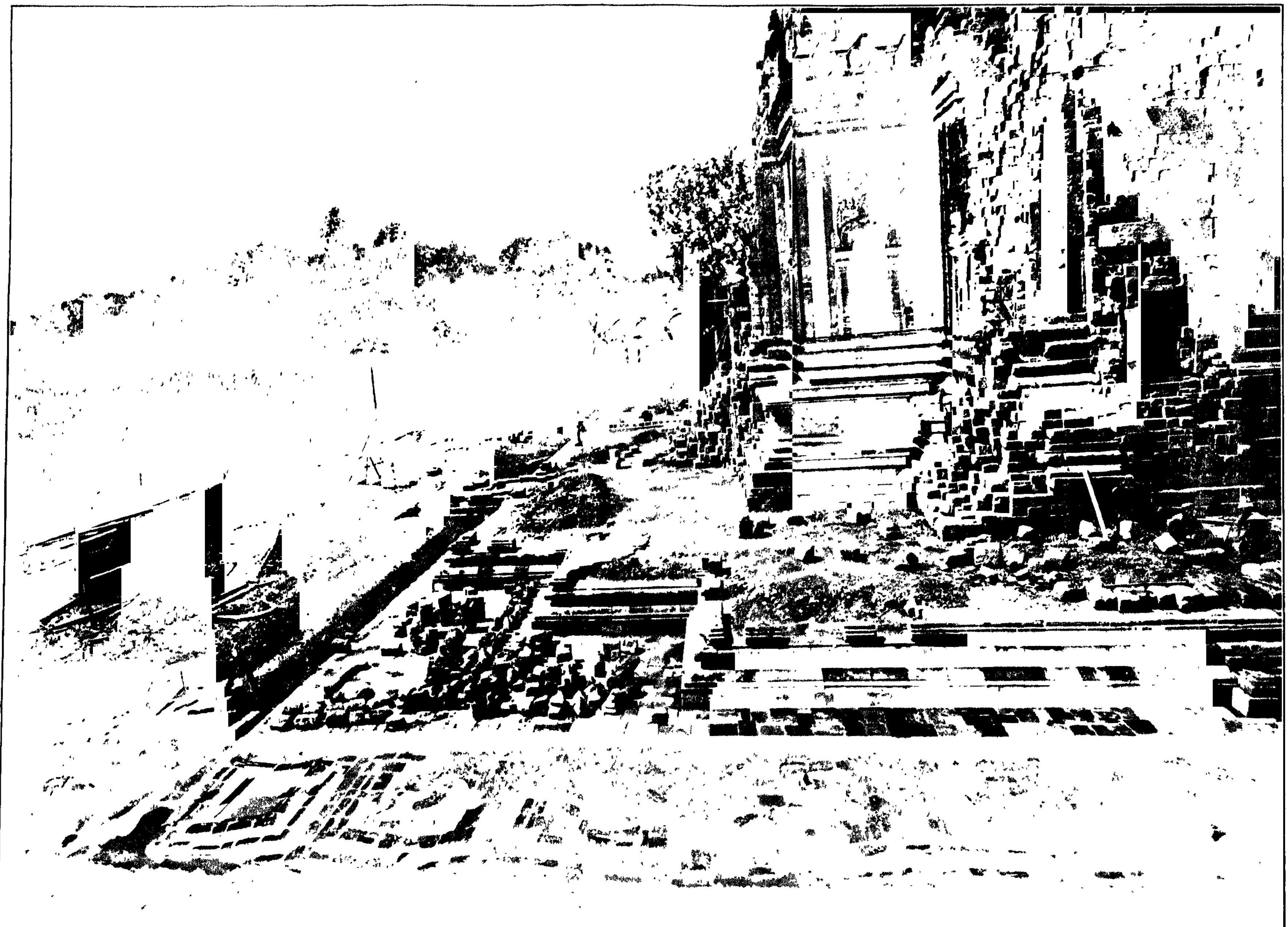
c

d

Tjaṇḍi Prambanan.

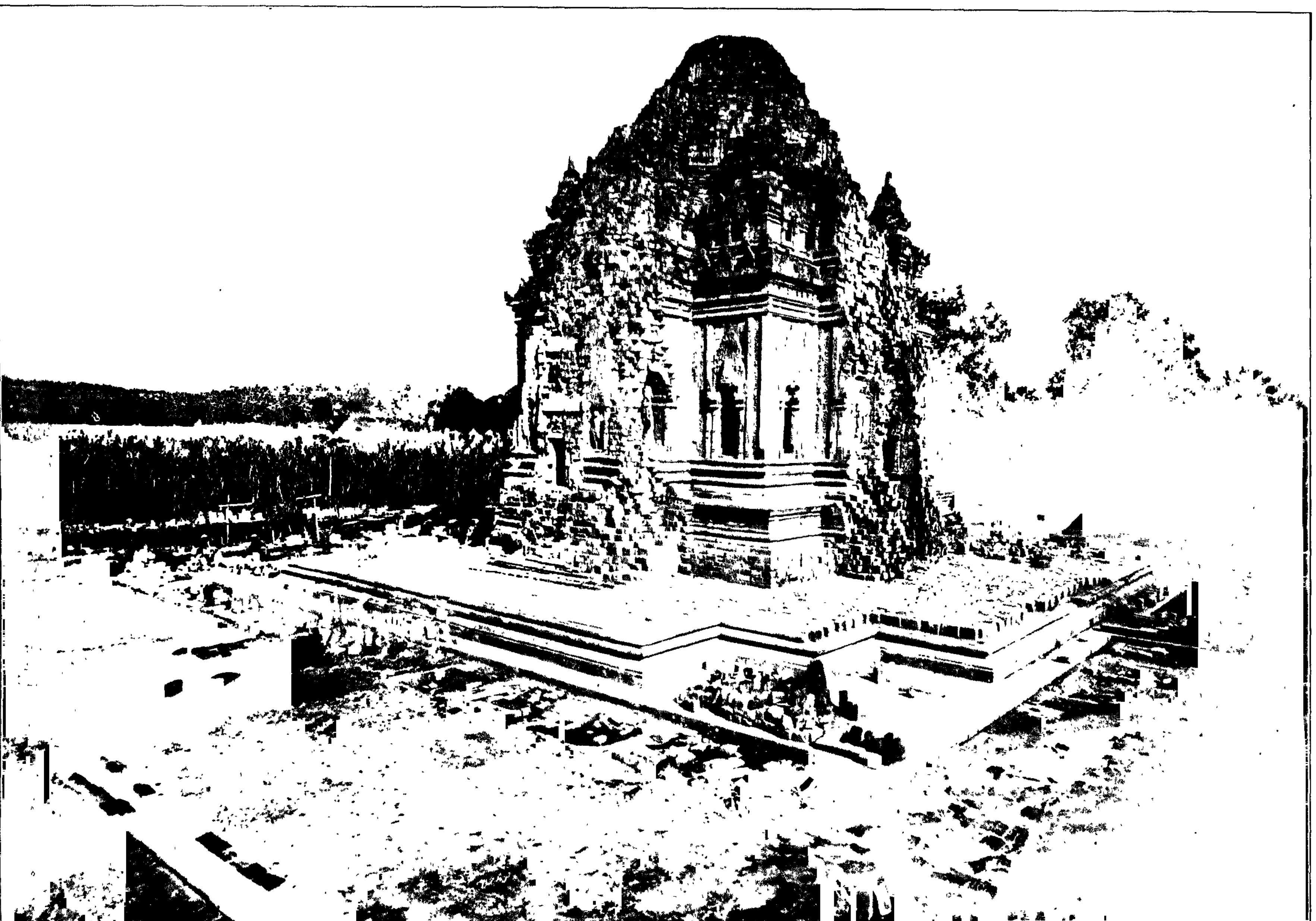
a. Çiwa-tempel. Uitwendige hoek met wajra-fries. b. Çiwa-tempel. Kroonlijst, normaal veld No. 17 met wajra-fries. c. Çiwa-tempel. Kroonlijst normaal veld No. 19 met wajra-fries. d. Çiwa-tempel. Kroonlijst inwendige hoek met wajra-fries. (Foto's O. D. 9756, 9757, 9758, 9760).

Tjaṇḍi Kalasan.

Restanten van kleine stūpa's om den voet, N. O. hoek.

(Foto O. D. 9488).

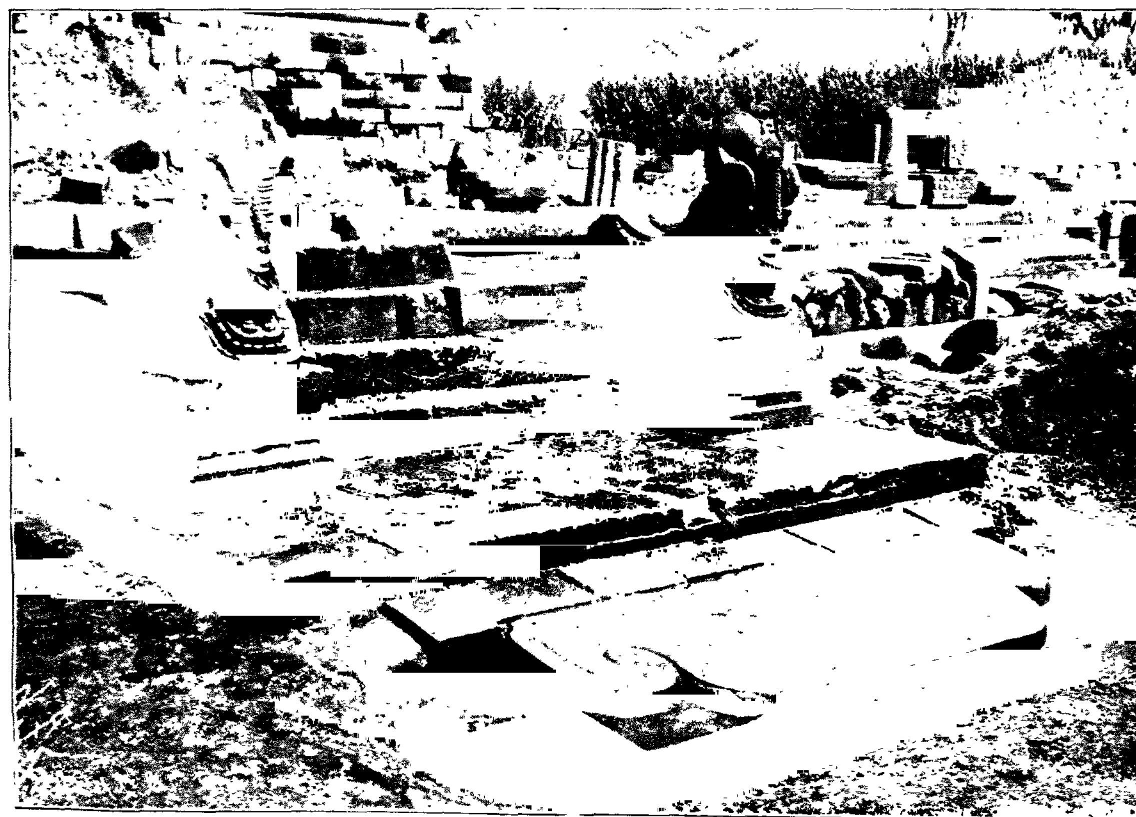
Tjaṇḍi Kalasan.

Overzicht van de restanten van de kleine stūpa's om den voet van den tempel.

(Foto O. D. 9714).

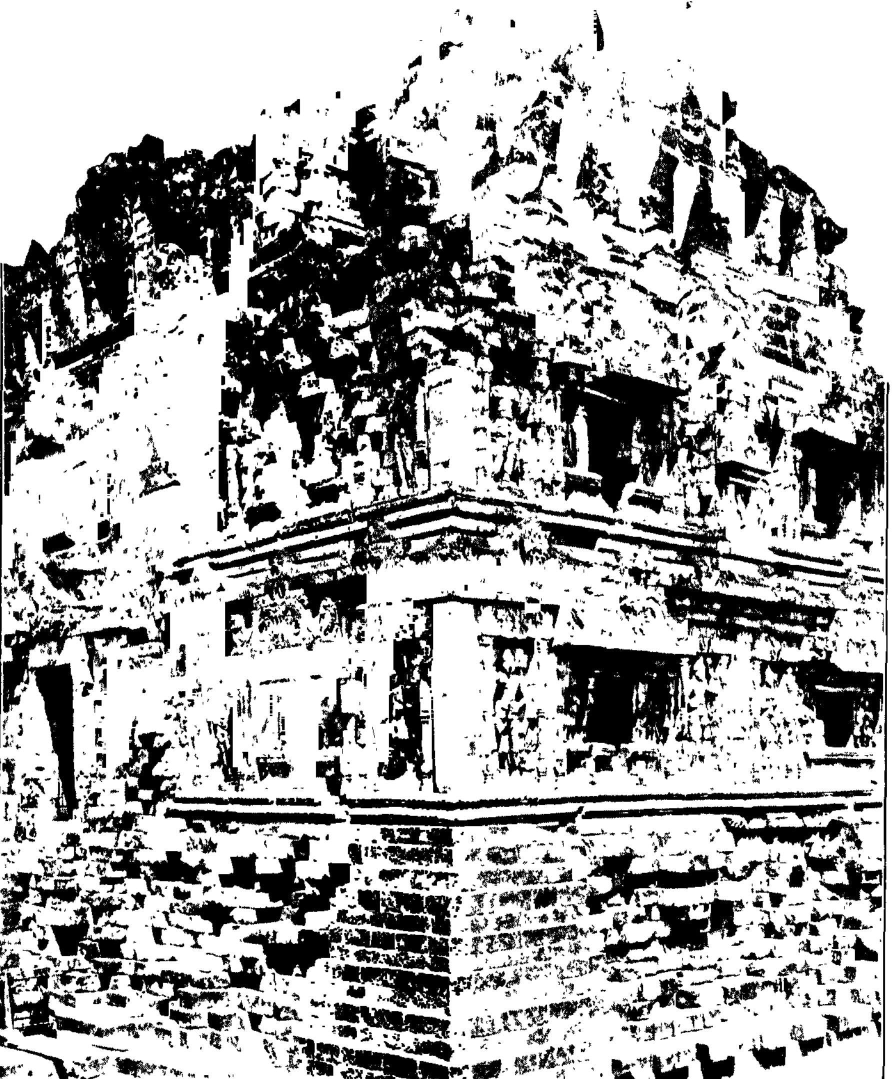
a

b

Tjaṇḍi Kalasan.

a. Restanten van een ringmuur ten Noorden van den tempel. (Foto O. D. 9715).
b. Steen voor de Oostelijke trap. (Foto O. D. 9716).

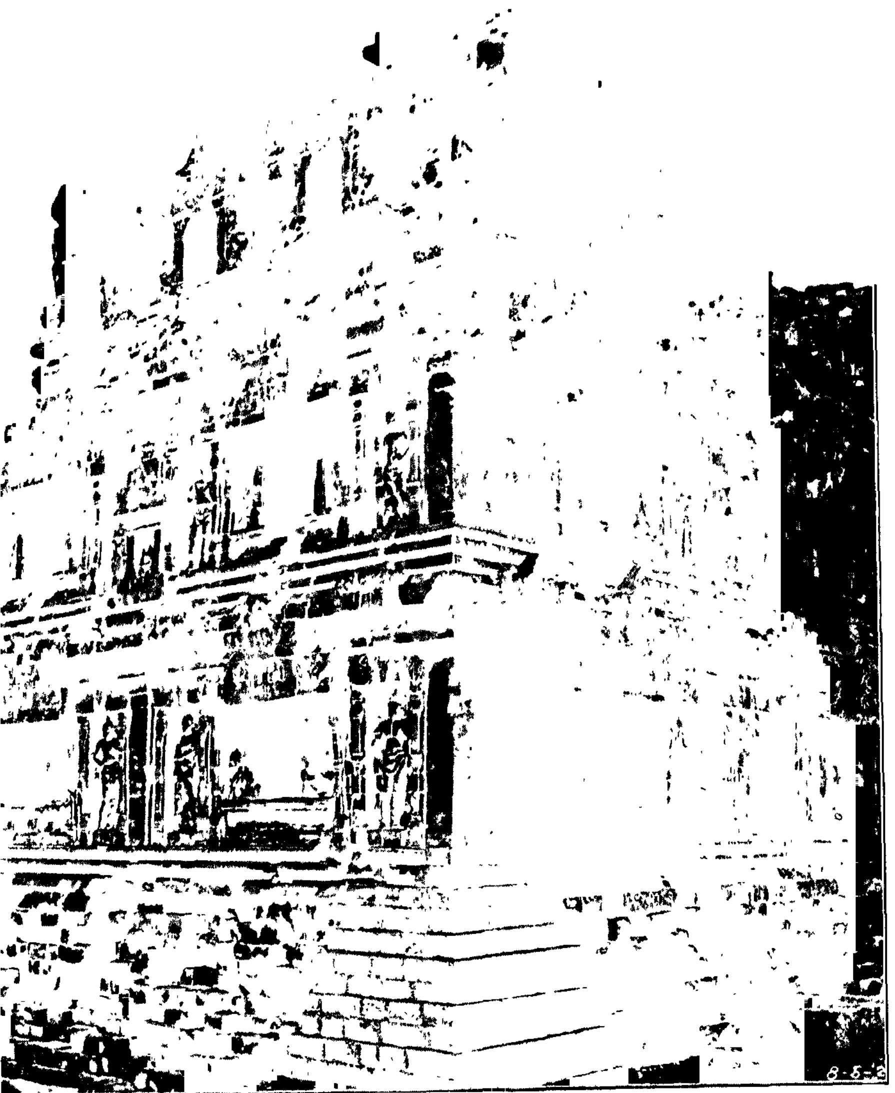
a

b

Tjandi Sari.

a. Noord-Oosthoek voor de restauratie. (Foto O. D. 9729).
b. Zuid-Oosthoek voor de restauratie. (Foto O.D. 9730).

a

b

Tjaṇḍi Sari.

a. Noord-Westhoek voor de restauratie. (Foto O. D. 9731).

b. Zuid-Westhoek voor de restauratie. (Foto O. D. 9732).

a

b

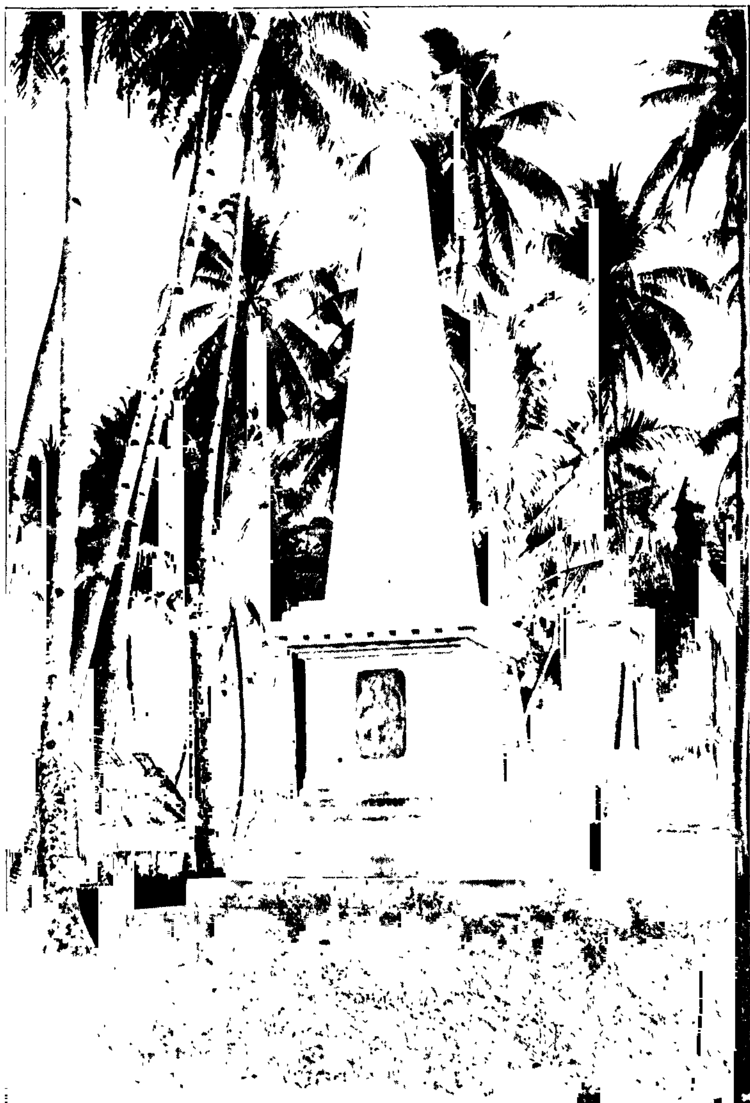
Moeara Takoes (Tjaṇḍi Boengsoe).

a. Stūpa vanuit het Noorden. (Foto O. D. 9876).

b. Moeara Takoes (Tjaṇḍi Boengsoe). Stūpa vanuit het Oosten. (Foto O. D. 9877).

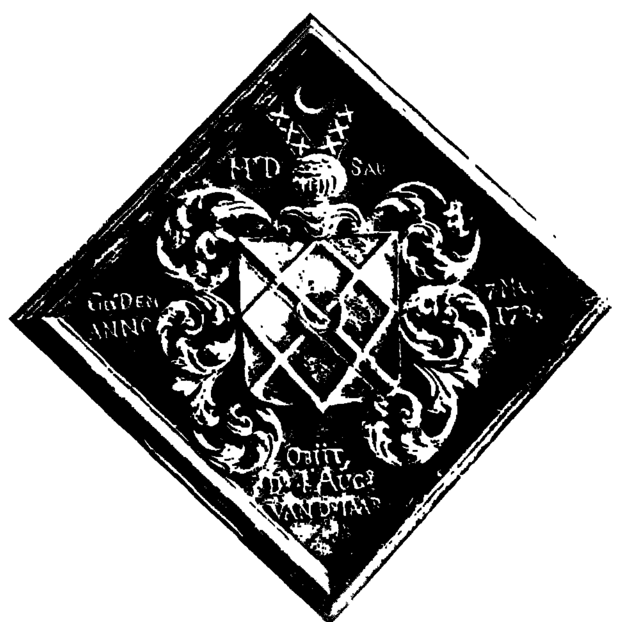
a

b

Gewestelijke hoofdplaats Makassar.

*a. **Praalgraf** Beernink — Van Sypesteyn. Inventaris. I, 18. (Foto O.D. A 1107). b. Monument De Siso. Inventaris I, 19. (Foto O.D. A 1106).*

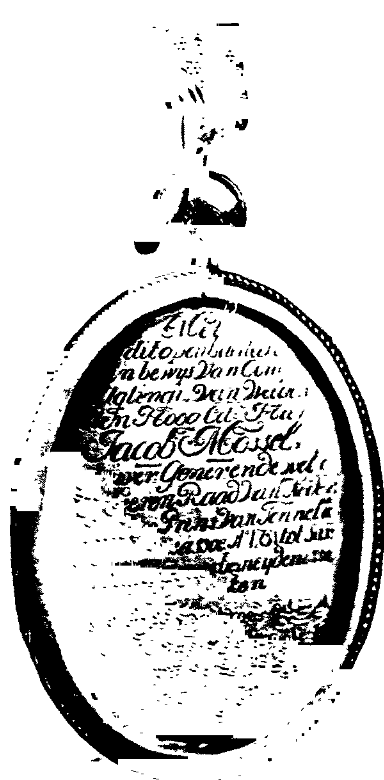
a

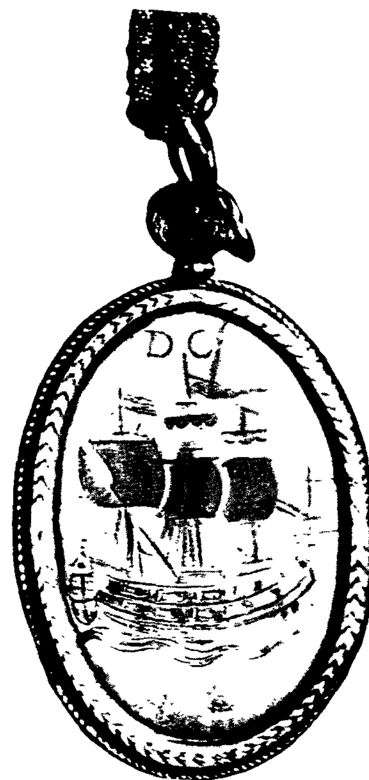

b

Gewestelijke hoofdplaats Makassar.

a. Rouwbord in de Prins Hendrik-kerk. Inventaris I, 21. (Foto O. D. A 1094).
b. Rouwbord in de Prins Hendrik-kerk. Inventaris I, 21. (Foto O. D. A 1102).

Landschap Tanette. Gouden eerepenningen van de Leenvorstin van Tanette. Inventaris XIV, 2. (Foto O. D 9628 en 9629).

Gewestelijke hoofdplaats Makassar.

Zilveren doopbekken in de Prins Hendrik - kerk. Inventaris I, 21. (Foto O. D. No. 6332)

Omgeving Gewestelijke hoofdplaats Makassar.
Mausoleum Aroe Palakka bij Goa. Inventaris II, 22. (Foto O. D. No. 9615).

Omstreken van de Afdeelingshoofdplaats Maros.
De rotsvesting Boeloe Sepong. Inventaris XVI, 2. (Foto O. D. No. 9622).

Omstreken Gewestelijke hoofdplaats Makassar.
Mausoleum Aroe Palakka (ingang) bij Goa. Inventaris II, 22. (Foto O. D. No. 9616).

Oudheidkundige Dienst in Nederlandsch-Indië

Oudheidkundig Verslag 1929

Derde en Vierde Kwartaal

Uitgegeven door het

Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen

Weltevreden
ALBRECHT & Co.
1930

OUDHEIDKUNDIG VERSLAG

OVER HET

DERDE EN VIERDE KWARTAAL 1929.

§ 1. *Personalia.*

Bij besluit van den wd. Directeur van Onderwijs en Eeredienst van 28 Aug. werd ondergeteekende herbenoemd in zijn functie van Hoofd van den Oudheidkundigen Dienst.

De heer P. J. Perquin, bouwk. Inspecteur, werd bij besluit van den wd. Directeur van Onderwijs en Eeredienst van 19 Dec. met ingang van 31 Maart d.a.v. op zijn verzoek eervol uit 's Lands dienst ontslagen.

De heer B. de Haan, bouwk. adj. Inspecteur, werd tijdens het verlof van den heer Perquin met de waarneming van de betrekking van Inspecteur belast. Bij besluit van den wd. Directeur vnd. van 28 Febr. 1929 werd hem wegens buitengewone bekwaamheid en geschiktheid eene voortijdige bezoldigingsverhooging toegekend.

Bij besluit van den wd. Directeur vnd. van 17 Juli werd aan den bouwkundigen Opzichter, den heer P. H. van Coolwijk, wegens door hem betoonde buitengewone ijver, nauwgezetheid en plichtsbetrachting een geldelijke belooning toegekend. Bij besluit van den 3den Dec. werd aan denzelfden ambtenaar wegens zevenjarigen dienst negen maanden verlof naar Europa verleend met bepaling dat hij zijne betrekking den 3den Aug. zal neerleggen.

In Aug. vertrok de ambtenaar toegevoegd aan het Hoofd van den Oudheidkundigen Dienst, deskundige van de Oudheidkundige Vereeniging Madjapahit, Ir. H. Maclaine Pont, voor een verlof van tien maanden naar Europa.

Bij dzz. besluit van 19 Sept. werd aan den mantri-teekenaar der 2e klasse Mas Hardjowisastro op verzoek eervol ontslag verleend uit zijne betrekking.

Bij dzz. besluit van 10 Aug. werd de mantri-teekenaar der 2e klasse Mas Timboel tot mantri der 1e klasse bevorderd.

§ 2. *Reizen.*

Het Hoofd maakte in October een dienstreis naar enkele oudheden in Midden-Java, bij Madjakerta, Kertasana en Singasari.

Als lid van de door het 4de Pacific Science Congress aangewezen Commissie van Praeadvies in zake de wenschelijkheid om op geregelde tijden conferenties van praehistorici van Oost-Azië te beleggen, ondernam Dr. van Stein Callenfels in November een reis naar Singapore om aldaar met Dr. R. O. Winstedt ter zake overleg te plegen.

De bouwk. Inspecteur bezocht geregeld Prambanan en tjandi Sari en maakte de in zijn verslag vermelde inspectiereizen naar Oost-Javaansche oudheden, waarbij hij door Dr. Crucq vergezeld werd.

Dr. Goris ondernam reizen op Bali in verband met het lontar-onderzoek en de bestudeering van godsdienstige plechtigheden en feesten, o. a. een tempelinwijding te Sebatoe, een tempelfeest te Bantiran en lijkverbrandingen te Kalianget, Singaradja en Perean.

§ 3. *Geschenken.*

Archaelogical Survey of Mysore, Ann. Rep. for the year 1927/1928.

Hyderabad Arch. Series No. 8.

Memoirs of the Arch. Survey of India Nos. 39 en 41.

Mémoires archéologiques publ. par l'École fr. d'Extr. Orient, tome II, Le Temple d'Angkor Vat, I et II.

Epigraphia Indica Pt. VI vol. XIX.

§ 4. *Monumentenzorg.*

M o n u m e n t e n - o r d o n n a n t i e. Vóór het vertrek van o. g. met buitenlandsch verlof werd het definitieve ontwerp van een Monumenten-ordonnantie ingediend. Na aan het oordeel van verschillende autoriteiten te zijn onderworpen keerde het ongeveer gelijktijdig met o. g. op zijn uitgangspunt terug en is thans in een eenigszins gewijzigden vorm opnieuw op weg naar de Regeering. Er bestaat goede kans, dat de behandeling in den Volksraad spoedig zal plaats hebben en de afkondiging nog in den loop van het volgende jaar zal mogen worden tegemoet gezien.

Op zijn inspectiereis in October was o. g. in de gelegenheid de resultaten van de in Mei beëindigde restauratie van de tjandi K a l a s a n in oogenschouw te nemen. Mocht er al eenige teleurstelling zijn gewekt door het feit, dat het zorgvuldige onderzoek van de omgeving geen nieuwe gegevens aan het licht heeft gebracht, die — waren zij te voorschijn gekomen — het wellicht mogelijk hadden gemaakt een verdere reconstructie van het bouwwerk door te voeren dan thans heeft plaats gehad, zoo zal toch een ieder de meening zijn toegedaan, dat het heiligdom bij de onder de zorgzame leiding van den heer De Haan uitgevoerde restauratie in alle opzichten ten zeerste heeft gewonnen. Wie zich de sombere prognoses en tegenstrijdige adviezen herinnert, waartoe de bouwvalligheid van Kalasan vroeger aanleiding heeft gegeven, zal hierin zeker alle reden tot voldoening vinden.

Behalve de niet geringe esthetische winst heeft de restauratie van Kalasan belangrijke wetenschappelijke resultaten opgeleverd. De kwartaalverslagen hebben hierover uitsluitsel gegeven of zullen dit nog doen. Wij wijzen hier alleen op de ingrijpende correcties, welke in de dakconstructie volgens de bekende teekening-IJzerman zijn aangebracht; op de blootlegging van de fundamenten van een 52-tal

grafmonumententjes om den hoofdtempel en hun belangrijken inhoud; eindelijk op de ontdekking van mergelsteen in het binnenwerk van den tempel, door welk feit een van de fundamenten waarop de chronologie der Midden-Javaansche architectuur tot heden berustte, op bedenkelijke wijze is verzwakt. Het ligt in de bedoeling, de door de heeren De Haan en Van Coolwijk over de herstelling uitgebrachte verslagen af te sluiten met de publicatie van de fotografische opnamen van het bouwwerk voor en na de restauratie en van de teekening-IJzerman met de daarin aangebrachte verbeteringen.

De herstelling van tjandi Sari onder leiding van den heer De Haan en het dagelijksche toezicht van den heer Van Coolwijk was bij ons bezoek in vollen gang. Naar het zich laat aanzien, zullen de werkzaamheden vóór het vertrek van laatstgenoemde heer met buitenlandsch verlof in Aug. van het volgende jaar zijn voltooid en zal de daardoor vrijkomende ploeg werklieden voor de reconstructie van een ander bouwwerk, waarschijnlijk den Zuidelijken hoftempel — zie hierover het verslag van den bouwk. Inspecteur —, kunnen worden gebruikt. Vermelding verdient, dat het den executant is mogen gelukken den vorm der dagobs van het dak terug te vinden, zoodat deze belangrijke bouwdeelen op enkele hoeken zullen kunnen worden aangebracht. Nu men van den steiger af het beeldhouwwerk aan de gevels van zeer dichtbij kan bezichtigen, heeft men duidelijke sporen van polychromeering kunnen waarnemen. In het bijzonder op de Westelijke gevelvelden vallen streepen van roode verf op de kleeding van enkele Bodhisattwafiguren en van gele verf op de wanden van nissen in het oog. Waar gebleken is dat het tegenwoordige tjanditerrein veel te klein is om den toeschouwer te veroorloven overal behoorlijk afstand van het bouwwerk te nemen, zal getracht worden de beschikking over een grootere grondoppervlakte te verkrijgen. Tevens zal dan de mogelijkheid worden overwogen om den toegangsweg, die nu van het Zuiden het heiligdom nadert en een zeer onvoordeeligen eersten indruk daarvan geeft, naar den Oostelijken as te verleggen, zoodat men recht tegenover den ingang het terrein betreden zal.

Prambanan. In het verslag van den bouwk. Inspecteur vindt men melding gemaakt van het heugelijke feit, dat hij er in de afgeloopen maanden in geslaagd is, de uitwendige structuur van de beide zgn. hoftempels (tegenover elkaar in de lengte-as Noord-Zuid van het tempelplein gelegen) volledig terug te vinden en in teekening te brengen. Men zal er nu toe kunnen overgaan de rijzige gebouwen, die zoowel in architectonisch als in sculpturaal opzicht tot de allerfraaiste voortbrengselen der Midden-Javaansche kunst behooren, weder op te bouwen en het ligt in het voornemen van den O. D. daarmede in Aug. 1930 een aanvang te maken.

Met de pogingen om den vorm van de hoogste dakgeledingen van het Çiwaheiligdom terug te vinden gaat het meer en meer spannen. Nu het den heer De Haan gelukt is uit aanwijzingen van de stūpa's op de eerste etage de hoogte van de tweede dakgeleding af te leiden, komt na de beëindiging van de zeer tijdroovende opstelling

van de bedoelde bouwdeelen op den beganen grond, het onderzoek van de derde daketage en van het topstuk aan de orde. Het resultaat van dit onderzoek zal van niet geringen invloed zijn op de beantwoording van de vraag, of en zoo ja tot hoever de plannen tot wederopbouw van het heiligdom voor verwezenlijking vatbaar zijn.

Naar aanleiding van een bezoek aan de zeer bouwvallige tjandi Pringapoes werd besloten in den loop van het volgende jaar tot de herstelling van dit bouwwerk over te gaan.

Te Singasari waren wij in de gelegenheid het fraaie Guru-beeld uit de Zuidelijke nis, waarvan de heer Perquin in Bijl. G. van het O. V. 1928 een zeer uitvoerige beschrijving gegeven heeft, te bewonderen. Men kan zich niet aan den indruk onttrekken, dat men in 1904 allerzonderlingst met dit stuk heeft omgesprongen, ten eerste, door zich niet de geringe moeite te getroosten van het uit de cella te voorschijn te halen, maar in plaats hiervan den heer Knebel „het levensgevaarlijke waagstuk" liet verrichten de nis binnen te dringen om het te beschrijven. En dan door den kop ervan, die was opgegraven en op Pl. 32 van de Monographie werd afgebeeld, weer verloren te laten gaan, zoodat dit stuk in '28 opnieuw kon worden opgegraven [1]).

Bij het door den heer Perquin ingestelde onderzoek van het kratonterrein bij den torentempel zijn behalve zeer belangrijke en fraaie beelden en beeldfragmenten nog talrijke bouwdeelen afkomstig van het hoofdheiligdom — welke na de in 1904 plaats gehad hebbende werkzaamheden door de bevolking weer waren weggehaald — aan het licht gekomen en zal met behulp hiervan een poging kunnen worden gedaan om het bouwwerk geheel of gedeeltelijk weder op te bouwen. Bij de hoog noodige herstelling, die de tempel zal hebben te ondergaan en die als eerste punt op het werkprogram van den in 1930 in functie tredenden bouwk. adj. Inspecteur zal worden geplaatst, zal tot een afbraak en een weder optrekken van de bouwvallige gedeelten moeten worden overgegaan, een vrij diep ingrijpende operatie, waartegen men echter dank zij de bij de Midden-Javaansche restauraties opgedane ervaring niet te erg zal behoeven op te zien.

---

[1]) Men vraagt zich af hoe 't mogelijk is, dat de in 1904 gefotografeerde kop in '28 in den grond is teruggevonden tezamen met vrijwel alle fragmenten, die er bij behooren (Perquin, l. c. p. 72). Vermoedelijk is de gang van zaken ongeveer als volgt geweest: Blijkens p. 25 van de Monographie zijn de bedoelde kop en de geṇḍi van den guru te voorschijn gekomen „bij de ontgraving van het eerste terras" (hieronder te verstaan het plint van het bouwwerk), denkelijk vlak bij de Zuidelijke nis, waarin het Guru-beeld achterover lag. Bij die ontgraving werd echter verzuimd het onderzoek verder uit te strekken dan de onmiddellijke omgeving van het plint, zoodat de andere fragmenten van den kop in den grond verborgen bleven. Nadat de kop was gefotografeerd ging hij weer verloren, d. w. z. werd door bijgeloovige inlanders weer begraven op dezelfde plaats waar hij was gevonden, te midden van de er bij behoorende stukken.

De geṇḍi werd om onbekende redenen in 1904 niet gefotografeerd en is helaas bij de ontgraving in 1928 niet teruggevonden.

Het badplaatsje bij Watoe Gĕḍe ten Noorden van het station Singasari, over welks ontgraving de heer Perquin O. V. 1928 p. 95 het een en ander heeft medegedeeld, is in tamelijk gaven toestand bewaard. Van de acht makara-spuiers die er geweest zijn, zijn er nog zeven intakt; deze kunnen als de watertoevoer wordt geregeld door de bevolking als pantjoeran in gebruik worden genomen. Bijzonder merkwaardig is een vrijstaand spuierbeeld, waarvan de bovenhelft wordt gevormd door een zittend vrouwebeeld — hoofdeloos helaas — en de benedenhelft door een menschelijk wezen met een monsterkop, dat een beest bestrijdt (wegens de bemossing en de moeilijke bereikbaarheid van den steen kon de voorstelling niet in onderdeelen worden bestudeerd). Het stuk, waarvan de stijl in de verte aan die van de Djalatoenda-reliefs herinnert, zal opnieuw worden gefotografeerd.

Onderzoek Majapahit en verzameling te Trawoelan. De vraag hoe gedurende de afwezigheid met buitenlandsch verlof van Ir. Maclaine Pont het onderzoek voort te zetten, heeft o.g. beziggehouden bij zijn bezoek aan Madjakerta in October. Er is veel veranderd. Het bestuur der Vereeniging Majapahit heeft zich gereconstitueerd en staat thans onder de energieke leiding van den heer Schnitzler, Resident van Madjakerta, die zich beijvert propaganda voor de vereeniging te maken en de financieele basis ervan te versterken. Als technisch adviseur, tijdelijk vervanger van den heer Pont, treedt op Ir. B. Nobile de Vistarini te Soerabaja, die zich bereid heeft verklaard de werkzaamheden geregeld te controleeren. Met het dagelijksche toezicht op het onderzoek van het terrein is belast de heer Burgers, vroeger opzichter bij het prehistorisch onderzoek te Sampoeng en Dander en onder Dr. Van Stein Callenfels een goede leerschool doorloopen hebbend. Bij deze bezetting der voornaamste functies mocht de stabiliteit der Vereeniging verzekerd worden geacht en kon worden overgegaan tot het vaststellen en — nu voor 't eerst de O. D. financieelen steun kan verleenen — ook het uitvoeren van een werkplan. In overleg met de heeren Schnitzler en de Vistarini en in aansluiting op de reeds door Dr. Callenfels gegeven aanwijzingen, werd besloten alle aandacht voorloopig te concentreeren op de opsporing van het stelsel van ringmuren, hetwelk volgens de hypothese-Pont het stadsemplacement in den vorm van een regelmatigen veelhoek zou omsluiten. Tot dit doel zullen er op verschillende, in het plan-Pont bijzonder gewichtige plaatsen, proefsleuven voor het terrein worden gegraven en bij de kruising van zwaar muurwerk dit laatste worden gevolgd, tot er een geheele sector van de ommuring zal zijn blootgelegd. Aangeteekend kan nog worden, dat de reeds door den heer Burgers in de nabijheid van Badjang Ratoe ontgraven muurrestanten, zonder eenigen schijn van regelmaat, kris-kras door en over elkaar heenloopen en geen neiging vertoonen om de hypothese-Pont te bevestigen, veeleer daar dwars tegen ingaan.

Op de zeer belangrijke, doch thans nog weinig overzichtelijke collectie oudheden ondergebracht in de opzichterswoning te Trawoelan zal het o.i. aanbeveling verdienen

een tweevoudige schifting toe te passen. Van de voorwerpen van porcelein, aardewerk en terracotta, van welke laatste sommige exemplaren tot in tienvoud voorhanden zijn, zal een niet te groote, instructieve en zeer gevarieerde collectie moeten worden afgezonderd om tezamen met de andere voorwerpen van oudheidkundig belang — de bronzen, de mergels, de natuursteenen beelden enz. — in een van de loodsen te worden tentoongesteld, terwijl het resteerende materiaal als „studie-collectie" in de andere loods zal zijn onder te brengen en niet voor het publiek toegankelijk zal zijn. Op de keurcollectie bovenbedoeld zal opnieuw selectie moeten worden toegepast in zooverre de fraaiste en waardevolste voorwerpen, die aan het gevaar van beschadiging en ontvreemding blootstaan, eruit zullen moeten worden verwijderd en in het huis van den opzichter in goed afsluitbare kasten of vitrines opgeborgen. Om aan de vondsten meer bekendheid te geven dan tot dusver te Trawoelan mogelijk was, zal het aanbeveling verdienen het Museum te Madjakerta een uitbreiding te laten ondergaan en daarheen het waardevolste gedeelte van de collectie over te brengen.

Dr. Goris rapporteert, dat de poera penataran Soekawati op Bali in zeer verwaarloosden toestand verkeert en dringende voorziening behoeft; de reliefs zijn beschadigd, de tempelmuren ingestort, de poorten staan ook op invallen en de beelden liggen overal verspreid. Temeer is volgens rapporteur spoedige voorziening geboden, nu de tempel vele beelden en muurreliefs bevat uit een oudere stijlperiode, een stijl die nu niet meer gevolgd wordt; hij stelt voor de restauratie te doen geschieden volgens aanwijzingen van den bouwk. Inspecteur van den O. D. De tempel is familiebezit der Tjokorda's Soekawati; tot op heden is men het nog niet eens kunnen worden over de verdeeling der restauratie-kosten.

MIDDEN-JAVA.

Verslag van den Bouwkundigen Inspecteur.

Tjandi Prambanan. *(Derde kwartaal).* Het opstellen van de eerste dakgeleding werd geregeld voortgezet. Bij de behandeling van de bekroning bleek het gaṇa-fries op enkele plaatsen geheel anders verdeeld te zijn, dan bij de vroegere reconstructie werd aangenomen, terwijl het op de ware hoeken geheel ontbreekt. Ook het vroeger aangenomen aantal klokken blijkt onjuist. In totaal zijn er 32 klokken geweest en geen 24 zooals vroeger ten onrechte was opgegeven. Dat een en ander een belangrijke wijziging geeft in de structuur van de dakgeleding is duidelijk. Bij de verantwoording hopen we uitvoerig bij deze zaken stil te staan.

Dank zij de wijzigingen in de bekroning van de eerste dakgeleding zijn er belangrijke gegevens gevonden voor de tweede dakgeleding. Toch mocht het nog niet gelukken, om de juiste aansluiting van de beide dakgeledingen te vinden. Wel staan de afmetingen van de tweede dakgeleding in horizontale richting in hoofdzaak vast, maar de hoogte bleef tot dusver onbekend. Een groote moeilijkheid is, dat de

teerlingvelden van de tweede geleding, die voor het grootste gedeelte door de bekronende klokken van de eerste geleding worden bedekt, slechts voor een klein gedeelte geornamenteerd zijn geweest. Aan de hand van de ornamenteering is het dan ook tot dusver niet mogelijk geweest, om de hoogte van de velden te bepalen.

Een andere tegenvaller is, dat de klokken van de eerste dakgeleding niet in het lichaam van de tweede geleding waren ingebouwd, maar er eenvoudig los vóór stonden, waardoor het hoogst onwaarschijnlijk is, dat er een steen gevonden wordt, die én tot het lichaam van de tweede geleding én tot de klokken heeft behoord. Gelukkig is het bijeenzoeken en sorteeren van de klokken nog in vollen gang, zoodat nog altijd de hoop bestaat, dat in de hoogere lagen van de klokken de noodige aanwijzingen worden gevonden. Het bijeenzoeken van de klokken, die uit meerdere steenlagen zijn geconstrueerd, is een zeer tijdroovend en moeilijk werk. Er zal heel wat tijd mee gemoeid zijn, voordat alle klokken zijn samengesteld.

Het onderzoek van den gestapelden ringmuur is nu gelukkig klaar. Zooals te voorzien was, is het resultaat van het laatste gedeelte niet zoo groot geweest als van de overige zijden. Niettemin zijn er nog enkele geornamenteerde stukken gevonden, waaronder 7 stuks van de hoftempeltjes en 2 van den hoofdtempel.

Tjandi Prambanan. *(Vierde kwartaal).* Het stellen van de bekroning van de eerste dakgeleding en het sorteeren van de bijbehoorende klokken werd geregeld voortgezet. De laatste arbeid werd in het einde van het afgeloopen kwartaal met succes bekroond. Het in het vorig verslag uitgesproken vermoeden, dat in de hoogere lagen van de klokken wellicht de noodige aanwijzingen te vinden zouden zijn voor de hoogte van de tweede dakgeleding, is bevestigd. Inderdaad zijn in de pinakels van de klokken op de ware hoeken en in die van de voorsprongen de inkepingen gevonden, die de hoogte van de tweede dakgeleding aangeven, zoodat nu ook dit onderdeel vaststaat.

Zoodra de bekroning van de eerste dakgeleding etc. is afgesteld, zal in het O. V. een uitvoerig rapport over dit onderdeel gegeven worden. Tegelijk zullen we dan ook gelegenheid hebben, om de hoogtebepaling van de tweede dakgeleding nader uiteen te zetten. We bedoelen hier dus niets anders, dan een vermelding van de vondst, die de eventueele reconstructie van den Çiwatempel weer een belangrijke stap nader heeft gebracht.

Hoftempels. *(Derde kwartaal).* Reeds bij den algemeenen sorteeringsarbeid in 1927 was van het Zuidelijke hoftempeltje veel materiaal bijeen gebracht. Toen nu in Juli enkele werkkrachten van Malang vrij kwamen, kon dit tempeltje nader bestudeerd worden. De resultaten zijn verblijdend. Behalve de opperste top en de hoogste bekroning van de portiek kon de geheele uitwendige structuur worden vastgesteld. Met de twee hier genoemde details hebben we echter tegelijk de moeilijkste aangewezen. Het spreekt vanzelf, dat de bovenste geledingen de kleinste zijn geweest, en uit slechts enkele steenen hebben bestaan, zoodat de kans groot

is, dat ze, zoo niet in hun geheel, dan toch voor het grootste gedeelte verloren zijn gegaan. We willen echter het onderzoek niet met een zeker pessimisme vooruitloopen, maar rustig het resultaat afwachten. Juist bij zulke zaken wordt vaak een onverwacht succes geboekt.

Hoftempels. *(Vierde kwartaal).* Ook het verdere onderzoek van de beide hoftempels mocht een mooi resultaat hebben. Kon in het vorige verslag reeds gerapporteerd worden, dat van den Zuidelijken hoftempel, behalve de opperste top en de eigenlijke portiekafdekking, de uitwendige structuur bekend was, in het afgeloopen kwartaal gelukte het, om deze details te vinden. Toen het onderzoek van den Zuidelijken hoftempel op genoemde details vastliep, werd met het uitzoeken van den Noordelijken hoftempel begonnen. Evenals de Brahmā- en Wiṣṇu-tempel zijn ook deze twee kleinere hoftempels in hoofdzaken aan elkaar gelijk. Het was dus niet buitengesloten, dat de details, die bij den Zuidelijken hoftempel niet gevonden konden worden, bij den Noordelijken tempel wel aan het licht kwamen. Dit is inderdaad zoo geweest, want bij den Noordelijken hoftempel werden én de opperste top én de portiekafdekking nagenoeg compleet terug gevonden. Toen eenmaal de bewuste details van den Noordelijken tempel bekend waren, was het onderzoek naar die van den Zuidelijken belangrijk vergemakkelijkt en het duurde dan ook niet lang of de portiekafdekking van den Zuidelijken hoftempel was terug gevonden. Behoudens een paar kleine details zijn beide portiekbekroningen aan elkaar gelijk. Van den opperste top van den Zuidelijken hoftempel werden weliswaar geen stukken meer bijgevonden, maar door den top van den Noordelijken tempel waren de aanwezige fragmenten van den Zuidelijken tempel zoo duidelijk geworden, dat de top met zekerheid gereconstrueerd kon worden. Ook de aansluiting van de trapspiegels bij het soubassement kon voor beide tempels met absolute zekerheid worden vastgesteld. Hiermede zijn nu alle details behandeld en zijn van beide tempels de uitwendige architectuur, de wijze van versiering etc. in hun geheel bekend.

Thans rest nog het onderzoek naar de hoogte en den juisten vorm van de cella en den doorgang, en het trappenprobleem. Het onderzoek naar de overwelving van de cella is hoogstwaarschijnlijk hopeloos. Er zal echter ook in dezen niets onbeproefd worden gelaten.

Het behoeft geen betoog, dat later, zoodra de teekeningen klaar zijn en het fotomateriaal is verzameld, nog uitvoerig op deze belangrijke tempels zal worden teruggekomen.

Tjandi Sari. *(Derde kwartaal).* Bij tjandi Sari werd geregeld doorgegaan met het terugstellen van de hoeken. Van de Oost- en Westzijde moesten ter wille van een goede aansluiting nog enkele gedeelten worden afgehaald, die al te ver waren afgeweken. Het werk vordert goed. Behalve op enkele punten op de Oostzijde is de teerling tot en met het tusschenlijstwerk teruggesteld. Voor details over deze werkzaamheden zie men het rapport van den heer van Coolwijk.

Nog een verheugend feit verdient vermelding nml. dat het gelukt is, om den vorm van de dagobs, die het dak bekronen, vast te stellen. Hierdoor is het mogelijk geworden, om o. a. op den Noord-West- en Zuid-Westhoek het silhouet te herstellen. Zoodra de werkzaamheden tot de daketage gevorderd zijn, hopen we nader op deze kwestie terug te komen.

Tjandi S a r i. *(Vierde kwartaal).* Met het terugstellen van de diverse teerling-gedeelten werd geregeld doorgegaan. Bijzondere moeilijkheden deden zich hierbij niet voor. Waar noodig om constructieve of esthetische redenen, werden de verbrijzelde en afgebroken stukken door nieuwe vervangen. Met het einde van het kwartaal was op de Noord-West- en Oostzijde de kroonlijst weer hersteld.

Zooals de foto's Nos. 9729 en 9730 (O. V. 1929 Pl. 5) doen zien, was op den Noord-Oost- en Zuid-Oosthoek de eigenlijke kroonlijst afgestort. Terwille van het silhouet en een harmonische aansluiting bij de resteerende nissen van de dakgeleding is de kroonlijst op genoemde hoeken gecompleteerd.

Hiermede konden tegelijkertijd enkele belangrijke fragmenten, zooals de kāla-koppen in den vlakken dekband, foto No. 9732 (Pl. 6), weer teruggeplaatst worden. Ook elders, zoo bijv. op de beide andere hoeken, werd de kroonlijst met het daarbij behoorende groote ojief hersteld en gecompleteerd. Hierdoor is de organische verbinding van den teerling, de kroonlijst en dakgeleding weer in den ouden vorm tot stand gebracht, wat het monument zeker ten goede is gekomen.

Van de vier groote makara-stukken, die oorspronkelijk de hoeken van de dakgeleding sierden, werd er slechts één in de ruine aangetroffen, foto No. 9732 (Pl. 6). Twee ervan werden op het terrein gevonden en weer herplaatst, nml. één op den Noord-Oost-, de ander op den Zuid-Oosthoek. De oorspronkelijke plaats werd voor beide stukken aangegeven door het aansluitende lijstwerk.

Tegelijkertijd is de restauratie van de gewelven en de cellawanden onder handen genomen. De toestand van de gewelven was precair, maar ook enkele wandgedeelten eischten dringend voorziening. Behalve het stuk van de nisomlijsting in den Noordelijken wand van de Noordelijke cella zijn de te restaureeren stukken onversierd, zoodat dit zonder eenig bezwaar kan uitgevoerd worden. Wat de nisomlijsting in de Noordelijke cella betreft, deze zal met nieuwe stukken gecompleteerd moeten worden, omdat het uitgebroken muurgedeelte den wand te veel verzwakt. Bovendien gelooven we niet, dat er uit een esthetisch oogpunt overwegende bezwaren tegen kunnen zijn.

Voor verdere bijzonderheden omtrent de werkzaamheden zie men het rapport van den heer van Coolwijk.

Tjandi K a l a s a n. *(Derde kwartaal).* Na den rietoogst werd bij Kalasan nog een nader terreinonderzoek ingesteld. In de eerste plaats werd getracht, om het beloop van den lagen ringmuur aan de Noordzijde verder te volgen. Zonder resultaat echter. Noch aan de Oost- noch aan de Westzijde werd meer eenig spoor van den

muur aangetroffen. Op de Oostzijde, tegenover den ingang, werd nog speciaal een onderzoek ingesteld naar restanten van de poort. Maar ook hier was het resultaat nihil. Wel, werden hier 6 aarden potjes, 4 groote en 2 kleinere gevonden. De hoogte van de grootste is 7 en die van de kleinste 5 cM. Evenals die van Sari zijn de potjes aan de buitenzijde met schuine, roode strepen versierd. Één der potjes is leeggehaald; het bevatte echter niets dan aarde.

Voorts werden nog de noodige proefsleuven gegraven op de plaats, waar volgens de teekening van Cornelius het klooster heeft gestaan. Op geen enkele plaats werd echter een spoor van een muur of iets dergelijks gevonden. Nu is het waar, dat Cornelius al heel weinig meer van het muurwerk etc. aantrof, zoodat het mogelijk is, dat nu alles radicaal is verdwenen. Aan den anderen kant rijst toch twijfel aan de juistheid van de teekening van Cornelius. Volgens de beschrijving van IJzerman lagen bijv. de groote neuten van de pendopo ten Zuiden van den tempel, dus niet ten Zuid-Westen, zooals op de teekening van Cornelius is aangegeven.

Merkwaardig is ook, dat nu nog door de bevolking als plaats van herkomst der neuten, een plek wordt aangewezen, die ten Zuiden nagenoeg in de as van den tempel ligt. Dit veld ligt in tegenstelling met dat, waarop Cornelius het klooster aangeeft en waarin geen enkel spoor van een bouwwerk wordt gevonden, vol met baksteenpuin. Bovendien is in dit bewuste veld in 1927 de prachtige bronzen klok gevonden. Daar komt nog bij, dat als men dit terrein als de oorspronkelijke plaats van het klooster aanneemt, de tegenwoordige plaats van de neuten veel begrijpelijker wordt. Nog altijd liggen de neuten ten Zuiden ongeveer in de as van den tempel. Alleen liggen ze nu 30 à 40 M. Noordelijker dan oorspronkelijk. Volgens de teekening van Cornelius zouden ze echter ongeveer 200 M. versleept zijn, welk verschil voor deze buitengewoon zware stukken wel iets te zeggen heeft.

We gelooven dan ook met recht aan de juistheid van de teekening van Cornelius te mogen twijfelen en nemen voorloopig aan, dat het klooster ten Zuiden ongeveer in de as van den tempel lag [1]. Of de veronderstelling juist is, zal alleen met de spade bewezen kunnen worden. Helaas kan nu niet ter plaatse gegraven worden, omdat het terrein met jong suikerriet beplant is. Het verdient o. i. alle aanbeveling, om, zoodra het riet geoogst is in dit terrein een nader onderzoek in te stellen. Als uitgangspunt zou dan genomen kunnen worden de plek, die de bevolking aanwijst als oorsponkelijke plaats van de neuten.

B a r a b o e ḍ o e r. In de tweede gaanderij op de Noordzijde is men begonnen met het uitbreken en weer goed leggen van enkele vloergedeelten, waarin kuilen waren ontstaan. Ook elders o. a. in de vierde gaanderij Oostzijde zullen enkele vloergedeelten nagezien moeten worden. Een en ander wordt onder dagelijksch toezicht van den Heer Neys uitgevoerd.

---

[1] Ook op grond van aanwijzingen, die de Buddhistische symboliek verschaft, zal men de overblijfselen van het monnikenklooster ten Z u i d e n — en niet ten Zuid-Westen — van den tempel moeten zoeken (zie D ö h r i n g, *Siam* p. 12 vlg.). B.

Onderhoud. De tempels Lawang, Merak, Ngawen en Idjo werden door den mandoer nagezien en schoon gemaakt; de paggers in orde gebracht enz. Behalve de genoemde monumenten werden de tempels te Gedong-Sanga bezocht. Omtrent deze monumenten valt niets te rapporteeren.

OOST-JAVA.

(Derde kwartaal). Met ingang van 1 Juli ll. werd schrijver dezes belast met de tijdelijke controle over de afdeeling Oost-Java. Ingevolge hiervan werd in de tweede helft van Juli een tournee langs de voornaamste monumenten in Oost-Java ondernomen, welke reis Dr. Crucq meemaakte. Onder meer werden bezocht de tjandi's Bajalangoe, Sanggrahan, Toeban, Gambar, Kalitjilik, Soemberdjati, Sawentar, Kotes, Ploembangan, Badoet, Bangkal, Wr. Lawang, Badjang Ratoe, Tikoes, Soerawana, Tegawangi, Ngetos. Van tjandi Wr. Lawang is de bekroning boven de Zuidelijke nis afgestort. Dit stuk, dat bestemd was, om er de groote kalakop in te hakken, is echter altijd onbewerkt gebleven. Reeds vroeger werd de scheur, die tusschen het bekroningsstuk en den eigenlijken romp ontstaan was zooveel mogelijk met mortel gedicht. Dit heeft echter op den duur niet mogen baten. Door de verticale druk is tenslotte een stuk van het overstekende horizontale lijstwerk boven de nis bezweken met het gevolg, dat het geheele bekroningsstuk afstortte. Overigens valt er omtrent de genoemde monumenten niets bijzonders te rapporteeren.

Voorts werden bezocht de tempels Toempang, Kidal, Singasari, Goenoeng Gangsir, Djaboeng en Djedoeng. Deze tempels waren min of meer begroeid en moeten weer schoongemaakt worden. Op het Singasariterrein werd van het mooie spuier-beeld een fragment gemist.

Ook werden nog Djawi, Pasetran, Djalatoenda en Kesiman-tengah bezocht. Zonder uitzondering zagen deze monumenten er zeer verwaarloosd uit. Blijkbaar was er de laatste jaren niets aan gedaan. Het ergste was Djalatoenda er aan toe. Alle aan- en afvoerleidingen waren verstopt, zoodat het water weer op willekeurige plaatsen over de ruine stroomde, wat natuurlijk funest voor het bouwwerk is. De toevoergoot naar de middenpartij is moedwillig verstopt en het zal heel wat moeite kosten, om hem weer in werking te stellen. De opgestelde fragmenten zijn geheel door struikgewas overwoekerd. Bij Pasetran is het bekende fragment van het hoektorentje verdwenen. Djawi en Kesiman-tengah zaten dik onder het groen en licht struikgewas. Helaas ontbrak de gelegenheid om ook Belahan te bezoeken. Uit het relaas van den opzichter blijkt echter, dat ook deze ruine's stiefmoederlijk behandeld zijn de laatste jaren. De wanden van de badplaats en de toppen van de poorten waren zwaar begroeid. Een en ander zal zoo spoedig mogelijk in orde worden gebracht.

(Vierde kwartaal). Door den opzichter werden nagezien en schoongemaakt de tjandi's Pari, Goenoeng Gangsir, Djaboeng, Kedaton, Toem-

pang, Kidal, Singasari, Bajalangoe, Sanggrahan, Kalitjilik, Panataran, Batjem, Wr. Lawang, Badjang Ratoe, Tikoes, Brahoe, Bangkal, Djedong, Ngetos, Kesiman-tengah, Djalatoenda en Djawi.

Van de verzameling op het terrein bij Singosari werd een zwaar beschadigd beeldfragment ontvreemd. Het is de politie tot dusver nog niet gelukt, het bewuste fragment te achterhalen noch de daders te pakken. De djoeroekoentji, die eerst twee weken na den diefstal kennis gaf aan den Ass. Wedono is ontslagen.

Bij Djalatoenda bleken alle pogingen, om den toevoer van de middenpartij weer in orde te krijgen vergeefsch. Overigens is er niets bijzonders omtrent genoemde tempels te rapporteeren.

Naar aanleiding van een ingekomen bericht van den Regent van Bangil, dat in de desa Derma op den bodem van een paar putten een beeld en enkele baksteenen waren gevonden, werd half October met het Hoofd van den Dienst een bezoek aan genoemde desa gebracht. Inderdaad bleken ter plaatse restanten van baksteenwerk aanwezig en werd besloten een voorloopig onderzoek in te stellen. In het begin van November werd hiermede door den opzichter Soewarno begonnen. Aan het licht kwamen het voetstuk van een baksteenen tempel en de restanten van een ringmuur. De tempel heeft een grondvlak van 5.25 M. in het vierkant. Aan de Westzijde bevindt zich een voorsprong, die niet anders dan het restant van de trap kan zijn. De profileering van het voetstuk bestaat uit een laag plint, ojief en rechthoekig versneden lijst. Midden in het voetstuk is een groote, vierkante put. De zijden hiervan zijn 2.25 M. lang. Zoover nu nog is na te gaan, waren de trapspiegels vlak. Een zware, baksteenen ringmuur sloot aan alle zijden het tempelplein af. Poorten als anderszins werden tot dusver niet aangetroffen. Wel heeft de muur op de Oostzijde een aanmerkelijke verzwaring, maar de bedoeling hiervan is voorshands nog onduidelijk. Mogelijk, dat bij een definitief onderzoek deze kwestie opgehelderd zal worden. Het eenige beeld, dat bij het voorloopig onderzoek gevonden werd, is een zwaar gehavende Gaṇeça zonder kop. De hoogte zonder den kop is 0.55 M. Het beeld is vierarmig met de gewone attributen bidsnoer, tand?, bijl en etensnap. Van den stijl van het stuk is door de beschadiging weinig te zeggen. Evenals bij het voetstuk zijn er een paar details, die den indruk geven, dat we hier te doen hebben met een kunst uit een oudere Oost-Javaansche periode. Toch is de vondst van het beeld niet onbelangrijk, omdat er duidelijk het Çivaitische karakter van den tempel uit blijkt.

Daar het oorspronkelijke maaiveld ongeveer 1.50 M. beneden het tegenwoordige ligt, is het niet uitgesloten, dat bij een volledig onderzoek nog meerdere bouwwerken gevonden worden. In de eerste plaats denken we dan aan de drie bijtempels voor den ingang zooals bij Soembernanas, Badoet en andere Çivaitische heiligdommen. Ook kunnen er nog andere van de bijbehoorende beelden in den grond schuilen. Nu treft het bijzonder ongelukkig, dat de tempel midden in de desa ligt en de plaats dicht met huizen enz. is volgebouwd. Alvorens tot een definitieve ontgraving

over te kunnen gaan, zal men de gebouwen hebben te verplaatsen, wat volgens de inlichtingen van den Regent nog al moeilijkheden met zich zal brengen, omdat er groot gebrek aan woonerven bestaat. Daar het bovendien moeilijk is, om vanuit Djokja de ontgraving naar behooren te leiden, werd met het voorloopig onderzoek volstaan. Wanneer eenmaal de opvolger van den heer Perquin zijn ambt op Oost-Java heeft aanvaard, kan nog nader op deze kwestie worden teruggekomen.

Verslag van den Bouwkundigen Opzichter.

Tjandi Sari. *(Derde kwartaal)*. Nadat de dakgeleding geheel afgebroken was, werd begonnen met het afbreken van de restanten van de kroonlijst en daarna de Noordelijke en Zuidelijke gevel tot op den onderbouw.

In overleg met den wd. bouwkundig Inspecteur werd besloten om waar eenigszins mogelijk de beeldfiguren te laten staan; dit bepaalde zich natuurlijk in hoofdzaak tot de middenpartijen, daar de hoeken overal aanmerkelijk uitgeweken waren. Van de teerling tweede geleding (Noordzijde) kon het beeld rechts van de linker vensteropening blijven staan. Van den teerling eerste geleding aan deze zijde, werden de twee figuren links en rechts van den middenpilaster niet afgebroken.

Aan de Zuidzijde bleek het noodzakelijk de vier bovenste figuren geheel af te breken; van den teerling eerste geleding konden de twee middenfiguren voor het grootste gedeelte blijven staan; overigens werd aan de beide gevels alles voorzichtig afgenomen en op het terrein uitgelegd. Na afloop hiervan werden de vroeger aangebrachte onderstoppingen op de hoeken van den onderbouw weggebroken en deze hoeken meer in overeenstemming met den resteerenden kernbouw opnieuw aangemaakt en gesteld. Groote gaten in den onderbouw werden aangevuld.

Teerlingbasis. (Noord- en Zuidgevel). Vervolgens werd begonnen met het opnieuw stellen van de teerlingbasis. Van deze basis, bestaande uit plint, ojiefband en twee opvolgende versneden lijsten, waarvan de bovenste in diamantvorm gehakt, waren vooral de twee eerstgenoemde zwaar beschadigd en moesten voor een groot gedeelte opnieuw aangemaakt worden.

Teerling eerste geleding. (Noord- en Zuidgevel). Nadat deze lijsten gesteld waren, werd begonnen met het stellen van de eerste geleding van den teerling. De verbrijzelde steenen van de pilasters op den Zuid-, Oost- en Noord-Westhoek werden door nieuwe vervangen. De reeds vroeger uitgebroken steenen van de onderdorpels van de vensters werden ook opnieuw aangemaakt, eveneens werden de verbrijzelde pilasters en dagkanten van deze vensters vernieuwd. Voorts werden waar noodig de beeldpilasters, waarvan sommige steenen ook geheel verbrijzeld waren, door nieuwe vervangen. Dit geschiedde alleen op die plaatsen, waar voor de bovenliggende steenen geen voldoende steun meer was. Later, na afbraak van den steiger, kan dan nog nagegaan worden of het aanbeveling verdient om ook nog

andere zwaar beschadigde pilasters te vernieuwen. Van de bovendorpels van de vensters waren enkele hoeken afgebroken, deze werden vernieuwd. Aan de Oostzijde (Noord-Oosthoek) was de bovendorpel gebroken, aan de onderzijde werd een kanaalijzer ingelaten met aan elke zijde een oplegging van 15 c.m. Dit kanaalijzer werd bedekt met gaas, daarna alles volgegoten met vloeibare specie en gelijk gepleisterd met den onderkant van den dorpel. Van de twee vensteropeningen aan den Zuid-Oosthoek (resp. Zuid- en Oostzijde) waren twee van de tusschendorpels midden door gebroken, aan de onderzijde van deze gebroken dorpels werden bij elk aan de kanten twee zware hoekijzers ingelaten met aan elke zijde wederom een oplegging van ongeveer 15 c.m. en daarna volgegoten met vloeibare specie. Van de bekroningen boven deze vensters ontbraken zes eindstukken van de makara's; het gelukte uit het op het terrein aanwezige materiaal er weder drie terug te vinden.

T u s s c h e n l ij s t w e r k (Noord- en Zuidgevel). Nadat het vorengenoemde gereed was gekomen, werd het tusschenlijstwerk gesteld. Van de antefixen ontbraken, vooral aan de Noordzijde vele topstukken, helaas werd bij het aanwezige materiaal geen enkel passend stuk aangetroffen.

Toen de werkzaamheden zoover gevorderd waren, werden eerst de Oost- en Westgevel, voor zoover als noodig bleek, afgebroken. Dit was noodzakelijk daar een verder opbouwen van Noord- en Zuidgevel niet mogelijk was; bij de hoeken toch kon nog geen aansluiting gemaakt worden, dus moest een gedeelte van het reeds afgebroken werk nog blijven liggen.

Van den teerling tweede geleding aan de Oostzijde werden alle beeldfiguren en vensters afgebroken, van de eerste geleding de twee hoekfiguren en de nevenliggende vensters met omlijstingen.

Van de Westzijde konden boven de twee middenfiguren blijven staan, de overige vier werden met de vensters en het tusschenlijstwerk afgebroken.

Van de onderste reeks aan deze zijde werden alleen de hoekfiguren geheel en de bekroningen boven de drie versierde paneelen tandsgewijze afgebroken.

T e e r l i n g b a s i s (Oost- en Westgevel). Na afloop hiervan werd ook hier eerst begonnen met het opnieuw aanmaken en stellen van de ontbrekende en beschadigde lijsten van de teerlingbasis. Vooral van de Westzijde bleek het noodzakelijk de twee onderste banden (plint en ojief) voor een groot gedeelte te vernieuwen.

T e e r l i n g e e r s t e g e l e d i n g (Oost- en Westgevel). Vervolgens werd begonnen met het stellen van den teerling aan deze beide zijden. Ook hier werden waar noodig de pilasters en dagkanten van de vensteropeningen door nieuw aangemaakte steenen vervangen. Ook de verbrijzelde steenen van de beeldpilasters werden vernieuwd.

T u s s c h e n l ij s t w e r k (Oost- en Westgevel). Na vorengenoemde werkzaamheden werd aan deze zijden ook nog het tusschenlijstwerk opnieuw gesteld.

Aan de Westzijde werd verder nog het voor een gedeelte vroeger uitgebroken paneel met het onderliggend lijstwerk en fries van den teerling eerste geleding, door middel van nieuw aangemaakte steenen hersteld.

Eind van dit kwartaal waren de werkzaamheden zoover gevorderd, dat rondom begonnen kon worden met het opnieuw stellen van de tweede geleding teerlingbasis. Op de gebruikelijke wijze werden alle opnieuw gestelde lagen volgegoten met cementspecie en waar gewenscht de steenen onderling en ook aan het achter liggende kernwerk door middel van ankers verbonden. Dit geschiedde vrijwel overal om de twee lagen; op de hoeken werden in iedere laag ankers aangebracht.

Vermelding verdient nog het volgende. Bij het schoonmaken van een der reeds teruggestelde beeldfiguren aan de Westzijde en wel de tweede van af den Zuid-Westhoek (onderste reeks) bleek, dat op plaatsen waar de pleisterlaag nog niet beschadigd is, deze laag nog versierd is met roode verfstreepjes. Zoo is dit nog duidelijk waarneembaar bij de slippen van het kleed, de armversierselen, de oorbellen, de makoeta enz. Ook bij andere beeldfiguren werden hier en daar nog sporen verf aangetroffen, wel niet in zoo sterke mate, doch nog duidelijk zichtbaar.

Tjandi Sari. *(Vierde kwartaal)*. Tweede geleding. Nadat het tusschenlijstwerk overal gesteld was, werd begonnen met het herplaatsen van de teerlingbasis; van deze basis, die vrijwel geheel compleet is, behoefden maar enkele steenen van de diamantvormig gehakte lijst vernieuwd te worden.

Teerling (tweede geleding). Vervolgens werd begonnen met het opnieuw stellen van dezen teerling. De reeds vroeger uitgebroken steenen van de onderdorpels der vensters werden nieuw aangemaakt en de verbrijzelde pilasters en dagkanten van deze vensters vernieuwd.

Van de bovendorpels werd het zwaar beschadigde lijstwerk (ojief) hersteld.

Voor twee vensteropeningen, respect. Oost- en Zuidzijde, waarvan de bovendorpels niet meer aanwezig waren, werden nieuwe aangemaakt.

Voorts werden waar noodig de verbrijzelde steenen van de beeldpilasters door nieuwe vervangen.

Van de vensterbekroningen ontbreekt helaas veel materiaal; de aanwezige steenen hiervan werden herplaatst en in enkele gevallen, zooals aan de Oost- en Zuidzijde, waar ook, gelijk boven reeds vermeld, een nieuwe bovendorpel aangemaakt werd, alleen de onderste laag van deze bekroningen van vlakke steenen aangemaakt. Waar de onderste laag gedeeltelijk voorhanden was, werd het ontbrekende gedeelte eveneens met vlakke steenen aangevuld.

Kroonlijst. Nadat de teerling geheel gesteld was werd begonnen met het herplaatsen van de kroonlijst. Van de hoeken van deze lijst ontbraken van de onderste laag drie hoekantefixen; deze werden echter op het terrein tusschen het aanwezige materiaal aangetroffen en herplaatst. De geheele kroonlijst, een groot ojief vormende, ter hoogte van vijf lagen werd in zijn oorspronkelijken vorm hersteld, met uitzondering van de tusschenliggende antefixen en de bovengedeelten van de vensterbekroningen, welke allen in het schuine vlak van de kroonlijst vallen en hierin uitgespaard werden. De onderste laag van deze tusschenliggende antefixen werd, evenals die van de vensterbekroningen, waar niet meer voorhanden, van vlakke steenen aangemaakt.

B a s i s d a k g e l e d i n g. Voorts werd nog begonnen met het stellen van de drie lagen van deze basis en vorderden deze werkzaamheden in dit kwartaal zoover, dat deze lagen aan de Oost-, West- en Noordzijde met de spuiers gesteld waren. Van de vier sierstukken op de hoeken werden er nog twee zwaar beschadigd tusschen het aanwezige materiaal aangetroffen, zoodat er nu drie gesteld zijn; de vierde voor de Zuid-Oosthoek bestemd is niet meer aanwezig.

Op de gebruikelijke wijze werden alle gestelde steenlagen volgegoten met cementspecie en waar noodig voor versterking de steenen met ankers aan elkaar gekoppeld.

G e w e l v e n e n c e l l a ' s. Daar het intusschen noodzakelijk gebleken was ook de gewelven en de wanden van de cella's te herstellen, werd voorloopig de verdere opbouw gestaakt en begonnen met het geheel uitbreken van de drie gewelven en verder nog voor een groot gedeelte de zes uit- en inspringende lagen onder deze gewelven. Daarna werd de Zuidelijke wand en ook gedeeltelijk die aan de Oostzijde van de Zuidcella, die aanmerkelijk ontzet waren, afgebroken tot beneden de inkepingen voor de balklaag en verder tandsgewijze tot en met de nis- en vensterbekroning in de benedencella. Vervolgens werd begonnen met het opnieuw stellen van de uit- en inspringende lagen en de gewelven in de Noordelijke en middencella, en in de Zuidcella met het herstellen van de binnenwanden. Deze werkzaamheden vorderden in dit kwartaal zoover, dat van de Noord- en middencella wederom vier lagen van het gewelf gesteld waren en van de Zuidcella de uit- en inspringende banden onder het gewelf. Voorts werden nog in de middencella de muren van den ingang, waar reeds vroeger een aantal steenen uitgebroken waren, hersteld, evenzoo de nissen en vensters in den cella, zoowel boven als beneden. In de Zuidcella (beneden) waren van de nis en de vensteropening ook een aantal steenen uitgebroken; ook deze werden door nieuw aangemaakte vervangen. In de bovencella werden ook de dagkanten van de vensters vernieuwd. In de Noordcella (boven) werden eveneens de vensters en de nis hersteld. Alle muren werden nagegaan en de verbrijzelde steenen uitgehakt en door nieuwe vervangen. Ook hier werden wederom alle gestelde lagen volgegoten met cementspecie en waar gewenscht met de noodige ankers versterkt.

Tijdens de werkzaamheden aan de Zuidelijke buitenmuur, bleek bij het schoonmaken van de steenen van de mannenfiguur No. 4 (bovenste reeks), deze bij den oksel van den linkerarm een gaatje te hebben, diam. $2^1/_2$ c.m. en diep 6 c.m. Dit gaatje was afgesloten met een balletje lood en achter het lood gevuld met een grijs poeder. Een en ander werd afgedragen aan den wd. Bouwkundig Inspecteur.

Oudheidkundige Vereeniging Majapahit.

Het volgende is ontleend aan de verslagen van de door de Vereeniging verrichten arbeid op oudheidkundig gebied over het eerste en tweede halfjaar 1929, resp. van de hand van Ir. H. Maclaine Pont en Ir. B. Nobile de Vistarini.

Eerste halfjaar 1929.

Het Verkenningswerk.

In verslagperiode werd een studie aangevangen omtrent enkele Majapahitsche zegelafdrukken, die tot de merkwaardigste vondsten der verzameling behooren. Via Dr. F. D. K. Bosch' artikel over Oud-Javaansche Amuletringen in Djawa 1927 en dat van Dr. Pigeaud over Alexander, Sakèndèr en Sénopati in hetzelfde Djawa-nummer leidde deze studie tot een behandeling van Winter's vertaling der Manik Maja Padalangan in het tijdschrift voor Nederlands-Indië (1843). Welke gevolgen deze studie heeft gehad voor het verkenningswerk, zoowel wat het toekomstbeeld voor dit werk der vereeniging, waarover als het ware een sluier werd opgelicht, als wat de intensiveering van dit onderzoek betreft, moge reeds uit het Eerste Deel van dit verslag [1]) gebleken zijn.

Globale verkenningen werden gehouden in Toeban, de Soerabajasche Noordkustdistricten, Babad, Ngimbang, Kabooh, Lamongan, Kemlagi, Kedamejan, Goemoelan, Drioredjo, Bangsri en den geheelen omtrek van het Beneden-Brantasbekken, benevens het Djombangsche, Soerawana, Tegowangi en Kediri. Eerlang zullen het Blitarsche en het Malangsche aan de beurt moeten komen.

Meer gedetailleerde opnamen volgden in enkele streken, naarmate de bijwerking van de kaarten der Residentie Soerabaja (1 : 100000) met alle renteblokname vorderde. Dit werk, waarmede R. M. Soedjarwo op de verschillende landrentekantoren geregeld werd belast had reeds zoodanigen voortgang, dat eerlang de geheele Residentie Soerabaja afgewerkt zal zijn.

Ook in Midden-Java en op enkele plaatsen in West-Java werden aanknoopingspunten gevonden voor de opstelling van een werkprogram van even stelselmatigen opzet als voor Oost-Java met zooveel vrucht kon worden doorgevoerd.

Bij de ongehoorde uitbreiding van het arbeidsveld zou — gelet op het reeds overbelaste personeel der Vereeniging — van dezen verkenningsarbeid ternauwernood eenige merkbare voortgang kunnen worden verwacht, indien niet gebleken was, dat bijna overal, waar het onderzoek der Vereeniging zich uitstrekte, op warme belangstelling van particuliere zijde gerekend kon worden.

Belangrijke inlichtingen werden ontvangen van den Ngimbangschen Opperhoutvester Louwerse betreffende de restanten van een aantal nederzettingen in en rondom het Ngimbangsche Wotan en elders in zijn Boschdistrict verspreid. Ten deele komen deze vindplaatsen overeen met de reeds vroeger bekende vondstencentra. Maar ook daarbuiten werd veel gevonden. Onder deze vondsten komen er meerdere voor van restanten of laatste afteekeningen van in de mergel- of kalkrotsen uitgehouwen rotsverblijven.

---

[1]) Dit deel draagt een voorloopig karakter en is hier niet afgedrukt. De in het hier volgende verslag voorkomende meeningen en suggesties blijven zooals vanzelf spreekt geheel voor rekening van den schrijver. B.

In drie verschillende centra werden reeds terracottafragmenten gevonden van andere kleisoort en makelij dan de Majapahitsche. Bij Wotan werden van woningmodellen (open altaartjes? of versierde daktopstukken?) enkele fragmenten gevonden; bij Batoe poppetjes. Bij Madjenon fragmenten van bekleedingsarchitectuur en van dwerg-tjandi's. Onder de laatste trok de aandacht een tjandi-topstuk in Oost-Javaanschen stijl, waarbovenop een Naga gekronkeld ligt. (N. B.: de onderwereldslang).

Bij Madjenon werd een geïsoleerd steenblok aangetroffen, dat in reuk van heiligheid staat, en vermoedelijk de plaats van den hoofdas markeert van een daar nog niet geheel onherkenbaren aanleg. De vergevorderde staat van verweering van dezen steen maakt een conjectuur omtrent den oorspronkelijken vorm gevaarlijk. Men zou er echter kunnen denken aan een kleine stoepa van archaïschen vorm: aan een halven bol op een platten cylinder, die rondom ietwat buiten het grondvlak van den halven bol uitsteekt.

Dr. Eggenberger, over wiens belangrijke medewerking in het eerste deel van dit verslag reeds het een en ander werd medegedeeld, die door zijn werk in vele afgelegen streken van Java bij uitstek in de gelegenheid is om belangrijke vindplaatsen te signaleeren, verklaarde zich bereid om inlichtingen te blijven verstrekken.

Daarnaast staan enkele administrateurs en vele geëmployeerden in de Suikerindustrie, die levendige belangstelling in het werk der Vereeniging betoonden en zoowel door inlichtingen als door kaarten en persoonlijk onderzoek het werk der Vereeniging vergemakkelijkten. Onder hen dient in de eerste plaats genoemd de heer Spanjaard van de Sf. Ngelom, wiens medewerking vooral van belang was bij het verkenningswerk ter localiseering der topografische gegevens, vervat op den „steen van Blota", en aan wien mede de signaleering van enkele terracottavindplaatsen te danken is.

Eindelijk dienen hier te worden vermeld de mededeelingen van den Opperhoutvester Altona, die van zooveel belang waren voor het juiste inzicht in de positie van Majapahit te midden van een het over het geheele land gaande netwerk van oude grenzen en barrièrestellingen. Zijn inzicht gaat voor een groot deel parallel aan dat, hetwelk door het Majapahitonderzoek verkregen werd.

Niet minder belangrijk dan deze van Europeesche zijde ondervonden medewerking en steun, waren de inlichtingen, die vooral van de zijde der Inlandsche Ambtenaren, zoowel bij het Binnenlandsch Bestuur als bij het Boschwezen verkregen. Deze inlichtingen waren tot nu toe van geheel anderen aard: betroffen locale verhalen en tradities, die reeds enkele keeren in volkomen overeenstemming bleken met de resultaten van het verkenningswerk niet alleen, maar tevens een aanvulling vormden van het inzicht in de beteekenis der restanten en beslissend waren voor de identificatie van in enkele oorkonden en in de Manik Maja vervatte gegevens.

Bij locale bevolking in plaatsen, die administratief sinds lang niet meer met elkander uitstaande hebben, bleek bijna overal, waar een oude relatie kon worden aangetoond, nog een gevoel van saamhoorigheid te bestaan. Zoo wist de bevolking

van Kedamejan mede te deelen, dat het feitelijk bij Troeng en daardoor bij Sidhoardjo behoorde, Kedamejan en Troeng waren diagonaalstichtingen van Koeripan. Sterk is ook het gevoel van saamhoorigheid in het voorgebied der Pinggir Raksa, waar men nog geregeld uit het Kertosonosche komt offeren bij de Poenden Pontjo Kanoko, bij Wotan in het Ngimbangsche, en waar men nog van aaneengeschakelde reeksen bentengs te vertellen weet, die van uit het Ngimbangsche doorliepen tot aan Toenggorono bij Djombang en verder. Het zijn slechts enkele staaltjes van een schier overal nog levendige volkstraditie, waaraan dikwerf waardevolle gegevens konden worden ontleend, waarvan de juistheid in enkele gevallen reeds aan de hand van in soms zeer oude oorkonden vervatte gegevens kon worden geverifieerd. Bij de naspeuring juist van dergelijke gegevens is de medewerking der Inlandsche ambtenaren onontbeerlijk. Het is de te behandelen stof, die deze medewerking onontbeerlijk doet zijn. Alleen personen, die locaal volmaakt op de hoogte of ingeburgerd zijn, kunnen haar verleenen. En het gaat om belangrijke aangelegenheden.

De Manik-Maja geeft voor de Oud-Javaansche rijken een regelmatige ordening te zien, die in beginsel dezelfde is, als die welke voor Madjapahit, Medang, Koeripan en enkele andere hoofsteden in het klein kon worden vastgesteld. Zoo hebben een regelmatig vierkant gevormd: Medang in het N. O.; Toemapel, in het Z. O.; Kediri, in het Z-W.; en Wotan Mas in het N.-W. Vermoedelijk zijn al deze staatjes dubbelstaatjes geweest, zooals wij van Medang-Lakar onderkenden; terwijl na Erlangga in een groepeering West-Oost laatstgenoemd paar: Kediri, vermoedelijk als jongere heerscherslinie gestaan heeft tegen over Djanggala, dat eerstgenoemd paar omvatte. Majapahit werd twee en een halve eeuw later gesticht; op de grens, in het centrum tusschen de vier; is vermoedelijk reeds door Erlangga als centrale staat bedoeld. En het is zeer de vraag, of bepaalde onderdeelen van den aanleg van Majapahit, die allerminst den laat-Oost-Javaanschen stijl vertoonen, zooals de Tjandi Brahoe, niet reeds uit Erlangga's tijd zijn. De Pasetran Lemah Toelis, eens de kluizenarij van Bharadah, is dat zeker. Lemah Toelis neemt een zeer markante plaats in op den dwarsas dezer stad, de Tjandi Brahoe vormt het centrum van een der vier reusachtige heiligdomcomplexen, die regelmatig op de diagonalen rondom de Poera Majapahit waren gegroepeerd.

Omdat elk der staatjes telkens weer een dubbelcentrum vormde, Medang, in Koeripan-tijd niet een diagonaalstaat, maar het Noordelijk vasalstaatje vertegenwoordigde, omdat ook enkele keeren de assenstelsels van den aanleg der rijken een kleinigheid van richting werden gewijzigd, zooals o. m. onder Erlangga door Pu Bharadah, daar is een zorgvuldige naspeuring van de door de verschillende rijkscentra in den bodem nagelaten trekken allerminst een eenvoudig werk. Het is duidelijk, hoe bij een onderzoek naar deze verhoudingen de signaleering van oudheidresten en locale tradities van belang wordt.

Een groote verrassing vormde de ontdekking, dat de verschillende draaiingen en verschuivingen van het groepeeringsschema van den Oost-Javaanschen Negenstaat een merkwaardig volledige verklaring schijnen te geven van de verspreiding der

centra, waar belangrijke oudheidkundige vondsten gedaan werden. Enkele omstandigheden geven te denken. In het Majapahitsche vormen geconstateerde afwijkingen in de aanlegrichting van oude fundeeringen positieve gegevens van een aanleg uit een anderen tijd. Tegowangi en Soerawana liggen beide in Majapahit-richting, en liggen in dezelfde richting ten opzichte van elkaar, een richting, die afwijkt van die der restanten eener belangrijke nederzetting, die nabij de desa Keling in het areaal der Sf. Kentjong gevonden werden en die ouder schijnt te zijn.

Merkwaardig is, dat de Oost-Javaansche richtingen en schemata ook in Midden-Java beteekenis schijnen te hebben. Het rijk Koeripan verdringt het Midden-Javaansche rijk. Is het toevallig, dat van de Prambanan-tempels, die zuiver op de windstreken zijn gelocaliseerd, de eerste en tweede ommuring eveneens die richting volgen, maar dat de derde ommuring zuiver in Koeripan-richting is aangelegd?

Oogenschijnlijk vormt de vaststelling van de aanlegrichting der muur- en aanlegwerken op Java een middel om de verschillende perioden van elkander te onderscheiden. Daarbij moet al dadelijk worden opgemerkt, dat hier alleen van een eerste, ruwe taxeering sprake kan zijn, die lang niet altijd opgaat. In de eerste plaats schijnen sommige stichtingen in verband met natuurrampen of met de vereering van bergen of andere heilige plaatsen ontstaan te zijn. Zoo is de Tjandi Rimbi zuiver op het Kloed-*meer* gericht. In de tweede plaats heeft men ook in den ouden tijd bij minder belangrijke werken dikwerf slordig gewerkt. En in de derde plaats werden bij militaire werken zooveel mogelijk natuurlijke terreinplooïngen gevolgd, waarbij men echter wel telkens in belangrijke punten op de goede richting schijnt teruggekomen te zijn. Met dit voorbehoud, en dus zeer omzichtig toegepast, komt men door dit middel tot ongemeen belangrijke resultaten.

Op het emplacement van Palembang werden buiten de trekken van de moderne, Europeesche, de Sultans- en de Majapahitsch-Chineesche stad de restanten aangetroffen van niet minder dan drie ongemeen belangrijke aanlegstelsels, die over een groote uitgestrektheid voortgezet, gedeeltelijk dwars door elkaar heen loopen. Zij werden op beide oevers der Moesi-rivier teruggevonden. Vermoedelijk ging aan de Majapahit-Chineesche stad een aanleg vooraf, die vele baksteenrestanten naliet waarvan sommige met bewerking in een stijl, die met de Oost-Javaansche gemeen heeft, en waarvan het centrum schijnt te worden gevormd door de z.g. Tjandi Angsaka. Wellicht ging daaraan vooraf een aanleg, waarvan de trekken het duidelijkst in den Boekit Loehoer en den Goenoeng Miroe terug te vinden zijn. Men vindt er sporadisch oude baksteenresten in reusachtig formaat, waarbij ongezuiverde klei als materiaal voor de steen schijnt te zijn gebezigd, en verder aarden wallen en grachten. In een kleiput bij een pannenbakkerij kon duidelijk de afteekening van grachten en wallen worden nagegaan, en werd in één der wallen de afteekening aangetroffen van de plaats, waar eens een palisadeering ingeplant was geweest. De aanlegrichting komt overeen met die der pinggir raksa op Java.

Nog ouder schijnt te zijn een zeer belangrijke aanleg, waarvan het centrum in de rawa Poetih Koekoe schijnt te liggen, en waartoe vermoedelijk de belangrijke beeldfragmenten behooren, die ten Noorden en Noord-Westen van de Boekit Segoentang teruggevonden werden.

Hier schijnt de toepassing van het middel op onmiskenbare wijze te duiden op drie steden, die — vermoedelijk de een na verwoesting der andere — achtereenvolgens op dezelfde strategisch zoo belangrijke plaats werden gesticht.

Op Java toegepast doet de richtingen-theorie in de eerste plaats een middel aan de hand, om de Manik Maja in zijn relaas van Sumatraansche invasie over geheel Java op den voet te volgen. Op verrassende wijze worden daarbij zelfs de secundaire episoden van het verhaal als concrete berichten duidelijk. In bijlage I wordt daaromtrent reeds het een en ander medegedeeld; iets verder uitgewerkt zal de stof in een eerlang door de Majapahitvereeniging te verspreiden brochure worden behandeld, terwijl de als bijlage V bij dit verslag gevoegde kaart in nog veel beknopter vorm, wellicht nog completer den stand van het door het onderzoek der Majapahitvereeniging verkregen inzicht weergeeft. De overwegingen, die tot de samenstelling dezer kaart hebben aanleiding gegeven, worden in extenso behandeld in meergemeld artikel over Majapahitsche zegelmerken.

Gaf de toepassing dezer beschouwingswijze voor Oost-Java een plausibele verklaring voor de verspreiding der oudheidkundige vondsten, voor Midden-Java schijnt zij zelfs de verklaring te geven voor het voorkomen en de verspreiding. dikwerf zelfs naast elkander van de Boeddhistische heiligdommen, de zuiver Çiwaïetische, de Ciwaïetische, waar Boeddhistische geloofsbelijdenissen gevonden werden, en de z.g. polynesische.

Deze kaart, alsook genoemde artikelen, moeten als een zeer voorloopig aperçu beschouwd worden. Een der voornaamste hulpmiddelen toch bij de vaststelling der richtlijnen vormde de Oudheidkundige Kaart van Verbeek, die bedoelt de desa's te vermelden waar oudheden gevonden werden, en ook het soort der daar gevonden oudheden, echter niet om de plaats der oudheden op exacte wijze weer te geven. Aangezien echter de door verschillende groepen gevolgde richtlijnen met een enkele uitzondering zoozeer van elkander verschillen, dat zij duidelijk uiteen te houden zijn, vooral, indien zij over grooten afstand vervolgd kunnen worden, in welk geval zelfs de onregelmatigheden in de uitvoering van minder beteekenis worden, daar zijn onnauwkeurigheden voorloopig van minder belang tegenover het groote verrassend heldere beeld, dat de Manik Maja ons opent, en waarin zelfs de oudste oorkonden, zooals die van Djamboe, belicht worden. En dat men in den ouden tijd de bedoeling had, om bepaalde richtlijnen over enorme afstanden door te voeren, blijkt uit de grensbepalingen van Pu Bharadah, waarbij Java verdeeld werd, zoowel van Noord naar Zuid, als van Oost naar West tot aan zee, in tweeën (telkens).

Een voornaam punt is, dat overal, waar topografische gegevens uit de Manik Maja te localiseeren waren, ook merkwaardige trekken in den volkswoningbouw te vinden zijn of tot voor kort te vinden waren, die nu wel tot een Sumatraanschen

invloed, of tot een Sumatraansche invasie kunnen worden herleid. Bij het naspeuren dezer aanduidingen mag niets worden verwaarloosd, dat slechts als concreet gegeven kan worden beschouwd. In de eerste plaats zullen andere Oud-Javaansche verhalen, waarvan enkele aan de Manik Maja parallel schijnen te loopen, op dezelfde wijze moeten worden onderzocht. In de tweede plaats dienen overal locale onderzoekingen plaats te hebben, tradities, volksverhalen en gebruiken te worden opgeteekend, ethnologische gegevens moeten worden verzameld. En parallel daaraan zullen kaarten moeten worden bijgewerkt met alle landrentebloknamen en met de juiste plaatsen van alle poenden's, heilige boomen (grensteekens), ruïnes en puinstrooken en alle verdere overblijfselen van duidelijk herkenbaar menschenwerk.

Het is ondenkbaar, dat een dergelijk program zal kunnen worden gerealiseerd, zelfs door een veel uitgebreider organisatie, dan de Majapahitvereeniging voorloopig zal kunnen omvatten, indien niet op den duur een soort uitgebreide inlichtingendienst onder de belangstellenden in schier elke der betrokken streken kan worden georganiseerd, die voor elk dier streken het aantrekkelijke zal hebben van tot historische fundeering der locale overleveringen te kunnen komen.

Aangezien nu de opgedane ervaring de verwachting rechtvaardigt, dat op den duur nog vele anderen dan zij, die reeds op zoo belangrijke wijze hun medewerking verleenden, aan dit opsporingswerk zullen willen medewerken, en toezeggingen daartoe reeds van meerdere personen ontvangen werden, daar wordt het wenschelijk, om in deze berichtgeving zooveel mogelijk eenheid te brengen, ook al, om dubbel werk en werk voor niets te voorkomen.

Dies werd overwogen, op welke wijze een dergelijk vooronderzoek door belangstellenden, wier dagelijksch werk in geheel andere richting leidt, toch zoo volledig mogelijk zou kunnen worden verricht, en daarenboven op zoo eenvoudig mogelijke wijze zou kunnen worden vastgelegd. Het eenvoudigste leek om een lijst te geven van teekens, die als handleiding bij het onderzoek zou kunnen worden gebruikt, zoowel als bij de vastlegging van het gevondene. Door een dergelijke lijst toch wordt vanzelf de aandacht der belangstellenden gevestigd op de serie verschijnselen, waarvan de signaleering gewenscht voorkomt, terwijl dan de vastlegging op eenvoudige en uniforme wijze, door inschrijving in kaarten komt plaats te hebben.

Zooveel mogelijk werden voor deze teekens die van de oudheidkundige kaart overgenomen. Op sommige punten moest hiervan echter worden afgeweken, om de serie in logische opeenvolging te krijgen en de gecombineerde teekens overzichtelijk te kunnen houden.

Bij de verkenningen, die tot nu toe plaats hadden, werden bijna overal verschijnselen opgemerkt, die van belang schijnen te zijn voor de bestudeering van de megalithische periode op Java. In zijn werk: Megalithic Culture in the Malayan Archipelago verzoekt Perry in onzen Archipel gegevens te verzamelen volgens een lijstje van desiderata, die hij voor verschillende eilanden en gebieden, naar de hem ten dienste staande gegevens, reeds uitwerkte en opnam in een lijst, achter in zijn werk.

Deze verschijnselen voor Java op te nemen in een lijst van den aard van dien, welk hij voor verschillende eilanden samenstelde, om de verspreiding der megalithische cultuur aan te geven, is onbegonnen werk, omdat het reeds bleek, dat het in sommige streken vrijwel desa voor desa zou moeten plaats hebben. Een dergelijke lijst zou niet het minste overzicht geven, en veel te ingewikkeld worden. Voor Java moet men ook in dezen werken met teekens, die op een behoorlijk overzichtelijke kaart kunnen worden ingeteekend.

Derhalve werd ook voor het door hem gegeven stel desiderata een stel teekens bepaald, waarvan de complete samenstelling een overzichtelijke figuur is, waarin de ontstentenis van elk onderdeel onmiddellijk opvalt; een figuur, die gemakkelijk in het geheugen ligt, en die zoo in haar samengestelden vorm als in elk harer onderdeelen volkomen van het zooeven genoemde stel teekens verschilt.

Beide series van teekens blijven op kleinen schaal voldoende duidelijk, om op de topografische kaarten 1 : 100000 desa'sgewijs, op die op schaal 1 : 25000 gehuchtsgewijs, en op kaarten van kleiner schaal districtsgewijs te worden aangebracht. Zoodra met deze teekens ook in samenwerking met anderen eenige ervaring is opgedaan, zullen de lijsten worden vermenigvuldigd, om in ruimer kring te kunnen worden verspreid.

De bedoeling is daarbij de leggerkaarten, waarin de gecontroleerde gegevens worden ingeschreven, op transparant papier bij te houden, die over de topografische kaarten gelegd, en aldus gelezen kunnen worden. Daarvan kunnen lichtdrukken, eveneens op transparant papier, als werkkaarten op dezelfde wijze worden gebruikt.

De verkenningsgraafwerken.

De in het vorig verslag genoemde verkenningsgraafwerken werden voortgezet. De puinhoop der Menakdjingga-ruïne bleek drie lagen fundeeringen boven elkander te bevatten, waarvan de bovenste minder regelmatig werk vertoonen, dan de diepste, en een afwijkende richting vertoonen.

Van het onderste werk, dat verreweg het belangrijkste is, konden de afmetingen van de kern nauwkeurig worden vastgesteld. Het bestaat uit een vierkant blok metselwerk, met een voorsprong aan de Westzijde, dat tot ver beneden den grondwaterstand is doorgezet, zoodat nog niet kon worden vastgesteld, op welke diepte het gebouw was aangelegd.

Het is mogelijk, 1e: dat dit blok omgeven was door terrasmuren, die trapsgewijs oploopende terrassen daarrondom afscheidden. Wordt dit door de verdere graafwerken bevestigd, dan dient dit blok in zijn geheel als fundeering, of liever als onderbouw te worden beschouwd van een gebouw, dat dan uit het hoogste terras oprees.

Het is mogelijk, dat deze onderbouw meerdere compartimenten bevatte: het is echter bijna tot aan den grondwaterstand van binnen uitgebroken,

zoodat een en ander nog niet met zekerheid kon worden geconstateerd. Wellicht zou een algeheele ontgraving op dit punt volkomen uitsluitsel kunnen geven.

De in het Arthaçāstra voor den kratonbouw gegeven voorschriften, die in zoo menig opzicht op Java werden gevolgd, bepalen, dat het op deze plaats centraal in het Koningsverblijf gelegen gebouw een schatkamer moet zijn. Hiermede is het gevondene niet in strijd. Het was dan tevens een bijzetplaats van vorstelijke asch op de plaats, waar de heilige rijksinsigniën bewaard kunnen zijn, en was — naar Wardenaar reeds mededeelt — door een buiten om het (de) terras(sen) omloopende gracht omringd.

Zooals bekend zijn een groot deel der Majapahitzerken met verhalende reliëfs, die in de Musea te Weltevreden en te Modjokerto zijn opgesteld, van dit gebouw afkomstig. Meerdere exemplaren van dergelijk werk werden bij de ontgraving der proefsleuven gevonden. Geen dezer zerken lag nog op haar oorspronkelijke plaats.

De puinhoop rondom het gebouw bevat naar verhouding weinig baksteenpuin. Het weinigje panslag, dat aan den Noord-Westhoek gevonden werd, is vermoedelijk van een halletje uit later tijd, dat aan die zijde stond, afkomstig. Reeds vroeger werd de laag zachtgele steenscherven vermeld, die bijna het geheele emplacement overdekt, en die wel van eene exploitatie van den bovenbouw en hare verwerking tot slijp- en andere steen afkomstig zal zijn. De meening, dat hier boven een of meer door een ringgracht omringde terrassen een gebouw gestaan heeft, waarvan de sokkel uit fraai bewerkte grauwe natuursteenzerken, de opgaande muurwerken uit lichtgelen steen (tras) bestaan hebben, eveneens uiterst fijn bebeeldhouwd, en dat met doeqarèn afgedekt kan zijn geweest, werd door het onderzoek niet gewijzigd.

In de tweede plaats werden proefsleuven gegraven in de desa's Kemasan en Nglingoek en wel op die plaatsen, waar de meeste, in het vorig verslag reeds genoemde, glazen voorwerpen en glasscumdruppels gevonden werden. De proefsleuven werden vooraf in twee series gegraven. De eene reeks leverde een doorsnede over twee door een voormaligen weg met leiding gescheiden gedeelten van een der voorspringende hoeken der tweede verdedigingslinie. De tweede reeks staat dwars daarop en kruist den singel, die ter plaatse de tweede en derde verdedigingslinies van elkander scheidt.

Laatstgenoemde serie bracht gegevens omtrent de randbebouwing van enkele dicht bebouwde wijken; eerstgenoemde ging bovendien door de grondig verwoeste restanten van een bebouwing, die eens aan zekere industrieën onderdak moet hebben verleend. Van enkele ertssoorten werden enkele specimina uit de proefsleuven opgehaald. Voorts stukjes bergkristal en nog enkele glasscumdruppels. Van belang was de vondst van een aantal fragmenten van kleine, gebakken aarden kroezen, waarvan de buitenzijde geheel overdekt was door hetzelfde glasscum-achtige materiaal, waarvan te voren alleen druppels gevonden werden. Het was sterk blazig en verontreinigd; in enkele gevallen sterk witachtig verweerd. In één geval was de blauwachtige kleur tamelijk helder en duidelijk op de breukkanten van een opgebarsten blaasje te zien. Merkwaardig is, dat de binnenzijde der kroezen geheel

schoon is. Werden de kroezen met een poederachtige substantie gevuld, en daarin het materiaal voor de glasbereiding tot smelten gebracht? Of is het in de kroezen vervaardigd, gezuiverd materiaal schoon uitgebikt?

De publicatie van het aangetroffene, met enkele genomen foto's, wacht op den uitslag van een onderzoek van het materiaal, waartoe Prof. Ir. van Alpen de Veer zich bereid verklaarde, onder waarschuwing, dat dit onderzoek tot de zeer moeilijke behoort, en dus eenigen tijd zou vorderen.

In de proefsleuven waren op enkele punten de fundeeringen van de ringmuren der bouwblokken nog duidelijk over. Elders waren zij weggeëxploiteerd, maar wordt hun plaats vermoed aan puinrestanten. Aangezien de bebouwing tot dicht bij deze muren was voortgezet, de muren zelf dikwerf verdubbeld waren, en ook aan de buitenzijde der ommuringen vermoedelijk uit later tijd dateerende bebouwingsrestanten werden aangetroffen, is die plaats uit één enkelen proefsleuf niet met zekerheid te bepalen. Overal is echter duidelijk de overgang tusschen bouwblok en singel, waar het niveau van aanleg der muurwerken van de latere bebouwingen langs de singelwegen afdaalt. Evenals vroeger op andere plaatsen geconstateerd werd, werd ook hier aan de binnenzijde der muurwerken het restant gevonden van een smal pad, dat dan vermoedelijk voor elk bouwblok als „path of auspiciousness" dienst deed.

Van belang is nog, dat bijna overal twee, soms drie fundeeringslagen boven elkander werden aangetroffen.

Zooals hierboven reeds werd opgemerkt, achtte het wd. Hoofd van den Oudheidkundigen Dienst een ontgraving op grooter schaal gewenscht, om de trekken van den stadsaanleg nauwkeuriger te kunnen bepalen. Indien de middelen daartoe niet ontbreken, zal in de tweede helft van dit jaar worden getracht, om door verkenningsgraafwerken van het hier omschreven karakter de plaatsen te kunnen vaststellen, waar — indien inderdaad in 1930 daartoe de middelen beschikbaar komen — met vrucht de groote graafwerken kunnen worden geëntameerd.

Tweede halfjaar 1929.

Algemeene opmerkingen.

Kort na het begin der verslagperiode is de vereenigingsdeskundige met Europeesch verlof gegaan. De waarnemend-deskundige heeft zooals vooruit afgesproken, de werkzaamheden meer beperkt tot het emplacement van de oude stad en de verzameling der vereeniging, welke werkzaamheden naar gelang der ter beschikking staande geldmiddelen zijn voortgezet en — wat het graafwerk betrof — vooral dienden tot opleiding van personeel voor de in de volgende periode met ruimere middelen aan te pakken ontgravingen.

De Verzameling.

In de verslagperiode is de verzameling van beeldjes, scherven enz. vermeerderd met 985 st. welke werden aangekocht (door de bevolking aangebracht uit het gebied der oude stad) en met 120 stuks, gevonden bij de eigen ontgravingen.

Loods I was bij begin der verslagperiode in reparatie, welke iets meer tijd en kosten gevraagd heeft dan oorspronkelijk was voorzien. De loods kwam gereed en werd uitsluitend ingericht als tentoonstellingsruimte. Hierin zijn de voor den bezoeker interessante stukken der verzameling ondergebracht, met uitzondering van de kostbaarste stukken, die veiligheidshalve in de tentoonstellingskamer van het woonhuis opgesteld blijven. In loods I zijn de tentoonstellingstafels door middel van dun draadgaas afgesloten geworden teneinde aanraken en wegnemen der stukken door bezoekers te voorkomen. De afdeelingen en stukken zullen van opschriften worden voorzien, om bezichtiging mogelijk te maken ook bij afwezigheid van het meer deskundige personeel der vereeniging, hetwelk thans door meer nieuwsgierige dan werkelijk geïnteresseerde bezoekers van zijn werk wordt afgehouden. Loods II is ook met draadgaas afgesloten geworden en wordt ingericht als bewaarplaats voor de minder interessante stukken voor welke voorloopig nog geene passende aanvullingen aanwezig zijn. Loods III is geheel als werkloods ingericht

Met de nummering der nieuw aangebrachte stukken is voortgegaan. Alle stukken zijn volgens motieven enz. gesorteerd geworden zulks teneinde scherven van eenzelfde voorwerp te kunnen vinden. Dit is in vele gevallen gelukt en de verzameling met een 150-tal uit twee of meer passende scherven samengestelde stukken verrijkt.

Het feit, dat ook uit aangebrachte scherven belangrijke reconstructies mogelijk bleken te zijn, maakt het noodig ook kleine, schijnbaar onbelangrijke, scherven aan te koopen en goed gesorteerd te bewaren.

De Ontgravingen.

Met de zeer beperkte middelen, die ter beschikking stonden, zijn een groot aantal sleuven op Koeboer tiga gegraven en is getracht den warboel van muurwerken, uit verschillende bouwtijdperken stammend, te ontraadselen.

In het algemeen is dit niet mogelijk geweest; toch zijn in een der muren de restanten van een poortje gevonden bestaande uit den drempel (drie rechtkantig bewerkte stukken natuursteen) en de basementen van de twee kolommen, terwijl binnen een afstand van 3 à 4 M. eene hoeveelheid scherven aangetroffen is afkomstig van pannen, die de dakbedekking van het poortje hebben kunnen uitmaken. Het is waarschijnlijk, dat dit poortje toegang gaf tot een ommuurden woonhof, zooals men die op verschillende reliëfs vindt afgebeeld. Het mocht evenwel helaas niet gelukken de ommuringen te volgen. De zeer ondiepe ligging der muurwerken, die duidelijk sporen van herhaalde steenexploitatie vertoonen, en latere op dezelfde plaats opgerichte bouwwerken, waarvoor oude en nieuwere steen is gebruikt, maken het volgen van de naar verhouding dunne erfmuren op deze plaats onmogelijk.

Heeft dus deze ontgraving (afgezien van interessante kreweng-vondsten) een gering resultaat gehad, zij was toch van groot voordeel voor de opleiding van opmetingspersoneel, al is ook in dit opzicht nog niet het gestelde doel bereikt.

Een beter resultaat had het volgen (door middel van dwarssleuven) van een muur, die door steenexploitatie der bevolking is ontdekt. Op deze plaats geeft het

door den deskundige opgestelde stadsplan een ommuring aan, liggende in den Noord-Westelijken hoek van den derden stadsmuur. De inteekening is met stippellijnen gemaakt alleen uit overwegingen van symmetrie bij den stadsaanleg zonder dat op de plaats zelve vóór de ontgraving sporen te zien waren. De muur kan gevolgd worden over de twee smalle en de eene breede zijde van een rechthoek van 140 M. lengte en 110 M. breedte. De dikte van den muur is aan den Oostelijken (korten) kant 1 M., om na een versterkten rechthoek omgeloopen te hebben (Zuidkant) geleidelijk dunner te worden en tot aan den Westkant tot 50 cM. te versmallen. Ondanks dezen merkwaardigen vorm moet deze muur toch zeker als één geheel aangemerkt worden, terwijl het vinden ervan op de zuiver uit de hypothese afgeleide plaats zeker als een nieuw bewijs voor het opgestelde stadsplan aangenomen mag worden.

In de buurt van dezen muur is ook naar den daar ingeteekenden stadsmuur gezocht en konden zware muurrestanten opengelegd worden. Het was tot dusverre nog niet mogelijk deze te volgen en de hoeken te vinden, daar dit werk tot kort voor het opmaken van dit verslag dateert en nog niet voltooid is.

Net voor de voltooiïng van dit verslag is met goed succes de al door den vereenigingsdeskundige over langere afstanden gevolgde stadsmuur bij Panggoeng verder gevolgd kunnen worden.

Naast de loopende ontgravingen heeft een opname plaats gehad van het als „monnikenverblijf" aangeduide bouwwerk. Hiervan zijn ook alle afgebroken stukken weer op hun plaats gezet en het geheel ompaggerd teneinde verdere beschadiging te voorkomen.

De al bij het vorige verslag behoorende reeks teekeningen is uitgebreid met teekeningen van potten (vazen) en terracotta-zuiltjes.

De voor verdere ontgravingen ter beschikking gestelde middelen zullen in de eerste plaats gebruikt worden voor het vastleggen van zooveel mogelijk punten van de stadsmuren, zonder evenwel bij dit zoeken ontdekte interessante plekken voorbij te gaan en voor zooverre het ter beschikking staande personeel voor detail-onderzoek toereikend is.

Met het reconstrueeren van voorwerpen uit gevonden en aangebrachte scherven zal worden voortgegaan; evenzoo zal de nummering en sorteering der scherven op den ouden voet voortgezet zal worden.

§ 6. *Epigraphie en Iconographie.*

Dat er in de Musea te Londen, Parijs en Berlijn welke ik tijdens mijn verlof bezocht, nog belangrijke Hindoe-Javaansche oudheden te ontdekken zouden zijn, was na de in 1923 door Dr. Stutterheim ondernomen reis ter bestudeering van de Oud-Javaansche plastiek in buitenlandsche musea, niet te verwachten. In aansluiting op wat door hem hierover in de Bijdr. Kon. Inst. 1924 is opgemerkt, mag hier wel nogmaals de aandacht gevestigd worden op den Harihara-Ardhanārī in het Berlijnsche Museum für Völkerkunde (cat. No. 1066), naast den bekenden

Mañjuçrī — waarvan door Rouffaer de voor onze nationale trots weinig vleiende geschiedenis is verhaald — zeker het fraaiste en belangrijkste stuk van de collectie. Het iconographische unicum — dat mirabile dictu nog nooit is gefotografeerd en evenmin het onderwerp van een speciale studie heeft uitgemaakt — is vierarmig; de natuurlijke linkerhand steunt op de knots, de rechter is afgebroken; de bovennatuurlijke handen houden rechts de çankha en links de akṣamālā voorzien van een linggavormig sluitstuk. De rechterborst is mannelijk, de linker vrouwelijk. Stutterheim die de attributen niet vermeldt noemt de godheid een Ardhanārī en tevens een Harihara in één beeld vereenigd. Deze typeering dunkt ons juist, al ontheft zij ons niet van de beantwoording van de vraag, welke speciale mūrti van den oppergod hier is voorgesteld en welken naam die heeft gedragen. De gepubliceerde iconographische teksten geven hierover voorzoover bekend geen uitsluitsel. Als kunstuiting is het beeld niet minder belangrijk dan als studieobject. Met de fraaiste voortbrengselen der vroeg-Majapahitsche school, den Krtarājasa van Simping en de Pārwatī van Ngrimbi, staat het op één lijn, ja in sommige opzichten overtreft het die nog. Om deze bewering waar te maken zouden afbeeldingen moeten worden overgelegd, welke echter zooals opgemerkt is, ontbreken. Hopen wij, dat de conservator, Dr. Stönner, spoedig aan ons verzoek wil voldoen om het machtig fraaie en interessante stuk te laten fotografeeren.

In het Städtisches Museum für Völkerkunde te Frankfort a. d. M., dat in 1923 niet door Stutterheim werd bezocht, werd een tiental beschreven bronzen platen aangetroffen, waarvan het meerendeel uit een recente schenking werd verkregen, hetgeen verklaart, dat slechts één oorkonde ervan, (de door Krom op p. 326 zijner Hindoe-Javaansche Geschiedenis vermelde) bekend is. In afwachting van de groot-formaat foto's die ons zijn toegezegd, kunnen we alvast meedeelen, dat drie, blijkens de afmetingen en het schrift bijeenbehoorende platen, tot een in 637 çaka door een paduka çrī mahādewī uitgevaardigde oorkonde behooren, waarvan de authenticitiet nog nader onderzocht dient te worden. Verder is er een plaat met vier regels Midden-Javaansch schrift aan beide zijden, de grenzen van een vrijgebied aangevend; een plaat met acht regels schrift van het Singasari-type, vermeldende den bhaṭāra Jayawiṣṇuwarddhana en een bhaṭāra ri Narasinghanagara; vier bijeenbehoorende platen, waarvan drie met acht regels, gedeeltelijk zeer onduidelijk, schrift aan beide zijden en een met vijf regels schrift, eveneens van het Singasari-type en eindelijk nog een plaat met vijf regels zeer onduidelijk schrift. Hetzelfde museum is nog in het bezit van een rijke verzameling gouden ringen van Hindoe-Javaansch maaksel. Deze collectie is niet geëxposeerd daar zij in de crisisjaren en daarna eene te groote aantrekkingskracht op het niet alleen kijk-, maar ook grijpgrage publiek bleek uit te oefenen.

Het verslag van het aan o. g. van Regeeringswege opgedragen onderzoek van de Gaṇḍawyūha-hss. in de Bibliothèque Nationale te Parijs vindt men hierachter als Bijlage G opgenomen.

Een belangrijke aanwinst van de bronscollectie bestaande uit een miniatuurketeltrom, de kleinste die er ooit op Java gevonden is, dankt het Museum aan den heer H. J. van Zijll de Jong te Bandoeng. De omstandigheden waaronder de vondst plaats had zijn zoo teekenend voor Javaansche toestanden, dat wij ze met eenige uitvoerigheid vermelden, hierbij dankbaar gebruik makend van de door gen. heer verstrekte bijzonderheden. Ongeveer zestien jaar geleden, toen de hr. Z. de J. administrateur was van een thee-onderneming in het Tjibadaksche, was aan die onderneming ook verbonden een kalkbranderij, waarvoor de kalksteen werd gewonnen door het laten springen van kalkrotsen op de grens van den thee-aanplant. Bij een der explosies kwam, na verwijdering van de gesprongen steenen een donker uitziend voorwerp te voorschijn, oogenschijnlijk een aarden pot met klei gevuld en daarmee omgeven, liggende in een spleet tusschen de kalkrotsen. De urn — want daarvoor werd het voorwerp gehouden — kwam in handen van een kennis van den hr. Z. de J. en verdween daarop plotseling. Bij navraag bleek, dat de eigenaar het voorwerp uit vrees dat het de bewoners van het huis ongeluk zou aanbrengen door een vertrouwden bediende had laten begraven. De zaak raakte in het vergeetboek tot de in de dagbladen vermelde vondsten te Palembang ze weer in de herinnering van den heer de Jong terugbrachten. De O. D. werd gewaarschuwd en daarna op verzoek van het wd. Hoofd door den heer de Jong een onderzoek te Tjibadak ingesteld. Het voorwerp bleek niet meer in den grond te zitten, doch na het vertrek van den bediende die het er begraven had, door een andere boedjang weer opgegraven en verkocht te zijn. Na eindelooze ondervragingen en onderhandelingen kon door den heer de Jong de tegenwoordige eigenaar worden opgespoord en de „urn" voor het Museum worden aangekocht. Hier bleek, dat men niet met een urn maar met een keteltrom te maken had, die behalve door de minuscule afmetingen nog door den vorm en ornamenteering sterk van de bekende trommen afwijkt. Merkwaardigerwijs werd juist tezelfder tijd de museum-collectie nog met een andere miniatuur-keteltrom verrijkt, deel uitmakend van de ethnographica die de heer H. Sjoers tijdens zijn verblijf op Flores voor het Genootschap bijeen heeft gebracht. Een afdeeling van de eerste trom vindt men hierachter opgenomen onder de Platen.

De heer De Haan rapporteert het volgende. In de desa Kalitaman te Salatiga kwamen bij het vergrooten van het zwembassin enkele steenen aan het licht. Een topstuk van een poort of muur, waarvan het halfrond met verticale groeven is versierd. Eenzelfde wijze van versiering dus als o. a. ook op Ratoe-Boko wordt aangetroffen. Verder twee kleine topstukjes elk met geornamenteerde antefixen en nog enkele ojiefvormige muurafdekkingen.

Ten Zuiden van de desa Danghelan in het onderdistrict Godean, Gouvernement Djokjakarta werd bij de bewerking van een riettuin een forsch voetstuk gevonden. Bij een bezoek ter plaatse bleek het voetstuk uit een kleine heuvel in het terrein gelicht te zijn. Behalve enkele stukken natuursteen lag er in de directe omgeving van de vindplaats nog vrij veel baksteenpuin verspreid.

Hoogstwaarschijnlijk hebben we hier dus te doen met de restanten van een tempel. Het is zelfs niet onmogelijk, dat de fundeeringen nog in den grond zitten. Zoodra het riet geoogst is, hopen we dit nog nader te onderzoeken. Te oordeelen naar de grootte van het voetstuk, dat 0.90 M. in het vierkant en 0.89 M. hoog is, moet het een vrij groote tempel geweest zijn. Het voetstuk is zeer eenvoudig. Enkele vlakke lijsten en ingediepte paneelen maken de eenige versiering uit. Ook de tuit is zeer sober gehouden. In het midden van het voetstuk is een vierkante opening van 0.30 M. Deze opening is echter 0.68 M. diep en daaruit is met vrij groote zekerheid op te maken, dat het voetstuk voor een linggam bestemd was.

In de desa B a n d j a r d a d a p, district Kotagedeh, Gouvernement Djokjakarta werd een staand, tweearmig beeldje gevonden. Het beeldje, waaraan de voeten ontbreken, is 0.60 M. hoog. De beide handen zijn voor het lichaam gevouwen en houden een lotusbloem. De kleeding is het zgn. groot ornaat, echter zonder oepawita.

In de desa P o e g e r a n, district Kotagedeh, Gouvernement Djokjakarta werd van onder een grooten boom een fraaie Ganeça gehaald. Het beeldje is inclusief het lotuskussen slechts 0.45 M. hoog. Het is heel goed geproportioneerd; bovendien is het zoo goed als onbeschadigd. De Ganeca is vierarmig en heeft de gewone attributen: rechtervoorhand (afgebroken), rechterachterhand bidsnoer, linkervoorhand etensnap, linkerachterhand bijl, in de voorhoofd het derde oog, in de makoeta doodskop.

In de desa P r a m b a n a n, district Kalasan, Gouvernement Djokjakarta, werden weer een drietal beelden gevonden:

1e. Een beschadigd, zittend, vierarmig vrouwenbeeld. Het hoofd is helaas verdwenen. Het linkerbeen ligt op het lotuskussen; het rechter is opgetrokken en buitenwaarts gebogen. De linkervoorarm werd tegen het lichaam gehouden; de rechtervoorarm steunt tegen de rechter dij. Daar de beide voorhanden zijn afgebroken, is niet meer te zien, welke attributen ze hielden. Wel is nog duidelijk te zien, dat in de rechterhand een attribuut was geplaatst, dat met het ondereinde op het lotuskussen steunde. In de linkerachterhand houdt de figuur een lotusknop. Het attribuut in de rechterachterhand is grootendeels afgebroken en niet meer te herkennen. De kleeding is het zgn. groot ornaat. Achter het hoofd bevindt zich een aureool. De totale hoogte van het achterstuk bedraagt 0.84 M.

2e. Een kleine staande rākṣasa. Tweearmig. De linkerhand houdt een slip van het kleed; de rechter steunt op een knods. Het linkerbeen draagt het lichaam; het rechter is licht buitenwaarts gebogen. De hoogte van het achterstuk is 0.75½ M.

3e. Een tweearmige, staande mannelijke figuur in zgn. groot ornaat. De voeten zijn helaas afgebroken. De linkerhand omvat de stengel van een lotusplant, die van beneden af oprijst. De rechterarm is bij den schouder afgebroken. Het vrijwel onbeschadigde hoofd is fijn geteekend en met een hooge makoeta getooid. De hoogte van het stuk tot den top van de makoeta bedraagt 0.83 M. De beelden zijn naar het Laradjonggrangcomplex overgebracht.

De heer E. W. Maurenbrecher, assistent-resident te Magelang, berichtte ons de vondst van een steen met 17-regelige inscriptie, thans dienst doende als maesan op de begraafplaats Tjandi, gelegen in het gehucht Bolong, desa Tegalsari, distr. Tegalredjo, Reg. Magelang. Een papierafdruk van het inschrift zal ons worden toegezonden.

Gedurende de werkzaamheden voor de vernieuwing van het bivak te Sarolangoen kwam een tweetal steenen beelden te voorschijn, waarvan ons door den Plaatselijk Militair Commandant d. t. v. den Gewestelijk Militair Commandant van Palembang en Djambi foto's werden toegezonden. Het eene beeld is onafgewerkt en stelt voor een Ganeça met het rechterbeen opgetrokken; het tweede is een staande Buddha-figuur, in twee stukken gebroken, zonder hoofd, benevens de restanten van een rond lotuskussen.

Aan het verslag van Dr. R. Goris over het derde kwartaal 1929 wordt het volgende ontleend.

Over een vondst van vier koperplaten in desa Mantring: zie O. V. 1929 1e en 2e kwartaal, Bijlage C.

Verder zegt Dr. G. hierover: „Het is noodzakelijk, dat deze platen ook gephotografeerd worden. Met een transscriptie is ter plaatse reeds aangevangen. De verdere resultaten zullen vermeld worden in het verslag over het 4e kwartaal, waarin zij thuis hooren".

Over de tempelwijding te Sebatoe: „Deze tempel heet, evenals de meer bekende bij Tampak Siring, Goenoeng Kawi. Naast deze tempel is een heilige bron met vijver. In het midden van dezen vijver staat een godenhuisje (balé). Dit nu was pas hernieuwd en het gold thans de plechtige inwijding hiervan. — Hiertoe werd bij fakkellicht een processie rond dit bouwwerk in het water verricht, en op verschillende magisch essentieele punten werden offers gelegd, bestaande uit de „5 metalen" (goud, zilver, koper, staal en ijzer)".

Over magische verhindering van tempelfeesten: „Wij wezen er reeds in een vorig verslag op, dat er vaak een magische verhindering was, die de voortgang van een tempelfeest (karya ring poera) belette. Thans is het wellicht niet misplaatst deze mededeeling nog wat uit te breiden. Men onderscheidt nl. groote en kleine odalan's. De kleine odalan's hebben plaats eens per jaar (Balisch jaar) — odalan of otonan geheeten — van 210 dagen. Op de zooveel kleinere odalan's is er een groot feest, dat zich o. a. onderscheidt door een karbouwen-offer. De kleine „jaarlijksche" odalan's worden niet altijd gevierd, of soms wel, maar dan met zeer weinig offers. Voor kleine en groote feesten beide geldt, dat er de reeds genoemde magische belemmeringen kunnen optreden, als bv. dat de desa magisch besmet is (sebel). Een dergelijke „besmetting" kan ontstaan door ziekten, door moord of door andere adat-vergrijpen, ook door geboorte van een tweeling van beiderlei kunne (manak salah). Ook nog niet voltooid herstellingswerk aan een poera sluit het vieren van een odalan uit".

Verder volgt hier zijn beschrijving van een geval van karauhan (bezieling) bij een tempelfeest en het verslag der door hem bijgewoonde lijkverbrandingen en dooden-ceremoniën: „Op 18 Juli werd teruggekeerd over Poepoehan (westelijke route). Hierbij werd een tempelfeest te Bantiran (de noordelijkste desa van Tabanan, dichtbij de grens van Boeleleng) bijgewoond. Dit feest was typisch ouderwetsch en „als in de goenoeng". Extase kwam hierbij voor. Toen wij nl. met de auto deze desa naderden, kroop een man op handen en voeten langs den weg met ongelooflijke snelheid. Het was een geval van karauhan of bezieling, inwonen van een anderen geest in het menschelijk lichaam. In casu was de man bezield door een tijgergeest.

Op 29 Juli, 31 Juli en 2 Augustus werden lijkverbrandingen te Kali anget bijgewoond. Vooral de optochten tot het afhalen van verwanten en het vragen van wijwater waren zeer fraai. Zulke optochten heeten dèèng; het houden ervan dus: medèèng. De meisjes dragen hierbij dezelfde kostuums als danseressen; dus zwaar vergulde kleeren en de bekende kroon (tetombol) van goud waarin versche bloemen, (meestal kambodja bloemen — boenga djepoen —) gestoken worden. Sommige hebben ook bloemen van bladgoud in haar kroon, deze heeten blengker. Op den tocht van 29 Juli werd tevens naar de districtskantoren van Boeboenan en Bandjar gegaan voor lontarwerk (de desa Kali anget ligt nl. in het district Boeboenan, tevens dichtbij Bandjar).

In Singaradja zelf was op 1 Augustus een lijkverbranding, uit de wijk Paketan, waarbij alle cremoniën, ngaben, ngrorasin en mepegat, op één dag gevierd werden. Dit ter vermijding der hooge kosten van een meerdaagsch feest.

Op 3 Augustus werd eveneens te Singaradja, in de wijk Tegal, een moengkah-ceremonie meegemaakt. Moengkah is het opgraven der te verbranden beenderen van reeds vroeger begraven lijken.

Bij de Moengkah-ceremonie van 3 Augustus uit de wijk Tegal te Singaradja waren geen beenderen te voorschijn gekomen. Men had zich toen beperkt tot het glad-harken van de plaatsen, waarin de lijken begraven waren.

Thans volgde (op 12 Aug.) het ngaben van dezelfde dooden, dat dus in effigie (adegan) moest geschieden; op denzelfden dag werd het ngrorasin gehouden.

Vervolgens werd een lijkverbranding te Sebali (district Oeboed) bijgewoond, die uitmuntte door het *ngarap* d. i. twist of strijd om en met het lijk, voordat dit in de wadah zal geplaatst worden. Overnacht te Oeboed.

Den volgenden dag een lijkverbranding te Pliatan bijgewoond, waar het zooeven genoemde ngarap nog veel langer duurde. Meer dan een uur werd om het lijk gevochten. Overnacht te Den Pasar.

Op 17 Aug. terug over Pliatan en Abean Basé (beide voor lontarwerk) naar Singaradja.

Op 20 Aug. naar Den Pasar, alwaar drie dagen verbleven moest worden wegens ernstig defect aan de auto. Dus werd allerlei schrijf- en administratiewerk verricht.

Op 23 Aug. naar Karang Asem voor lontarwerk. Den volgenden dag terug over Abang en Bebandem (lontarwerk in beide districtskantoren) naar Den Pasar, waar in den namiddag het ngrorasin bijgewoond kon worden.

Het ngrorasin is het nafeest van een lijkverbranding der aanzienlijken, het heet ook njekah. Deze term njekah van sekah-sekar, wordt echter uitsluitend gebezigd door de wong djaba, niet door triwangsaleden. Het is hetzelfde als het mepuspa of muspa. Nog weer een andere term is memukur. Het is hier niet de plaats verder in te gaan op bijzonderheden. Den volgenden dag (25 Aug.) over Gianjar terug naar Singaradja. Te Gianjar afschrijfwerk voor Prof. Berg (verzameling Legatum Warnerianum van de Leidsche Rijks Universiteit Bibliotheek) verder afgewikkeld.

Te Singaradja werd op 2 September het metuün of metoehoen in de wijk Tegal bijgewoond. Dit was een na-plechtigheid van de reeds vroeger bijgewoonde verbranding. Hierbij worden onder aanbieden van allerlei offers, de geesten der pas verbranden, die dus reeds „pitara" geworden zijn, uitgenoodigd nog eenmaal terug te komen om te berichten, of alles naar wensch geweest is. Hierbij wordt een speciale, vrouwelijke djero balyan ngèngèngan uitgenoodigd (en betaald) in wier lichaam, als zij door wierook en prevelformulieren in trance is gebracht, de pitara zullen nederdalen. Tijdens de plechtigheid bleek de djero balyan niet in staat de pitara in zich te doen nederdalen. Dit verwekte ontevredendheid bij de betrokkenen, die ondanks alle magische levensbesef, toch als nuchtere Baliërs verontwaardigd waren, dat de daarvoor betaalde vrouw niet het van haar verwachte presteerde. Tot drie maal toe werd gepoogd haar in trance te krijgen. Er was een aanvang van trance, doch zwak en onvoldoende. Plotseling raakte een der aanwezige vrouwelijke bloedverwanten in heftigen trance-toestand (die ons deed denken aan hysterische krampen) en uit haar mond werden eenige mededeelingen door de pitara gedaan. Zij had dus werkelijk het contact verkregen. Het is hier niet de plaats uitvoerig uit te weiden over de extatische en trance-toestanden, die ik niet alleen hier, maar ook herhaaldelijk bij tempelfeesten en bij sanghyang-dansen heb meegemaakt. Dit vormt een apart hoofdstuk der Balische godsdienstbeschrijving.

Te Singaradja werd op 19 Sept. in de meergenoemde wijk Tegal het ngerereboehin meegemaakt. Dit is een plechtigheid in de *huistempel* (sanggah) ter eere van de door de lijkverbranding aan de reeks der pitara toegevoegde jongste leden. Hieruit blijkt alweer duidelijk, dat de sanggah vóór alles de contactplaats is van de levenden met de geesten der voorouders. Na afloop dezer plechtigheid gingen de betrokkenen naar de *poera desa* voor de ceremonie, genaamd Mayah paleboeh. Hierbij wordt aan de goden teruggegeven, al wat de overledenen (nu pitara geworden) vroeger van de goden ontvangen hadden. Hiermede is dus alweer een band, een „religie" tusschen de overledenen en de levende menschen geslaakt. Het is dus ook hier de diepere bedoeling, allerlei banden, zooals die een individu tijdens zijn aardsche leven aan familie, medemenschen en goden binden, één voor één te ontbinden, opdat de ziel steeds meer vrij worde. In het kort zij hier herhaald, dat deze reeks ceremoniën als volgt verliep: op 3 Aug. moengkah, op 12 Aug. ngaben, en tevens ngrorasin, op 2 Sept. metuün (metoehoen), op 19 Sept. ngrereboehin in de sanggah en Mayah paleboeh in de poera desa. De volledigheid

dezer reeks (in tegenstelling met lijkverbrandingen, waarbij een soort bloemlezing der meest noodzakelijke plechtigheden op één dag afgewerkt wordt) vond haar oorzaak in het feit, dat een der betrokken familieleden zeer orthodox was en niets wilde overslaan. Nu rest nog het mepegat, waarvan de datum nog niet bepaald is".

In de in 1927 ontdekte oudheden aan den bovenloop der Soengei Medang werd een steenen wal opgegraven, in een vierkant opgetrokken rondom een Nandi, en verder eenige steenen die waarschijnlijk neuten zijn geweest. Te Alan werden drie ronde steenen aangetroffen, denkelijk voetplaten van beelden, benevens eenzelfde soort steenen als de zg. batoe anak aan de Medang.

§ 7. *Prehistorie en oud-inheemsche monumenten.*

Van den kapitein der infanterie, den heer A. M. Sierevelt, ontvingen wij een afschrift van een door hem als fgd. Controleur van Apo Kajan in 1926 ingediend rapport met enkele bijbehoorende foto's. We laten zijne belangrijke aanteekeningen hier volgen en verwijzen voor de foto's naar de reproducties achter dit verslag.

Een drie kwartier loopen stroomop van Long Oeroe werd op een eilandje in de Kajan (ongeveer ter hoogte van Long Soengan, r. zijrivier van de Kajan) het restant van een oud graf, opgetrokken van ruw bewerkten zachten steen gevonden, van buiten grijs en op de breuk blauwachtig van kleur. Zelfs de oudste mannen van Long Oeroe konden niet vertellen van welken stam dit graf afkomstig kon zijn. Bijgaande foto's zijn gemaakt van volgens mij de stijlen van het graf, zes in getal. (De zesde was een onbewerkte, vierkant bekapte lange steen). Deze stijlen moesten worden uitgegraven, ze staken maar ongeveer 30 c.M. boven den grond uit. Waarschijnlijk hebben ze vroeger op den grond gestaan, want aan de onderzijde waren ze omgeven door zware rolsteenen, om ze waarschijnlijk voor omvallen te behoeden. Hadden deze stijlen vroeger ook in den grond gestaan, dan waren deze zware rolsteenen m. i. niet noodig geweest. Om eenigszins een idee te geven van de hoogte zij meegedeeld dat de hoogte der stijlen 1.25 M. is. Het dak van het grafmonument moet bestaan hebben uit een groote platte steen, rustende op de vlak uitgehouwen gedeelten der stijlen (zeer duidelijk op 2 van de foto's te zien). De restanten van 't dak lagen in stukken in den omtrek verspreid en zullen later door mij bij elkaar gezocht worden om een reconstructie van 't graf te kunnen verkrijgen. Ook de doodkist lag in de buurt in stukken, eveneens van steen gemaakt. Aan de Long Danoem (boven Nawang) moet nog een geheel gave doodkist liggen, die voor de reconstructie van 't graf naar Long Nawang gebracht zal worden. Hoe echter hierin een lijk heeft kunnen liggen is mij in verband met de geringe grootte niet duidelijk (opgevouwen of gebroken misschien, zooals men bij sommige stammen wel doet om 't lijk in een martavaan te kunnen opbergen?).

Aan de Long Kedjanan (l. zijrivier S. Kajan ver benedenstrooms van Long Nawang) door mij tezamen met den Assistent-Resident t. b. voor Boelongansche zaken bezocht in April j.l. liggen ook nog de restanten van zoo'n graf.

Vermoedelijk, maar dan ook zeer vermoedelijk, zijn deze de graven geweest van de vroeger in de Apo Kajan gewoond hebbende Ga-ai's, die nog werden aangetroffen toen de Oemah-Timei's en de Oemah Lekens e. a. Kajans zich hier kwamen vestigen. Waarom echter de afstammelingen van deze Ga-ai's o. a. nu wonende aan de beneden Kajan, nu geen steenen graven meer maken, is mij niet duidelijk en dit zou er tegen getuigen dat die graven van hen afkomstig zijn. Misschien dat ze wegens gebrek aan goed steenmateriaal dezen grafbouw hebben opgegeven om over te gaan tot het gebruik van hout. Van deze oude stammen gaat ook 't verhaal dat ze vroeger hun kampongs omgaven door een breede en diepe sloot, voorzien van randjoe's. Ook weer in de buurt van Long Oeroe moeten hiervan de sporen nog te zien zijn, 't geen door mij nog nader onderzocht zal worden.

De reden waarom men deze sloot maakte vindt men in de volgende legende. (In werkelijkheid zal 't wel de oude beveiligingsidee tegen koppensnellers geweest zijn, evenals 't maken van 't onderste deel van de trap van steen om des nachts de hierop rustende houten trap gemakkelijk te kunnen intrekken; van zoo'n steenen trap moeten ook nog ergens overblijfselen liggen).

In een kampong, waar een vreemde handelaar op bezoek was, werd een vrouw doodelijk verliefd op dezen man, die dit echter niet scheen te bemerken. Daar hij op een goeden dag zou komen eten, legde ze in de deuropening wat „poegei" neer, een door haar gemaakt toovermiddel (goena-goena), want kwam die man hiermee in aanraking, dan had zij 't liefdespleit gewonnen. (De tegenwoordige Kenjavrouwen, zegt men, schijnen ook van die middeltjes te gebruiken, „kedapet", geheeten, dat ze dan op de kleeren van den betrokken man smeren; de samenstelling van dit middel is me echter nog niet bekend). Maar wat wilde nu het ongeluk? De deur ging open en inplaats van den vurig begeerden man, springt er een hond binnen en kwam in aanraking met die „poegei" en at dit zelfs op. De vrouw kon toen de liefde van dien hond niet weerstaan en uit hun samenzijn werd een zoon geboren Anjé Oewang geheeten, uiterlijk geheel op een mensch gelijkend, alleen zijn beenen waren als die van een hond. (Anjé = een mannennaam; Oewang = hoorn. Volgens de Kenja's had hij echter geen hoorns op 't hoofd). Maar deze Anjé Oewang bezorgde zijn moeder zeer veel last, want hij groeide op, geweldig sterk doch niemand tot nut zijnde, altijd en vooral des nachts zinnende op gemeene streken. Om hem nu uit de kampong te weren groeven ze een groote sloot met randjoe's er in. Later werd Anjé Oewang, onder een boom slapende, door vreemde mannen gesneld. Ze konden hem toen alleen in bedwang houden, door eerst een schaar te maken van twee lange stevige takken, welke ze vliegensvlug op zijn hals zetten, de punten flink in den grond plantende, zoodat Anjé Oewang niet kon opstaan.

Uit te Kajan Poera gehouden gesprekken was me gebleken, in aansluiting met de reeds in de buurt van Long Oeroe en in de boven-Nawang gevonden overblijfselen van steenen graven, dat in deze buurt betreffende nasporingen ook succes zouden hebben. Eenige morgenuren van 30 November werden gebruikt om de steile met nanga-boomen begroeide berghelling tegenover Long Poera te beklimmen en na een poosje zoeken werden een drietal in de rotsen uitgehouwen graven gevonden. Van twee konden na veel moeite een paar foto's genomen worden en om eenigszins een idee der afmetingen te geven werd een Kenja in de grafopening neergezet. De sporen van waarschijnlijk ijzeren voorwerpen, om deze kubusvormige gaten uit te hakken, waren nog duidelijk zichtbaar. In den grafkelder was natuurlijk niets meer te vinden. Een der graven gaf me den indruk van vroeger met een verticaal geplaatsten steen te zijn afgesloten geweest, daar aan den rand een soort uitgehouwen sponning was te vinden. Boven de graven waren nog sporen van in de steenen op primitieve wijze uitgehouwen gezichten te vinden, met groote ronde oogen, groote ooren waaraan „belahong" (oorversieringen) en een grooten grijnzenden mond. Boven één der graven waren de oogen zelfs tot ronde gaten in de rots uitgehouwen en liepen deze gaten door tot in het graf. De Kenja's, momenteel de oudste bewoners der Apo Kajan, en zelfs de oudjes onder hen, hebben me geen inlichtingen kunnen geven omtrent den herkomst dezer graven. Zelfs uit verhalen van de grootouders van deze ouden der ouden wist men volgens stellige verklaringen dezer laatsten niets.

In den namiddag verder doorgaande werd even boven Data Genojan, op den rechteroever der Kajan, een graf gevonden overeenkomende met de gevonden overblijfselen van 't graf boven Long Oeroe, doch dit graf was beter intact gebleven (zie foto). De steenen dekplaat lag gebroken op den grond, terwijl van 't graf zelve stukken moedwillig waren afgebroken, volgens zeggen der hoofden van Data Genojan door lieden uit Serawak (Balioe), die als ze in de Apo Kajan kwamen, als aandenken (djimat?) steeds een stukje meenamen. In een der hoeken, en wel in den laagst gelegen hoek, moet de bak met opzet een weinig scheef zijn gezet, en werd een daarin geboord gat op den bodem aangetroffen, waarschijnlijk bedoeld als afvoer-opening voor 't lijkenvocht.

Een der stijlen (vier in getal) was aan twee tegenover elkaar liggende zijden voorzien van een daarin ruw uitgehouwen menschengezicht. De overige stijlen en de bak waren onbewerkt. De bak gaf me den indruk van niet uit steen te zijn gehouwen, doch samengesteld uit steenen, kalk en leem. De afgebroken randen zagen er conglomeraatachtig uit.

Bij den aanleg van de spoorbaan Lahat—Tebing Tinggi is dwars door de vindplaats van prehistorica bij Boenga Mas, die in 1919 (buiten voorkennis van den O. D.) tot natuurmonument is verklaard, over een lengte van 50 en ter maximale breedte van 15 Meter heengegraven. Bij de uitvoering van het werk had men van het bestaan van een natuurmonument niet geweten. Naar aanleiding van dit voorval werd door den Directeur van Landbouw, Nijverheid en Handel tot Residenten en

Hoofden van Gewestelijk bestuur, die met het toezicht op natuurmonumenten belast zijn, een rondschrijven gericht, waarin hun de zorg daarvoor nog eens met nadruk wordt aanbevolen. Voor een behoorlijke afbakening van het monument zal door den O. D. worden zorggedragen.

§ 8. *Hollandsche Oudheden.*

Nadat aan den Directeur B. O. W. door den Dienst was te kennen gegeven, dat niet alleen uit een historisch oogpunt, maar ook uit overwegingen van internationale beleefdheid, prijs werd gesteld op een volledige herstelling van het Noordelijk Bastion van het fort Marlbourough ter hoofdplaats Benkoelen, dat op verzakken en instorten stond, werden bij beschikking van den Directeur der B. O. W. van 23 Februari 1929 daarvoor de benoodigde gelden toegestaan.

De heer V. I. van de Wall bezocht in verband met de inventarisatie van Batavia's oude landhuizen achtereenvolgens de landhuizen en overblijfselen van landhuizen Sentiong (thans Klenteng), Tjitrap, Rustenburg, Tjililitan Besar, Struyswijk, Simplicitas, Pondok Petoeng, Pengoembeng, Gandaria-Noord, Grogol, Japan, Kebon Djeroek, Tandjong Grogol, Pesing, het gebouw van 's Lands Archief, de z.g. muziekzaal van Kircher, de woning van Mevrouw Kroet—Boshouwer, Tjengkarang I, Tjengkarang II, (over de Mookervaart), Tanah Rendah, Tanah Rendah Patoekangan, Djatinegara, Kampong Makassar, Tjimanggis, Tjilodong, Tjilangkap, Tapos, Kali Deres, Batoe Tjepper, Parangkoeda, Pondok Gedeh ketjil, Tandjong-West, Tandjong-Oost, Tjakoeng, Tjipinang of Vrededal, Poeloe Gadoeng Besar, Villa Nova, het huis van Beem & Co., de toko Van Arcken, Tjilintjing met het kerkje van Toegoe en Leenhoff's Weergade. Van de landhuizen bleken geen oudheidkundige waarde te bezitten: Gandaria-Noord, Pesing, Tj. Grogol, Tjilangkap, Kali Deres, Batoe Tjepper, Tjakoeng (behalve de klokkestand), Tjipinang of Vrededal en P. Gadoeng besar. Verbouwd zijn: Pengoembeng, Grogol, Kampong Makassar en Tandjong-West. Uit een oogpunt van Chineesche architectuur van belang zijn: Tanah Rendah en Tanah Rendah Patoekangan. Gedeeltelijk afgebroken is: Djatinegara.

Alle landhuizen en overblijfselen van landhuizen werden gephotografeerd, terwijl tot dusver opgemeten en in kaart werden gebracht Tjitrap, Rustenburg, Japan, Tjimanggis. Door omstandigheden buiten den Dienst om kon het landhuis Tandjong-Oost niet worden opgemeten en slechts van buiten gephotografeerd. De opmetingen en teekeningen van Sentiong, het gebouw van 's Lands Archief, de woning van Mevrouw Kroet—Boshouwer, het huis van Van Beem & Co., welke reeds waren opgenomen voor het Gedenkboek Oud-Batavia van Dr. F. De Haan onder diens leiding, werden ter plaatse in verband met eventueele veranderingen gecontroleerd. Het antieke Compagnies meubilair van het landhuis Tjitrap werd geïnventariseerd. Simplicitas, Tjengkarang en Pondok Gedeh ketjil zullen alsnog in kaart worden gebracht.

Zooals in het Rapport der inventarisatie zal blijken, is het over het algemeen treurig gesteld met Batavia's oude landhuizen en zal, indien niet tijdig maatregelen worden genomen om hierin te voorzien, binnen afzienbaren tijd niet veel meer

van deze dikwijls zeer fraaie specimina van oud-Hollandsche architectuur in de tropen over zijn. Naar aanleiding van de gedeeltelijke afbraak van Djatinegara werd aan den Gouverneur van West-Java het verzoek gericht bij voorkomende gelegenheden betreffende veranderingen en verbouwingen van landhuizen of overblijfselen daarvan der Provincie toebehoorende, den Dienst hiermede tevoren in kennis te doen stellen.

Maatregelen werden voorbereid om het verwaarloosde grafmonument van Aroe Palakka bij Goa niet ver van Makassar voor verder verval te behoeden. Uit hoofde van de persoonlijkheid van dezen Bonischen Vorst en de belangrijke rol die hij in de Compagniesgeschiedenis van Celebes gespeeld heeft, werd besloten tot restauratie van dit historisch monument.

Onderhandelingen werden gevoerd met het Departement B. O. W. voor de overgave en overname van het beheer over het fort Speelwijk te Banten met het aangrenzende kerkhof, dat in 1911 door de zorgen van genoemd Departement werd gerestaureerd.

Op bladz. 94 en 95 van het O. V. 1923 werden de plaatsen hier te lande vermeld, waar Mr. P. C. Bloys van Treslong Prins naar aanleiding van het Gouv. Besl. van 16 September 1920 No. 49 de grafschriften, Europeanen betreffend, tot October 1923 had verzameld. Deze beschrijvingen, welke wegens afwezigheid van den heer Prins van 1923—1925 werden gestaakt, werden in 1925 hervat en „sinds dien", schrijft genoemde heer, „zijn ook de grafschriften in de navolgende plaatsen door mij geregistreerd: Noordwachter, Pebajoran, Michiels Arnold landen (Djonggol en Tjibaroesa), Bolang, Djasinga, Pasir Nangka, Simplicitas, Tjiloar, Penoembing, (alle in de ommelanden van Batavia); Madjalengka, Leuwimoending, Tomo, Palimanam, Tjideres, Gebang (Losari), Kadhipatan, Kadanghauer (alle in de residentie Cheribon); Tegal (gouv. koffiepakhuis), Pemalang (2), Tjiboeboer (Koeningan), Soemedang, Soebang en Tengeragoeng, Tjitjalengka, Solo (drie begraafplaatsen), Ngandjoek, Kertosono, Grissee (2), Soerabaja (Goenoeng Sehari en Peneleh, eenige); Bojolali, Wonogiri (2), Bergotta, Israël. begraafpl. aldaar, Heuvel bij Holle weg, Tjandi, Kampong Wonodri-Djomblang (de laatste 5 bij Semarang), Klaten (2), Karang Anom, Pobajan Kidoel, Gemampir, Gondang Winangong, Tegalweroe — Leses Katandan en Patjitan — Ngemplak (alle in Klaten), Nongkodjadjar, Sabang en het eiland Bali.

De heer A. H. RIJKSE verzamelde voor mij de grafschriften te Ambarawa (2), Oengaran (3), Rembang (2), Japara, Joeana, Koedoes, Salatiga, Langsee (Pati) Klaling en Tandjong Modjo (Koedoes); de heer J. C. van Harencarspel bracht voor mij uit de Minahassa mede de grafschriften van Menado, Amoerang, Kema, Posso, Taroena en Beo; de heer V. I. VAN DE WALL verzamelde voor mij de opschriften te Djeneponto, Bonthain, Boeloecomba, Watampone, Pampanoea, Segeri, Maros, Singkang, Saleyer, Baoe-Baoe en Pare-Pare (Celebes).

Voor deze medewerking evenals voor de hulp en aanwijzingen mij verstrekt door verschillende heeren van het Binnenlandsch-Bestuur ben ik zeer dankbaar; speciaal denk ik hier aan de assistent-residenten van Klaten en Wonogiri de heeren Dr. A. C. Tobi en R. Pas.

Helaas zijn sinds 1923 weer enkele oude begraafplaatsen opgeruimd, nl. voor zoover mij bekend, die te Pekalongan en Probolinggo. De grafschriften te eerstgenoemde plaats had ik gelukkig opgeteekend; te Probolinggo was ik nog niet geweest en een herhaald verzoek ter zake aan den assistent-resident aldaar bleef onbeantwoord. Gelukkig is in het voorjaar van 1929 een regeeringscirculaire uitgegaan aan alle Hoofden van gewestelijk en plaatselijk bestuur om de begraafplaatsen goed te onderhouden en er geen op te ruimen alvorens den Landsarchivaris daarvan mededeeling te hebben gedaan, opdat zijnerzijds althans de grafschriften kunnen worden opgeteekend, dikwijls de eenige bron hier te lande voor de identificatie van de betrokken overledenen.

Moge dit rondschrijven niet te gauw vergeten worden".

§ 9. Programma voor het volgend kwartaal.

Een begrooting van inkomsten en uitgaven voor het jaar 1930 met een daarop gebaseerd werkprogramma werd bij de Oudheidkundige Commissie ingediend. In de in Januari te beleggen vergadering der Commissie zal een en ander door o. g. nader worden toegelicht.

De werkzaamheden op Midden-Java zullen op de wijze als in dit verslag omschreven in het volgend kwartaal worden voortgezet.

Het Hoofd van den Oudheidkundigen Dienst,
F. D. K. BOSCH.

LIJST

VAN

FOTOGRAFISCHE OPNAMEN

OVER

DERDE EN VIERDE KWARTAAL 1929.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9970	13×18	10-10-'29	Collectie Van Kan.	Kastje op onderstel (gesloten).
9971	„	„	„	id. id. (geopend).
9972	„	„	„	id. id. (gesloten).
9973	„	„	„	id. id. (sleutelplaat).
9974	„	„	„	Ronde tafel (Empire) m. 1. 2. 8 M.
9975	„	„	„	Kist met koperbeslag, 1. 1. 70, br. 0.72, h. 0.86 M.
9976	„	„	„	Etensdrager.
9977	„	„	Landhuis Tandjoeng West, distr. en afdeeling Mr. Cornelis.	Vooraanzicht.
9978	„	„	„	Achteraanzicht.
9979	„	„	„	Detail, vooraanzicht.
9980	„	„	„	Klok met jaartal (eene zijde).
9981	„	„	„	Klok met naam (andere zijde).
9982	„	14-10-'29	Landhuis Villa Nova, distr. en afd. Mr. Cornelis.	Koepel aan den straatweg.
9983	„	„	„	Vooraanzicht.
9984	„	„	„	Van ter zijde gezien.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9985	13×18	14-10-'29	Landhuis Villa Nova, distr. en afd. Mr. Cornelis.	Marmeren trap naar de voorgalerij.
9986	„	„	„	Doorkijk in de parterre.
9987	„	„	„	Linker zijaanzicht.
9988	„	„	„	Koetshuis.
9989	„	„	„	Achterpoortje.
9990	„	17-10-'29	Landhuis Tjakoeng, distr. en afd. Mr. Cornelis.	Klokkestand.
9991	„	„	Landhuis Pondok Gedeh, distr. en afd. Mr. Cornelis.	Poort aan den grooten weg.
9992	„	„	Landhuis Rustenburg, distr. en afd. Mr. Cornelis.	Poort aan den grooten weg.
9993	„	„	Landhuis Duchêne de Vienne (Van Beem & Co.) distr. en afd. Weltevreden.	Vooraanzicht.
9994	„	„	„	Linker zijaanzicht (van voren).
9995	„	„	„	Id. id. (van achteren).
9996	„	29-10-'29	Landhuis Romswinkel (Van Arcken & Co.) distr. en afd. Weltevreden.	Vooraanzicht.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
9997	13×18	17-10-'29	Landhuis Romswinkel (Van Arcken & Co.) distr. en afd. Welt.	Achteraanzicht.
9998	„	„	„	Linker zijaanzicht.
9999	„	„	„	Trappenhuis.
10000	„	„	„	Deur in de binnengalerij.
10001	„	21-10-'29	Landhuis Tjilintjing, distr. Bekasih, afd. Mr. Cornelis.	Toegangspoort.
10002	„	„	„	Vooraanzicht.
10003	„	„	„	Tuin-ornament.
10004	„	„	„	Achtergaanderij.
10005	„	„	„	Eetzaal.
10006	„	„	„	Groote spiegel.
10007	„	„	„	Keuken.
10008	„	„	„	Chineesche tempel bij het landhuis.
10009	„	„	„	Omgeving van het landhuis.
10010	„	„	„	Achterpoort.
10011	„	„	„	Achterzijde van het landhuis.
10012	„	„	Toegoe, distr. Bekasih, afd. Mr. Cornelis.	Vooraanzicht kerkje.
10013	„	„	„	Klokkestand kerkje.
10014	„	„	„	Linker zijaanzicht kerkje.
10015	„	„	„	Consistoriekamer kerkje.
10016	„	„	„	Kerkzilver.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
10017	24×30	21-10-'29	Diëng of Kedoe, thans Mus. Leiden.	Oorkonde van 800 Çaka, van Dyah Putu (zie Agastya pag. 74—76). Supplement Cat. Juynboll p. 107.
10018	„	„	Wonosobo of Temanggoeng, thans Maritiem Mus. Prins Hendrik, Rotterdam No. 24505.	Oorkonde van 849 Çaka (uit Coll. Dieduksman) Br. O. J. O. CXXX. Transscriptie Tijdschr. Bat. Gen. XXXIII pag. 98—149.
10019	„	„	Ngandongan, distr. en afd. Salatiga, res. Semarang, thans te Leiden No. 1620.	Oorkonde van 1371 Çaka, gevonden op den Merbaboe. (Catalogus Juynboll pag. 229).
10020	„	„	Afkomstig uit de nalatenschap van den Resident van Bagelen, gevonden in de Vorstenlanden, thans in het Mus. te Leiden No. 2120.	Oorkonden van koning Daksa (zie Catalogus Juynboll pag. 229 en Kawi Oork. No. XVII).
10021	„	„	Rambonin distr. Mataram, Jogjakarta, thans Mus. te Leiden No. 360/5392 en Onbekend thans Mus. Leiden No. 3339.	Oorkonde uit Çaka 905 (of 805?) Cat. Juynboll pag. 230; Br. in Not. 1898 pag. 90. Cat. Juynboll pag. 230 sq.; Feestbundel, Bat. Gen. deel II (1929).

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
10022	24×30	21-10-'29	Rambonin, distr. Mataram, Jogjakarta, thans Mus. Leiden No. 360/5392 en Onbekend, thans Mus. te Leiden No. 3339.	Cat. Juynboll pag. 230; Br. in Not. 1898 p. 90. Cat. Juynboll pag. 230 sq.; Feestbundel Bat. Gen. deel II (1929).
10023	„	„	Onbekend, thans Mus. te Leiden No. 3338 en Diëng-plateau (w. s. van Ngabean, afd. Magelang) thans Mus. Leiden.	Cat. Juynboll pag. 230; V. Stein Callenfels, Feestbundel Bat. Gen. deel II (1929). Oorkonde van 804 Çaka (Br. O. J. O. XVI en Not. 1893 pag. 90 sq. en 101; Not. 1892 p. 23).
10024	„	„	Coll. Dieduksman, thans Maritiem Mus. „Prins Hendrik" Rotterdam No. 24506.	Br. O. J O. CII *b* pag. 232 sq.
10025	„	„	No. 24506.	Br. O. J. O. CII *a* pag. 231 sq.
10026	„	„	Rambonin, distr. Mataram, Jogyakarta, thans Mus. Leiden No. 360/5392 en Madjapahit, thans Mus. te Leiden No. 2433.	Cat. Juynboll pag. 230; Br. in Not. 1898 pag. 90. Cat. Juynboll pag. 230; Kawi Oorkonden No. XXI*a*.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
10027	24 x 30	21-10-'29	Diëng of omstreken, thans Mus. Leiden No. 2299, en uit C. 841.	Cat. Juynboll pag. 230; Kawi Oork. No. XX (twee oorkonden op een plaat) A voor.
	„	„	Madjapahit, thans Mus. Leiden No. 2433.	Cat. Juynboll pag. 230, Kawi Oorkonden No. XXI (plaat 12 verso en plaat 14 verso).
10028	„	„	Modjokerto, thans Mus. te Leiden No. 401/22.	Cat. Juynboll pag. 229; Kern, Verspr. Geschr. VII pag. 17—53 (pl. 12 verso en pl. 14 recto).
10029	„	„	„	Id. id. (pl. 10 verso en pl. 11 verso).
10030	„	„	„	Id. id. (pl. 10 recto en pl. 11 recto).
10031	„	„	„	Id. id.
10032	„	„	Madjapahit, thans Mus. te Leiden No. 401/22.	(Plaat 8 verso en plaat 9 verso). Cat. Juynboll p. 229; Kern, Verspr. Geschr. VII p. 17—53.
10033	„	„	„	(Plaat 8 recto en plaat 9 recto). Cat. Juynboll p. 229; Kern, Verspr. Geschr. VII pag. 17—53.
10034	„	„	„	(Plaat 5 verso en plaat 6 verso). Cat. Juynboll p. 229; Kern, Verspr. Geschr. VII pag. 17—53.
10035	„	„	„	(Plaat 5 recto en plaat 6 recto). Cat. Juynboll p. 229; Kern, Verspr. Geschr. VII p. 17—53.
10036	„	„	„	(Plaat 3 verso en plaat 4 verso) van 782 Çaka en 1295 Çaka. Cat. Juynboll p. 229; Kern, Verspr. Geschr. VII p. 17—53.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
10037	24 × 30	21-10-'29	Madjapahit, thans Mus. te Leiden No. 401/22.	(Plaat 3 recto en plaat 4 recto). Cat. Juynboll pag. 229; Kern, Verspr. Geschr. p. 17—53.
10038	„	„	„	(Plaat 1 en plaat 2 verso). Cat. Juynboll p. 229; Kern, Verspr. Geschr. VII pag. 17—53.
10039	„	„	„	(Plaat 1 en plaat 2 recto). Cat. Juynboll p. 229; Kern, Verspr. Geschr. VII p. 17—53.
10040	„	„	Betro, distr. Djenggala I, res. Soerabaja, thans te Leiden No. 2092—93.	Oorkonde van Sindok uit Çaka 861. Cat. Juynboll p. 230; Kawi Oork. No. XXII. V. Stein Callenfels: Feestbundel Bat. Gen. deel II, blz. 381.
10041	„	„	„	Id. id.
10042	„	„	Djedong, afd. Modjokerto res. Soerabaja, thans Mus. te Leiden No. 3340 en Soerabaja residentie, thans Mus. te Leiden No. 3338.	Oorkonde van Çaka 832. Cat. Juynboll p. 231; Br. O. J. O. XXVIII p. 36 sq. Cat. Juynboll p. 230.
10043	13 × 18		Landhuis Sentiong, Gng. Sari, distr. Welt., thans Mus. Bat. No. 9825 H. V.	Gevelsteen met opschrift E. I. Coyett en jaartal Ao. 1736 en een wapen.
10044	„	„	„	Tuinvaas.
10045	„	„	„	Drie kleine tuinvazen.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
10046	13×18	21-10-'29	Landhuis Tandjong-Oost, distr. en afd. Mr. Cornelis.	Rechter vleugel.
10047	„	„	„	Linker vleugel.
10048	„	„	„	Voorzijde met beide vleugels.
10049	„	„	„	Rechter zijaanzicht van voren.
10050	„	„	„	Zijaanzicht van achteren.
10051	„	„	„	Id. id.
10052	„	„	„	Linker zijaanzicht.
10053	„	„	„	Achterzijde.
10054	„	„	„	Rechterzijde (van achteren).
10055	„	„	„	Voordeur.
10056	„	„	„	Linker zijdeur i/d voorgalerij.
10057	„	„	„	Achterdeur.
10058	„	„	„	Klokkestand.
10059	„	„	„	Laan op het landgoed.
10060	„	„	„	Voormalige oprijlaan.
10061	„	„	„	Tjiliwoeng achter het landgoed.
10062	„	„	„	Familie-kerkhof.
10063	„	„	„	Riviertje aan de straatzijde.
10064	18×24	6-7-'29	Tjandi Sari.	Noordzijde na de afbraak.
10065	„	„	„	Noord-Oosthoek na de afbraak.
10066	„	„	„	Noord-Westhoek na de afbraak.
10067	„	„	„	Steenconstructie bovende vensterdorpels.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
10068	18×24	6-8-'29	Tjandi Tjeto.	Beeld op het Xe terras ten Oosten van de 4e poort.
10069	„	2-9-'29	Tjandi Prambanan.	Hoofdtempel. Oostzijde.
10070 – 10071	Deze nummers zijn niet ontvangen.			
10072	24×30	18-11-'29	Tjandi Kalasan.	Zuid-Oosthoek na de restauratie.
10073	„	22-11-'29	„	Zuidzijde na de restauratie.
10074	„	19-11-'29	„	Zuid-Westhoek na de restauratie.
10075	13×18	20-11-'29	„	Restant van een stupa met fragmenten van het geornamenteerde fries.
10076	„	„	„	Geornamenteerde fragmenten van de stupa's.
10077	„	„	„	Id. id.
10078	„	31-12-'29	„	Fragmenten van de stupa's.
10079	„	„	„	Id.
10080	„	„	Tjandi Prambanan.	Zuid. hoftempeltje, binnenzijde van de Westelijke trapvleugel.
10081	„	„	„	Zuid. hoftempeltje, binnenzijde van de Oostelijke trapvleugel.
10082	18×24	14-12-'29	„	Id. IIe soubasement, Zuid-Oosthoek.
10083	„	22-11-'29	„	Id. teerling Ie reeks basreliëfs, Oostzijde.
10084	„	„	„	Id. teerling Ie reeks basreliëfs met portiek fragm. N. O. hoek.
10085	„	21-11-'29	„	Id. teerling 2e reeks basreliëfs, Zuid-Oosthoek.
10086	„	„	„	Id. teerling 2e reeks basreliëfs, Noord-Oosthoek.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
10087	13 × 18	21-11-'29	Tjandi Prambanan.	Zuid. hoftempeltje, kroonlijst, Zuid-Oost-hoek.
10088	„	23-11-'29	„	Id. kroonlijst, Zuid-Westhoek.
10089	„	21-11-'29	„	Id. basis van de 1e dakgeleding, Zuid-Oosthoek.
10090	„	23-11-'29	„	Id. basis van de 1e dakgeleding, Westzijde.
10091	„	21-11-'29	„	Id. 1e dakgeleding, Zuid-Oosthoek.
10092	„	23-11-'29	„	Id. 1e dakgeleding, Zuid-Westhoek.
10093	„	22-11-'29	„	Id. 1e dakgeleding, Noord-Oosthoek.
10094	„	23-11-'29	„	Id. bekroning 1e dakgeleding, Zuid-Westhoek.
10095	„	22-11-'29	„	Id. id. Noord-Oosthoek.
10096	„	„	„	Id. IIe dakgeleding, Zuid-Oosthoek.
10097	„	„	„	Id. id. Noord-Oosthoek.
10098	„	21-11-'29	„	Id. klokken van de IIIe dakgeleding, Zuid-Oosthoek.
10199	„	22-11-'29	„	Id. id. en fragment van de 3e dakgeleding.
10100	„	23-11-'29	„	Id. id. en fragment van den top.
10101	18 × 24	14-12-'29	„	Çiwatempel. Bovenste geledingen van de kroonlijst en 1e dakgel. (Z. Westhoek).
10102	„	„	„	Id. bekroning 1e dakgel. Z. Oosthoek.
10103	„	„	„	Id. id. Zuid-Westh. van den Zuidel. voorsprong.
10104	13 × 18	„	„	Id. nis van de 1e dakgeleding.
10105	„	„	„	Noordelijk hoftempeltje, aansluitende van de trapspiegel bij de deuromlijsting.

Nummer	Formaat	Gedateerd	Plaats	Omschrijving
10106	13×18	6-11-'29	Tjandi Prambanan.	Noordelijk hoftempeltje, aansluitende van den teerling, 1e reeks basreliëfs, Zuid-Oosthoek.
10107	„	14-11-'29	„	Id. kalakop met fragment van de portiekbekroning.
10108	„	14-12-'29	„	Id. fragment van de portiekbekroning.
10109	„	„	„	Id. basis van de Ie daketage met fragm. van de portiekbekroning. Zuidzijde.
10110	„	„	„	Id. IIIe dakgeleding.
10111	„	5-12-'29	„	Id. id. (van een andere zijde).
10112	„	„	„	Id. top met antefixen.
10113	„	25-11-'29	„	Id. top zonder antefixen.
10114	„	„	„	Id. id. (van een andere zijde).

DE BETEEKENIS DER RELIEFS VAN DE DERDE EN VIERDE GAANDERIJ VAN BARABOEḌOER

DOOR

Dr. F. D. K. BOSCH.

VERSLAG VAN HET ONDERZOEK VAN DE GANDAVYŪHA-HSS. DER BIBLIOTHÈQUE NATIONALE TE PARIJS INGEVOLGE REGEERINGSOPDRACHT VAN 23 MEI 1929.

Inleiding.

De opdracht, welke het bovenbedoelde onderzoek ten doel had, heeft de volgende voorgeschiedenis gehad.

Naar bekend mag worden verondersteld bracht in 1920 het Xe hoofdstuk van Krom's „Barabuḍur" de verklaring van de reliefreeks van den tweeden hoofdmuur van het heiligdom.

Van den door de beeldhouwers gevolgden tekst, den Gaṇḍavyūha, bestond geen uitgave, zoodat Krom aangewezen was op de raadpleging van twee onvolledige inhoudsopgaven van het werk, onderscheidelijk van Rājendralāla Mitra en van Haraprasād Çāstrī, aan de hand waarvan hij er in slaagde een groot gedeelte van de reliefreeks bevredigend te verklaren. „De Gaṇḍawyoeha — aldus Krom's kort overzicht van den inhoud [1]) — is gewijd aan 's menschen rusteloos streven naar het hoogste heil. Het is het verhaal der zwerftochten van Soedhana, den Bodhisattwa, dat wil dus zeggen den voor een toekomstig Boeddhaschap bestemden Soedhana. Ten einde de Hoogste Wijsheid te vinden, doortrekt hij de wereld. Het eerst wendt hij zich tot den Bodhisattwa Mandjoeçrī, die bij uitstek de aangewezen persoon schijnt om hem het verlangde te verschaffen; immers Mandjoeçrī draagt als hem kenmerkend attribuut het Boek, dat de hoogere wetenschap inhoudt. Maar deze kan hem slechts een deel geven van wat hij vraagt, en verwijst hem naar elders. Zoo komt hij bij een volgende autoriteit, en zwerft van het eene deel der aarde naar het andere, telkens zich een klein onderdeel der hoogere kennis verwervend, maar voor het nog veel belangrijker goed, dat hij blijft missen, zich weer aan een andere bron vervoegend. Het zijn mannen en vrouwen, ouden en jongen, monniken en nonnen, asceten, brahmanen, koningen, slaven, goden en godinnen, Bodhisattwa's en Boeddha's, waar hij achtereenvolgens komt, tot hij op het laatste niet minder dan vier en zestig personen [2]) als „goeroe" heeft gehad . . . . ". Het slot van den

[1]) *Djawa* 1921, p. 86.

[2]) Dit is het aantal personen, dat Hodgson (*Essays*, p. 31) opgeeft; het overzicht van Çāstrī bevat er slechts 47.

tekst, verhalend hoe de jongeling door toedoen van de bodhisatva's Maitreya, Mañjuçrī en Samantabhadra de verlossing vindt, zal hieronder uitvoerig worden behandeld.

Met behulp van de bedoelde inhoudsopgaven werd niet de geheele reliefreeks, doch een groot gedeelte ervan terecht gebracht. Het merkwaardige verschijnsel deed zich namelijk voor, dat op Baraboedoer een veel grooter aantal bezoeken van den held van het verhaal, Sudhana, aan verschillende leermeesters en leermeesteressen bleken te zijn afgebeeld dan er in de inhoudsopgaven worden opgesomd. Terwijl het aantal aan de bezoeken gewijde reliefs 110 bedraagt, zijn het volgens Çāstrī's overzicht slechts 47 personen, bij wie de jongeling zich achtereenvolgens vervoegt. Deze 47 bezoeken werden door Krom op den tweeden hoofdmuur in de reeksen nos. 17—41 en 89—128 (het slot) teruggevonden; van het tusschenliggend gedeelte (42—88) echter gaven de excerpten geen verklaring.

Nog op een ander punt bleken de reliefvoorstellingen en de inhoudsopgaven niet met elkaar te kloppen: De bezoeken, die Sudhana volgens Çāstrī tot slot van zijn zwerftochten aan de bodhisatva's Mañjuçrī en Samantabhadra brengt — zeer belangrijke bezoeken, daar hem door die meesters de hoogste wijsheid wordt geopenbaard — worden op den tweeden hoofdmuur niet aangetroffen. Krom meende een oogenblik, dat die bezoeken aan het begin van den IIIen hoofdmuur — waar de genoemde bodhisatva's even ten tooneele verschijnen — konden zijn afgebeeld, in welk geval de Gaṇḍavyūha-geschiedenis van den IIen tot het 19e relief van den IIIen hoofdmuur zou hebben doorgeloopen, maar hij liet deze gissing toch weer varen en nam als verklaring van het ontbreken der bedoelde bezoeken aan, dat de beeldhouwers het slot van den tekst om de een of andere reden niet hadden uitgebeeld of een kortere recensie dan de uit Çāstrī's excerpt bekende hadden gevolgd.

In mijn bespreking van de Baraboedoer-monographie, T. B. G. 1922, p. 268 vlg., kwam ik uitvoerig op deze kwestie terug. Mij beroepend op de voorstellingen van den IIIen en IVen hoofdmuur, welke nergens den aanvang van een nieuwen tekst, nergens ook de afbreking van Sudhana's avonturenreeks vertoonen, trachtte ik waarschijnlijk te maken, dat de illustraties van den Gaṇḍavyūha niet bij het laatste tableau van II eindigen, doch over den geheelen IIIen en IVen hoofdmuur worden voortgezet. Er zou dan volgens mij door de beeldhouwers niet een kortere, doch juist een veel uitvoeriger Gaṇḍavyūha-recensie dan de door Çāstrī geëxcerpeerde zijn gevolgd, een recensie voor welker bestaan ik duidelijke aanwijzingen meende te vinden in Nanjio's bekenden Catalogus, waar van Chineesche vertalingen van drie Gaṇḍavyūha-bewerkingen van verschillende uitvoerigheid melding wordt gemaakt. In dezelfde richting wees ook het boven gereleveerde feit, dat op den IIen hoofdmuur een veel grooter aantal bezoeken is afgebeeld dan Çāstrī's tekst beschrijft. Mijns inziens bestond er dus een groote kans, dat een der bij Nanjio's genoemde vertalingen, met name No. 89, niet alleen a l l e bezoeken van Sudhana afgebeeld op den IIen hoofdmuur, maar ook de reliefreeksen op den IIIen en IVen muur zou kunnen verklaren.

Zoo stonden de zaken toen prof. Sylvain Lévi, tijdens de afwezigheid van schrijver dezes met buitenlandsch verlof, Java bezocht en de wd. Chef van den Oudheidkundigen Dienst, Dr. P. V. van Stein Callenfels, diens meening over de interpretatie van de hoogste gaanderijen aan de hand van den Gaṇḍavyūha vroeg. De Fransche geleerde deelde toen mede, dat hem bij de raadpleging en onderlinge vergelijking van de hem bekende Sanskrit Gaṇḍavyūha-hss. en de vertalingen van den tekst in het Chineesch en Tibetaansch nooit iets van het bestaan van een uitvoeriger recensie gebleken was; integendeel, behoudens enkele onbelangrijke verschillen, was het steeds dezelfde redactie geweest — de redactie die ook het Calcutta'sche hs. van Çāstrī's excerpt vertegenwoordigt — welke hij onder oogen had gehad. Wel wist prof. Lévi zich te herinneren, dat er in de hss. en vertalingen steeds van 110 bezoeken van Sudhana aan autoriteiten — juist dus het aantal der bezoekenreliefs van II — gesproken wordt.

Uit deze mededeeling volgde, dat, indien ook al de door schrijver dezes gemaakte onderstelling omtrent het bestaan van een uitvoeriger recensie niet houdbaar was, dan toch de bestudeering van den Gaṇḍavyūha-tekst zelf — in plaats van de raadpleging van de onvolledige excerpten — de verklaring van de g e h e e l e reliefreeks van den IIen hoofdmuur aan de hand beloofde te doen [1]).

Besloten werd een opdracht aan o. g. tot onderzoek van de op de Bibliothèque Nationale te Parijs aanwezige Gaṇḍavyūha-hss. uit te lokken en aldus geschiedde.

In het telegram, dat mij de opdracht verleende, kwam niet duidelijk uit om welke kwestie het eigenlijk ging, zoodat ik bij mijn vertrek naar Parijs de hoop kon koesteren, dat het mij wellicht beschoren zou zijn, er de zoo veel belovende „uitvoerige" recensie van den Gaṇḍavyūha te zullen aantreffen. Vol moed toog ik aan den arbeid om de vier hss. van den tekst met elkaar te vergelijken, doch oogstte aanvankelijk niet anders dan teleurstellingen.

Weliswaar bleken de hss. op enkele punten van elkaar af te wijken en ook hier en daar onzekerheden op te heffen, aanvullingen te geven of een nieuwe verklaring van een enkel relief aan de hand te doen. Zoo bijvoorbeeld kon worden geconstateerd, dat op de plaats van relief 28, waar Çāstrī's opgave een upāsikā, Rājendralāla Mitra daarentegen een non vermeldt, in de vier Parijsche handschriften een upāçikā optreedt en de voorstelling van het relief, zooals Krom reeds vermoedde, met deze lezing klopt [2]). Maar om kleine correcties van deze soort was het onderzoek niet begonnen. Het teleurstellende feit openbaarde zich, dat in geen der hss. een belangrijk grooter aantal bezoeken dan 47 beschreven werd en de vier hss. geen andere, geen uitvoeriger recensie van den tekst bevatten dan de door Çāstrī

---

[1]) *O. V.* 1928 p. 100. De hier door dr. Callenfels uitgesproken meening, dat dankzij het bezoek van prof. Lévi aan Baraboedoer „de Gaṇḍavyuha-quaestie voor goed is opgelost", is niet juist gebleken. Men zie het laatste hoofdstukje van dit Verslag „De 110 bezoeken van Sudhana".

[2]) *O. c.* p. 493. De verdere resultaten van ons onderzoek vindt men in de bijlage bij dit Verslag

in excerpt bekend gemaakte [1]). Mijn hoop om iets nieuws te zullen vinden daalde tot het nulpunt.

Inmiddels was met de vergelijking van de bezoeken van onzen held veel tijd gemoeid geweest en het was eerst kort voor mijn vertrek uit Parijs, dat ik bijzondere aandacht aan het laatste gedeelte van den tekst, na Sudhana's aankomst bij Maitreya, hetwelk naar ik onderstelde de gewone apotheose zou bevatten en niets of op zijn hoogst de verklaring van een enkel relief zou kunnen bijdragen, ging wijden. Plotseling werd het toen licht en volgden de ontdekkingen elkaar in rasse opeenvolging op.

Het slot bleek te worden gevormd door de Bhadracarī, het reeds vroeger door de uitgave van Watanabe bekend geworden gedicht van 62 prākrit-strophen, gewijd aan de verheerlijking van de vrome daden en geloften van den bodhisatva Samantabhadra. Bij wijze van proef werd de reliefreeks van den IVen hoofdmuur met den inhoud van dit gedicht vergeleken en kon al dadelijk een aantal voorstellingen met volle zekerheid worden geïdentificeerd. Hier was, dit bleek uit alles, vaste grond onder den voet gekregen.

De conclusie, die nu getrokken moest worden, lag voor de hand: Indien de bezoeken van Sudhana op den IIen en het slot van den tekst op den IVen hoofdmuur was afgebeeld, dan moest ook het gedeelte van den tekst tusschen het laatste bezoek en het slot, op den IIIen hoofdmuur terug te vinden zijn. Deze onderstelling had op het oog weinig aantrekkelijks, daar bedoeld gedeelte slechts een klein deel van het werk in beslag neemt en moeilijk aangenomen kon worden, dat dit het illustratie-materiaal voor de 88 reliefs van dien muur zou hebben geleverd.

Toch bleek de gemaakte onderstelling waarheid te bevatten, zelfs veel meer dan dat. Want uit het luttel aantal bladzijden van het handschrift — als uit een hoorn des overvloeds — kwam niet alleen de beteekenis van groote gedeelten van den IIIen hoofdmuur, maar ook die van de IIIe en IVe balustrade te voorschijn.

Het slot van den Gaṇḍavyūha bleek de verklaring van de reliefreeksen van niet minder dan twee hoofdmuren en twee balustraden te bevatten.

---

[1]) Waaraan de door Krom gesignaleerde verschillen o. a. in plaats- en persoonsnamen tusschen de opgaven van Çāstrī en Mitra zijn toe te schrijven, is nog niet duidelijk geworden. Nu onderlinge afwijkingen van geheel denzelfden aard in menigte in de Parijsche hss. werden aangetroffen, komt het mij waarschijnlijk voor, dat de beide pandits niet hetzelfde hs., maar — ondanks het door Krom, Mon. p. 484 aangevoerde — verschillende hss. van den tekst voor zich hebben gehad. Een verzoek om inlichtingen aangaande dit duistere punt gericht tot den conservator der hss. verz. te Calcutta bleef tot heden helaas onbeantwoord. Komt mij de kwalificatie van de excerpten als „geleerde beunhazerij" en „geknoei" (Djawa l. c. p. 86) te sterk gekleurd voor zoolang geen zekerheid dienaangaande is verkregen, zoo is het toch niet twijfelachtig dat Çāstrī's excerpt onvolledig en in details soms onnauwkeurig is. Men zie de bijlage achter dit verslag.

De verhouding van den tekst tot de reliefs.

Voordat het bovenstaande aan de hand van den tekst zelf nader wordt toegelicht moeten eenige punten van algemeen belang voor de reliefverklaring in beschouwing worden genomen.

Het heeft, meenen we, nog niet de aandacht getrokken, dat de illustraties van de teksten, die n i e t tot den Gaṇḍavyūha behooren, op Baraboeḍoer precies 1000 reliefs in beslag nemen.

Dit aantal is als volgt over de verschillende muren verdeeld:

Serie	0	(bedolven voet)	160
„	Ia	(hoofdmuur eerste gaanderij, bovenste reeks)	120
„	Ib	(hoofdmuur eerste gaanderij, benedenste reeks)	120
„	IBa	(balustrade eerste gaanderij, bovenste reeks)	372
„	IBb	(balustrade eerste gaanderij, benedenste reeks)	128
„	IIB	(balustrade tweede gaanderij)	100
		Totaal	1000

Men ziet hieruit, dat de beide reeksen aan de eerste balustrade tezamen juist 500 reliefs (372 + 128) tellen. Naar Van Erp onlangs overtuigend heeft aangetoond [1]), is deze balustrade met de reliefs een latere toevoeging, welke een noodzakelijk gevolg was van de maatregelen die na de ommanteling van den voet van het bouwwerk werden genomen. Trekt men dit 500-tal van de 1000 af, dan vindt men, dat i n d e n o o r s p r o n k e l ij k e n o p z e t, — dus aan het bouwwerk vóórdat de ommanteling om den voet en de balustrade van de eerste gaanderij waren aangebracht — 500 tableaux aan de niet tot den Gaṇḍavyūha behoorende teksten waren gewijd.

De Gaṇḍavyūha-reliefs zijn als volgt over de wanden verdeeld:

Serie	II	(hoofdmuur, tweede gaanderij)	128
„	III	(„ derde „)	88
„	IIIB	(balustrade, „ „)	88
„	IVB	(„ vierde „)	84
„	IV	(hoofdmuur „ „)	72
		Totaal	460

Neemt men in aanmerking, dat het tweemaal voorkomen van het getal 500 in de eerste telling zeker niet toevallig is, integendeel, zeer duidelijk de bedoeling verraadt om dit auspicieuse getal in verband met de afbeeldingen der gewijde teksten te brengen, dan mag worden vermoed, dat het getal 460 van de Gaṇḍavyūha-reeks — dat voorzoover bekend in de buddhistische symboliek geen rol speelt — op een of andere wijze tot 500 zal moeten worden aangevuld.

Waar nu het laatste gedeelte van de Bhadracarī — het slot van den Gaṇḍavyūha — niet op Baraboeḍoer is afgebeeld, terwijl toch zeker de ons bekende en niet een kortere recensie van het gedicht door de beeldhouwers is gevolgd, daar mag wel

[1]) *De ommanteling van Barabuḍur's oorspronkelijken voet. Feestbundel KBG,* 1929 p. 120 vlg.

de onderstelling worden gemaakt, dat bedoeld gedeelte, opleverende het aan de 500 ontbrekende 40-tal reliefs, bestemd was om te worden aangebracht aan de achterzijde van den hoogsten, den vierden hoofdmuur (overeenkomende met de Ve balustrade) van het heiligdom.

Bij de bespreking van de Bhadracarī — die helaas niet in dit verslag kan plaats hebben — zal op deze onderstelling nader worden teruggekomen. Er worde hier alleen aan herinnerd, dat de Ve balustrade tot den (vierkanten) rūpadhātu, de „sfeer van den vorm", niet tot den (ronden) arūpadhātu, de „sfeer der vormloosheid" [1]), behoort en er op grond van dit feit geen overwegend bezwaar tegen de aanbrenging van reliefs op dit bouwdeel kan hebben bestaan.

Verder worde er opgewezen, dat deze balustrade wat de paneelverdeeling en de profileering betreft volkomen aan die der lagere balustraden gelijk is en als het ware voor de aanbrenging van relief-versiering geheel gereed was gemaakt.

Een sterk argument, dat voor de hier gemaakte onderstelling pleit, kan ten slotte worden ontleend aan de verdeeling van de voor reliefversiering bestemde wanden tusschen de bodhisatva's Maitreya en Samantabhadra, een punt, waarop hieronder nader zal worden teruggekomen.

Het ligt buiten het bestek van dit verslag om naar de beweegredenen, die tot het eventueele onbewerkt laten van den hoogsten muur kunnen hebben geleid, dieper te speuren. In ieder geval — of het de bedoeling geweest is of niet om het 500-tal vol te maken — is uit de bovengegeven cijfers kunnen blijken, dat de beteekenis van Sudhana's geschiedenis in de oogen der ontwerpers van het heiligdom die van de overige afgebeelde teksten verre te boven ging. Was het getal 460, dan overtrof het dat van de langste van alle andere reliefreeksen; was het op 500 gesteld, dan wordt ons zelfs niet onduidelijk te verstaan gegeven, dat in den oorspronkelijken opzet van het heiligdom de Gaṇḍavyūhatekst met zijn halfduizend reliefs op gelijke waarde is geschat als de overige, in totaal eveneens 500 reliefs in beslag nemende, teksten tezamen [2]).

De taak die de beeldhouwers zich zagen opgelegd om met illustraties van den Gaṇḍavyūha de 460 — of 500 — reliefs van drie hoofdmuren en twee — waarschijnlijk zelfs drie — balustraden te vullen, was verre van benijdenswaardig.

[1]) Stutterheim, *Tjandi Bara-boedoer* 1929, p. 32 vlg.

[2]) Het is zeer opmerkelijk, dat, nadat de voet van het bouwwerk ommanteld en aan het oog onttrokken was, de hierop aangebrachte 160 reliefs toch bleven meetellen alsof zij nog zichtbaar waren. Dit blijkt hieruit, dat op de eerste balustrade (die eerst na de ommanteling kan zijn verbouwd en van reliefs voorzien) een aantal reliefs werd aangebracht (372 + 128), dat met dat van den eersten hoofdmuur, de tweede balustrade en den bedolven voet het ronde getal van 1000 opleverde. Had men den voet niet medegeteld, dan zou men aan deze balustrade waarschijnlijk niet 500, maar 500 + 160 = 660 nieuwe reliefs hebben aangebracht om in totaal 1000 te verkrijgen, of, indien men het oorspronkelijke getal van 500 had wenschen te behouden, 160. Compensatie had dus niet plaats omdat er naar de meening van den ontwerper geen leemte was ontstaan.

Hadden zij bij het verluchten van de lagere gaanderijen teksten gevolgd, die zich bij uitstek voor illustratieve doeleinden leenden, daar de verhalen die zij bevatten of de episoden waarin zij uiteenvielen, zich gemakkelijk lieten samenvatten in tafereelen, waarvan de hoofdmomenten als van zelf door de handelingen der op den voorgrond tredende personen werden aangegeven, met den Gaṇḍavyūha werd dit anders. Hier voor het eerst stonden de geestelijke leiders, de opdrachtgevers van de kunstenaars, voor een geschrift, waarin de bespiegelingen en redeneeringen zoo sterk domineeren, dat de actie van den hoofdpersoon — indien hiervan nog mag worden gesproken — geheel op het tweede plan wordt teruggedrongen. Een nieuw probleem deed zich dus voor: een tekst die zich krachtens zijn aard tegen uitbeelding in steen verzette, desondanks op zoodanige wijze weer te geven, dat hij door de geloovigen zou worden verstaan, een doorloopende reeks van aanknoopingspunten voor hun meditatie zou opleveren.

Hoe heeft men dit vraagstuk trachten op te lossen? In welke verhouding is hier het geschreven woord tot het beeld in den steen komen te staan?

Wat ons in deze verhouding in de eerste plaats opvalt, is de zeer ongelijkmatige verdeeling van den tekst over het beschikbare muuroppervlak.

De inhoud van den Gaṇḍavyūha bevat in vogelvlucht gezien: een inleiding; de bezoeken van Sudhana aan leeraren en leeraressen; zijn aankomst bij Maitreya en de wonderverschijningen door dezen bodhisatva opgeroepen in een tooverpaleis; het — zeer korte — bezoek van den jongeling aan Mañjuçrī; de hem door Samantabhadra vertoonde mirakelen en het door dezen bodhisatva gegeven onderricht culmineerend in de Bhadracarī-apotheose.

De eerste bezoeken nu, die omstreeks 9/10e deel van den tekst in beslag nemen — de inleiding inbegrepen —, zijn op slechts één hoofdmuur — den IIen — op 128 reliefs afgebeeld, terwijl voor het resteerende 1/10e deel niet minder dan 332 (of de Ve balustrade medegerekend 372) reliefs zijn bestemd.

Vragen we nu welk richtsnoer bij de tot zulk een verregaande ongelijkmatigheid leidende verdeeling van de stof is gevolgd, dan vinden we in de meer of mindere „belangrijkheid" van de afgebeelde scènes een criterium, dat zeker niet de overwegende beteekenis heeft gehad, die men a priori geneigd zou zijn er aan toe te kennen. Het geldt met volle zekerheid feitelijk alleen voor den hoofdmuur van de IVe gaanderij, den hoogsten muur aan de rechterhand van den bezoeker, welke ongetwijfeld met opzet in zijn geheel aan het slot van den tekst, de hoogelijk vereerde Bhadracarī gewijd is. Zien wij echter op IIIB en IVB twintigtallen reliefs met afbeeldingen van de meest onnoozele en eentonige wondervertooningen gevuld, dan mogen we de geloovigen er niet van verdenken, de belangrijkheid van deze voorstellingen — hoe sterk ook hun appreciatie op dit punt van de onze verschild moge hebben — hooger te hebben aangeslagen dan bijvoorbeeld die van de wijsheidsopenbaringen van de bodhisatva's Maitreya en Samantabhadra, welke niet of slechts uiterst beknopt in beeld zijn gebracht.

We zoeken dus naar een ander criterium dat bij de verdeeling is toegepast en merken dan op, dat niet alleen in den tekst als geheel beschouwd, maar ook binnen het raam van elk onderdeel dezelfde ongelijkmatigheid valt te constateeren. Hoewel er in de inhoudsopgaven van Çāstrī en Mitra niets van te bespeuren valt, zijn de door Sudhana aan de verschillende guru's gebrachte bezoeken zeer ongelijk van duur en beteekenis. Terwijl aan de samenspraken van enkele dezer bezoeken in het hs. A 20 dubbelpagina's zijn gewijd [1]), beperkt zich het verslag van andere ontmoetingen tot enkele pagina's, ja in sommige gevallen tot eenige regels schrift. Hier doet Sudhana niet veel anders dan zich aanmelden om dadelijk, zonder eenig onderwijs te hebben genoten, naar een volgende autoriteit te worden verwezen [2]). Toch is op den tweeden hoofdmuur, aan elk bezoek, ongeacht deszelfs duur en belangrijkheid, in den regel slechts één relief, niet meer en niet minder, gewijd.

Mogen we uit dit feit concludeeren, dat de concrete handeling, het komen of gaan van den hoofdpersoon bij of van den leeraar, en niet de inhoud van het tusschen hen gevoerde discours, door den beeldhouwer is voorgesteld, dan treft het ons, dat niet alleen hier maar bij het in beeld brengen van den geheelen Gaṇḍavyūha volgens hetzelfde principe is gehandeld. Slechts die episoden en momenten, waarin de hoofdpersoon handelend optreedt, persoonlijk dingen beleeft of met eigen oogen aanschouwt zijn voor uitbeelding in aanmerking gekomen, met terzijdelating van nagenoeg alles wat den inhoud vormt van gesprekken, onderwijzingen, meditaties of wat verder behoort tot het domein van den geest.

We kunnen dit ook zoo formuleeren, dat de wijze van illustreeren, die op de lagere gaanderijen op teksten als de Lalitavistara en de Avadāna- en Jātaka-cycli was toegepast, ook op de hoogere gaanderijen bij het in beeld brengen van den Gaṇḍavyūha in praktijk is gebracht.

Voordat we de funeste gevolgen bespreken, die de toepassing van dit principe op het gehalte der voorstellingen noodzakelijkerwijs heeft gehad, moet het thema der ongelijkmatige verdeeling van de stof nog iets nader in beschouwing worden genomen. Immers binnen de omperking waarvan zooeven sprake was, zijn nog zeer sterke verdichtingen en verdunningen van het met den tekst correspondeerende illustratie-materiaal waar te nemen: Terwijl het over Maitreya's wondervertooningen handelend tekstgedeelte van een omvang van 15 pagina's in het hs. A met een overgroote uitvoerigheid is geillustreerd op 218 reliefs, neemt de over Mañjuçrī en Samantabhadra handelende passage van ongeveer gelijken omvang in hetzelfde hs., slechts 42 reliefs — de Bhadracarī-tableaux een oogenblik buiten beschouwing gelaten — in beslag. En dit terwijl de laatst genoemde bodhisatva zonder twijfel in de waardeering der geloovigen het hoogste stond en de door hem verrichte

[1]) Vooral de bezoeken aan de acht Rātridevatā's (nachtgodinnen) munten uit door langdurigheid. Tezamen vullen zij meer dan honderd dubbelpagina's.

[2]) O. a. bij het bezoek aan den knaap Viçvāmitra te Kapilavastu.

wonderdaden niet minder voor uitbeelding geschikt waren (volgens den eenmaal aanvaarden maatstaf) dan die van zijn collega.

De hier gesignaleerde ongelijkmatigheid is o. i. op geen andere wijze te verklaren dan door aan te nemen, dat, ongeacht de respectievelijke lengten van de over de beide bodhisatva's handelende passus in van tekst, een bepaald gedeelte van het muuroppervlak voor Maitreya en een bepaald gedeelte voor Samantabhadra — van wien Mañjuçrī slechts de voorlooper is — is bestemd geworden.

Als men nu én den vierden hoofdmuur met de Bhadracarī én de vijfde balustrade, op grond van het boven op p. 183 opgemerkte, bij het voor Samantabhadra bestemde gedeelte voegt en er dan tevens op let, dat Mañjuçrī op relief IV B 43, dit is juist op de helft van de vierde balustrade, ten tooneele verschijnt, moet het opvallen, dat ieder der beide bodhisatva's precies de helft van het aantal beschikbare muren en balustraden heeft toegewezen gekregen: Maitreya één hoofdmuur en anderhalve balustrade (III, III B en $^1/_2$ IV B), Samantabhadra evenzoo één hoofdmuur en anderhalve balustrade ($^1/_2$ IV B, IV en *V B).

Van deze verdeeling heeft Samantabhadra de nadeelige gevolgen ondervonden: Daar de Bhradracarī, kort als het gedicht mocht wezen, van wege hare bijzondere heiligheid niet minder dan een geheelen hoofdmuur (IV) en — waarschijnlijk — nog een geheele balustrade (*V B) opeischte, bleef er voor de door dezen bodhisatva vertoonde mirakelen slechts een halve balustrade over. Geen wonder, dat men hier den tekst niet op den voet heeft kunnen volgen en een zeer beperkte keuze uit den overvloed van materiaal heeft moeten doen.

Het beeld, dat de illustraties van den Gaṇḍavyūha gezamenlijk opleveren, is er dus een van horten en stooten, van inhouden en weer den teugel vieren: eerst slaagt men er in de afbeeldingen van negen tiende deel van den tekst op één hoofmuur (II) te comprimeeren; dan treedt het streven op den voorgrond om met zoo weinig mogelijk tekst een zoo groot mogelijk aantal reliefs te vullen (III, III B, IV B tot no. 42); vervolgens herhaalt zich het spel van II om het te overvloedige materiaal in het kader van een te kleine ruimte te persen (IV B no. 43 tot eind) en tenslotte wordt alles wat op het gebied van dun-uitstrijken-van-de-stof is vertoond overtroefd op IV, waar men kans ziet met den inhoud van eenige dozijnen korte strophen 72 reliefs gevuld te krijgen.

Wanneer in het bovenstaande gesproken is van overvloed van voor illustratie geschikt materiaal, dan worde men hierdoor niet in de meening gebracht, dat de Gaṇḍavyūha te vergelijken zou zijn met de van gloedvolle beschrijvingen en pittige karakteriseeringen overvloeiende werken der meesters van het Buddhistisch proza; werken die, vol actie en beweging als zij zijn, zich inderdaad bij uitstek voor uitbeelding leenden.

De overvloed, waarop ten aanzien van den Gaṇḍavyūha wordt gedoeld, heeft voor 't grootste deel vorm aangenomen in dorre opsommingen van de door de bodhisatva's Maitreya en Samantabhadra verrichte of te voorschijn geroepen

wonderen, ingeleid, verbonden en besloten door voor elke groep gelijkluidende formules. Het moge nu waar zijn, dat de opsomming als genre beschouwd niet verwerpelijk is en er zelfs een niet geringe bekoring van kan uitgaan, wanneer de samenstellende deelen op zoodanige wijze gerangschikt zijn, dat de aandacht erdoor wordt vastgehouden en opgevoerd tot het einde, waar het hoogtepunt ligt, even zeker is het, dat van die bekoring niet het geringste spoor in de opsommingen van den Gaṇḍavyūha te ontdekken valt. Selectie is er niet op toegepast, herhalingen zijn er niet in vermeden, de climax is er een onbekende figuur, terwijl de anticlimax er te weliger om tiert; zoo — om een enkel voorbeeld te noemen — wanneer de lange reeks der door den bodhisatva Maitreya verrichte schenkingen, op de giften van een koninkrijk, Jambudvīpa en de vier continenten, de schenking van een koningstroon laat volgen en het verder decrescendo gaat met de giften van slaven en slavinnen, vaandels en banieren, reukwerken en zalven.

Het maakt den indruk, dat het eenige, waarop het bij deze opsommingen aankomt, is de eentonige dreun, die allen gelijkelijk eigen is en die de bedoeling klaarblijkelijk had om de den tekst prevelende of aanhoorende monnikken in een voor geloofsopenbaringen ontvankelijken toestand — tusschen waken en droomen — te brengen.

Het is treurig maar waar, dat de opdrachtgevers der beeldhouwers zich tot de hierbedoelde opsommingen en alles wat ernaar aardde bijzonder aangetrokken hebben gevoeld en er, soms met voorbijgaan van veel aantrekkelijker onderwerpen, het groote meerendeel van het illustratie-materiaal voor III, III B en IV B aan hebben ontleend.

Was 't uiteraard ondoenlijk den ganschen voorraad van in de opsommingen aanwezige onderwerpen in den steen uit te beitelen, zoo moest men er wel toe overgaan een keuze uit de te overvloedige stof te doen en het is zeer opmerkelijk, dat men hierbij niet steeds op dezelfde wijze te werk is gegaan.

Bij het illustreeren van enkele reeksen heeft men zich stipt aan de volgorde van den tekst gehouden en, als er te veel onderwerpen waren, een gedeelte van de reeks — gewoonlijk het laatste — eenvoudig weggelaten. Elders heeft men zich grootere vrijheden veroorloofd: wijziging aangebracht in de volgorde, nummers weggelaten en ook toegevoegd, kortom de reeks gefatsoeneerd en gestyleerd en voor uitbeelding beter geschikt gemaakt. Tenslotte zien wij soms een methode toepassen, die een compromis van de beide vorige werkwijzen is.

Maar hoe men zijn taak ook heeft opgevat, op welke wijze men ook getracht heeft eenige variatie en kleur in het eentonige cliché-werk aan te brengen, het gehalte der voorstellingen kon er niet door worden opgevoerd, het bleef zich op een laag geestelijk peil bewegen.

Duidelijk komt dit vooral uit als we het karakter der Lalitavistara-, Jātaka- en Avadāna-voorstellingen van de lagere gaanderijen met die der Gaṇḍavyūha-reliefs, voorzoover ze tot de beruchte opsommingen behooren, vergelijken.

De eerste vatten de hoofdmomenten van een bepaalde episode of geschiedenis samen, resumeeren, verdichten, zijn in hooge mate pregnant; de laatste missen al die hoedanigheden, want, behalve de voorstelling van het enkele tekst-woord, dat zij uitbeelden, bevatten zij niets, dat de verbeelding in werking kan stellen, dat tot een hooger vlucht van de gedachten prikkelt.

Staat tegenover vele bladzijden tekst van de Buddha-legende één relief, zoo staan omgekeerd tegenover één regel tekst van den Gaṇḍavyūha soms tientallen reliefs op de hoogere gaanderijen. Kan hieruit reeds blijken hoeveel beteekenisvoller en inhoudsrijker de eerste vergeleken bij de laatste zijn, zoo is in het bovenstaande tevens de verklaring gegeven van het opmerkelijke feit, dat het terugvinden van den tekst, die den beeldhouwers voor de hoogere gaanderijen tot leidraad heeft gediend, voor ettelijke reliefreeksen feitelijk zoo bitter weinig nieuws heeft gebracht.

Dank zij de studie, die Van Erp [1]) en Krom [2]) aan de Maitreya-reliefs hebben gewijd, was niet alleen reeds bekend, in welke volgorde de reeksen moeten gelezen worden, maar stond ook de beteekenis van een groot deel der voorstellingen zelve reeds vast. Die beteekenis vindt thans in den tekst nauwelijks aanvulling of verdieping. Het voornaamste wat er van te zeggen valt, is er reeds van gezegd.

Als er van winst gesproken mag worden, dan is deze in hoofdzaak gelegen in den samenhang, het verband dat tusschen de tot dusver op zich zelf staande reeksen door den Gaṇḍavyūha-tekst is gelegd.

De voldoening, die gelegen moge zijn in het terugvinden van den sleutel ter verklaring van vier onopgehelderde reliefreeksen, wordt door teleurstellingen dus wel getemperd.

Door teleurstelling allereerst over het feit, dat het de voor afbeelding ongeschiktste aller teksten heeft moeten zijn, die is waardig gekeurd een zoo belangrijk deel der wanden van het Baraboeḍoer-heiligdom in beslag te nemen.

Door teleurstelling ook over de beperkingen, die den kunstenaars zoowel in de keuze als in de verdeeling van de stof zijn opgelegd en die de oorzaak zijn geworden, dat het geestelijk gehalte der voorstellingen aan de hoogere gaanderijen een vergelijking met dat der lagere omgangen niet kan doorstaan.

Wat het gehalte der voorstellingen betreft, nemen de afbeeldingen van de Bhadracarī die den IVen hoofdmuur vullen een afzonderlijke plaats in.

Zoo mogelijk leende dit gedicht van 62 prākrit-strophen met zijn vrij duisteren inhoud ter verheerlijking van de vrome daden en geloften van den bodhisatva Samantabhadra, zich nog minder dan het voorafgaande deel van den tekst voor uitbeelding.

---

[1]) *Over den toekomstigen Buddha Maitreya en het voorkomen van Maitreya-legenden op de Borobudur-stupa*, *T. B. G.* LIV, 1912, p. 427 vlg.

[2]) *O. c.* Hfdst. XI vlg.

Bij de algeheele afwezigheid van handelingen of belevingen van een hoofdpersoon, waarbij men aanknoopingspunten had kunnen vinden, moest men hier de noodzakelijkheid onder het oog zien — de noodzakelijkheid die men vroeger uit den weg had kunnen gaan — om abstracte voorstellingen in beeld te brengen en men deed dit door uit elke strophe, elk halfvers, soms elken regel een of meer woorden of zinsdeelen, die zich eenigszins voor uitbeelding leenden, uit hun verband los te maken en in een entourage van eigen vinding over te brengen. Op ongeveer dezelfde wijze ging men dus te werk als de Baliër, die bij het illustreeren van een handschrift van elken pāda van een gedicht, of het onderwerp ervoor geschikt is of niet, een afbeelding maakt.

Dat niet alleen de samenhang tusschen de tafereelen onderling op deze wijze reddeloos verloren ging, maar ook het verband tusschen de afbeeldingen en den tekst van allerlei toevallige factoren afhankelijk werd, is maar al te duidelijk.

En toch — ondanks de zeer in het oog vallende onvolkomenheden van de Bhadracarī-reliefs beschouwd als tekst-illustraties, staan zij ontegenzeggelijk op een hooger geestelijk niveau dan de aan het gedicht voorafgaande scènes; zijn de gewaarwordingen die de aanschouwing ervan oproept van verhevener en aangrijpender aard dan die van alle mirakel-schouwspelen tezamen.

Onder het monotone uiterlijk der Buddha- en bodhisatva-tafereelen leeft een diep gevoel van devotie, dat uitdrukking zoekt; is een bijna ontroerend pogen merkbaar om het allerheiligste, wat zich niet in vormen laat weergeven, toch tot openbaarheid te brengen.

Zoo stijgt de beeldenreeks, die op de voorafgaande wandvlakken op bedenkelijke wijze was ontaard in een kijkspel van wondervertooningen, op den vierden hoofdmuur weer op tot een hooger plan; schept de Bhadracarī om zich heen — zij het op gansch andere wijze dan de Buddha-legende het deed — de serene sfeer van aanbidding en overgave, welke de verhevenste kunstuitingen van Baraboeḍoer plegt te omgeven.

Na de banale wijzen, die in lagere regionen zijn vernomen, zijn het wederom de tonen van zware, klankrijke orgelmuziek, die in deze sfeer tot ons doordringen.

Het onderzoek van de hss.

De Gaṇḍavyūha is een tekst van betrekkelijk grooten omvang, bevattende in de Parijsche hss. [1]) resp. 413, 293, 359 en 277 dubbelpagina's schrift.

Gezien den beperkten tijd, die ons ter beschikking stond, alsook onze onvoorbereidheid voor dit soort onderzoek, dat geoefendheid in het lezen van corrupt Mahāyānistisch proza en prākrit gāthā's vereischt, laat het zich verstaan, dat onze

[1]) Beschreven bij C a b a t o n, *Catalogue des manuscrits sanskrits et pālis de la bibliothèque nationale, 1er fasc. — mss. sanscrits*, 1907, p. 6. — De hss., waarvan het eerste in nāgarī, de andere in Nepaleesch schrift, worden hier aangeduid met de letters A — D.

studie van den tekst niet meer dan een pradakṣiṇa, een eerbiedige rondgang, om het werk heeft kunnen zijn, waarbij geen gelegenheid werd gevonden dieper door te dringen in eenig onderdeel, dat niet rechtstreeks tot de verklaring van de reliefs kon bijdragen. Zooals hierboven reeds is uiteengezet werden door het trekken van deze grens van bestudeering grootendeels uitgesloten de uiteenzettingen van scholastieken en dogmatischen aard, welke een voornaam deel van den Gaṇḍavyūha-tekst uitmaken.

Wat het metaphysische deel van den inhoud betreft, volstaan we met de opmerking, dat het doel van Sudhana's zwerftochten niet zoozeer gelegen schijnt te zijn in de verwerving van de anuttarā samyaksambodhi — zooals Çāstrī's inhoudsopgave doet gelooven — als wel in het vinden van den kalyāṇamitra [1]), den waren guru, die hem den deugzamen levenswandel en de vrome geloften van den bodhisatva zal leeren kennen. Wat betreft de groote beteekenis, die aan den persoon en het onderricht van den guru — die niet anders dan een belichaming van den allerhoogste is — wordt gehecht, vertoont het systeem van den Gaṇḍavyūha ongetwijfeld een sterke overeenkomst met het op Java vele aanhangers geteld hebbende stelsel van den Çaivasiddhānta.

Voorzoover we hebben kunnen nagaan zijn in den Gaṇḍavyūha — anders dan men misschien verwacht had — slechts zwakke sporen van tantrische invloeden aanwezig en geeft het werk de leer van het Mahāyāna vrij zuiver weer. Overigens zijn alle eigenschappen, die de lectuur van vele jongere Buddhistische geschriften in zoo hooge mate onverkwikkelijk maken — behalve de reeds genoemde opsommingen, nog matelooze overdrijvingen en vooral troostelooze herhalingen van woorden, zinsdeelen en formules — er in overvloed voorhanden. Mag dan ook een vluchtige kennisneming van de uiteenzettingen, die Sudhana in bewonderenswaardig geduld van de lippen zijner vele leermeesters en leiders op den weg ter volmaking te vernemen krijgt, niet tot een nadere kennismaking uitlokken, zoo behoeft toch niet te worden betoogd, dat juist deze beschouwingen, deel uitmakend van een tekst, die op het Baraboeḍoer-heiligdom zulk een prominente plaats inneemt, een moeilijk te overschatten beteekenis voor de kennis van het Hindoe-Javaansche Mahāyāna bezitten en een nadere bestudeering overwaard zijn.

Wat de geraadpleegde hss. betreft, de toestand van de Parijsche exemplaren laat veel te wenschen over en van de vele ernstige verminkingen, die maar zelden door onderlinge vergelijking konden worden verbeterd, werd veel hinder ondervonden.

---

[1]) Burnouf, *Introd.* p. 284: „L'expression kalyāṇamitra est une des plus remarquarbles du Buddhisme. L'Ami de la Vertue est celui qui introduit le disciple futur auprès du Maître; c'est aussi le Religieux accompli qui donne au novice l'instruction qui lui manque encore: c'est même, pour un Religieux, tout ascète respectable dont il doit rechercher la société .... Csoma le traduit encore par „a doctor, a learned priest", et M. Schmidt par „ein geistlicher Rath". Je n'hésite pas à préférer cette dernière traduction à toutes les autres........"

We zijn er dan ook verre van zeker van, dat we het verband overal hebben begrepen en de bedoeling van den auteur steeds juist hebben weergegeven. Het spreekt van zelf, dat bij de uitgave van den tekst gebruik gemaakt zal dienen te worden van de Chineesche en Tibetaansche vertalingen ervan, die, dichter bij de bron tot stand gekomen, den origineelen tekst veel nader staan dan de afschriften van afschriften in het Sanskrit. We hebben dit eenige malen persoonlijk ervaren, wanneer, na vruchtelooze pogingen onzerzijds om achter de beteekenis van een duistere passage te komen, prof. Sylvain Lévi ons behulpzaam was met zijn kennis van het Chineesch en uit de vertaling licht deed opgaan.

Het slot van den tekst, de Bhadracarī, met de daarmede correspondeerende reliefreeks aan den IVen hoofdmuur kan zeer tot onze spijt niet in dit verslag worden besproken, daar de voor de interpretatie van dit duistere gedicht onontbeerlijke uitgave van Watanabe [1]) hier niet voor ons toegankelijk is.

Zoodra wij er in mogen slagen, op een exemplaar van dit zeer zeldzaam geworden werk de hand te leggen, zal alsnog een bespreking aan de bedoelde reliefreeks worden gewijd.

De met den tekst correspondeerende reliefs zijn tamelijk voltallig bewaard; van de hoofdmuren ontbreekt er niet een; van de IIIe balustrade een 14- en van de IVe een 7-tal. Voor het leggen van het verband tusschen den tekst en de afbeeldingen leveren deze afwezige reliefs feitelijk minder moeilijkheden op dan de lange reliefreeksen van een bepaalde soort, die aanwezig zijn; bedoeld worden de serieën van tableaux, die steeds weer dezelfde voorstelling van „een bodhisatva met vereerders" afgewisseld met die van „een Buddha met vereerders" bevatten en die in vergelijking met den eersten hoofdmuur en de beide eerste balustrades bijzonder talrijk zijn. Met recht mag worden betwijfeld, of men er ooit in slagen zal — zelfs als over een goed leesbaren tekst beschikt wordt — van elk dezer niets zeggende tafereelen de juiste beteekenis vast te stellen.

Na de vermelding van de beperkingen en belemmeringen, die aan het onderzoek waren opgelegd, spreekt het van zelf, dat niet wordt gepretendeerd in de nu volgende bespreking de verklaring van alle tableaux, die de wanden der twee hoogste gaanderijen vullen, te hebben gegeven. Van enkele reeksen kan dit worden gedaan; voor andere kon met meer of minder zekerheid de beteekenis worden aangegeven; voor een laatste categorie, waarvan de verklaring nog niet werd gevonden, mag men hopen, dat de door een bevoegde persoon te bezorgen uitgave van den tekst licht zal doen

---

[1]) Kaikioku Watanabe, *Die Bhadracari, Eine Probe buddhistisch-religiöser Lyrik*, Leipzig, 1912. Noch te Leiden, Parijs of Londen, noch bij den uitgever Hassarowitz te Leipzig was een ex. van dit (als Heft 5 in Leumann's serie „Indica" verschenen) proefschrift te verkrijgen. Indien het reeds geruimen tijd geleden tot den auteur gerichte verzoek om toezending van een ex. onverhoopt geen gevolg mocht hebben, zal tot fotografische reproductie van het ex. der Bibl. Nationale worden overgegaan.

opgaan [1]). Het doel van onzen verkenningstocht achten wij bereikt, wanneer zal zijn aangetoond, 1° dat het laatste gedeelte van den Gaṇḍavyūha door de beeldhouwers voor de verluchting van de hoogere gaanderijen van het heiligdom is gevolgd en 2° de door hen gebruikte tekst, afgezien van enkele verschillen van geringe beteekenis, gelijk was aan de ons bekende redactie van het werk.

Indien dit bewijs inderdaad is geleverd en hierdoor weer een slip van de den Baraboeḍoer bedekkende sluier is opgelicht, komt een woord van dank in de eerste plaats toe aan prof. Sylvain Lévi en Dr. P. V. van Stein Callenfels, die — bij dezelfde gedenkwaardige gelegenheid dat door eerstgenoemden geleerde de tekst van den bedolven voet werd teruggevonden —, het initiatief namen tot het instellen van het onderzoek, dat tot het vinden van den sleutel op vier reliefreeksen leidde.

Dat het schrijver dezes een groot voorrecht is geweest, zij het voor korten tijd, van de kennis van prof. Lévi te profiteeren en de blijken van zijn hartelijke belangstelling in het onderzoek te ondervinden, zal een ieder die de gaven van hoofd en hart van dezen „kalyāṇamitra" kent beseffen.

De Reliefverklaring [2])

II 125—128, III 1—19.

De tekst.

Het laatste bezoek van Sudhana geldt den knaap Çrīsambhava en het meisje Çrīmati, beiden wonend te Sumanamukha [3]). Bij het afscheid zijn hun woorden: „Ga, jongeling (kulaputra), in het Zuiden ligt het land genaamd Samudrakaccha [4]);

---

[1]) Bij het ter perse gaan van dit verslag ontving ik bericht van prof. dr. J. Rahder te Utrecht dat verleden jaar onder leiding van prof. Izumi te Kyoto is tot stand gekomen een gepolygrafeerde editie van den tekst van ± 1600 bladzijden (nāgarī) in 20 exemplaren, gebaseerd op twee Japansche en twee Sanskrit hss. (Bibl. Nat. te Parijs) en de Tibitaansche en Chineesche vertalingen.

[2]) Voor de bestudeering van den tekst kon alleen gebruik gemaakt worden van de hss. A en B, waarvan over fotografische reproducties beschikt werd. Waar in het ondervolgende de inhoud van den tekst verkort wordt weergegeven, is van het praesens gebruik gemaakt; voor de vertalingen van de belangrijkste passages is steeds de verleden tijd gebezigd; om verwarringen te voorkomen zijn de laatste gedeelten bovendien tusschen aanhalingsteekens geplaatst.

Het kwam ons overbodig voor van alle reliefs nog weer eens uitvoerige beschrijvingen te geven. Onder doorloopende verwijzing naar de Hoofdstukken XI — XIV van Krom's Barabuḍur en naar de foto's van Van Erp, waar de lezer alle gewenschte bijzonderheden kan vinden, volstaan wij met korte beteekenis-aanduidingen. Waar meerdere uitvoerigheid vereischt was, is gewoonlijk Krom's beschrijving — zijnde niet alleen nauwkeurig, maar ook t. a. v. de door ons voorgestane opvattingen volkomen „neutraal" — overgenomen.

Voor de aanduidingen van de reliefreeksen aan de diverse muren en balustraden met letters en cijfers, wordt verwezen naar p. 183 van dit verslag.

[3]) Çāstrī: Sumukha.

[4]) Aldus B; A: Samudracchauka; C: Samudrakacchā; Çāstrī: Samudrakatīha.

daar is een lustoord genaamd Mahāvyūha en daarin staat een wondergebouw [1]) (kūṭāgāra), waarvan het inwendige door Vairocana's bestiering versierd is (Vairocanavyūhālaṃkaragarbha); het is gebouwd als vrucht van de goede werken der bodhisatva's, ...; het is verrezen door toedoen van de vrome geloften (praṇidhāna) der bodhisatva's; .... het spreidt het wezen van het groote mededoogen der bodhisatva's ten toon en het is gesierd met den lusthof van de onvatbare verlossing door de bodhisatva's. Daar woont het Groote Wezen (mahāsattva), de bodhisatva genaamd Maitreya, ter verleening van gunsten aan de krachtens hun geboorte aan de aarde gekluisterde stervelingen; ter vervolmaking van vaders, moeders, bloedverwanten en aanverwanten; .... ter bevestiging (van de leer) van het Mahāyāna .... bereid om aanschouwelijk te maken de (verschillende) geboorten van alle wezens. Begeef U naar hem." Volgt de gewone formule, waarmede

---

[1]) Het kūṭāgāra van Maitreya neemt in het volgend deel van den tekst en dienovereenkomstig ook op de reliefs van Baraboeḍoer een belangrijke plaats in. In het *P. W.* vindt men voor de beteekenis van het woord k. opgegeven: „Dachzimmer", „Belvedère". Burnouf vertaalt het „sommet d'une maison à étages élevés" en teekent erbij aan: „Le mot que je paraphrase en ses termes est kūṭāgāra que Wilson traduit ainsi: „chambre supérieure, appartement placé au sommet d'une maison", c'est également la signification que les lextes pālis assigment à ce terme. Il signifie litt. „maison, habitation au toit", comme l'a traduit Lassen, et āgāra y est synonyme de notre mot appartement. Mais les lois de la composition ne s'opposent pas à ce qu'on voie dans ce mot le sens de „maison en pointe". Il paraît même qeu les Barmans vont plus loin encore, puisqu'ils désignent quelquefois par le composé ces pointes ou flèches qui servent d'ornement aux toits des maisons." (*Lotus*, p. 245). Elders dez.: „la salle située au sommet de l'édifice" (*Intr.* p. 74). — Volgens Acharya, *A Dict. of Hindu Arch.* is k. een synoniem van kūṭaçālā „a small room on the top of a building".

Dat de bet. „zolderkamer", „daketage" niet op het k. van Maitreya past, blijkt zoowel uit de geweldige afmetingen van den hemel tot de aarde (zie hieronder p. 197), als uit de omstandigheid dat Sudhana er binnengaat zonder een trap te hebben bestegen of er uit de lucht in of op neer te dalen (zooals de bodhisatva Sarvasatvapriyadarçana doet in de *Lotus*, ch. XXII). Het is duidelijk, dat het k. in de Gvy. een zeer groote woning, een paleis is, waarvan het voornaamste kenmerk is, dat er zich allerlei wondervertooningen in afspelen. Nog in een ander k. is dit laatste het geval: in het VIe hoofdstuk van de Lalitavistara komt een uitvoerige beschrijving voor van het paleisachtige gebouw genaamd Ratnavyūha, waarin de bodhisatva uit den Tuṣitahemel naar de aarde afdaalt (ed. Calcutta, 1877, p. 70 vlg.); op den top ervan bevindt zich een kūṭāgāra en hierin hebben wonderverschijningen plaats, van geheel denzelfden aard als zich in Maitreya's k. afspelen. Ofschoon in den Lal. k. zijn oorspronkelijke beteekenis ontegenzeggelijk nog bezit, ligt o.i. in het feit, dat zoowel in dezen tekst als in den Gvy. het k. het schouwtooneel van mirakelen is een aanwijzing, dat de tweede beteekenisa van kūṭa invloed op de bet. der samenstelling heeft uitgeoefend. Kūṭa beteekent toch niet alleen „top", „spits" enz., maar ook als adj. „valsch", „bedriegelijk", „onwaar", en als subst. „bedrog", „vervalsching", „onwaarheid" en „schijn"; in de laatste bet. is het een synoniem van māyā (zie *P. W* s. v.). De samenstelling k. kan dus zoowel beteekenen „bovenverdieping", „belvedère", als „huis der māyā"; vandaar de boven gegeven vertaling „wondergebouw", welke o. i. het karakter van Maitreya's zuiver kenmerkt.

Sudhana door den eenen leermeester naar den volgenden verwezen wordt ten einde de hoogste volmaking deelachtig te worden.

Sudhana vertrekt en komt te Samudrakaccha aan. Daar begeeft hij zich naar den voet van het kūṭāgāra en, terwijl het verlangen in hem opkomt om den bodhisatva te aanschouwen en hem hulde te betuigen, ziet hij Maitreya „door vele honderduizendtallen van stervelingen omringd, door vele goden, nāga's, yakṣa's, gandharva's, asura's, garuḍa's, kinnara's, mahoraga's vereerd, met de goden Çakra, Brahmā en de Lokapāla's, ter linker en ter rechter zijde ......"

Nadat Maitreya Sudhana heeft opgemerkt en hem met de rechterhand aan de vergaderde wezens getoond heeft, begint hij het onderricht met een reciet van gāthā's. Sudhana stelt dan de gebruikelijke vraag, waarop de bodhisatva uitvoerig antwoordt.

In wat nu volgt wijkt het verhaal aanmerkelijk van het verloop der vorige bezoeken af. Terwijl Sudhana bij die gelegenheden door den leermeester naar een andere autoriteit verwezen wordt en na eerbiedig afscheid genomen te hebben vertrekt, blijft hij nu na afloop van het onderricht onder de hoede van den bodhisatva.

Deze zegt: „Ga, jongeling, treed binnen in dit groote kūṭāgāra waarvan het inwendige door Vairocana's bestiering is versierd en aanschouw de plaats waar ik U zal leeren hoe het onderricht in den vromen levenswandel van den bodhisatva (bodhisatvacaryā) wordt gegeven en hoe de vervolmaking van de deugd des leerlings (çikṣamāṇa) zich voltrekt".

„Daarop volbracht Sudhana de gildemeesterszoon (çreṣṭhidāraka) een eerbiedigen rondgang om Maitreya bodhisatva en sprak: „Open de poort van dit edele (ārya) kūṭāgāra en ik zal binnengaan".

Daarop naderde Maitreya bodhisatva den drempel van het kūṭāgāra waarvan het inwendige enz. en bracht met zijn rechterhand een langgerekt geluid voort (dakṣiṇena pāṇinā acchaṭāçabdam akārṣīt). De poort ging open en hij sprak: „Treed binnen, jongeling, in dit kūṭāgāra".

Daarop ging Sudhana, de gildemeesterszoon, geleid door den oppersten leeraar, het kūṭāgāra binnen. Nadat hij binnengegaan was sloot de poort zich weer en hij zag ......"

De reliefs.

Ons uitgangspunt wordt gevormd door no. II 125, dat door Krom met volle zekerheid als het bezoek van Sudhana aan Çrīsambhava en Çrīmatī is herkend.

Op 126 zien we een gebouw van den gewonen tempelvorm in het midden; rechts ervan, met het gelaat bijna den tempelwand rakend, knielt Sudhana neer, de handend steunend op den grond, achter hem zijn volgelingen eveneens knielend; links een groep van vijf zittende vrouwen; in de lucht zwevende hemellingen met muziekinstrumenten en bloemen. — Daar in den tekst eerst van het kūṭāgāra en daarna van de ontmoeting van Sudhana met Maitreya melding wordt gemaakt, is hier ongetwijfeld het moment weergegeven, dat de jongeling na zijn aankomst te Samudrakacchā zich naar den voet van het bouwwerk begeeft.

No. 127 geeft weer een bouwwerk in tempelvorm; vlak er naast rechts Sudhana in staande houding een añjali makend; achter hem zijn gevolg ook staande; links zittende en staande vrouwen; in de lucht bloemen strooiende hemellingen. — Dit relief vindt geen directen weerklank in den tekst, maar vormt zeer duidelijk een vervolg op het voorafgaande: na den knieval brengt Sudhana een eerbiedigen groet aan het heiligdom.

Op 128 troont Maitreya — kenbaar aan den stūpa in den makuṭa — in een toraṇa op een lotuszetel. „Links en rechts — aldus Krom, o.c. p. 524 — zitten in drie rijen boven elkaar de vereerders uitsluitend mannen; daar er geen wolken aangebracht zijn, behalve langs het dak van het gebouw, blijkt niet in hoeverre er hemelingen onder zijn ...... Indien Sudhana op het relief is voorgesteld, kan hij geen andere zijn dan de met de handen in sembah zittende voorste persoon der middelste rij rechts. Links in het midden en beneden zitten nāga's .... Rechts beneden eindelijk worden nog drie personen aangetroffen, waarvan de voorste en achterste aan hun woesten baard en uitstaande haardos als yakṣa's te herkennen zijn, terwijl de middelste een garuḍa is, met vogelsneb, vogeloogen en vleugels, doch overigens ook weder in menschelijke gedaante". — Dit relief behoeft niet veel toelichting; het correspondeert met de beschrijving in den tekst van Maitreya te midden zijner vereerders. Van de hiergenoemde wezens ontbreken de kinnara's en ook Çakra, Brahmā en de Lokapāla's. Verder merken we op, dat één van de door Krom bedoelde personen met woesten baard en uitstaanden haardos blijkens den tekst een asura voorstelt.

Op no. 1 van III maakt Sudhana in staande houding een añjali voor den in een paviljoen zittenden Maitreya; op 2 heeft Sudhana zich met zijn gevolg neergezet, terwijl Maitreya blijkens de in vitarkamudrā opgeheven rechterhand een uiteenzetting geeft. — Het eerste relief geeft zonder twijfel de eerbiedige begroeting van den guru door den leerling weer; het tweede het gāthā-reciet en de daarop volgende verkondiging van de leer.

Aan de korte, maar zeer belangrijke episode, die nu volgt in den tekst: de ontsluiting van en het binnengaan van Sudhana in het kūṭāgāra, zijn niet minder dan vier reliefs gewijd.

Op 3 zien wij Maitreya rechts in een paviljoen; voor hem gezeten Sudhana een añjali makend in de richting van een bouwwerk links, blijkbaar het moment illustreerend, waarop de jongeling den bodhisatva eerbiedig verzoekt het kūṭāgāra te openen.

Op 4 treedt Maitreya met uitgestoken rechterhand, waarvan de wijsvinger gekromd is, op het bouwwerk toe, terwijl Sudhana met groot gevolg achter hem gezeten is. — Maitreya voldoet hier aan 's jongelings verzoek en brengt met de rechterhand het langgerekte geluid voort, dat de poort van het wondergebouw doet openspringen *(Pl. 12)*.

Op 5 heeft Maitreya weer op zijn troon rechts plaatsgenomen en maakt met de rechterhand een gebaar in de richting van Sudhana. Deze is opgestaan

en begeeft zich met naar den bodhisatva gewend hoofd naar het kūṭāgāra links. — Het oogenlik is hier in beeld gebracht, waarop Maitreya Sudhana beveelt het kūṭāgāra binnen te gaan.

Op 6 voldoet Sudhana aan Maitreya's bevel door den trap die naar het heiligdom voert te bestijgen. Hij is hierbij weliswaar niet zooals de tekst voorschrijft van Maitreya vergezeld, maar de werkwijze der beeldhouwers kennend, nemen we hier geen aanstoot aan, evenmin als aan het feit, dat de deuren van het kūṭāgāra, die op de reliefs 5 en 6 volgens den tekst geopend moesten zijn, stijf gesloten blijven.

III 7—39.

De tekst.

„Sudhana binnengegaan zijnde zag, dat het kūṭāgāra groot en wijd was, vele honderdduizenden yojana's wijd, reikend van den hemel tot de aarde, rondom de ruimte vullend, versierd met ontelbare [1]) zonneschermen, standaarden (dhvaja) en vlaggen; juweelen; neerhangende paarlsnoeren; neerhangende juweelsnoeren; neerhangende roode paarlsnoeren; leewenstandaarden (simhadvaja); halve manen [2]); veelsoortige........................ [3]); glanzend netwerk van juweelen; netwerk van goud; juweelen lotussen; inlegwerk (?) van juweelen, goud en zijde (ratnasuvarṇasūtrapratyuptālaṃk°); het honigzoete geluid van klokken; het liefelijke geluid van een netwerk van juweelen bellen (ratnakimkaṇī) die geschud werden (samīrita); regens van hemelsche bloemen; hemelsche kransen en bloemenguirlanden; offeranden bestaande uit kruikjes met reukwater (gandhaghaṭikā) en wierook; regens van reukpoeders [4]); gestapelde juweelen altaarsteenen (ratneṣṭakanīcitāl°); pilaren (sthūnālamk°); wolken van juweelen en kleedingsstukken; juweelboomen; juweelen altaren (ratnavedika); juweelen........ (ratnayathalaṃk°); juweelen foederalen (? ratnachadana); de fundeeringen van het aard-oppervlak (bhūmitalapratiṣṭhāna); paleizen waarin juweelen opgehoopt lagen (ratnanicitaprāsādālaṃk°); jambuboomen en goudkleurige pisangstammen (kadalīstambha); het veeltonige, liefelijke gekweel van vogelscharen; juweelen lotussen; standaarden met juweelen masten (ratnayaṣṭisamdhāraṇa); lotusvijvers; witte lotussen (puṇḍarīka); juweelen trappen (ratnasopāna); .... (volgen nog ettelijke herhalingen van reeds genoemde zaken).

En Sudhana zag in het inwendige van dit groote kūṭāgāra honderdduizend andere kūṭāgāra's, die op dezelfde wijze versierd waren".

---

1) De woorden asaṃkhyeya „ontelbare" en alaṃkāram „versierd" worden vóór en achter alle composita herhaald.

2) B. heeft hier: leeuwpaarlsnoeren (simhamuktāhāra), leeuwenstandaarden, manen en halve manen.

3) De beide hss.: paṭudāmobhipralambitālamkāram ......paṭupatālamk°.

4) B. laat hierop nog volgen: netwerk van paleizen (? harmyajāla), toraṇa's en spiegelschijven (ādarçamaṇḍala).

De reliefs.

In den tekst sluit de beschrijving van het inwendige van het kūṭāgāra onmiddellijk aan bij het binnengaan van Sudhana in het gebouw. Dit binnengaan wordt zooals reeds bleek op 6 geillustreerd, terwijl straks duidelijk zal worden, dat de reliefs 20—39 aan de bedoelde beschrijving zijn gewijd. Waarschijnlijk laat zich ook nog no. 7 uit den tekst, nml. uit de korte passage over de ontzagwekkende afmetingen van het gebouw, verklaren. Op dit relief zit Sudhana in añjali-houding rechts van een bouwwerk, ongetwijfeld weer het kūṭāgāra van zooeven. Aangezien in het vervolg van het verhaal in de scènes, waar de jongeling zich volgens den tekst in het inwendige van het kūṭāgāra bevindt, steeds daarbuiten staande of zittende wordt afgebeeld, is er alle reden om in 7 de weergave van de bewuste passage te zien: Sudhana's verbazing en verrukking bij het aanschouwen van de heerlijkheden van het wondergebouw.

De reeks echter die nu volgt, van 8 tot en met 19, vindt geen verklaring in de door de Parijsche hss. vertegenwoordigde redactie. Moet hieruit al geconcludeerd worden, dat de kunstenaars een eenigszins andere redactie van dit stuk voor zich hebben gehad dan de ons bekende, zoo is het toch zeer onwaarschijnlijk, dat een omvangrijke passage in onze hss. ontbreekt. Immers, juist het gedeelte van den tekst dat ons hier bezighoudt, is met een overgroote uitvoerigheid op de reliefs in beeld gebracht; dit kon reeds bij de weergave van Sudhana's entree in het kūṭāgāra geconstateerd worden en straks zal dit nog eens uit de afbeeldingen van de versierselen van het bouwwerk kunnen blijken. Er zullen dus met de 12 tableaux in kwestie niet veel meer dan eenige regels van den tekst gecorrespondeerd hebben en wat die regels te zeggen hebben gehad, kan uit de voorstellingen zelve — een reis en twee bezoeken van Sudhana, aan Mañjuçrī en Samantabhadra — met eenige waarschijnlijkheid worden afgeleid. Dat de tekst hier zou hebben verhaald, dat de jongeling ná zijn binnengaan in het kūṭāgāra en vóór zijn aanschouwing van de wonderen in hetzelfde bouwwerk, in eigen persoon een reis ondernam en twee bezoeken aflegde is zeker geheel uitgesloten. Geen ongelegener moment had voor die excursies kunnen zijn bedacht. We houden het er dus voor, dat er slechts eenige door Maitreya gesproken woorden of zinnen in beeld zijn gebracht; dat namelijk de bodhisatva, het plechtige moment van Sudhana's intrede in het kūṭāgāra te baat nemend, den jongeling in het kort onderricht (nos. 8 en 9: Maitreya op den troon; voor hem Sudhana in eerbiedige luisterhouding), welke weg ter bereiking van het hoogste heil door hem, Sudhana, na de bezichtiging van het wondergebouw, nog zal dienen te worden afgelegd: hij zal zich op reis begeven (10 en 11) naar Mañjuçrī (12) en vervolgens en ten leste zich onder leiding stellen van Samantabhadra (16—19). De overblijvende tableaux 13—15, die resp. de aanbidding van een bouwwerk, de vereering van een Buddha en een gesprek met een Brahmaan in beeld brengen zullen dan vermoedelijk aan enkele door Maitreya gesproken woorden, die het doel van Sudhana's bezoek aan Mañjuçrī nader toelichten, hun ontstaan te danken hebben gehad.

De zoo juist besproken episode 8—19 heeft indertijd Krom doen meenen, dat de Gaṇḍavyūha op dit punt een einde nam, en vormde een van de argumenten, die schrijver dezes tot het opstellen van de — nu onjuist gebleken — hypothese omtrent het bestaan van een „uitvoerige" redactie van den tekst heeft gebracht. Al is het struikelblok, dat deze passage vormt, nog steeds niet uit den weg geruimd, zoo zal toch uit het vervolg kunnen blijken, dat het den weg van een doorloopende verklaring van de reliefserie niet meer verspert. Want dat dit vervolg — de reliefs 20—39 — correspondeert met het boven in vertaling gegeven gedeelte van den tekst, dat de versierselen van het kūṭāgāra opsomt, is duidelijk.

Wij zien hier Sudhana telkens voor een bouwwerk van zeer gevarieerde gedaante — nu eens schijnt het een paleis, dan weer een tempel, soms ook een paviljoen of poortgebouw te wezen — in eerbiedige houding met zijn gevolg plaats nemen en telkens wordt de versiering of stoffeering van het gebouw door bepaalde voorwerpen of groepen van voorwerpen gevormd. Geen wonder dat deze serie is opgevat als voorstellende „bedevaartstochten van den hoofdpersoon naar verschillende heilige gebouwen, welke alle een zeer duidelijk eigen karakter dragen en door een of andere sterk sprekende eigenaardigheid in het oog springen".

De tekst leert ons nu, dat er niet van verschillende gebouwen sprake is, doch dat steeds hetzelfde kūṭāgāra, — dat door de beeldhouwers met hun gewone vrije opvattingen op dit punt [1]) telkens weer in andere gedaante is afgebeeld — in het centrum van de handeling blijft staan en zoowel Sudhana met gevolg, die buiten het tooverpaleis is gezeten, als de verschillende voorwerpen, die rondom, op, in of in de lucht zwevende boven het bouwwerk zichtbaar zijn, geacht moeten worden zich in het inwendige ervan te bevinden.

De reliefs brengen dus een voor een de versierselen van het kūṭāgāra in beeld, waarvan de opsomming in den tekst wordt gegeven, met dien verstande, dat niet zooals elders wel geschied is, alleen het begin der serie in dezelfde volgorde van den tekst wordt voorgesteld en de rest is weggelaten, doch men een ruime en gevarieerde keuze uit de stof heeft gedaan.

De typeerende voorwerpen van het gebouw op 20 zijn staken — door Van Erp en Krom stambha's genoemd —, die een afgeplat-meloenvormig topstuk dragen, waarop links een drietand en rechts een gevleugelde schelp is aangebracht; beide staan op een rijk versierd en geprofileerd onderstel en worden geflankeerd door een tweetal kleinere staken, elk met een drietal wimpels. We meenen bij de behandeling van relief IV B 6—7, waarop dezelfde staken voorkomen, te kunnen aantoonen, dat het deze voorwerpen zijn, die door den tekst met het woord d h v a j a worden aangeduid. Is dit juist, dan is op dit relief de in de opsomming op de tweede plaats genoemde categorie van versierselen afgebeeld.

Op 21 zijn de „liefelijk klinkende bellen", op 22 de „een honigzoet geluid voortbrengende klokken" van den tekst voorgesteld.

---

[1]) Vgl. K r o m, *Sculptuur, tekst en traditie op Barabuḍur, Gedenkschrift Kon. Inst.* 1926, p. 110.

Op 23 ontbreekt het bouwwerk. „De bovenhelft van het relief wordt ingenomen door vlechtwerk, samengesteld uit lotussen en kransen, welke laatste in kring- en in guirlandevorm zijn aangebracht". (Krom, p. 547) zonder twijfel de „hemelsche kransen en bloemguirlanden" die de tekst na de bellen-versiering vermeldt.

De lotussen en wierookstandaarden resp. op 24 en 25 afgebeeld worden beide in den tekst genoemd en behoeven geen verdere toelichting.

Op 26 komt niet zeer duidelijk uit om welk voorwerp het te doen is. De in de lucht zwevende bloemenschalen komen ook op andere reliefs in deze reeks voor en behoeven dus geen bijzondere beteekenis te hebben. Dezelfde bloemschalen echter zijn ook in de zijnissen van het bouwwerk opgesteld en bloemen vullen ook de in de middennis geplaatste schelp op drievoet. De tekst vermeldt bloemen alleen in den vorm van hemelsche regens. Als dus geen nummers uit onze hss. zijn weggevallen, is de tekst op deze plaats zeer vrij geinterpreteerd.

De spiegels, die in kwistigen overdaad het bouwwerk van 27 versieren, ontbreken in hs. A doch worden in hs. B vermeld.

Van 28 zegt Krom: (p. 548) „Ook hier is het gebouw hoogst eenvoudig en eigenlijk alleen een voetstuk met een door monumentale pijlers gedragen dak. Op dat voetstuk en onder de met triçūla's bekroonde overdekking staat een met bloemen gevulde schelp op drievoetje ...... In de lucht zweven, behalve een kinnara, verschillende voorwerpen, waaronder duidelijk te herkennen zijn een voetstukje met een schildpad [1]), een vierkant onderstuk met een bloem en allerlei losse bloemen; minder duidelijk is een klok". — Dit onderstuk kan ons op het spoor brengen van wat dit hoogst merkwaardige relief te beteekenen heeft. Het is een bijna even hoog als breed, rechthoekig steenblok met paarlrand om den voet, doch overigens onversierd, rustend op een dunne opversierde plaat, aan welks ondervlak een paarlrozet is aangebracht, waarvan een paarlsnoer afhangt; op het bovenvlak prijkt een bloempje of paarlrozet. De vorm van dit blok vertoont groote overeenkomst met de steenen, waaruit het langwerpige, uit drie steenlagen bestaande voetstuk — dat op dit relief de plaats van het bouwwerk inneemt — is samengesteld. Vinden we nu in de opsomming van den tekst „gestapelde juweelen altaarsteenen (ratneṣṭakanicita) en elders „juweelen altaren" (ratnavedika) vermeld, dan rijst het vermoeden, dat een van deze categorieën van voorwerpen of wel een combinatie van beide hier is voorgesteld. Het moet ons hierbij niet verwonderen, dat het Oud-Vedische altaar — bij de Hindoe-Javanen waarschijnlijk totaal onbekend — op het relief een ietwat fantastischen vorm heeft aangenomen en men gemeend heeft de bestemming van het heilige bouwwerk te moeten aanduiden door een schelp met bloemen, een upacāra, die wél in den Buddhistischen, doch zeker niet in den brahmanistischen eeredienst op zijn plaats was. Intusschen is het zeer opmerkelijk, dat men toch zooveel van het

---

[1]) Eén van de pilasters die het dak dragen is afgebroken en daardoor lijkt het, of de schildpad met den altaarsteen waarop hij zit in de lucht zweeft. De bedoeling moet echter zijn, dat het diertje voorop het voetstuk zit.

Vedische ritueel heeft afgeweten, dat men niet verzuimd heeft een schildpad — het bij den altaarbouw onmisbare dier — zittend op het altaar af te beelden *(Pl. 12)*.

Op 29 en 30 ontbreekt weer het kūṭāgāra. Het eerste relief laat een regen van kleeren uit een wolkenmassa neerdalen; het tweede geeft een wonderboom met bloemen en vruchten en juweelsnoeren. Aan weerszijden van den stam ontspringt een dikke gebogen steel met aan het uiteinde een groote peervormige vrucht, van welks top zaad- of juweelsnoeren afhangen — Het eerste tableau correspondeert met de „wolk van kleedingstukken", het tweede waarschijnlijk met den „ratnavṛkṣa" van den tekst.

Het bouwwerk op 31 is overvloedig versierd met de patākā's „vlaggen", „wimpels" van den tekst.

Op 32 komen dezelfde staken van no. 20 voor; alleen is het meloen-vormige bovenstuk hier meer afgeplat en wordt het topstuk telkens gevormd door een leeuwenfiguur. — We meenen in deze voorwerpen de siṃhadhvaja's van den tekst te moeten zien, voor een nadere argumenteering verwijzende naar IV B 6 — 7.

Het bouwwerk op 33 is met pisangboomen begroeid. „Planten van dezen vruchtboom — zegt Krom (p. 549) — ziet men zoowel in het midden voor het bouwwerk als bovenop de torentjes, welke het dak bekronen, en op het topstuk. Daarenboven is links van het gebouwtje een vruchtentros zichtbaar......" De kadalī wordt onder de alaṃkāra's van het kūṭāgāra genoemd, zij het in een verminkte samenstelling, die ook de jambuboom — die niet op de reliefs voorkomt — vermeldt.

De zeven personen, die in de binnenruimte van het gebouw op 34 hebben plaats genomen, vinden geen verklaring in onze hss. Nu onder de versierselen ook menschelijke wezens t. w. maṇikanyā's „juweelen maagden" voorkomen, zal men waarschijnlijk ook hier aan een dergelijk sieraad moeten denken.

Het groot aantal vogels op den tempel en in de wolkenpartij van relief no. 35 vinden weerklank in het „liefelijk gekweel van de vogelscharen" in den tekst.

De lotusversiering van het bouwwerk op 36 behoeft evenmin als de juweelversiering op dat van 37 verdere verklaring, daar lotussen en juweelen van alle varieteiten in de opsomming voorkomen.

Merkwaardig is, dat men er niet voor is teruggeschrikt een aantal lotusvijvers als versiering van een bouwwerk aan te wenden. Het zijn de puṣkariṇī's van den tekst die men op 38 ziet afgebeeld.

Het laatste relief van deze reeks, no. 39, is van dezelfde soort als 34. Hier hebben alleen niet zeven, maar drie personen in een nis terzijde van de middennis plaats genomen. In die laatste staat weer een schelp, helaas afgebroken zoodat de inhoud, die wellicht een aanwijzing omtrent de beteekenis had kunnen geven, niet zichtbaar is.

III 40—76.

De tekst.

A. De nu volgende passage beschrijft de verbaasdheid, verruktheid, gestichtheid en geestvervoering, welke de aanschouwing van het kūṭāgāra bij Sudhana heeft.

te weeggebracht. Zijn lichaam en geest zijn overstroomd van vreugde en verbijstering (mahāharṣapramohanisyanditakāyacitta); zijn verstand is beroofd van alle bewustzijn, zijn oog is vertroebeld door den aanblik van de wonderbaarlijke gesteldheid van zijn omgeving .... zoo gaat het verder in een zeer verminkte taal, waarvan de beteekenis ons niet steeds duidelijk is. Aan het slot van deze passage wordt gezegd, dat Sudhana door de kracht van de autoriteit van Maitreya gewaar werd, dat hij zelf in het inwendige van de (zooeven genoemde honderdduizend) kūṭāgāra's binnenging en in al deze kūṭāgāra's de onbegrijpelijkste dingen zag geschieden.

We zijn hier gekomen aan de beschrijving van de mirakelen, die Maitreya ter demonstratie van de ware deugden van den bodhisatva aan zijn leerling in het kūṭāgāra vertoont. Deze beschrijving is grootendeels opgebouwd uit gelijkvormige zinnen, waarvan het subject Sudhanaḥ creṣṭhidārakaḥ het verbum adrākṣīt of een synoniem en het object Maitreyaṃ bodhisatvaṃ pleegt te zijn. De bedoelde pericopen vallen weer uiteen in een groot aantal kleinere zinnen, ingeleid door een woord als kvacit „ergens" d. w. z. „op een andere plaats in het kūṭāgāra", in elk waarvan een door Maitreya te voorschijn geroepen wonder wordt vermeld.

B. De eerste van de bedoelde pericopen wijkt in vorm vrij sterk van de er op volgende af en laat, alweer van wege de verregaande verminkingen van de taal geen doorloopende vertaling toe. De beteekenis schijnt deze te zijn, dat Sudhana waarneemt, hoe ergens in het kūṭāgāra door Maitreya bodhisatva het voornaamste wilsbesluit tot het afleggen van vrome geloften (prathamaṃ praṇidhānacittaṃ) op het gebied der anuttarā samyaksambodhi door middel van de beoefening van zekere deugden waarbij o. a. het samādāpana „het doen uitdeelen van giften" wordt genoemd voortgebracht wordt.

C. De tekst gaat dan verder: „Sudhana zag hoe door Maitreya bodhisatva de vrome levenswandel in praktijk werd gebracht (? caryāstīrnāḥ); elders hoe de hoofddeugden werden beoefend; elders hoe de verduldzaamheid neerdaalde (kṣāntir avatīrṇā); elders hoe de aarde betreden werd (bhūmir avakrāntā); elders hoe het samenstel der Buddha-kṣetra's in ontvangst werd genomen (buddhakṣetravyūhāḥ parigrahītāḥ); elders hoe de leer van den Tāthagata werd gedragen (tathāgataçāsanaṃ sandhāritam); [1]) elders hoe in (het nakomen van) onovertrefbare plichten de verduldzaamheid werd verkregen; elders hoe, door wien, op welke wijze, in de anuttarā samyaksaṃbodhi de ...... werd uitgelegd [2]); hij zag op een andere plaats in het kūṭāgāra den bodhisatva Maitreya als cakravartin de wezens brengen op de tien heilzame paden van het karma; elders hoe hij als Lokapāla aller werelden heil en geluk voor de schepselen tezamenbracht; elders hoe hij als (god) Çakra liefde, deugd en genoegen aan de schepselen verschafte; elders hoe hij als (god) Brahmā den schepselen de verrukking van den staat der meditatie schilderde; elders hoe hij als

[1]) Volgens B; A. heeft hier: tathāgaçyasanaṃ sadhyāritaṇ (!).

[2]) Het subject ontbreekt.

(god) Suyāmadevādhipati den schepselen de deugd van het bhūtaschap schilderde; elders hoe hij als Santuṣitadeveçvara, nog slechts aan één wedergeboorte gebonden, den oorsprong van de deugden der bodhisatva's uiteenzette; elders hoe hij als Sunirmittadevarāja in de vergadering der goden het samenstel der figuren van alle bodhisatva's (sarvabodhisatvanirmāṇavyūha) vertoonde; hoe hij elders als Vaçavarttidevarāja aan de alle plichten vervullende goden de .... vertoonde; elders hoe hij het Māra-schap uitoefenende de .... der goden onderwees; elders hoe hij tot den staat van vorst der asura's vervallen in de vergadering der asura's .... de leer verkondigde; elders in het kūṭāgāra zag hij den Yamaloka en hij zag Maitreya bodhisatva het ...... ongeluk van de in de groote hel geraakte schepselen verzachten; op een andere plaats in het kūṭāgāra zag hij de verblijfplaats der preta's en hij zag Maitreya bodhisatva het lot der door honger en dorst gekwelde schepselen verzachten; elders in het kūṭāgāra zag hij hem de in verschillende diergestalten geborenen uit den staat van het dier-zijn verlossen; elders zag hij hem in de vergadering van Mahārājikadeva de leer van (of voor) de Lokapāla's prediken; elders zag hij hem in de vergadering van god Çakra, elders in die van den vorst der Suyāma-goden elders in die van den vorst der Sunirmitta-goden, elders in die van den vorst der Vaçavartti-goden, elders in die van god Brahmā de leer onderwijzen; elders zag hij Maitreya bodhisatva in de vergadering van nāga's en mahoraga's, in die van yakṣa's en rākṣasa's, in die van gandharva's en kinnara's, in die van asura's en dānava's, in die van menschen, in die van goden, nāga's, yakṣa's, gandharva's, asura's, garuḍa's, kinnara's, mahoraga's en menschen de leer verkondigen. Nog zag hij hem in de vergadering van çrāvaka's, in die van pratyekabuddha's en in die van bodhisatva's ...... de leer prediken.

De reliefs.

De reliefs 40 — 50 bevatten de niets-zeggende voorstellingen van „Maitreya met vereerders" — den voornaamsten vereerder zullen we nu voortaan Sudhana mogen noemen —, afgewisseld met enkele scènes die iets meer houvast voor een verklaring geven: 44 Maitreya milddadigheid uitoefend; 45 hulde aan een Buddha; 47 Maitreya in yoga met vereerders; 50 Maitreya een optocht begeleidend. Waar we van relief 51 af weer vasten grond onder den voet krijgen, moet het bedoelde tiental voorstellingen correspondeeren met een van beide dan wel met beide tekstgedeelten, die hierboven als A en B zijn aangeduid. Eenige ruimte voor de mogelijkheid latend, dat op een of meerdere van de reliefs 40 — 43 Sudhana in verbijstering over wat hij in het kūṭāgāra heeft aanschouwd (A), wordt afgebeeld, wijzen wij er op, dat onder de deugden door welker beoefening het pranidhāṇacitta wordt voortgebracht (begin B) genoemd wordt s a m ā d ā p a n a „het doen uitdeelen van giften" en no. 44 Maitreya's milddadigheid weergeeft. „Op het van boven door wolken afgesloten relief staat de bodhisattwa een uitdeeling te doen uit twee bakken, met geldzakjes en met vingerringen gevuld, welke door zijn volgelingen hem nagedragen worden. Voor hem knielen en staat met geopende handen de bedeelden..........." (Krom, o. c. p. 539)

Staat voor dit relief de verklaring vast, dan mag het daarop volgende, de hulde aan Buddha, weinig zeggend als het is, wel als een illustratie van het daarop in den tekst volgende kalyāṇasamvādana „het verkondigen van de deugd" worden opgevat, en wint de waarschijnlijkheid veld, dat ook de voorafgaande reliefs, de nos. 40—43 niet het tekstgedeelte A, doch B weergeven. Het hs. laat ons na deze enkele woorden geheel in den steek, zoodat de overige scènes onopgehelderd blijven, helaas ook de merkwaardige voorstelling van no. 47, waar Maitreya in 'n bijzondere yoga-houding, te weten staande op één been, is afgebeeld.

C. Voor de verklaring van de serie 51 — 75, die met dit gedeelte van den tekst correspondeert heeft men een betrouwbare leidraad in het zich telkens herhalende kvacit „ergens" (in het kūṭāgāra), waarmede elk nieuw mirakel wordt ingeluid. Uitgaande van de nos. 56, 59 en 68—75, waarvan de beteekenis vaststaat, behoeft men nu slechts bij „kvacits" af te tellen om de verklaring van de voorafgaande en tusschenliggende tableaux vast te stellen.

Bij het ontbreken van dit hulpmiddel zou met geen mogelijkheid de beteekenis van deze reeks tableaux te vinden zijn geweest, want niet alleen hebben de beeldhouwers geen kans gezien om de niet voor uitbeelding geschikte passages van den tekst voor ons te doen spreken, maar bovendien hebben zij herhaaldelijk de gelegenheid verzuimd om de wel voor illustratie vatbare gegevens recht te doen wedervaren, wanneer zij namelijk de aanwijzingen van den tekst, die Maitreya in de gedaante van een anderen persoon laten optreden (in welke gedaante hij gemakkelijk te herkennen ware geweest), in den wind sloegen en den bodhisatva in zijn gewone dracht met zijn gewone attributen, of—misleidender nog—als een willekeurig voornaam persoon in vorstelijk ornaat ten tooneele lieten verschijnen.

De eerste acht reliefs — op een na — zijn even kleurloos als de tekst, dien zij illustreeren.

No. 51, een huldebetuiging van den knielenden Maitreya aan Buddha, moevolgens den tekst het „in praktijk brengen van den vromen levenswandel van den bodhisatva" voorstellen.

No. 52 Maitreya met Sudhana en andere vereerders, geeft de „beoefening van de hoofddeugden".

No. 53 met dezelfde scène de „nederdaling van de verduldzaamheid".

No. 54 met nogmaals hetzelfde „de betreding van de aarde".

No. 55 vertoont weer de vereering van een zittenden Buddha in vitarkamudrā door een knielenden Maitreya of Sudhana (hoofdtooi afgesleten), waarmede in den tekst correspondeert „de ontvangst van het samenstel der buddhakṣetra's".

No. 56 is dan het bekende relief, dat Maitreya zittend in een toraṇa met een groot boek op den schoot afbeeldt. In het boek heeft men het Yogacāryabhūmiçāstra en in den zittenden persoon rechts van den bodhisatva Asaṅga willen zien; ten onrechte naar nu blijkt, aangezien het tableau volgens den tekst eenvoudig voorstelt: „het dragen van de leer van de(n) Tathāgata(s)".

No. 57, Maitreya met vereerders, geeft weer „hoe in de uitoefening van onovertrefbare plichten de verduldzaamheid wordt verkregen".

No. 58, hulde aan Buddha, heeft blijkens den tekst iets te maken met de „verklaring van de anuttarā samyaksambodhi" (de hss. zijn hier weer onvolledig), wat niet met de relief-voorstelling in strijd is.

Zooals Krom reeds heeft opgemerkt stelt blijkens het paard, den olifant, een standaard met cakra en een met juweel, die op de linkerhelft van relief no. 59 voorkomen, de in een paviljoen zittende hoofdpersoon in vorstelijke dracht een cakravartin voor. Hiermede stemt de tekst overeen, welke juist op deze plaats Maitreya als Wereldheerscher doet verwachten. In den staanden persoon rechts in de dracht der aanzienlijken moet evenals in de overeenkomstige figuur op de volgende reliefs, Sudhana worden gezien.

De vorstelijke persoon in de peṇḍapa op no. 60 draagt geen enkel kenteeken; de tekst leert ons, dat hij een Lokapāla voorstelt, die „het heil en geluk ten behoeve van de schepselen verzamelt".

God Çakra, die op relief 61 moet zijn voorgesteld, is evenmin als zoodanig te herkennen. Zijn gewone stelliet Airāvata, gekenmerkt door het eigenaardig gevormde hoofddeksel met den olifantsslurf, onbreekt en de achter hem zittende dienaar met een bakje met geldzakjes in de hand is eerder bij Kuvera dan bij Indra op zijn plaats.

God Brahmā op het volgende relief, no. 62, draagt de breede sjerp en — als de foto niet bedriegt — den stūpa in den haartooi op de wijze van Maitreya.

De reliefs 63—66 brengen de vorsten der Suyāma-, Santuṣita-, Sunirmitta- en Vaçavartti-goden in beeld [1]), d. w. z. Maitreya in de gedaante van deze goden optredende. Op geen dezer voorstellingen echter is de bodhisatva als zoodanig of op andere wijze gekarakteriseerd, hij verschijnt er steeds in het gewone vorstelijke ornaat. De zwevende hemellingen op 63 en 64, de kinnari's op 65 en de bijzonder rijk uitgedoste personen op 64 naast den toraṇa, welke laatsten het uiterlijk van goden hebben, duiden misschien als plaats van handeling de hemelsche regionen aan. De danspartij op 65 is een vinding van den beeldhouwer, welke met den tekst geen verband houdt, tenzij de hier afgebeelde god Sunirmittadevarāja iets met de danskunst heeft uit te staan.

De volgende gedaante, waarin Maitreya volgens den tekst verschijnt, is die van Māra. Als hieronder Māra den aartsverleider moet worden verstaan, heeft de beeldhouwer weer een gelegenheid verzuimd om de bedoeling van den auteur te vertolken. Hoe schitterend van uitvoering het kleine paneel 67 ook is, we kunnen in den zittenden Maitreya in varamudrā, noch in de groep vereerders, noch in de zwevende apsarasen de geringste aanduiding van het „Māratvam" dat de bodhisatva hier heet uit te oefenen terugvinden.

---

[1]) Deze vier goden-vorsten vormen met Indra het gezelschap, waarmede Brahmā zich naar den Meester begeeft om hem te smeeken de wet te verkondigen. Kern, *Boeddhisme*, I p. 80. Volgens Kern (*l. c.* p. 48) is Varçavartin ook een naam van Māra.

De reliefs 68 en volgende geven nu weer welkome aanknoopingspunten.

Maitreya moet hier volgens den tekst als heer der asura's in de vergadering der asura's de wet prediken. Ofschoon de bodhisatva zelf niet als asura doch als Maitreya is voorgesteld, is de uitbeelding van het auditorium van gebaarde mannen met woest krullende haardos een afdoend bewijs voor het samentreffen van woord en beeld.

Op 69 verwacht men in den Yamaloka verplaatst te worden en inderdaad zien we hier rechts van den in een toraṇa gezeten Maitreya, een in alle uitvoerigheid gebeeldhouwd helletafereel met een op 't vuur staande hellepan en een vijftal verdoemden er omheen, die hun handen naar den bodhisatva opheffen en hem om de verzachting van hun verschrikkelijk lot smeeken, die de tekst hun in uitzicht stelt. Tot overmaat van duidelijkheid is Yama, de god van de onderwereld, kenbaar aan de knots achter hem, zittend op een troonzetel naast het helletafereel, present.

No. 70 Maitreya de preta's spijzigend en no. 71 Maitreya predikend voor de dieren behoeven geen toelichting. Het bewijs van de juistheid van Krom's verklaring van deze reliefs wordt nu door den tekst geleverd.

Op 72 is Maitreya op een troon gezeten met links en rechts twee voorname personen, waarvan drie een glorie dragen; hij stelt hier getuige den tekst Mahārājikadeva voor, die in de vergadering der Windstrekenhouders de leer verkondigt. De laatsten zijn niet afgebeeld, tenminste wanneer niet de twee voorname personen links Lokapāla's zijn; het tweetal rechts houden we voor Sudhana met een dienaar-pajongdrager.

De tekst laat nu Maitreya de leer in de vergadering van god Çakra en in die der andere godheden, die reeds op reliefs 63—66 voorkomen, de leer verkondigen. Op 73 ziet men een zittenden en predikenden, niet nader gekarakteriseerden bodhisatva of vorstelijken persoon, ongetwijfeld Maitreya, met voor zich den aan zijn dienaar Airāvata te herkennen Çakra, die de predikatie staande aanhoort.

Men heeft blijkbaar met de uitbeelding van deze eene godenvergadering meenen te kunnen volstaan en geen reliefs meer voor de vergaderingen der andere godheden beschikbaar willen stellen. Onmiddellijk tenminste volgt

No. 74, waar overeenkomstig den tekst, Maitreya in de vergadering van nāga's en mahoraga's predikt. In het midden de bodhisatva in een toraṇa met de rechterhand in vitarka-mudrā; links vijf door slangenhuiven gekenmerkte nāga's; rechts Sudhana met gevolg.

Op 75 heeft de beeldhouwer gesmokkeld. Volgens den tekst had hij feitelijk Maitreya nog als prediker moeten laten optreden in vier vergaderingen van telkens twee soorten van wezens en tot slot nog eens in een vergadering van alle wezens tezamen; men zal het hem evenwel niet euvel duiden, dat hij er zich met één relief van heeft gemaakt en hierop Maitreya te midden van een gezelschap bestaande uit de representanten van alle bedoelde soorten heeft neergezet. Van de in den tekst genoemden herkennen wij een yakṣa, een rākṣasa, twee gandharva's, drie kinnara's, twee nāga's of mahoraga's (nos. 2 en 3 van links), een garuḍa en twee of drie menschen, waarvan er een (no. 5 of 8) waarschijnlijk Sudhana is. Van de wezens uit den tekst

ontbreken alleen de asura en de dānava, tenzij deze halfgoden en niet de yakṣa en de rākṣasa op het relief zijn afgebeeld.

De laatste vergaderingen van den tekst, nml. die van çrāvaka's, pratyekabuddha's en bodhisatva's, zijn op de reliefs niet terug te vinden.

III 76—88, III B 1—15.

De tekst.

A. De vergaderingen zijn hiermede afgeloopen en een nieuw hoofdstuk van den tekst vangt aan. Het verschil met het voorafgaande gedeelte schuilt voornamelijk hierin, dat Maitreya niet meer de gedaante van andere personen aanneemt, doch ten overstaan, met behulp of ten behoeve — het verband is niet duidelijk — van bodhisatva's bepaalde deugden en wetenschappen onderwijst of de beoefening ervan verheerlijkt. De plaats van handeling blijft voortdurend het kūṭāgāra.

B. Op deze langgerekte passage volgt de vertooning van een verbazingwekkend wonder door Maitreya: „In het midden van het groote kūṭāgāra zag Sudhana een kūṭāgāra, dat hooger en ruimer was dan alle andere en in het inwendige van dit kūṭāgāra aanschouwde hij drie duizend maal honderd duizend werelden; en in die drieduizend maal honderdduizend werelden honderd maal tien millioen viertallen continenten en honderd maal tien millioen Jambudvīpa's en honderd maal tien millioen Tuṣita-hemels. En daar in elk van die Jambudvīpa's zag hij Maitreya bodhisatva toen hij aanwezig was in het hart van een lotus en geboren werd; toen hij verwacht werd door Çakra en Brahmā (Çakrabrahmābyāṃ pratīkṣamāṇam [1]); toen hij zeven stappen deed; toen hij naar de tien windstreken blikkende een leeuwengebrul deed weerklinken; toen hij zijn prinselijk grondgebied in oogenschouw nam; aanwezig was in het vrouwenverblijf, uitging in het park, begeerig werd naar de hoogste kennis, vertrok, de wereld vaarwel zegde, zich afkeerde (?) van den zondigen levenswandel........, (weer) voedsel tot zich nam [2]), den bodhimaṇḍa naderde, Māra trotseerde, de bodhi verwierf, waakte bij den bodhiboom; in contemplatie verzonk; door (op aandringen van) Mahābrahmā de wet verkondigde; het rad van de wet aan 't wentelen bracht en het godenverblijf inging".

C. Sudhana's visueele gewaarwordingen gaan nu afwisselen met geluidsindrukken. Overal hoort hij de leer prediken, overal verneemt hij stemmen die de beoefening van vrome deugden aanprijzen. Plotseling verschijnt dan een nieuwe figuur ten tooneele de bodhisatva Amuka, een volijverig propagandist van de Wet. „Sudhana zag hoe hij de gift van den Dharma uitreikte, het offer van den Dharma offerde, het vaandel van den Dharma verhief; de trom van den Dharma sloeg, de schelp van den Dharma blies; de regen van den Dharma deed nederdalen; de leer van den Dharma droeg; de caitya's der Tathāgata's beschermde, den strijd voor den Dharma voerde en de schat van den Dharma beveiligde........"

---

1) Volgens B; A heeft: gatravrakrātyam pratīkṣ° (!)

2) Duḥkaracaryyāçabdayantam (B: çandayantam) āhāram paribhūjānam.

Terwijl dit verbazingwekkend wonder zich afspeelt verneemt Sudhana de klanken van klokken, bellen en andere muziekinstrumenten, die met hunne metalen monden de Wet en de diverse Buddhistische deugden en volkomenheden luide verkondigen.

Daarop verschijnen er spiegels (ādarçamaṇḍala), waarin zich de beelden van vergaderingen van tathāgata's, bodhisatva's, çrāvaka's, pratyekabuddha's en van vele andere personen en zaken weerkaatsen.

D. „In deze spiegels (?) [1]) zag hij ontelbare bodhisatva's verschillende bezigheden verrichten. Sommigen schreden langzaam vooruit; anderen waren gescheiden (hadden verschil van meening? vyāyatā); anderen deden waarnemingen (? vipaçyataḥ); anderen waren vervuld van groot mededoogen; andere hielden zich ter wille van de wereld bezig met verschillende çāstra's en.......... ; anderen gaven uitleggingen; anderen studeerden; anderen stonden stokstijf (of: waren ingegraven? nikhatah; lees nikhātāḥ ?); anderen stelden vragen; anderen betoonden eerbied; anderen hielden zich bezig met de skandha's en weer anderen legden vrome geloften af".

Na een opsomming van de kleuren dezer lieden laat de tekst nog „ontelbare" andere bodhisatva's optreden. „Sudhana zag enkelen van hen bloemen in de hand houden, anderen kransen en guirlanden, weer anderen zonneschermen, standaarden, vlaggen, reukwerk, wierook en zalven, weer anderen verschillende juweelen, veelkleurig goud- en zijdewerk, veelsoortige paarlsnoeren, snoeren van verschillende edelsteenen en weer anderen met allerhande zaken. En hij zag dat zij een añjali maakten, terwijl het kruinjuweel van hun kronen ter aarde neeg..........."

De reliefs.

Voor de reliefverklaring is dit een troosteloos gedeelte. Het geheele slot van III, van 76 tot 88, wordt ingenomen door voorstellingen van „Maitreya met vereerders" en, naar in de inleiding reeds is opgemerkt, is het zeer de vraag of, zelfs indien over een volkomen gaven tekst beschikt werd, deze ons voor elk dezer niets omtrent hun beteekenis verradende tableaux het onderschrift zou kunnen leveren. Het is niet onmogelijk, dat deze serie correspondeert met het als A aangeduide gedeelten van den tekst, maar geen zweem van zekerheid is hieromtrent te verkrijgen, nu ook in het vervolg telkens weer van scharen bodhisatva's, in wier midden Maitreya optreedt, sprake is.

De episode beschreven onder B ontleent haar merkwaardigheid voornamelijk aan het feit, dat zij niet is afgebeeld. Waar even verder op de derde en vierde balustrade een groote ruimte is afgestaan aan wondervertooningen van heel wat minder verheven aard dan het hier door Maitreya ten beste gegevene, verwondert het ons, dat de beeldhouwers aan de interressante, verkorte levensgeschiedenis van

---

[1]) De bedoeling onzeker. A heeft: teṣu cakrāmeṣadyasv āsaneṣu cāsakhyeyān bodhisatvān....; B. teṣu ca cakameṣtani aṭyasv āsaneṣu........

Maitreya-Çākyamuni voorbij zijn gegaan en er niet de stof voor een reeks van minstens twintig pakkende voorstellingen aan hebben ontleend.

Ook het optreden van den bodhisatva Amuka met het daarop volgende concert en de verschijning van de spiegels blijkt niet waardig of geschikt te zijn bevonden om op de reliefs te worden vereeuwigd.

Het verband tusschen den tekst en de reliefs wordt eerst weer duidelijk te beginnen bij relief 3 (no. 2 ontbreekt) van III B. De voorstellingen op deze balustrade worden door Krom als volgt gekarakteriseerd (p. 561). „De reliefs op de balustrade op de derde gaanderij vertoonen onderling in hun opzet een opvallende gelijkenis .... Het is overal de rechterhelft van het relief, waarop zich de eigenlijke actie afspeelt, verschillend natuurlijk naar gelang van de voorgestelde gebeurtenissen. Daarentegen is de linkerhelft doorloopend van een zelfden aard: men vindt er geheel links een door zijn gevolgd omringd persoon, in het zoogenaamde vorstenornaat, doorgaans een glorie dragend, en meer naar het midden van het relief, den Bodhisattwa Maitreya, soms eveneens met volgelingen".

Aangaande de serie 3—27 merkt dezelfde geleerde op (p. 566). „Wat nu intusschen de personen aangaat, die op het reliefgedeelte rechts optreden, vertoont de ...... serie van het begin tot het eind een groote overeenkomst ...... Deze overeenkomst is, kort geformuleerd, het optreden op verreweg het grootste aantal dezer reliefs van eenige gelijk gekleede mannenfiguren. Doorgaans zijn het er zes, ook wel eens vijf, soms ook meer. Op het eene relief zien zij er weer anders uit dan op het andere; nu eens dragen ze glories, dan weer niet, kortom er is allerlei afwisseling en het is dan ook lang niet gezegd, ja zelfs a priori onwaarschijnlijk, dat het overal dezelfden zouden zijn ...... "

De persoon links in vorstenornaat is de ons nu reeds zoo bekende Sudhana. Wat de figuren op de rechterhelft van de reliefs aangaat, valt er nog een onderscheid tusschen die op 3—15 en op 16—27 te maken. Die van de eerste reeks staan of zitten in aandachtige houding, terwijl hun handen een añjali maken of in den schoot rusten en doorgaans ledig zijn. Alleen op 7 wordt er door een, en op 8 en 9 door twee personen een boek in de hand gehouden. Van 16 af wordt dit anders. De rechtergroep op elk relief draagt nu ostentatief een bepaald soort voorwerpen ten toon: op 16 geldzakken, op 17 bloemen, op 18 (waarvan het grootste deel der rechterhelft ontbreekt) waarschijnlijk lotusstengels, op 19 (onduidelijk) linten (?), op 20 zonneschermen, op 21 op lotuskussens rustende juweelen op lange staken; op 22 juweelbloemen; op 23 bellen; op 24 wierookbranders; op 25 laten de personen het van den schouder afhangende juweelsnoer door de hand glijden; op 26 heeft elk lid van de groep een los juweelensnoer in de hand en op 27 is nog eens hetzelfde voorgesteld als op 25. De volgende reliefs nos. 28 tot en met 32 ontbreken.

De handelingen, die de in passus D van den tekst optredende bodhisatva's verrichten, zijn dertien in getal en hiermede correspondeert juist het aantal voorstellingen van bodhisatva's, die op III B aan de voorwerpen-in-de-hand-dragers voorafgaan. We willen deze reliefs niet stuk voor stuk met de in den tekst genoemde

handelingen — voorzoover de beteekenis er van duidelijk is — vergelijken en volstaan met de opmerking, dat de eenige tableaux, die iets te zeggen hebben, nml. die met de boekdragers, niet onbevredigende equivalenten vinden in den tekst, t. w. in de bodhisatva's, die „ter wille van de wereld zich met çāstra's bezighouden"; „die onderricht geven" en „die studeeren". Het is jammer, dat relief no. 10, dat de „stokstijfstaande" (of „ingegraven"?) bodhisatva's heeft afgebeeld, juist ontbreekt. We zouden graag geweten hebben, hoe de beeldhouwer de lieden in deze houding heeft voorgesteld.

De voorwerpen-dragers op 16—27, moeten ongetwijfeld met de bodhisatva's die in passage E van den tekst ook met voorwerpen in de hand optreden, vereenzelvigd worden. Weliswaar stemmen de door deze laatste personen in de hand gehouden attributen in volgorde noch in verscheidenheid geheel met wat de reliefs op dit punt te zien geven overeen, maar we hebben reeds herhaaldelijk opgemerkt, dat men zich bij het illustreeren van reeksen van gelijksoortige voorstellingen niet in alle opzichten aan den tekst gebonden achtte.

III B 33—67.

De tekst.

A. De volgende episode, die onmiddellijk aan de voorafgaande aansluit, zonder daarmede verband te houden, luidt: „In deze lotusvijvers zag hij (Sudhana) ontelbare bloemen van utpala's, van kumuda's en van puṇḍarīka's en elk dezer bloemen bracht ontelbare (andere) bloemen voort zoo groot als een hand of zoo groot als een duim, en hij zag er ook bij zoo groot als een wagenwiel en hierop zag hij beelden van verschillenden vorm verschijnen, van vrouwen, mannen, jongens, meisjes, Çakra, Brahmā, de Windstrekenhoeders, goden, nāga's, yakṣa's, gandhava's, asura's, garuḍa's, kinnara's, mahoraga's çrāvaka's, pratyekabuddha's en bodhisavta's; met alle mogelijke lichaamsvormen, in de meest verschillende kleuren, (allen) een añjali makend en zich neerbuigend. Nog zag hij met de twee en dertig kenteekenen van den mahāpuruṣa voorziene tathāgata's gezeten op een palankijn".

B. „Op deze (?) wonderbaarlijke gronden van lapis lazuli [1]) (vaidūrya) verschenen in de acht windstreken schijngestalten in ondenkbare verscheidenheid, als daar zijn gestalten van kṣatriya's en buddha's, en op die gronden stonden juweelboomen en op de vruchten, takken en bladeren daarvan verschenen weer schijngestalten van de meest verscheiden vormen en kleuren, als daar zijn gestalten van buddha's en bodhisatva's, van goden, nāga's, yakṣa's, gandharva's, asura's, kinnara's en mahoraga's, van Çakra, Brahmā en de Lokapāla's, van den cakravartin, den vorst der menschen, van vorsten, prinsen, kooplieden, huisvaders, vrouwen, mannen, jongens en meisjes, monnikken, nonnen, leekenbroeders en leekenzusters. Enkelen van hen droegen bloemen en guirlanden in de hand; anderen afhangende juweelsnoeren; weer anderen allerhande zaken. Zij bogen zich neder en maakten een añjali". Een opsomming van

[1]) Hier is vermoedelijk een hiaat daar in het voorafgaande niet van gronden gesproken is.

de kleuren der schijngestalten volgt; daarop; „hij zag ontelbare manen, zonnen, planeten, sterrebeelden en sterren (candrasūryagrahanakṣatratārā) daaruit voortgekomen (?) de tien windstreken verlichten; daarbij (?) tempels, paleizen en kūṭāgāra's, die met allerhande juweelen versierd waren; hierin zag hij het vrome bedrijf van den bodhisatva Maitreya zich afspelen".

De reliefs.

De met het tekstgedeelte A overeenstemmende serie 33—50 behoeft geen uitvoerige commentaar. „De inhoud — aldus Krom p. 568 — is in het kort: wonderverschijningen in een lotusvijver. Deze vijver bevindt zich steeds geheel rechts en wordt duidelijk door uit het water oprijzende lotusplanten als zoodanig aangewezen; op eenige bijzonder groote kussenvormige padma's staan of zitten dan de wezens, wier verschijning de loop van de geschiedenis aangeeft."

Woord voor woord hebben nu de beeldhouwers den tekst gevolgd en aan elke nieuwe wonderverschijning in den lotusvijver een relief gewijd. No. 33 geeft de vrouwen, 34 de jongens, 35 god Çakra (kenbaar aan zijn dienaar met olifantsslurf-hoofddeksel en olifantshaak), 36 de vier Lokapāla's, 37 de goden, 38 de nāga's, 39 de yakṣa's, 40 de gandharva's, 41 de asura's, 42 de garuḍa's (waarvan slechts enkele fragmenten over zijn), 43 de kinnara's, 46 de çrāvaka's, 47 de pratyekabuddha's, 48 ontbreekt, 49 voorstellende vijf personen met bijzonder rijk versierde kronen vindt geen equivalent in den tekst; ten slotte stellen de drie Buddha-figuren van 50 zeer waarschijnlijk de met de 32 kenteekenen voorziene tathāgata's voor, ofschoon zij niet op een palankijn, maar op gewone lotuskussens zijn gezeten.

Al vallen er verder enkele kleine afwijkingen te noteeren, bijv. dat de mannen en meisjes benevens god Brahmā op de reliefs ontbreken, zoo is toch de overeenstemming tusschen den tekst en de reliefs zoo volkomen, dat met zekerheid kan worden gezegd, dat het kinnara-relief dat als „42 ?" is genummerd, no. 43 was en tusschen dit en no. 41, (het asura-relief), de garuḍa-voorstelling was geplaatst; verder, dat het ontbrekende no. 44 mahoraga's [1]), en de eveneens ontbrekende nos. 31 en 32 aan het begin van de reeks mannen en vrouwen hebben uitgebeeld.

De serie 51—67 wijkt in zooverre van het daarmede correspondeerende tekstgedeele B af, dat de „schijngestalten" zich, evenals in de voorafgaande reeks, op lotussen in lotusvijvers vertoonen, terwijl uit den tekst niet blijkt dat dit geval is. Men heeft overigens — wijselijk — de opsomming vrij sterk bekort en in de volgorde nog al belangrijke wijzigingen aangebracht.

Het begint al dadelijk met relief no. 51 dat een zon, twee halve manen en daarboven een vlammende en een niet-vlammende bol afbeeldt en niet veel anders dan de geheel aan 't eind van de opsomming genoemde hemellichamen — behalve de nakṣatra's en tārā's — kan voorstellen.

---

[1]) Een op de balustrade liggend fragment (niet in de Monographie afgebeeld) bevat een groot slangelichaam, waarschijnlijk de mahoraga, die dan niet zooals gewoonlijk als nāga, maar in den natuurlijken vorm is afgebeeld.

Op 52 met een vijftal vrouwefiguren, waarvan de beide uitersten een lotusstengel vasthouden „bij welke in de kelk een groote bal, wellicht een paarl of hemellichaam, rust" (Krom p. 579), zijn dan weergegeven de sterrebeelden (nakṣatra), of, waarschijnlijker nog, de tārā's (sterren, vrouwelijke godheden), die geen plaats op het voorgaande tafereel hebben gevonden.

No. 53 laat uit den lotusvijver vijf lotuskussens verrijzen, op elk waarvan een juweel is geplaatst, „daarboven zweeft op wolkenkussentjes een dubbele rij van telkens vier bollen, wellicht ook weder parelen; gedeeltelijk zijn de kussentjes door wolkguirlandes verbonden" (Krom, t.z.p.) — Het aan elkaar verbonden zijn van de bollen, d. w. z. sterren, versterkt ons in de meening, dat op het vorige relief de tārā's, hier echter de nakṣatra's „sterrebeelden" zijn voorgesteld.

De personen in de dracht der aanzienlijken (zonder glorie) op 54 en de drie Buddhafiguren op 55 zijn te vereenzelvigen met de kṣatriya's en de Buddha's, die op de „wonderbaarlijke gronden van lapis lazuli" verschijnen.

De nu in den tekst volgende reeks van mythische wezens: nāga's, yakṣa's, enz. die reeds op de voorafgaande reliefs zijn uitgebeeld, is overgeslagen.

No. 58 geeft dan den aan zijn gewone „juweelen" kenbaren, cakravartin.

Van 59 ontbreekt het bovengedeelte; op het resteerende stuk herkennen wij in den voornamen persoon met gevolg den op den wereldheerscher volgenden „rāja" van den tekst.

No. 60 vertoont drie jeugdige pesonen, als zoodanig gekarakteriseerd door den maansikkel achter het hoofd en het gekruiste snoer over de borst; het zijn de „prinsen" (kumāra's), die na den rāja worden genoemd.

De tekst leert ons verder, dat de voorname persoon met de handen in dhyānimudrā op 61 *(Pl. 13)* een „koopman" of „gildemeester" (çreṣṭhin), en de op geheel dezelfde wijze uitgebeelde figuur op 62 een „huisvader" (gṛhapati) voorstelt.

Van dit nummer af gaat de volgorde der reliefs weer sterk van die der tekst-opsomming afwijken.

Op 63 zijn de drie jonge mannen, (van iets grooter postuur dan de kumāra's op 60) waarschijnlijk de „knapen" (dāraka), die in onze hss. na de „vrouwen en mannen" — welke laatsten niet zijn afgebeeld — worden genoemd.

De wonderboom met afhangende juweelsnoeren en vijf juweelpotten eronder, die op 64 de plaats van den lotusvijver inneemt, is ongetwijfeld een van de ratnavṛksa's, die volgens den tekst op een vroeger tijdstip op de „gronden van lapis lazuli" verschijnen.

No. 65 vertoont weer een viertal kinder- of jonge mannenfiguren, nu staande. Zij vinden geen equivalent in den tekst, daar met de reeds genoemde kumāra's en dāraka's de voorraad jonge menschen is uitgeput.

Van 66 mankeert het bovengedeelte met de wondervertooning.

Het laatste relief van deze reeks, no. 67, bevat een bouwwerk met aan weerszijden vereerders. Het correspondeert met een van de „tempels", „paleizen" of „kūṭāgāra's", die ook in den tekst de reeks van wonderverschijningen besluiten.

III B 71—88, IV B 1—17.

De tekst.

„Sudahana aanschouwde op een plaats in de acht windstreken de, in navolging van vroegere bodhisatva's ondernomen, schenking van het hoofd van Maitreya bodhisatva [1]) en op andere plaatsen (in het kūṭāgāra) zag hij het uitdeelen van (andere) giften, bestaande uit oogen, kleederen, een kruinjuweel, alle kruinjuweelen, tanden, een fortuin, ooren en neus, ... (A: addhṛyaprādānam; B: acchayapr°); merg en vleesch, bloed, huidskleur en huid, vleesch en nagels, ... (sajālāṃgrani), het geheele lichaam, een zoon, een dochter en de huisvrouw, een hoop juweelen, een fraaie stad, een marktplaats, een landstreek, een koninkrijk, een residentie, Jambudvīpa, de vier continenten, het vertrouwen in kennis en de geneeskunde (jñānapratyayabhaiṣajyapr°), de opperheerschappij over alle koninkrijken een voortreffelijke koningstroon, slavinnen en slaven, een vrouwenverblijf, een park en een tapaswoud, zonneschermen, standaarden en vaandels (bloemkransen, reukwerken en zalven [2]).

De reliefs.

Terwijl de mise en scène van de hier te behandelen reeks wat het midden- en linkergedeelte van de reliefs betreft gelijk blijft aan die der voorafgaande serie, dus Sudhana en Maitreya hun plaats links en in het midden blijven behouden, treedt op het rechtergedeelte een verandering in. Zonder den tekst te kennen heeft Krom reeds opgemerkt, (o. c. p. 569), dat wat het eind van de IIIe en het begin van de IVe balustrade als caracteristicum gemeen hebben, is het herhaaldelijk voorkomen van brahmanen en het veelvuldig afbeelden van schenkingen en begiftigingen.

De lijst van pradāna's die de tekst bevat stelt ons nu in staat de beteekenis van het voorgestelde nader te preciseeren. Dat we hierbij meer moeilijkheden ondervinden dan bijv. bij het terechtbrengen van de reeks van wonderverschijningen in de lotusvijvers ligt in de eerste plaats aan den aard der uit te beelden zaken. Een groot deel der giften toch bestaat uit onderdeelen of bestanddeelen van het menschelijk lichaam en we weten van te voren, dat de beeldhouwers — die steeds het weergeven van zenuwschokkende, de gemoedsrust-van-den-toeschouwer-in-gevaar brengende-momenten zorgvuldig vermeden — zich niet tot de afbeelding van realistische bijzonderheden met betrekking tot dit soort bloederige schenkingen zullen hebben laten verleiden.

---

1) Tathā pūrvvabodhisatvacaryyāmacarat (lees āc°) kvacid aṣṭapade Maitreyasya bodhisatvasya çiraḥ pradānam apaçyat. — Er wordt dus niet uitdrukkelijk gezegd, dat Maitreya de schenker van het hoofd en van de andere nog volgende zaken is.

2) Alleen in B. Dit hs. laat hierop nog volgen: kvacit sarvvārnapānavidhipr°; kv° sarvvāpakaraṇapr°; kv° sarvvopaçrayapr°; kv° urtvrakānsapātrapr°.

De determinatie van deze reeks, voornamelijk van het eerste stuk ervan wordt verder niet weinig bemoeilijkt doordat wederom van de volgorde van den tekst is afgeweken.

Bij no. 71 waarmede de reeks der schenkingen aanvangt, is dit waarschijnlijk nog niet het geval; de man tenminste op den zetel rechts, die de linkerhand voor het hoofd houdt, terwijl voor hem twee brahmanen in afwachtende houding zijn gezeten, kan zeer goed het eerste pradāna van den tekst, de „wegschenking van het hoofd" voorstellen.

Op no. 72, „het wegschenken van de oogen" volgens den tekst, is niet duidelijk te zien wat de staande persoon rechts, voor den zittenden brahmaan, in de handen houdt of aanbiedt.

No. 73, dat het schenken van kleeren moest uitbeelden, doet dit zeer bepaaldelijk niet; de uitgestoken handen toch van den schenker zijn ledig, bevatten in elk geval geen kleedingsstukken; hetzelfde kan van de nos. 74 en 75 met betrekking tot twee soorten van kruinjuweelen worden opgemerkt.

Op no. 76 heeft de schenker een langwerpig bakje in de hand; dat hij hierin den brahmanen zijn tanden zou aanbieden — de zesde gift van de reeks — is mogelijk maar niet zeer waarschijnlijk.

Nu wel duidelijk is, dat we op deze wijze niet verder komen, heeft het geen nut de nos. 77—84, die — op één uitzondering na — weinig zeggende of onduidelijke schenkingstafereelen bevatten, aan de hand van den tekst verder te bespreken.

De hier bedoelde uitzondering is relief no. 8. Men ziet hier een persoon in vorstelijk ornaat in dhyānimudrā op een zetel gezeten met links van hem twee en rechts drie yakṣa's. Waar yakṣa's in de Buddhistische litteratuur bekend staan om hun verzotheid op menschenvleesch en -bloed, mag wel worden aangenomen, dat dit relief een van de schenkingen bestaande uit een onderdeel of bestanddeel van het menschelijk lichaam in beeld brengt *(Pl. 13)*.

Te beginnen bij 84 komt er weer zekerheid: hier wordt een kind, als zoodanig weer te herkennen aan den maansikkel achter het hoofd, overhandigd aan een met uitgestoken handen wachtenden brahmaan.

Op 85 is het een vrouw, die door den achter haar staanden man aan den op een troonzetel zittenden persoon, nu niet een brahmaan, maar god Çakra, gekarakteriseerd door zijn dienaar Airāvata, wordt aangeboden. Het is duidelijk, dat hier de „schenking van den zoon" en de „schenking van de dochter" (of van de huisvrouw) zijn afgebeeld (de schenking van een tweede vrouwspersoon ontbreekt).

Het volgende relief, no. 86, toont ons den schenker weer met een bakje of schaal in de hand, gevuld met opgetaste kleine ronde voorwerpen, vermoedelijk de „hoop juweelen", die in den tekst op het bhāryapradāna volgt.

Op no. 87 is het onderstel van een bouwsel (de steen met den bovenbouw is verdwenen), tusschen welks stijlen zich vier mannefiguurtjes of kinderen bewegen, waarschijnlijk het overblijfsel van de „fraaie stad" (rāmanagara), die in den tekst het volgend nummer van de lijst is.

Het geschonden en zeer weinig zeggende relief no. 87a, waarop de schenker met ledige handen voor een brahmaan op de knieën ligt, komt in aanmerking voor identificatie met de schenking van de marktplaats, de landstreek of het koninkrijk, terwijl eindelijk het door een palissade omgeven gebouwtje op 88, dat door den eenen voornamen persoon aan den anderen geschonken wordt, mag aangezien worden voor de vorstelijke residentie (rājadhānī).

Hiermede is de IIIe balustrade ten einde en stijgen wij op naar de IVe gaanderij.

De vier eerste reliefs aan de balustrade aldaar zijn met zekerheid terecht te brengen.

Op no 1. zijn vijf juweelen van den cakravartin voorgesteld, t. w. het werprad, het juweel, de vrouw, de olifant en het paard, die door een vorstelijke persoon worden aangeboden aan twee brahmanen rechts. Na de „schenking van de vorstelijke residentie" vier nummers in den tekst overslaande komt men aan de „schenking van de heerschappij over alle koninkrijken", wat ongetwijfeld dit relief weergeeft.

Op no. 2 is voorgesteld een groote ledige koningszetel, waarin slechts een lotusboem op een rolkussen ligt; deze moet bedoeld zijn met het volgende nummer van den tekst: „bhadrarājāsana".

Op no. 3 is het geschenk een vrouw of meisje: de slavin van den tekst (de slaaf mankeert).

No. 4 geeft een gebouw met een door een palissade omgeven tuin links ervan; in de bovenverdieping zijn drie vensters, van boven door schuins opgestoken krees of stores afgedekt, terwijl de benedenverdieping geen vensters of toegangen vertoont. — De eigenaardige bouw van dit huis beantwoordt geheel aan de bestemming, die er door den tekst aangegeven wordt, nml. die van antaḥpura of vrouwenverblijf.

Op 5 ligt de schenker voorover voor een drietal op een verhooginkje zittende brahmanen; een wierookbrander staat voor hem; op den achtergrond is een half dozijn zonneschermen zichtbaar: het chatrapradāna. De schenking van het park en van het tapaswoud blijkt te zijn overgeslagen.

Volgens den tekst moeten de op 5 volgende tableaux giften van dhvaja's en patākā's voorstellen. Op no. 8 ziet men inderdaad aan de rechtszittende blikṣu's een aantal vaandels of vaandel-achtige voorwerpen overhandigen, maar het daaraan voorafgaande relief 6—7 [1]) geeft op het eerste gezicht geen schenking van dhvaja's, waaronder gewoonlijk „vaandels" worden verstaan, te aanschouwen. Men ziet er op den voorgrond een stūpa van het gewone klokvormige model, op vierkant onderstel; aan weerszijden twee personen in eerbiedige houding en op den achtergrond een groot aantal van dezelfde standaarden met afgeplat-meloen-vormig topstuk, die we op III 20 en 32 ontmoet hebben. Hier worden de staken alleen niet door emblemen

[1]) De nos. 6—7 zijn als afzonderlijke reliefs behandeld, maar behooren blijkens de voorstelling — links Maitreya en Sudhana, rechts de schenking — bij elkaar.

doch slechts door een juweelvormig knopje bekroond. Nu de tekst aangeeft dat op deze plaats dhvaja's moeten zijn afgebeeld en dit woord ook „standaard" kan beteekenen, is het wel duidelijk, dat de stūpa van no. 7, die het meest de aandacht trekt, slechts van bijkomstige beteekenis is en het aankomt op de voorwerpen op den achtergrond, de dhvaja's of standaarden van den tekst.

No. 9 vertoont de uitdeeling van bloemen en kransen, welke in hs. B op het patākapradāna volgt, doch in hs. A. ontbreekt. De middenfiguur heeft een groote pot bloemen voor zich en de rechts van hem staande persoon is bezig de kransen onder de voor hem zittende lieden te distribueeren. Nu de tekst er de aandacht op vestigt, dat onder de giften ook zalven voorkomen, merken we links van de middenfiguur iemand op met een platte doos waarin, zooals we van andere reliefs weten, zalf pleegt te worden bewaard.

No. 10 „De hoofdpersoon staat met een bord in de eene en een lepel in de andere hand, gereed tot een spijsuitdeeling voor een pendapa, waarin drie mannen met baarden zitten, ongetwijfeld brahmanen" (Krom, p. 585). De nos. 11 en 12 geven iets dergelijks; de begiftigden zijn op 11 „vier magere stakkers"; op 12 ontbreken hun hoofden en liggen zij geknield. — We hebben hier de keuze tusschen de schenkingen van „geneesmiddelen", van „rivierwater" en van een zeker soort pātra's „nappen" (urtvrakānsapātra), alle, evenals de hier nog volgende giften, alleen vermeld in hs. B.

No. 14 De hoofdpersoon knielt met een wierookbrander in de linker en een waaiertje in de rechterhand . . . . voor een eigenaardig gebouwtje, en wel een houten bovenbouw in den trant der bekende graanschuren . . . . . . Rechts staat nog een kleiner gebouwtje, vierkant, met hutdak en schuin op twee stijlen rustend zonnescherm . . . . (ib). — De eenige nog overblijvende giften in den tekst zijn „sarvopakaraṇa", „alle hulpmiddelen of levensbehoeften" en „sarvopaçaya" (beteekenis onzeker), die geen van beide op het hier voorgestelde kunnen slaan.

Nos. 15—16 „In een pendapa zitten drie bhiksu's, waarvan de achterste een grooten bol of bolvormige schaal in de handen houdt. Voor de pendapa, met een wierookbrandertje aan zijn voeten staat de hoofdpersoon . . . . . een dergelijken bol te overhandigen aan den voorsten bhikṣu". — De beteekenis van deze voorstelling zoeken we tevergeefs in den tekst.

Van het laatste relief van deze reeks, no. 17, wordt de rechterhelft ingenomen door een met twee paarden bespannen vierwielige overdekte wagen, die op een rolkussen na ledig is. Een voornaam persoon ligt voor het voertuig op de knieën voor god Çakra met dienaar Airāvata en maakt met de rechterhand een gebaar in de richting van den wagen of van de boomen, die op den achtergrond zichtbaar zijn. — Het dunkt ons niet onmogelijk dat hier de schenking van het park of de lusthof is voorgesteld, welke feitelijk op die van het vrouwenverblijf had behooren te volgen. Voor de Baraboeḍoer-kunstenaars was in ieder geval de combinatie van lusthof en wagen zeer gewoon (men denke aan de vier uittochten van prins Siddhārta). Indien dit juist is, is het eenigszins vreemd, dat de begiftigde Çakra is, welke god

minder dan iemand anders aan zulk soort schenkingen behoefte heeft. De vraag waarom Çakra als de begiftigde persoon is voorgesteld, terwijl de tekst hem niet als zoodanig noemt, rijst ook ten aanzien van III B, 73, 81, 85 (schenking van de dochter), 88 (koninklijke residentie) en IV B, 3 (slavin). Vermoed mag worden, dat de bekende jātaka's en avadāna's, waarin de koning der goden den bodhisatva op de proef te stelt en hem dwingt afstand te doen van lichaamsdeelen en dgl. (bijv. in de geschiedenis van den koning der Çibi's), van invloed zijn geweest en de beeldhouwers zich deze kleine vrijheid buiten den tekst om hebben doen veroorloven.

IV B 18—36.

De tekst.

De nieuwe afdeeling die hier begint laat Sudhana weer getuige zijn van daden van barmhartigheid en andere goede werken, welke zich blijkens het in den treure herhaalde „kvacit" nog steeds in het kūṭāgārā afspelen. Er wordt nergens gezegd, dat Maitreya de verrichter dezer werken is; wel blijkt uit het vervolg, dat ze door hem aan den jongeling worden vertoond, hetgeen geheel in overeenstemming is met den rol die de bodhisatva op de reliefs te vervullen krijgt.

„Hij (Sudhana) zag elders iemand, die gevangenen (lett. .... „de in de gevangenis graakten", vandhanāgāragatān) bevrijdde; elders iemand, die zwakken geneesmiddelen toediende; elder iemand, die verwaalden terecht wees; elders iemand, die slaven (tot slaaf gewordenen) langs de rivier (den stroomweg) naar het schip droeg (dāsabhūtān nadīpathe nāvam vāhayamānam); elders iemand, die in de gedaante van den koning der paarden Vāräha de lieden, die op het eiland der rākṣasī's in de groote oceaan terecht waren gekomen overbracht (Vārāhāçveçvararājabhūtaṃ mahāsamudre rākṣasīdvīpagatān satvān paritrāyamānam; B: Vālāhāçv°); weer op een andere plaats zag hij iemand in de gedaante van een grooten Ziener çāstra's meenemen (?) (çāstrāçy — lees°āṇi — abhinirhāramānam) en elders iemand als Wereldheerscher de wezens terugbrengen op het tienvoudige heilzame pad; elders iemand als heelmeester den menschen geneesmiddelen toedienen; een ander zijn vader en moeder diensten bewijzen en weer een ander geestelijk leiderschap onderwijzen; elders zag hij iemand in de gedaante en het uiterlijk van een çrāvaka, van een pratyekabuddha, van een bodhisatva en van een buddha gebonden zijn aan (het volgen van) een deugdzame levenswijze (satvavinayaprayuktam); elders iemand in geboorten van verschillende wezens .... (satvajātakaviçesairūpayantiṃ sandarçya satvāṃ paripācayamānaṃ); elders iemand in de gedaante van een verkondiger van den dharma (dharmmabhāṇaka), in het bezit van de leer van den tathāgata, onderwijs geven en zich overgeven aan diepgaande studie; iemand anders de bescherming van de caitya('s) van de(n) tathāgata('s) uitoefenen en, het uiterlijk van den tathāgata aannemend, de schepselen ter eere van den buddha reukwerk en zalven, welriekende oliën, bloemen, kransen en andere zaken doen

schenken en de stervelingen op het tienvoudige heilvolle pad van het karma brengen, (eindelijk) iemand .... [1]), en op een leeuwentroon gezeten de buddhawijsheid openbaren.

Alles wat Maitreya bodhisatva in honderdduizend maal tien millioen kalpa's aan hoofddeugden en goede werken (had tot standgebracht) dit alles zag Sudhana, de gildemeesterszoon, in elk der acht windstreken, in alle verschijningsvormen van ver en van dichtbij, (zich afspelen)".

De reliefs.

De reliefs, die in het begin van dit tekstgedeelte hun verklaring vinden, behooren tot de belangrijkste van de hoogste balustraden.

In het midden van no. 18 staat een gebouw met verdieping, dat groote overeenkomst vertoont met de antaḥpura van IV B 4. Hier echter is slechts één venster met uitgestoken kree op zijde van het gebouw aangebracht en schijnen de vensteropeningen aan de voorzijde met traliën of vlechtwerk afgesloten te zijn. Rechts ervan staat een man, die een langwerpig, op een stok gelijkend voorwerp, met een doornvormig uitsteeksel er aan op ongeveer twee derde van de lengte, op de uitgestoken handen draagt, *(Pl. 14)*. — Volgens den tekst hebben we hier voor ons de „bevrijding van gevangenen uit de gevangenis". Daar de gevangenen niet zijn uitgebeeld moet het oogenblik zijn gekozen, dat de bevrijder de poort van het gebouw zal ontsluiten of zooeven heeft ontsloten. Het langwerpige voorwerp in zijn handen zal dan de sleutel, of, waarschijnlijker nog, de juist weggeschoven grendel moeten voorstellen.

No. 19 laat niet den minsten twijfel, dat het de „toediening van geneesmiddelen aan zwakken" van den tekst afbeeldt. De laatsten zitten onder de peṇḍapa rechts met een nap in de hand te wachten. De voorste krijgt juist van den voor hem staanden man uit een schotel medicijn te drinken en — aardige realistische bijzonderheid — aan zijn vertrokken gezicht is te zien, dat hij pijn heeft of de smaak van 't drankje bitter vindt.

No. 20 is ook zeer sprekend, en stemt eveneens goed overeen met het gegeven van den tekst. Krom zegt ervan: „Een troep mannen van lagen stand wandelt in gezelschap van den hoofdpersoon ...... Van de overige houden een paar een klein zonnescherm op, terwijl anderen een bundeltje over den rechterschouder hebben hangen. De groep wordt in tweeën gesplitst door een schematische rots, met een paar eekhoorns en een boom er bovenop; dit duidt dus aan, dat het een rotsachtig berglandschap is, waardoor de schare zich voortbeweegt". We kunnen hieraan nog toevoegen, dat de hoofdpersoon de wijsvinger van de linkerhand uitsteekt als wijst hij een richting aan. Zoo duidelijk als het maar kon is hier dus het terechtwijzen van de verdwaalden weergegeven. Of bij deze scène aan een bepaalde stichtelijke

---

[1]) Pacasuçikṣāpadeṣṭadgayoṣa (B: gavoṣa) dheṣu buddhadharmma samghasaraṇagamaneṣu (B: gaṇeṣu) pravrajyāyām dhammaçravaṇe idṛçasva (B: udeça) yāniçomana (B: dhyāyayonisomana) sikāreṣu satvān niyojayamānam dharmmam samkathyāya.

geschiedenis gedacht is, zooals misschien bij het volgende relief en zeker bij het daarop volgende het geval is, kunnen we niet beoordeelen.

Van het volgende relief nemen we weer Krom's beschrijving over: „No. 21 is een redding bij een overstrooming. Een klaarblijkelijk houten gebouw op steenen pijlers staat links ...... Aan het houten geraamte van den bovenbouw is weer een schuine luifel bevestigd, gelijk op No. 4 en 14 eveneens werd aangetroffen. Tusschen de pijlers zitten en staan enkele zeer klein weergegeven menschen, één staande met bolvormige voorwerpen in de opgeheven handen. Geheel rechts bevindt zich op den achtergrond behalve twee boomen een tweede gebouw, eigenlijk slechts een groot schuin oploopend dak, rustend op naar buiten staande stijlen; ook hier zit aan elken kant een zeer kleine menschenfiguur, terwijl drie van normale grootte op den voorgrond zitten. Tusschen deze rechter groep en het linksche gebouw en voor dit laatste stroomt een watervloed, en daarin staat, juist tusschen de gebouwen in, tot de knieën, een man in aanzienlijke dracht, mogelijk de hoofdpersoon. Hij houdt de handen omhoog en daarin aan elken kant een bolvormig voorwerp, klaarblijkelijk hetzelfde van zooeven. Aan zijn armen klampen zich voorts verscheiden kleinere figuren vast die op deze wijze voor verdrinken worden behoed". *(Pl. 14)*. — Het is juist gezien, dat er op dit relief een redding is voorgesteld, doch in onzen tekst is er van een overstrooming geen sprake. De personen, die zich aan den redder vastklampen en waarschijnlijk ook die zich nog in het huis links bevinden, zijn slaven, wat in de zeer eenvoudige kleederdracht duidelijk tot uiting komt, en vermoedelijk worden zij uit het huis, een slavenverblijf dus, bevrijd. De hoofdpersoon draagt ze, zegt de tekst, door de rivier naar het (of een) schip, welk laatste niet is afgebeeld. Men krijgt den indruk, dat op een bepaald verhaal is gedoeld, waarvan de bijzonderheden bekend waren en daarom niet verder behoefden te worden beschreven. Een dezer bijzonderheden zal dan ook de verklaring van de bolvormige voorwerpen, waarmee we nog geen weg weten, hebben bevat.

No. 22 brengt de redding van de kooplieden van het eiland van de bloeddorstige rākṣasī's door het vliegende paard Valāha, het relief dat reeds in 1895 door S. d'Oldenburg herkend werd. Voor de beschrijving en bespreking van deze voorstelling, verwijzen wij naar p. 573 van Krom's Monographie [1]). De korte passage in onzen tekst brengt, behalve de bevestiging van de juistheid van de door den Russischen geleerde gegeven verklaring, geen enkel nieuw gegeven aan.

Met de bespreking van de nu volgende reliefs, welke met een alleronbelangrijkst tekstgedeelte correspondeeren, waarin allerlei reeds vroeger behandelde thema's worden herhaald, zullen we kort kunnen zijn.

Nos. 23 en 24, die respectievelijk een vorstelijk persoon op troonzetel en een asceet predikend voor een gezelschap van andere asceten voorstellen beantwoorden waarschijnlijk aan den maharṣi en cakravartin van den tekst, maar hebben dan van plaats gewisseld.

[1]) Zie over de voorstellingen van het wonderpaard Balāha in de Oost-Aziatische kunst laatstelijk Goloubew, *Le cheval Balāha* *BEFEO* XXVII, 1927, p. 223 vlg.

Er ontbreken dan drie reliefs, 25—27, die de plaats hebben ingenomen van den heelmeester, die geneesmiddelen toedient; den liefhebbenden zoon, die zijn vader en moeder eert; en den leeraar die de volmaakte vriendschap onderwijst.

Op 28, dat zeer beschadigd is, een bhikṣu op een verhooging predikend voor een voornaam persoon, waarschijnlijk de çrāvaka van den tekst.

De personen die op 29 in een langwerpige peṇḍapa zitten verschillen naar het uiterlijk in geen enkel opzicht van den çrāvaka van 28. Ook zij dragen de eenvoudige monninkskleedij en hebben het hoofd kaalgeschoren. Merkwaardig is het, dat men op deze plaats een of meerdere pratyekabuddha's verwacht en dezen voorzoover is na te gaan steeds op Baraboeḍoer als Buddha's worden voorgesteld. Of de afbeelding niet klopt met den tekst dan wel of zich hier een geval voordoet — waarvoor Krom de mogelijkheid heeft opengehouden, Mon. p. 709 — dat „de in een of ander verhaal optredende „monniken" ten rechte Pratyekabuddha's zijn", kunnen wij niet beoordeelen.

No. 30 is in zooverre merkwaardig, dat Maitreya er twee keer op voorkomt: staande op zijn gewone plaats op de linker reliefhelft en nog eens zittend in het midden in een toraṇa, in gesprek met of onderricht gevend aan een groep persoon in voorname dracht. De tekst doet de verklaring van deze wonderlijke verdubbeling aan de hand: de tweede Maitreya is de ongenoemde, die eerst als çrāvaka (28), daarna als pratyekabuddha (29) en hier als bodhisatva optredend propaganda maakt voor waarheid en goed gedrag. De eerste Maitreya heeft zijn gewone plaats behouden; de tweede speelt een rol, die even goed door een anderen bodhisatva had kunnen worden vervuld.

Er volgt dan in den tekst een onduidelijke passage over iemand die in verschillende geboorten iets verricht, misschien voorgesteld op 31 waar een bodhisatva is afgebeeld met voor zich twee brahmanen (de Buddha, dien de tekst nog op den bodhisatva van 30 laat volgen, is dan overgeslagen).

In den predikende bhikṣu op 32 zal men den verkondiger van den dharma, den bezitter van de leer van den tathāgata mogen zien.

No. 33 is gelukkig weer wat minder vaag dan de voorgaande tafereelen: op de rechterhelft staat een drie-kwart-bolvormige stūpa met lotuskussen op een vierkant onderstel; rechts ervan drie vereerders; links Maitreya met een groote nāgapuṣpa-tak in de hand. Het is zeer opmerkelijk, dat de hiermede correspondeerende plaats in den tekst van de „bescherming van de(n) caitya's van de(n) tathāgata('s)" spreekt; men mag hieruit concludeeren, dat de naam of althans één van de benamingen van het als „stūpa" bekende bouwwerk bij de Hindoe-Javanen caitya heeft geluid [1]).

Er blijven nu nog drie reliefs over, de nos. 34—36, resp. een Buddha in dhyānimudra in een toraṇa, een bhiksu predikend voor vijf andere bhikṣu's en een in de middennis van een bouwwerk opgestelde, met vruchten of ronde voorwerpen gevulde schaal op voet, van welke voorstellingen de beteekenis tevergeefs in het slot van dit — trouwens zeer verminkte — gedeelte van den tekst gezocht wordt.

---

[1]) Voor de beteekenis caitya = stūpa vergelijk ook de Bijlage hierachter onder Veṣṭhila.

IV B 37—51.

De tekst.

A. De wonderverschijningen in het kūṭāgāra zijn hiermede ten einde en de indrukken, die zij op Sudhana hebben gemaakt, worden in een vergelijking samengevat: „Zooals iemand, die in slaap is gevallen droombeelden aanschouwt; hij ziet fraaie huizen, paleizen, dorpen, steden, marktplaatsen en landstreken; ook begeerenswaardige kleederen, spijzen, dranken en genietingen van de min en hij hoort liefelijke gezangen, gesprekken en muziekinstrumenten weerklinken .... en als hij wakker wordt weet hij, dat de lange nacht voorbij is en er geen droom meer is en alle welbehagen is hem ontrukt, maar toch herinnert hij zich alles, zoo zag Sudhana, de koopmanszoon, door toedoen van de toovermacht van den bodhisatva het gansche drievoudige heelal". Nog worden Sudhana's gewaarwordingen vergeleken met die van iemand, die o. a. de hel en de hemel, de verblijfplaats der bhūta's, der nāga's en der gandharva's bezoekt.

B. Maitreya gaat dan het kūṭāgāra binnen en nadat hij zijn toovermacht heeft afgelegd en een langgerekt geluid heeft voortgebracht, laat hij een zeer breedvoerige uiteenzetting volgen, welke tot slot Sudhana een inzicht geeft in zijn, Maitreya's, wezen als bodhisatva.

C. Met de volgende woorden wordt Sudhana daarop weggezonden: „Ga, jongeling, begeef U naar Mañjuçrī Kumārabhūta en ondervraag hem, hoe kennis omtrent den vromen levenswandel van den bodhisatva wordt vergaard, hoe de begeerte wordt onderdrukt, hoe de vrome levenswandel van Samantabhadra wordt nagevolgd; hoe vrome geloften afgelegd worden, hoe er uitbreiding aan wordt uitgegeven en hoe ingelost; deze, jongeling, zal U den kalyāṇamitra [1]) toonen. En dat waarom? Omdat, o jongeling, hij uitblinkt onder tienmillioenen van millioenen van honderdduizendtallen van bodhisatva's in vrome geloften, omdat hij ...." (volgt een lange reeks lofuitingen).

D. „Daarop bracht Sudhana den koopmanszoon met het hoofd een eerbiedigen groet aan de voeten van Maitreya bodhisatva, het Groote Wezen, en, nadat hij eenige honderdduizenden malen een eerbiedigen rondgang om hem had gemaakt, verwijderde hij zich telkens en telkens weer omziende.

E. „Toen dan Sudhana, de gildemeesterszoon, h o n d e r d t i e n steden bezocht had, begaf hij zich naar Sumanamukha, naar Mañjuçrī Kumārabhuta (Mañjuçrī als jongeling), en hij wenschte vurig Mañjuçrī Kumārabhūta te aanschouwen en deze strekte de hand uit van een afstand van honderdtien yojana's en hij legde die Sudhana op het voorhoofd en sprak: „Welaan, welaan, jongeling, het is onmogelijk met een bedrukt gemoed (khinnacittair), zonder beoefening van vrome daden en geloften, zonder den kalyāṇamitra gevonden te hebben en zonder in navolging van den Buddha heil te hebben gezocht, het dharma-schap te leeren kennen, deze levensleer, deze weide, deze ontspanning te leeren kennen. er in te verzinken, er vorm aan te geven of te doorgronden".

---

[1]) Zie noot p. 191.

F. Nadat Mañjucrī deze weinige woorden gesproken heeft, geeft hij Sudhana onderwijs in de dharma — hoe wordt niet vermeld —, laat hem ingaan in „het huis der kennis van samādhi" en doet hem afdalen in den „kring van vrome daden van Samantabhadra". Daarop gaat hij naar zijn eigen woonplaats en verlaat Sudhana.

De reliefs.

Al is het niet twijfelachtig, dat de nos. 37—51 Sudhana's laatste onderhoud met Maitreya, zijn afscheid van dien bodhisatva en zijn ontmoeting met Mañjuçrī voorstellen, zoo is toch moeilijk vast te stellen, waar de eene episode eindigt en de andere begint.

Op 38 ziet men een voornaam persoon, waarschijnlijk Maitreya — de steen met den makuṭa ontbreekt —, op een gebouw toeloopen. Als hier is voorgesteld het binnengaan van den bodhisatva in het kūṭāgāra, wanneer hij zijn toovermacht heeft afgelegd vóór zijn laatste les aan Sudhana (B), dan is onafgebeeld gebleven de fraaie vergelijking van den droomer, die in den tekst aan het laatste onderhoud voorafgaat, evenals trouwens de andere vergelijkingen, waarvan o. a. die van het bezoek aan de hel en aan de verblijfplaats der nāga's gemakkelijk te herkennen zouden zijn geweest (A). Ongetwijfeld zijn deze passages weer weggelaten omdat zij geen handelingen van Sudhana zelven, doch slechts irreëele droomgezichten behelzen.

De nos. 39 en 40 geven Maitreya predikend voor een zittenden Sudhana (op het eerste relief ontbreekt de stūpa in den makuṭa van den bodhisatva); op 41 weer Maitreya; Sudhana is hier opgestaan en maakt met de linkerhand een gebaar in de richting van den leeraar. Op 42 heeft de jongeling weer plaats genomen, in den uitersten linkerhoek van het tableau, met de linkerhand eenzelfde gebaar als op 41 makend; in het midden Maitreya, rechts muzikanten. No. 43 en volgende reliefs brengen dan Sudhana voor Mañjuçrī.

We merken in het voorbijgaan op, dat de bodhisatva op deze tafereelen steeds als een zeer jeugdig persoon, men zou zeggen een kind, is voorgesteld. Blijkbaar heeft men hier het in den tekst telkens achter den naam Mañjuçrī herhaalde „Kumārabhūta", dat als een eigennaam kan worden opgevat, maar evengoed een bijstelling met de beteekenis „in de gedaante van een jongeling, prins" kan zijn, in de figuur van Mañjuçrī tot uitdrukking gebracht.

Behoefde nu met het vervolg der serie geen rekening gehouden te worden, dan zou men zonder aarzeling de nos. 39 en 40 als de laatste onderwijzing van Maitreya, de nos. 40 en 41 als Sudhana's afscheid van den bodhisatva en no. 43—45 als zijn ontmoeting met Mañjuçrī verklaren. Het vervolg, waarop hier gedoeld wordt, is het drietal reliefs 46—49 [1]), dat de reeks van Mañjuçrī-voorstellingen onderbreekt. No. 46 geeft een voornaam persoon (Sudhana?) in aanbidding voor vier Buddha's, allen in vitarkamudrā; no. 47 een voornaam persoon op de knieën liggend en op de handen steunend voor een ander voornaam persoon in een toraṇa; en de nos. 48—49

[1]) 48 en 49 behooren bij elkaar.

een voornaam persoon, omstuwd door een talrijk gevolg, op reis. Waar de laatste voorstelling bezwaarlijk iets anders kan voorstellen dan Sudhana's tocht naar Mañjuçrī's woonplaats Sumanamukha — er wordt in dit gedeelte van den tekst van geen andere reis gesproken — moeten de reliefs 39 — 45 ook eene andere beteekenis hebben dan er boven aan gehecht is. Naar analogie van wat we aan het begin van den IIen hoofdmuur hebben opgemerkt, waar we namelijk vermoed hebben, dat de beeldhouwers, in afwijking van den regel om alleen handelingen en belevingen van den hoofdpersoon te illustreeren, in een serie reliefs de woorden van den bodhisatva in beeld hebben gebracht, zijn we geneigd de Mañjuçrī-reliefs 43 — 45 te interpreteeren niet als de werkelijke ontmoeting van den jongeling met dezen bodhisatva, maar als een illustratie van Maitreya's woorden, als deze Sudhana aanspoort om zich onder leiding van dien verheven bodhisatva te stellen.

In aansluiting op deze opvatting laat zich de geheele reeks 39 — 47 als het in beeld brengen van het laatste onderhoud van Maitreya en Sudhana verklaren. De nos. 39 — 42 stellen dan voor de onderwijzing van Maitreya voorzoover er nog niet van Mañjuçrī sprake is (B). De verschillende houdingen en gebaren van Sudhana hebben dan, óf geen bijzondere beteekenis óf zij geven weer de momenten, waarop de jongeling een vraag stelt.

De nos. 43 — 45 op elk waarvan Sudhana in eerbiedige houding voor Mañjuçrī Kumārabhuta is neergezeten, illustreeren dan o.i. het gedeelte van Maitreya's predikatie met de loftuitingen op Mañjuçrī en de aansporing om dezen bodhisatva te bezoeken (C).

No. 46 met de vier Buddha's behoort waarschijnlijk ook thuis in deze passage, waarin onophoudelijk van Buddha-deugden sprake is.

No. 47 brengt dan Sudhana's afscheid van Maitreya in beeld, als de jongeling een eerbiedigen groet aan de voeten van den bodhisatva brengt (D).

Op de nos. 48 en 49 begeeft Sudhana zich dan naar Sumanamukha [1]), waar hij op 50 aankomt (E).

Op het laatste Mañjuçrī-relief, no. 51, is de bodhisatva in een toraṇa gezeten en strekt hij de rechterhand uit naar den in eerbiedige houding voor hem zittenden Sudhana. — *(Pl. 15)*. Ongetwijfeld is hier voorgesteld, hoe de bodhisatva op een afstand van honderdtien yojana's de hand op het voorhoofd van den jongeling legt.

IV B 52—84.

De tekst.

Na het afscheid van Mañjuçrī wordt de handeling naar een visioenaire sfeer verplaatst en nemen de wonderverschijningen in aantal, eentonigheid en onbelangrijkheid in sterke mate toe.

Aangezien, zooals reeds in de inleiding is opgemerkt, de beeldhouwers in het bijzonder bij het illustreeren van dit gedeelte van den tekst zich den draad hebben

[1]) In den optocht op 48—49 loopen 11 personen achter Sudhana. — Misschien mag dit getal in verband gebracht worden met de 110 steden, die de jongeling op de met dit relief correspondeerende plaats in den tekst gezegd wordt bezocht te hebben.

zien ontglippen en gedwongen waren een betrekkelijke kleine keuze uit de overweldigende hoeveelheid stof te doen, zien wij er van af den tekst tot het einde toe te blijven volgen en bepalen we ons tot de episodes, die met zekerheid of groote waarschijnlijkheid zijn terecht te brengen.

A. Terwijl Sudhana zich na elk der vorafgaande bezoeken onmiddellijk naar een volgenden leeraar begeeft, gaat er nu geruimen tijd voorbij voor de ontmoeting met Samantabhadra plaats heeft. Als we de bedoeling van deze passage goed begrepen hebben, is na het onderwijs van Mañjuçrī het eindpunt van Sudhana's weg ter volmaking feitelijk reeds bereikt. Zijn geest is vervuld van de vergaarde kennis en is opgegaan in de zee van de goede leer; zijn lichaam is gesterkt door de kracht van de prīti en geheel verzadigd van de deugden der tathāgata's. Zoo staat hij gereed om op te gaan in Samantabhadra, in diens „gocara", weide.

B. Na de zeer uitvoerige beschrijving van dezen, zijn staat van uitverkoren-zijn worden een tiental wonderen — niet op de reliefs uitgebeeld — aangeduid als de „Tien Vroegere Oorzaken" (Daçapūrvanimittāṇi) vertoond, gevolgd door een andere reeks, de „Tien Groote Verschijningen" genaamd. Uit elk uiterst klein stofdeeltje komen voort wolken (bestaande uit) volgelingen van alle buddha's, vele kleuren, verschillende kleuren, verscheidene honderdduizenden kleuren vertoonend en deze schitteren over den ganschen dharmadhātu en worden zichtbaar voor de allerkleinste stofdeeltjes van alle werelden. Op dezelfde wijze worden voortgebracht wolken die onderscheidelijk bestaan uit veelkeurige edelsteenen, waarin het beeld van alle buddha's weerkaatst wordt; scharen van . . . . . . tathāgata's; reukwerk, bloemen, zalven en wierook, welke het geluid van den donder laten hooren; maan, zon en sterren, die de glans van Samantabhadra bodhisatva uitstralen; lichten in den vorm van de lichamen aller wezens, schijnend als de lichtstraal van den Buddha; edelsteenen en juweelen verschijnend als de lichamen van alle Buddha's; lichtstralen in de gedaante der lichamen van alle Buddha's; vrome geloften in het leven geroepen door de macht van alle Buddha's; verschijningen van de lichamen der bodhisatva's in alle vormen en kleuren, zich bezighoudende met de daden, die betrekking hebben op het uiteinde van alle wezens (sarvvasatvaniryāṇakāryyaprayogāḥ).

Weer volgt een lange beschrijving van Sudhana's staat van gelukzaligheid; waarop dan eindelijk de ontmoeting met Samantabhadra plaats heeft.

C. „Gekomen aan den vihāra in het land van Samantabhadra bodhisatva, zag hij Samantabhadra bodhisatva vóór den volmaakt wijzen, eerwaarden Tathāgata bhagavat Vairocana; gezeten op een leeuwentroon in de schoot van een juweelen lotus, omstuwd door een zee van bodhisatva-scharen, wonderschoon van uiterlijk . . . . . vol van oneindige, heilige kennis, bezitter van een (in uitgestrektheid) onsamenvatbare weide . . . .

De wondervertooningen beginnen hierop eerst recht.

D. Uit elke haarporie van den bodhisatva komen wolken van personen en zaken te voorschijn, verschillend van kleur en van vorm, die den dharmmadātu rondom verlichten, met regen overgieten of een andere heilzame werking uitoefenen. Het zijn

o. a. wolken van bloemboomen, reukboomen, kleeren, doeken en guirlanden, sieraden paarlsnoeren, kruinjuweelen en juweelboomen; verder scharen van godheden die de wereld der verschijnselen bewonen, godheden die de brahmagati volgen en godenvorsten, die in den kāmadhātu thuis behooren . . . .

Aan de tientallen wondervertooningen die nog volgen gaan we voorbij. Als, Sudhana heeft gezien en aangehoord al deze vikrīḍitāni „spelen" van den grooten bodhisatva Samantabhadra brengt hij een bezoek aan tien jñāna-pāramitā-vihāra's die met name worden genoemd. Ten slotte aan den prajñā-pāramitāvihāra van Samantabhadra.

E. „Toen dan Sudhana, de gildemeesterszoon, bij den prajñā-pāramitā-vihāra van Samantabhadra bodhisatva was aangekomen, strekte Samantabhadra de rechterhand uit en legde die op het voorhoofd van den jongeling; op hetzelfde oogenblik daalden de voornaamste samādhi's (op hem neer), even talrijk als de allerkleinste stofdeeltjes van alle buddhakṣetra's". Behalve van de samādhi's wordt Sudhana bij dezelfde gelegenheid in het bezit gesteld van een groot aantal andere, met name genoemde geestelijke goederen, alle even talrijk als de allerkleinste stofdeeltjes van alle buddhakṣetra's.

Op het bijzonder plechtige karakter der handoplegging wordt nadruk gelegd door een drievoudige herhaling: „aldus nadat Samantabhadra plaats had genomen aan de voeten van bhagavat Vairocana den tathāgata strekte hij de rechterhand uit . . . . ; aldus nadat hij was neergezeten aan de voeten van alle Tathāgata's in alle lokadhātu's strekte hij de rechterhand uit . . . . . ; aldus nadat hij was neergezeten aan de voeten van alle tathāgata's in alle lokadhātu's en (tegelijkertijd) was ingegaan (antargata) in de allerkleinste stofdeeltjes van alle lokadhātu's in alle windstreken rondom, strekte hij de rechterhand uit en legde die Sudhana op het voorhoofd.

Ten slotte neemt Samantabhadra het woord voor het houden van een zeer langdurige predikatie.

De reliefs.

Nu een groot gedeelte van deze reeks in beslag wordt genomen door de overbekende aanbiddings- en vereeringsscènes van niet nader gekarakteriseerde buddha's en bodhisatva's, voorstellingen dus die op zichzelve beschouwd met een ongelimiteerd aantal plaatsen uit dit van hemelsche verschijningen overvolle slot van den tekst in verband zijn te brengen, is het voor de verklaring veel waard, dat althans één aaneengesloten serie van tien reliefs, ongeveer in het midden van de geheele reeks gelegen, met zekerheid kan worden geïdentificeerd en we ons hierop eenigszins kunnen orienteeren bij onze pogingen om de voorafgaande en volgende episodes terecht te brengen.

De bedoelde reeks omvat de nos. 62—71 en stelt de Daçamahāvabhāsa's, de Tien Groote Verschijningen voor (B). We mogen dit concludeeren uit het voorkomen van de juweelen op 63, de bloemen-aanbieding op 65 en de zon, maan en sterren

op 68, juist op de plaatsen waar men ze volgens de opsomming van den tekst verwacht. Aangeteekend moet hierbij worden, dat de beeldhouwer, in afwijking van wat elders heeft plaats gehad, niet alle in den tekst genoemde upacāra's doch hiervan alleen de bloemenhulde heeft afgebeeld.

Zoo goed en zoo kwaad als het ging heeft men op de overige reliefs — de nos. 62, 64, 67, 70 en 71 (68 en 69 ontbreken) — aan de uiterst vage bewoordingen van den tekst met betrekking tot de andere vertoonde wonderen vorm gegeven. De beide Buddha's op 62 en 64 stellen tathāgata's voor; het gezelschap van bodhisatva's op no. 67 representeert de „lichten in den vorm van de lichamen aller wezens, schijnend als de Buddha-lichtstraal". Volgens den tekst heeft het mankeerende no. 68 juweelen of Buddha's en het eveneens ontbrekende no. 69 Buddha's bevat. De Buddha op no. 70 belichaamt de „vrome geloften door de macht van alle Buddha's in het leven geroepen", en de bodhisatva in dhyānimudrā op 71 „de verschijningsvormen van de bodhisatva's, die zich bezighouden met de op het uiteinde aller wezens betrekking hebbende daden".

We slaan nu no. 72 voorloopig over en zien dan op de nos. 73, 74 en 75 boomen verschijnen, de eerste wierookbranders dragend, de tweede met kleeren behangen, terwijl zakken met juweelen of geld aan den voet van den stam liggen; de derde rijkelijk versierd met muziekinstrumenten: fluiten, bellen, klokken en een groot aantal handtrommen. Dat op deze reliefs de wonderverschijningen zijn afgebeeld, die in den tekst na de aanschouwing van Samantabhadra door Sudhana worden vermeld (D), is niet twijfelachtig; immers alleen in dit verband wordt van de verschijning van allerlei wonderboomen melding gemaakt. Tevens moet dan echter worden opgemerkt, dat men bij het illustreeren van deze episode den tekst zeer vrij heeft gevolgd of een van onze hss. eenigszins afwijkende lezing voor zich heeft gehad; immers de dhūpa's van 73 ontbreken onder de upacāra's, waarmede de reukboomen volgens den tekst versierd zijn; de kleeren van no. 74 verschijnen in onze hss. als een zelfstandige „wolk" en zijn er niet aan een boom opgehangen; tenslotte wordt in den tekst van de muziekinstrumenten op 75 in het geheel niet gesproken.

De vier nu volgende reliefs, 76 — 79, stellen waarschijnlijk de drie dhātu's voor, die in den tekst op de passage van de wonderboomen volgen (slot D). Aan den kāmadhātu zijn dan de reliefs 78 en 79 gewijd, het eerste met een helletafereel, het andere, blijkens de rotspartij en de dieren links, op aarde spelend. Het is alleen op grond van de vermoedelijke beteekenis dezer beide voorstellingen, dat we de zeven staande bodhisatva-figuren, waarvan er een 'n añjali voor de anderen maakt, op 76, met den — immers door bodhisatva's bewoonden — rūpadhātu, en de Buddhafiguur op 77 met de brahmagati — welke dan met den voor dhyāna bestemden arūpadhātu ware te vereenzelvigen — in verband zouden willen zien gebracht.

De reliefs 80 en 81, het eerste met een Buddha in vitarka-, het laatste met een Buddha in dhyāna-mudrā zijn niet nader thuis te brengen; waarschijnlijk stellen zij nog een tweetal wonderverschijningen voor, waarvan het in dit tekstgedeelte zooals we gezien hebben wemelt.

Tusschen de reeks der Tien Groote Verschijningen en die der wonderboomen in bevindt zich relief no. 72, waaraan we zoo straks zijn voorbij gegaan. Krom beschrijft het als volgt: (o. c. p. 598): „In het midden zit een Buddha in dharmacakramudrā op een lotuskussen tegen een achterstuk met vlammenrand. Hem wordt hulde betuigd door een rechtstaand, voornaam gekleed man, met een sjerp en een padma in de in sembah opgeheven handen; of hij een glorie draagt, is niet duidelijk. Achter hem zitten nog zeven personen, deels eveneens met sjerpen, onder een wolkenpartij, waaruit bloemen neervallen. Geheel anders is de houding van den aanzienlijken man, die aan de andere zijde van den Buddha staat, doch op dezen geen acht slaat. Zijn gevolg knielt links, met twee paarden op den achtergrond".

Nu volgens den tekst (C) tusschen de beide boven bedoelde reeksen van wondervertooningen de ontmoeting van Sudhana met Samantabhadra ten overstaan van Vairocana valt, is de waarschijnlijkheid groot dat deze gewichtige gebeurtenis op 72 is voorgesteld. Voor deze opvatting pleit, dat de Buddha op den troon de dharmacakramudrā vertoont en deze handhouding in den regel Vairocana typeert. Een aanwijzing in dezelfde richting geven de paarden op den achtergrond (achter Sudhana), waarmede gewoonlijk te kennen gegeven wordt, dat de jongeling, nadat hij een reis ondernomen heeft, een ontmoeting met een voornaam personage heeft. Een punt van onzekerheid vormt de omstandigheid, dat de rechtsche figuur het voor Samantabhadra karakteristieke bloemattribuut mist en ook niet volgens het voorschrift van den tekst op een leeuwentroon is gezeten. Een overwegend bezwaar vormt een en ander zeker niet, daar ook andere bodhisatva's, met name Maitreya, herhaaldelijk zonder de hen kenmerkende attributen worden afgebeeld, en de laatste afwijking zich gemakkelijk uit de aan slordigheid grenzende vrijheid van opvattingen, waarvan de beeldhouwers telkens en telkens weer blijkgeven, laat verklaren. Alles bij elkaar genomen dunkt ons de plaats, die dit relief inneemt tusschen de beide wonderen-reeksen, den doorslag ten gunste van de identificatie als de ontmoeting van Sudhana en Samantabhadra te geven.

Er bestond aanleiding iets langer bij no. 72 stil te staan, omdat reeds vroeger, nml. op 60 en 61, Samantabhadra voorkomt, op het eerste op een troonzetel gezeten, op het andere naast den ledigen zetel staande, en aan deze voorstellingen relief 58 vooràfgaat, dat een aanzienlijk persoon — dus wel Sudhana — een reis of tocht ondernemend afbeeldt. Het had voor de hand gelegen, dit drietal te verklaren als Sudhana's reis naar en ontmoeting met den bodhisatva; nu echter de reliefreeks die wij als de Tien Groote Verschijningen herkend hebben, er op volgt, moeten we, tenzij we willen aannemen, dat de op Baraboedoer gevolgde tekst op dit punt sterk van onze hss. heeft afgeweken, deze interpretatie opgeven en de bewuste ontmoeting op 72 blijven localiseeren.

De serie 52—61, waarvan de bovenbedoelde Samantabhadra-tafereelen deel uitmaken, geeft niet de minste houvast voor een verklaring. Op 52, 53 en 56 zijn het bodhisatva's of aanzienlijke personen; op 54 en 55 resp. drie buddha's en een buddha die op de bekende wijze vereering genieten; 59 geeft een zittende figuur

van ter zijde gezien, met voor zich twee manspersonen. — Voor dit gedeelte hebben wij de keuze tusschen de twee passages in den tekst, die aan de Tien Groote Verschijningen voorafgaan, te weten die over Sudhana's staat van gelukzaligheid na het onderwijs van Mañjuçrī (A) en de opsomming van de Tien Vroegere Oorzaken (B). Ofschoon het aantal reliefs dezer serie juist tien bedraagt, zijn er met den besten wil geen punten van overeenstemming tusschen den tekst en de afbeeldingen te vinden en komen dientengevolge de Oorzaken te vervallen. Aanvaarden wij dan de eerste genoemde mogelijkheid als de juiste, dan doen wij dit zonder te beproeven voor elk relief afzonderlijk de correspondeerende plaats in den tekst aan te wijzen, een uitzondering makend voor de beide Samantabhadra-tafereelen, die wij gissenderwijs hetzij met het slot van Sudhana's meditatie, waarin herhaaldelijk Samantabhadra voorkomt, hetzij met het eind van de passage over de Tien Vroegere Oorzaken, waarvan gezegd wordt, dat zij „tot de aanschouwing van Samantabhadra zichtbaar werden", in verband zouden willen brengen.

Na de onzekerheid, waarin we ten aanzien van vele reliefs uit de Samantabhadra-serie verkeerd hebben, is het een gelukkige omstandigheid, dat het slot van de reeks en daarmede het slot van de vierde balustrade gevormd wordt door een drietal reliefs, waarvan althans het eerste met zekerheid kan worden geidentificeerd.

No. 82. „Een aanzienlijk persoon met glorie knielt, een sembah makend, voor een pendapa; achter hem zitten volgelingen en begeleiders, die de geheele linkerhelft van het relief vullen; . . . . In de pendapa, rechts op het relief, zit, met drie dienaren achter zich, een gegloried Bodhisattwa op een lotuskussen met het rechterbeen in den steunband; in zijn linkerhand houdt hij een stengel van een bloementak, met de rechter raakt hij den hoofdtooi van den voor hem knielenden persoon aan". (Krom, p. 600). — Op de laatste handeling, de aanraking, komt het aan; het is de handoplegging van den tekst (E), die hier zeer duidelijk in beeld is gebracht *(Pl. 15)*.

No. 83. „Op eenigen afstand van elkaar twee nissen, in elk waarvan een Buddha op een lotuskussen zit, links in witarka-, rechts in bhūmisparça-mudrā. Tusschen in en rechts een boom; verder zitten aan weerskanten van elke nis vereerders. Geheel links is het iemand, die een voornamen hoofdtooi draagt, een bloem in de in sembah opgeheven handen houdt en door twee dienaren vergezeld wordt" (ib).

No. 84. „Een tooneel als het vorige; de linksche Buddha echter in dhyāna-, de rechtsche in witarka-mudrā. De voorname persoon links staat hier, eveneens een sembah makend, en onder zijn knielende volgelingen, hier vier in aantal, draagt er één een zwaard" (ib).

Aangezien geen relief meer volgt, waar Samantabhadra het woord neemt — het slot van (E) — moet de verklaring van de beide voorstellingen te vinden zijn in het betrekkelijk korte stuk van den tekst tusschen de handoplegging en de bedoelde predikatie. Houdt men er rekening mede, dat één relief te weinig plaatsruimte bood voor de uitbeelding van Sudhana met gevolg voor Samantabhadra, aan de voeten van „alle tathāgata's", waar de bodhisatva volgens den tekst moet plaats nemen — zelfs als hun aantal tot een minimum van vier beperkt bleef — dan zal men het

niet onbegrijpelijk vinden, dat de „handoplegging" op één relief en „alle tathāgata's" in de gedaante van twee maal twee Buddha-figuren op de beide volgende zijn voorgesteld. De beeldhouwer heeft dan waarschijnlijk opdracht gekregen om vier Buddha's — zonder nadere aanduiding wie zij moesten voorstellen — aan te brengen en hij heeft zijn taak uitgevoerd zonder een bijzondere beteekenis in de mudrā's (twee vitarka, één bhūsparça en één dhyāna) te leggen. Een andere verklaring — die wij geven voor wat zij is — zou deze kunnen zijn, dat in de Buddha's zijn belichaamd de samādhi's, pranidhāṇa's en andere Buddhistische heilsmiddelen, die in den tekst gezegd worden ten gevolge van de handoplegging van Samantabhadra op Sudhana neer te dalen. Vooral nu deze zaken worden vergeleken met de allerkleinste stofdeeltjes van alle B u d d h a - kṣetra's kan er aanleiding bestaan hebben om de Buddha-figuur tot uitdrukking van deze gedachte te doen kiezen.

De 110 tochten van Sudhana.

Nu we in het bovenstaande meenen te hebben aangetoond, dat het slot van den Gaṇḍavyūha den beeldhouwers tot leidraad heeft gediend bij het verluchten van de hoogere gaanderijen van den Baraboeḍoer en de redactie van den tekst, die zij hierbij hebben gevolgd slechts op enkele punten van ondergeschikt belang van de ons bekende recensie heeft afgeweken, dient er nog een belangrijk punt nader in beschouwing genomen te worden. Het betreft prof. Sylvain Lévi's mededeeling, waarvan in de inleiding melding werd gemaakt, dat de tekst ergens van 110 bezoeken van Sudhana spreekt, terwijl toch Çāstrī's inhoudsopgave niet meer dan een 45-tal bezoeken aan leeraren vermeldt, welk aantal ongeveer overeenstemt met het door ons in de Parijsche hss. aangetroffene [1]).

De door prof. Lévi bedoelde passage valt na Sudhana's afscheid van Maitreya en luidt: „Toen dan Sudhana, de gildemeesterszoon, honderdtien steden gezocht had (letterl. zwerftochten naar 110 steden ondernomen had; daçottaraṃ nagaraçataṃ aṭitvā), begaf hij zich naar Sumanamukha, naar Mañjuçrī .... enz.". Het getal 110 wordt even verderop herhaald bij het noemen van den afstand in yojana's, waarop Mañjuçrī de hand op Sudhana's voorhoofd legt.

Het merkwaardige verschijnsel doet zich nu voor, dat het aantal reliefs op den IIen hoofdmuur, gerekend van Sudhana's ontmoeting met Megha tot zijn aankomst te Samudrakatīha bij Maitreya juist 110 bedraagt. Van dit 110-tal zijn er ongeveer 20, die Sudhana niet op de gewone wijze in tegenwoordigheid van een leeraar, doch op reis of hulde betuigend aan een Buddha afbeelden. Zondert men deze voorstellingen uit, dan blijven er een 90 bezoeken aan leeraren over, dus bijna het dubbele van het in onze bronnen beschreven aantal.

---

[1]) De laatste reizen, naar de bodhisatva's Mañjuçrī en Samantabhadra, zijn in het getal 110 niet inbegrepen en worden daarom hier van het in Çāstrī's overzicht genoemde aantal afgetrokken. Naar uit de Bijlage kan blijken vermelden de Parijsche hss. een zestal bezoeken meer dan Çāstrī, dus 51.

Hoe is nu de discrepantie tusschen de geciteerde plaats in den tekst met het daarmede correspondeerende aantal der aan Sudhana's zwerftochten gewijde reliefs op den IIen hoofdmuur ter eene zijde, en het veel kleiner aantal der door denzelfden tekst beschreven tochten ter andere zijde te verklaren?

De oplossing is zeer eenvoudig en het is prof. Lévi die ons den weg ertoe aangaf.

Waaraan het getal 110 in de bedoelde passage zijn ontstaan dankt, is een vraag waarover men zich het hoofd niet behoeft te breken. Waar het hier op aankomt is, dat de opdrachtgevers van de beeldhouwers het blijkbaar noodzakelijk hebben geoordeeld, het aantal van Sudhana's tochten op den IIen hoofdmuur met het op de bewuste plaats in den tekst genoemde getal in overeenstemming te brengen.

Zij kozen hiertoe niet den gemakkelijksten maar wel den zekersten weg en vulden de tochten op den genoemden hoofdmuur tot het vereischte getal van 110 aan. Voor deze aanvulling werden nieuwe bezoeken van Sudhana aan leeraren gefingeerd, den jongeling op reis voorgesteld, of op andere wijze in het te kort voorzien. Op de onderwerpen kwam het niet zoo zeer aan; de hoofdzaak was, dat de geloovigen bij het bezichtigen van de reliefvoorstellingen het door den tekst genoemde getal van 110 compleet zouden vinden.

Het spreekt nu wel van zelf, dat men zich niet verstout heeft, de als aanvulling bedoelde bezoeken aan leeraren geheel uit eigen profane fantaisie te putten, doch hiervoor weer bij den tekst te rade is gegaan. En hier vindt men nu de verklaring van het zonderlinge verschijnsel, waarop Krom bij de behandeling van den IIen hoofdmuur gestuit is: dat een serie bezoeken van den held voor een tweeden keer is voorgesteld (42—53), vormende een herhaling, een „doublure" van een met den tekst correspondeerende bezoekenreeks.

Men kan zich verdere moeite besparen van naar een tekst of redactie van den Gaṇḍavyūha te zoeken, waarin deze doublure voorkomt. Want alle hiertoe behoorende reliefs, alsook de overige afbeeldingen, die niet in den tekst beschreven worden, zijn ongetwijfeld slechts gecopieerd van of gevormd naar het voorbeeld van de wel in den tekst voorkomende tochten. Indien deze overcomplete voorstellingen niet zonder alle beteekenis voor ons zijn, dan is het alleen omdat zij uiting geven aan den eerbied, dien het gezaghebbende woord — het woord van een heilig geschrift als de Gaṇḍavyūha — den Baraboeḍoer-kunstenaars inboezemde. Wel verre van dat woord te wijzigen of te veronachtzamen en het zich op die wijze gemakkelijk te maken, hebben zij er zich toe gezet een zestigtal voorstellingen van gefingeerde zwerftochten van den jeugdigen pelgrim aan den tweeden hoofdmuur aan te brengen.

Met welk doel?

„Seulement pour remplir le nombre", zooals prof. Sylvain Lévi het uitdrukte.

VERGELIJKEND OVERZICHT VAN DEN TEKST EN DE RELIEFS VAN DEN IIen HOOFDMUUR.

Leeraren volgens hs. A.			Varianten	Reliefs IIen hoofdmuur
Naam	Functie	Woonplaatsen		
Meghaçrī	*bhikṣu	Dakṣiṇapathe; Rāmavartto n. jp. Sugrivo n. parvata.		17.
Sāgaramegha	*bhikṣu	Dp.; Sāgaramukho n. dikpratyuddeça.		18.
Supratiṣṭhita	*bhikṣu	Dp.; itaḥ ṣaṣṭiyojanaiḥ Sāgaratīran n. Laṅkāpatha; op een afstand van 60 yojana's van hier (Sāgaramukha) is een weg naar Laṅkā genaamd Zeeoever.	Ç: Sāgara on the way to Lankā.	19. Bij de ontmoeting met Sudh. maakt S. een wandeling (cakramyamāṇa), omringd door ontelbare honderdduizenden godheden, terwijl de grond bestrooid is met hemelsche bloemen en muziek van hemelsche muziek-instrumenten zich laat hooren. — Op het rel. is hiervan niets te zien.

*) Voor de samenstelling van dit overzicht is gebruik gemaakt van de vier Parijsche hss. (A — D) en de excerpten van Haraprasād Çāstrī (Ç) en Rājendralāla Mitra (M). Bovendien werd vergeleken een lijst van Sudhana's bezoeken, die aan het slot van B, C en D voorkomt en de namen van alle leeraren en hunne functies, echter niet hunne woonplaatsen, vermeldt (Bl — Dl). De gegevens in dit overzicht, die niet bij Çāstrī of Mitra te vinden zijn, zijn met een * gemerkt; evenzoo de nummers der reliefs, waarvan een nieuwe verklaring wordt gegeven of de tot dusver onzekere beteekenis kan worden vastgesteld. De iconographische aanteekeningen in de rechtsche kolom maken geen aanspraak op volledigheid.

Dp. = Dakṣiṇāpathe; Mv. = Magadhaviṣaye; jp. = janapada; n. = nāma.

Leeraren volgens hs. A.			Varianten	Reliefs IIen hoofdmuur
Naam	Functie	Woonplaatsen		
Megha	drāviḍa	Dp.; Vajrapuram n. draviḍapattanam	Ç: Vajapura.	20. M. is gezeten op een leeuwentroon op een viersprong midden in de stad; zijn methode (paryāya) van onderricht in de dharma heet cakrākṣaraparivarttavyūha. Na het onderhoud met Sudh. staat hij van zijn zetel op, valt voor hem op den grond, bestrooit hem daarop met gouden bloemen, onschatbare juweelen, reukpoeder enz. en maakt hem vervolgens tot zijn guru. Deva's, nāga's, yakṣa's, enz. maken hun opwachting. — Niets hiervan op het rel.
Muktaka	çreṣṭhin	Dp.; *Vanarasīn. jp.	Ontbr. bij Ç; M: a çreṣṭhi or banker; Bl, Cl, Dl: Vimuktaka.	21.
Sāradhvaja	*bhikṣu	Dp.; Milaspuraṇann. Yambudvīpaçīrṣaṃ	M: Sāradhaya; Ç: Milanapu-raṇa.	22.

Leeraren volgens hs. A.			Varianten	Reliefs IIen hoofdmuur
Naam	Functie	Woonplaatsen		
Āçā, vrouw van koningSuprabha	*upāsikā	Dp.; samudratīre Nādīn. pratyuddeças tatra Samanta vyūhamn. udyānaṃ Mahāprabhasya nagarasya pūrveṇa.	M: Āvā, a female mendicant; Ç: the bhikṣunī Āçā, the wife of Suprabha of Samudravelatī to the east of Mahāprabhu; B, C: Samudravetādīṇ; D: Samuvedraitadī.	23. De voorstelling van een vrouw in wereldlijke dracht klopt met de upāsikā van de Par. hss. (Vgl. *Mon.* p. 492). De tweede bhikṣunī bij M. wordt elders niet vermeld. Volgens den tekst is Āçā gezeten op een bhadrāsana; zij geeft een opsomming van de tathāgata's te beginnen bij Dipankara.
Bhiṣmottaranirghoṣa	ṛṣi	Dp.; samudravetāḍyā Nālapurn. janapada.	Ç: Bhiṣmottararasangheṣa of Nalapūra.	24. Bh. is omringd door tienduizenden ṛṣi's; hij woont in een hut aan den voet van een sandelboom; zijn kleeding bestaat uit boombast, kuçagras en een antilopenhuid; zijn legerstede is met stroo bedekt. Na het onderhoud legt hij de rechterhand op Sudh.'s hoofd. — Op het rel. is Bh. op een lendengordel na naakt; de twee middelste boomen, waaronder hij gezeten is, kunnen zeer goed sandelboomen zijn (Vgl. Rumphius, *Amb. Kruitb.* II pl. 11 en Greshoff, *Nuttige Planten,* XXXII).

Leeraren volgens hs. A.			Varianten	Reliefs IIen hoofdmuur
Naam	Functie	Woonplaatsen		
Jayoṣmāyatana	*brāhmaṇa	Dp.; Iṣāno n. jp.	Ç: Jayaṣīnāyatana in the country of Īçaṣa.	Ontbr. Vgl. *Mon.* p. 491.
Maitrāyaṇī, d. v. kg. Siṃhaketu	*kanyā	Simhavijṛmbhitam nagaram.	M: daughter of Maitrayana.	25. M. is door honderd maagden omringd; zij is gezeten aan den voet van een uragasāra-sandelboom op een bhadrāsana. — Op het rel. wel maagden, geen boom.
Sudarçana	bhikṣu	Trinayaṇo jp.	Ç: Trinānjana.	26. S. is een Adonis onder de bhikṣu's; hij is slank en jeugdig; vriendelijk en schoon van uiterlijk; hij heeft een breed voorhoofd, groote, donkere oogen, met oogleden als van een koe, een uitstekenden neus, welgevormde lippen enz.; hij draagt een zonnescherm in de hand. — Op het relief niet afgebeeld.
Indriyeçvara	dāraka	*Çravaṇamaṇḍale jp. Sumukhamnagaram.	C: Indriyaāvara; C, B, C, D: Çramaṇaṇḍala.	27. De ontmoeting met I. heeft plaats bij de samenvloeïng van twee rivieren; de knaap is omringd door tienduizenden vriendjes en houdt zich onledig met spelen in het zand. — Op het rel. zit I. in een toraṇa; zijn gevolg bestaat uit volwassenen.

Leeraren volgens hs. A.			Varianten	Reliefs II en hoofdmuur
Naam	Functies	Woonplaatsen		
Prabhūtā	upāsikā	Dp.; Samudrapratiṣṭhānamn. nagaram.	M: a nun; Ç: Samudraprasthāna.	28. Sudh. blijft, een añjali makend, in de vestibule (dvaraçālā) van Pr.'s woning staan; deze is groot en wijd, met deuren op de vier windstreken en een onnoemlijk aantal juweelen enz. versierd. Pr. is buitengewoon schoon van uiterlijk; zij vertoont zich met loshangend haar, zonder versierselen. — Op het rel. draagt zij opgestoken haar en het gewone ornaat.
Vidvān	gṛhapati	Dp.; Mahāsambhavamn. nagaram.	M: Viduṣa; Ç: „patriarch".	29. V. zit op een viersprong in de stad, te midden van bergen goud, juweelen en andere schatten. — Op het rel. is de rijkdom van den gṛhapati aangeduid door een drietal juweelpotten onder zijn zetel.
Ratnācūḍa	dharma-çreṣṭhin	Dp.; Siṃhapotaṃn. nagaram.	Ç.: „a banker"; Siṃhapotī.	30—32. Na de ontmoeting (30) neemt R. Sudh. bij de hand en leidt hem binnen in zijn wọning; deze is rein, schitterend, ruim, versierd met honderdduizend verdiepingen (kūṭa) van lapis lazuli, omringd door leeuwenstandaarden, lotusvijvers, juweelboomen enz. — Afgebeeld op 31; in het midden R. en Sudh. die elkaar bij de hand houden; links een groot bouwwerk met vijf verdiepingen. — Worden nog tien pura's genoemd, die Sudh. in (of bij?) R.'s woning

Leeraren volgens hs. A.			Varianten	Reliefs IIen hoofdmuur
Naam	Functie	Woonplaatsen		
				aanschouwt. Optreden van een tathāgata Dharmarāja geheeten. — Deze laatste wsch. voorgesteld op 32; in het midden een staande Buddha-figuur; aan weerszijden vereerders.
Samantanetra	gāndhika	Dp.; Vetramūlakan. janapadas tatra Samantamukhe nagare.	Ç: Mūlaka; deze persoon niet genoemd in Bl, Cl en Dl.	33.
Nala	rāja	Dp.; Tāladhvajamn. nagaram.	Ç: Nāladhvaja.	35.
Mahāprabha	rāja	Dp.; Suprabhamn. nagaram.		36.
Acalā	upāsikā	Dp.; *Sthirānāma rājadhānī (residentie).	M: Chala a nun; Ç: Naam v. d. upasika: Acalasthirā.	38.
Sarvagrāmin	*parivrājaka	Dp.; Amitatosale janapade Tosalamn. nagaram.	M: Sarvagāmina; Ç: Sarvagrāma of Toṣala in Mitatoṣala; B, C Toçaramn.	39.

Leeraren volgens hs. A.			Varianten	Reliefs IIen hoofdmuur
Naam	Functie	Woonplaatsen		
Utpalabhūti	çreṣṭhigān-dhika	Dp.; Pṛthurāstann. janapada.	Ç: Pṛthurāṣṭra; B: Utpara-bhūmi; Ç: Utparabhūti.	40.
Vairin	dāsa	Dp.; Kūṭāgāramn. nagaram.	C: a slave Paisa of Kulāgāra; ontbr. in Bl en Cl; D: Vaira.	41. V. woont op den oever van het zeestrand; hij is omringd door vele honderdduizenden kooplieden die zijn avontuurlijke levensgeschiedenis wenschen te vernemen. — Op het rel. rechts een schip; links V., Sudh. en een zestal kooplieden in een peṇḍapa.
Jayottama	çreṣṭhin	Dp.; Nandihāramn. nagaram.	C: Nānuhara.	89.
Siṃhavijṛmbhitā	bhikṣunī	Dp.; Çroṇaparān-teṣu janapadeṣu Kalingavanamn. nagaram.	C: Siṃhavya-sambhita of Kaliṅgav° in Çroṇapasanta.	90.
Vasumitrā	bhagavatī	Dp.; Durge jp. Ratnavyūhamn. nagaram.	Ç: Sumitrā; Ratnabhijjiha.	91.

Leeraren volgens hs. A.			Varianten	Reliefs IIen hoofdmuur
Naam	Functie	Woonplaatsen		
Veṣṭhila	gṛhapati	Dp.; Çubhapāram-gaman nagaram.	C: „a patri-arch".	96—99. Vasumitra deelt Sudh. mede, dat Veṣṭhila te Çubhaparangama de tathāgata-caitya Candanapīḍa vereert. — Wsch. voorgesteld op 96: in het midden een klokvormige stūpa met aan weerskanten vereerders. (Voor de bet. caitya stūpa vgl. hiervoor p. 220). — Na de ontmoeting zegt V: „Ik zal de deur van den caitya openen en als zij geopend is, zal de samādhi genaamd Akṣayabuddhavaṃçavyūha worden verkregen". — De reis naar V. wsch. afgebeeld op 97: een optocht met olifant; de aanschouwing van den caitya op 98: links een stūpa met topstuk van 13 zonneschermen in een toraṇa; rechts vereerders; de verkrijging van de samādhi op 99: een voornaam persoon in dhyānimudrā in een toraṇa.
Avalokiteçvara	bodhisatva	Çirījalarājamadhye Girirāja-Potalaka.		100—102. De tekst bevat geen iconographische bijzonderheden, wel een korte beschrijving van Potala; de god is gezeten in het rotsgebergte op een palankijn op de W. helling van den berg, die rijkelijk is voorzien van bronnen, meren en stroomen en bedekt is met donker, jong en zacht gras enz. — Op het rel. zit A. te midden van een rotsmassa, omringd door allerlei dieren.

Leeraren volgens hs. A.			Varianten	Reliefs IIen hoofdmuur
Naam	Functie	Woonplaatsen		
Anyagāmin	bodhisatva	Parṣatmaṇḍala.	Ç, Bl, Cl en Dl Ananyagāmin.	103.
Mahādeva	mahādeva-putra	Dp.; Dvāravatīn. nagari.		104. Mahādeva wordt evenmin beschreven. Vóór zijn gesprek met Sudh. steekt hij zijn vier handen in de vier windrichtingen uit, schept met groote snelheid water uit de vier groote oceanen en wascht er zijn wonderschoon aangezicht mede af.
*Sthāvarā	pṛthivīdevatā	Magadhaviṣaye bodhimaṇḍe.	M: a goddess named Varā; ontbr. bij Ç.	Ontbr.
Vasantī	rātridevatā	Mv.; Kapilavastun. mahānagaram.	Naam en verdere bijzonderh. ontbr. bij Ç.	105. Dit relief kan ook de pṛthivīdevatā Sthāvarā voorstellen, in welk geval zeven rātridevatā's een plaats opschuiven en één ervan komt te vervallen. Daar het getal acht der nachtgodinnen schijnt vast te staan, is Sthāvarā hier geschrapt. Vasantī is volgens den tekst vriendelijk en schoon van uiterlijk en draagt een brāhmajaṭamakuṭa, die met de maanschijf (candramaṇḍala) gesierd is. — Niet afgebeeld op het rel.

Leeraren volgens hs. A.			Varianten	Reliefs IIen hoofdmuur
Naam	Functie	Woonplaatsen		
Samantagambhīraçrīvimala prabhā	rātridevatā	Mv.; Bodhimaṇḍe.	Naam en verdere bijzonderh. ontbr. bij Ç en M.	106.
Pramuditanayanajagadvirocanā	„	Vairocanabodhimaṇḍe.	„ „	107.
Samantasatvatrāṇaujaḥçrī	„	Tathāgatavarṣanmaṇḍale.	„ „ B: Tathāgataparṣa°; Bl, Cl, Dl: Samantasarvatrāṇaujaḥçrī.	108.
Praçāntarutasāgaravatī	„	Bodhimaṇḍe.	„ „	109.
Sarvanagararakṣasambhavatejaḥçrī	„	Bodhimaṇḍe bhagavato Vairocanasya.	„ „	110.
Sarvavṛkṣapraphullanamukhasamvāsā	„	Bhagavato Vairocanasya pādamūle.	„ „	111.

Leeraren volgens hs. A.			Varianten	Reliefs IIen hoofdmuur
Naam	Functie	Woonplaatsen		
Sarvajagadrakṣapraṇidhānavīryaprabhā	rātridevatā	Bodhimaṇḍe.	Naam en verdere bijzonderh. ontbr. bij Ç. en M.	112.
Sutejomaṇḍalaratiçrī	Lumbinivana devatā; elders in A. rātridevatā genoemd.	Lumbinivane.	Ontbr. bij Ç. en M.	Voor deze en de drie volgende vrouwen zijn slechts twee reliefs beschikbaar. De minder bekende Lumbinivanadevatā en Surendrābhā zijn hier geschrapt.
Gopā	Çākyakanyā	Kapilavastuni mahānagare.	Ç: wife of Buddha.	116.
Trimāyā	Devī	Bhagavato Vairocanasya pādamūle.	Ç; Bl, Cl en Dl: Māyā; B, C en D: Trimāyā.	*117. De twee vrouwen in den toraṇa op dit relief kunnen niet Gopā en Māyā voorstellen (*Mon.* p. 488), daar Sudhana in den tekst aan elk afzonderlijk een bezoek brengt.
Surendrābhā d. v. Smṛtiman devaputra	*devakanyā	Tridaçendrabhavane.		Ontbr. Zie onder Sutejomaṇḍalaratiçrī.
Viçvāmitra	dārakācārya	Kapilavastuni mahānagare.		*118. Van hier tot 124 is Ç's overzicht onvolledig en wijkt de volgorde af van die der Parijsche hss. De laatste klopt met de reliefvoorstellingen.

Leeraren volgens hs. A.			Varianten	Reliefs IIen hoofdmuur
Naam	Functie	Woonplaatsen		
*Çilpābhijña	çreṣṭhidāraka	niet genoemd.	ontbr. bij Ç.	*119.
*Badrottamī	upāsikā	Mv.; Valaptejp. Vadattanake nagare.	ontbr. bij C; B: Valakejp. Vabhanaken. Bhadrattonāmopāsikā; C: Valakajp. Varbhanakhen; D: Kevalakejp. Varttanake en Bhadrottamā.	*120.
Muktāsāra	hairanyika	Dp.; Bharukacchaṃnagaram.	bij Ç genoemd na Surendra.	*121.
Sucandra	gṛhapati	Bharukacchaṃnagare.	bij Ç Surendra, genoemd na Viçvamitra.	*122.
Ajitasena	gṛhapati	Dp.; Rorukamn. nagaram.	ontbr. bij Ç.	*123.
Çivarāgra (elders in A Çivarātra)	brāhmaṇa	Dp.; Dharmagrāme.	bij Ç: Çivarātra, genoemd na Muktasāra.	124.

Leeraren volgens hs. A.			Varianten	Reliefs IIen hoofdmuur
Naam	Functie	Woonplaatsen		
Çrīsambhava en Çrīmatī	dāraka en dārikā	Dp.; Sumanāmuk-hamn. nagaram.	Ç: Sumukha.	125.
Maitreya	bodhisatva	Dp.; Samudracchau-kan.-digmukha pratyuddeço Mahāvyūhamn. udyānam.	Ç: Gamudra-katīka; B: Samu-drakaccha; C: Samudrakacchā	

TJANDI BADOET

DOOR

B. DE HAAN.

Als voor vele andere tempels is ook de plaats voor tjandi Badoet door de stichters met zorg gekozen. Van Malang komende, verlaat men bij de dessa Dinojo den grooten weg, die naar Batoe loopt, en begeeft zich in Zuidelijke richting tot aan de dessa Karangasem; daarna voortgaande in Westelijke richting komt men tenslotte na oversteking van de rivier den Metro in de kampong Badoet. Even ten Zuid-Westen van deze dessa liggen de ruïnes van het tempelcomplex. Van het tempelplein, gelegen op den rug van een der vele terreinplooien aan den voet van het Kawigebergte, heeft men een mooi uitzicht over het omliggende landschap. Aan de West-Noord- en Oostzijde verheffen zich de toppen van de bekende Oost-Javaansche bergen, Kawi, Ardjoena, Tengger en Semeroe.

Ofschoon de ruïnes nog geen 10 KM. van de hoofdplaats Malang liggen, was hun bestaan tot voor kort bij den Oudheidkundigen Dienst onbekend. Dit moge eenigszins zonderling klinken, maar het is een feit, dat slechts enkele militairen van 't garnizoen van het bestaan dezer ruïnes afwisten. Voor hen waren het echter zulke alledaagsche zaken, dat niemand ooit op de gedachte gekomen is er over te rapporteeren, en zoo was het mogelijk, dat deze belangrijke oudheden eerst in 1923, dank zij de nasporingen van den heer Maurenbrecher, destijds Controleur B. B. te Malang, meer algemeene bekendheid verkregen.

Uit deze vondst blijkt intusschen weer eens, hoe geheimzinnig Javanen soms met oudheden kunnen zijn. De heer Maurenbrecher had zich heel wat moeite getroost om van de oudheden in zijn ressort, waartoe ook de dessa Badoet met omgeving behoorde, een volledige inventaris op te stellen, en reeds had hij deze bij het Hoofd van den Oudheidkundigen Dienst ingediend, toen bij toeval de ruïnes bij Badoet ontdekt werden. Ondanks zijn ijverige nasporingen en het feit, dat hij als Controleur gemakkelijk over de kanalen beschikte om oudheden op te sporen, was het mogelijk geweest het bestaan van de ruïnes bij Badoet geheim te houden. Op zekeren dag kwam echter de schrijver van den heer Maurenbrecher van de jacht door de dessa Badoet, zag daar de ruïnes en meldde ze dadelijk aan zijn chef. Het was dus louter toeval, dat de oudheden aan het licht kwamen.

Plaat 16 geeft den toestand weer, zooals die bij ons eerste bezoek werd aangetroffen. Het was toen niet veel meer dan een heuvel van afgestorte steenen en aarde, waarop eenige boomen waren opgeschoten. Terzijde stonden nog enkele hooge boomen, waaronder een oude waringin, die reeds van verre in den omtrek was te zien. Het geheel lag daar als een rustig, beschaduwd plekje temidden van vruchtbare bouwlanden. Nog geen drie kwart eeuw geleden was deze omgeving met dicht bosch bezet. Bij het openkappen moet de ringmuur vrij

goed te volgen zijn geweest en was de eerbied of angst voor deze heiligdommen uit het grijs verleden nog zoo groot, dat het oude gewijde terrein ontzien werd, want bij het latere onderzoek bleek, dat de terrein-grenzen vrij nauwkeurig het beloop van den oorspronkelijken ringmuur volgden. Niettemin heeft Badoet veel van tempelroof te lijden gehad.

Reeds bij het eerste bezoek konden we uit enkele fragmenten, die in den steenhoop werden aangetroffen, opmaken, dat het heiligdom een zeer bijzondere plaats in de rij van de Oost-Javaansche monumenten inneemt [1]). De vorm van den platten grond en de groote stijlovereenkomst van de ornamenteering met de Midden-Javaansche kunstvoortbrengselen deden al dadelijk een vrij hoogen ouderdom vermoeden. Het onderzoek heeft dit volkomen bevestigd zooals we hieronder zullen zien.

In Maart 1925 werd het onderzoek aangevangen. Nadat eerst het hout op den eigenlijken heuvel was gekapt, werd deze systematisch afgegraven en de ruïne tot op het oorspronkelijke maaiveld blootgelegd. Wat er aan het licht kwam, doen de Platen 17 en 18 zien.

Veel was niet meer van het bouwwerk over. Het soubassement was aan alle kanten afgebrokkeld en ontzet; de Noorzijde voor een groot gedeelte weggebroken en de trap tot een treurige puinhoop vervallen. Van de portiek en den teerling stond, behalve enkele stukken op het Zuiden, geen steen meer overeind, terwijl het teerling-basement voor een goed deel was verdwenen en het resteerende ongeveer 0.60 M. in het soubasement was verzonken.

Met het inwendige was het al niet beter gesteld. Voorzoover de wanden van de kamer en portiek nog overeind stonden, helden ze sterk voorover en waren ze geheel verzakt. De put in het midden van de kamer was tot ± 3 M. onder den vloer uitgegraven en bood geen hoopvol uitzicht voor een nader onderzoek. Het bleek dan ook later, dat de put reeds eerder was uitgegraven.

Door dit alles bood tjandi Badoet na de ontgraving een desolate aanblik. Tengevolge van een slechte bouwconstructie en onder de sloopende hand van den tijd was het bouwwerk tot een ruïne vervallen, waarvan letterlijk geen steen meer behoorlijk op zijn plaats lag.

Na de sorteering van het bij de ontgraving gevonden materiaal werd aan de hand van de daarna opgestelde fragmenten een scherp omlijnd plan voor een partieele reconstructie van het monument opgemaakt. Over deze werkzaamheden zijn uitvoerige rapporten uitgebracht, die in de kwartaalverslagen zijn verschenen en dus niet hier nog eens behoeven te worden gereleveerd [2]). Zie voor de op den grond uitgevoerde reconstructies de Platen 23 en vlg.

Het resultaat van de reconstructie, die in Juni 1926 werd beëindigd, geven de Platen 19, 20, 21 en 22 te zien. Een verdere doorvoering van de reconstructie was niet mogelijk, omdat geen absolute zekerheid omtrent eenige details van den

---

[1]) Oudheidk. Versl. 1923, 4e kw. p. 87.

[2]) O. V. 1925 p. 10 vlg., 82 vlg., 1926 p. 20 vlg.

tempelkop te verkrijgen was. Daar kwam nog bij, dat hadden wij de reconstructie verder willen voortzetten, we verplicht geweest zouden zijn in de teerling en de wanden heel veel nieuw werk in te lasschen, wat het monument uit een esthetisch oogpunt zeker niet ten goede zou zijn gekomen.

Wel was het mogelijk, om met behulp van de vele gegevens van den kop, een vrij getrouwe reconstructie op papier te beproeven, zoodat we, al is het dan ook slechts in teekening, een beeld van tjandi Badoet bezitten, Pl. VI.

Alvorens over te gaan tot een gedetailleerde bespreking, willen we eerst nog even bij den vermoedelijken stichtingstijd van het bouwwerk stilstaan.

Kort voor de ontdekking van tjandi Badoet, werd in de dessa Merdjosari op ongeveer $2^1/_2$ K.M. van Badoet gelegen, het ontbrekende stuk van den beschreven steen van Dinojo gevonden. Door de vertaling, die Dr. Bosch van dezen steen uitgaf [1]) weten we, dat er in 682 Çaka een Çiwaitisch heiligdom werd opgericht. Nu is het echter de vraag of tjandi Badoet (deze naam is eenvoudig aan de bijliggende dessa ontleend) inderdaad het in de inscriptie bedoelde heiligdom is. Daar Badoet een lingga heiligdom was, lijkt het alsof het dat niet kan zijn, omdat in de inscriptie uitdrukkelijk de oprichting van een Agastyabeeld wordt vermeld. In de inscriptie wordt echter ook de lingga Pūtikeçwara genoemd en neemt men dan in aanmerking, welke een vooraanstaande plaats die èn in het godsdienstige èn in het politieke leven innam, dan dringt zich de vraag naar voren of niet de lingga het eigenlijke vereeringsobject in den tempel is geweest, in of bij welk heiligdom dan ook tegelijkertijd een Agastyabeeld werd opgericht [2]). Het feit echter, dat tjandi Badoet niet het eenige oude monument in deze omgeving is geweest, maakt de zaak bijzonder gecompliceerd. In de eerste plaats zijn er de restanten van een tempel in de dessa Besoeki, ongeveer een $^1/_2$ paal ten Noorden van Badoet, maar behalve deze is er ook nog een heiligdom bekend in de dessa Dinojo even ten Noorden van den grooten weg Malang-Batoe. En wie zal zeggen, welke vondsten bij een systematisch onderzoek van dit geheele, oude terrein nog aan het licht zullen komen. Het laatstbedoelde monument evenwel zal hoogstwaarschijnlijk niet het heiligdom van de inscriptie van Dinojo zijn, omdat hierbij een andere oorkonde gevonden is.

Uit dit alles blijkt intusschen, dat tjandi Badoet niet zonder meer voor het in de inscriptie van Dinojo genoemde bouwwerk is aan te zien. Toch is het daar genoemde jaartal 682 çaka niet zonder beteekenis voor de bepaling van den stichtingstijd van dezen tempel.

In een vroegere studie van den steen van Dinojo wees Dr. Bosch erop, dat de uitgevers waarschijnlijk tot dezelfde dynastie behoord hebben als die ongeveer 30 jaar vroeger het edict op den steen van Tjanggal in de Kedoe lieten beitelen. Veel ouder dan 682 çaka zal Badoet dus niet zijn, wat het mag dan misschien niet de tempel zijn, waarvan de inscriptie van Dinojo spreekt, toch is het ongetwijfeld

---

[1]) T. B. G. LVII (1916) p. 410 vlg. en LXIV (1924) p. 227 vlg.

[2]) Dr. Bosch noemt het ook „Het lingga heiligdom van Dinojo".

een stichting van dezelfde nederzetting, daarvoor spreekt de stijl van het bouwwerk een te duidelijke taal.

Nu is het mogelijk, dat de nakomelingen van deze oude Hindoe-Javaansche nederzetting in Oost-Java omstreeks een eeuw later weer in Midden-Java opduiken, alwaar ze de bouwers van Prambanan en andere, latere Midden-Javaansche monumenten zouden zijn geweest. Is deze hypothese juist dan laat de stichtingstijd van tjandi Badoet zich begrenzen tusschen de jaren 670—785 Çaka. We mogen dus Badoet niet alleen onder de oudste monuenten van Oost-Java, maar zelfs onder die van geheel Java rangschikken.

Nu ligt het voor de hand, dat bij een bouwwerk van zoo hoogen ouderdom, zoowel in de architectuur als in de sculptuur een uitgesproken Midden-Javaansch karakter mag worden verwacht. Inderdaad is dit het geval. Kon bij een eerste bezoek reeds geconstateerd worden, dat verschillende zaken zeer sterk aan Midden-Java deden denken, het latere onderzoek heeft hier het volle licht op geworpen en aangetoond, dat tjandi Badoet naar den stijl tot de klassiek Midden-Javaansche monumenten behoort.

Dit blijkt o. a. al dadelijk bij een beschouwing van den platten grond, Pl. I. De tempel bevat één groote, nagenoeg vierkante kamer, de cella, die door een voorgebouwde portiek wordt bereikt. De laatste is juist een der typische kenmerken van het Midden-Javaansche heiligdom. Daarbij is de grootte van de kamer ook karakteristiek; de Oost-Javaansche tempels hebben als regel een veel kleinere binnenruimte. De wanden van Badoet meten resp. 3,53 en 3,67 M. Ook de symmetrische planindeeling Pl. V is een kenmerk van Midden-Java.

Herkennen we dus reeds in den geheelen opzet het Midden-Javaansche karakter van het bouwwerk, duidelijker nog spreekt dit uit de structuur en detailleering van het exterieur van den hoofdtempel, Pl. 19—21 en Pl. II, III en VI. In de eerste plaats zien we het in de massawerking en vormgeving van soubassement en teerling en in de rijke, plastische uitbeelding van den tempelkop, maar ook de scherpe tegenstelling van het horizontalisme in de basementen en de bekroning tegenover het sterke verticalisme van den teerling doet zuiver klassiek aan. Bij de volgende meer gedetailleerde bespreking zullen we het uitgesproken Midden-Javaansche karakter van tjandi Badoet nader bezien.

S o u b a s s e m e n t. Het soubassement van tjandi Badoet is al buitengewoon sober gehouden. Geen spoor van ornamentale versiering of fijnere geleding is er aan te bekennen. Boven een forschen sokkel rijst het lichaam als een absoluut vlakke massa tot 2 M. boven het maaiveld omhoog. Ongewoon is deze voet zeker. Zonderen we tjandi Pringapoes uit, dan gelooven we, dat er geen tweede tempel met een dergelijken voet is aan te wijzen. Een rijken indruk maakt hij niet; tegenover de tempels uit het bloeitijdperk met hun zuivere profileering en fraaie decoratie maakt de voet ongetwijfeld een poover figuur. Toch zit er in dit hooge vlakke stylobaat een zekere bekoring. Zooals we reeds in het O. V. '26 pag. 83 schreven, was het soubasement oorspronkelijke rijziger (Pl. IV). De tegenwoordige sokkel is nml. o. i. een later

aanbouwsel. Als grond voor deze veronderstelling willen we er op wijzen, dat genoemd bouwdeel zonder eenig constructief verband tegen de kern is aangebracht; dat de fundeering van het eigenlijke soubassement in geen enkel opzicht berekend is op den bouw van den sokkel en tenslotte, dat de trapspiegels voor een deel door den sokkel worden bedekt. Had de sokkel tot het oorspronkelijke plan behoord, dan zouden de drie genoemde punten o. i. anders opgelost zijn geworden.

In bovengenoemd O. V. wezen we er op, dat de sokkel hoogstwaarschijnlijk om constructieve redenen werd aangebracht. De mogelijkheid is echter niet uitgesloten, dat het met een esthetisch oogmerk werd gedaan, want constructief beteekent de sokkel niet veel. De bedoeling zou dan geweest zijn, om den voet in verhouding tot het geheel lager en daardoor breeder te maken. Het feit, dat de trapspiegels hierbij wat van hun rijzing verloren, moest voor lief worden genomen.

Aan de Westzijde van het soubasement in de as van de portiek bevindt zich de trap, die met een achttal optreden tot den omgang voert. De spiegels zijn rijk geornamenteerd, wat tegenover de vlakke wanden van het soubasement een verrassende contrastwerking geeft (Pl. 19 en 20). Het hoofdmotief van de versiering zijn twee kinnari's, elk op een lotuskussen staande. Op de Noordelijke spiegel ziet men beneden het lotuskussen nog een vogel; overigens zijn de velden met floralistisch ornament gevuld.

De eigenlijke trapboomen hebben den bekenden Midden-Javaanschen ojiefvorm en eindigen beneden in een soort voluut. Zonder nu te durven beweren, dat de voluut als beëindigingsvorm van den trapboom een kenmerk is van hoogen ouderdom, merken we toch op, dat ze bijna uitsluitend bij de oudste bouwwerken, zooals Diëng en Gedong songo, voorkomt. De zijvlakken van de boomen zijn op de gebruikelijke wijze behandeld, een gewelfde baan tusschen twee vlakke bandjes.

Aan het boveneinde eindigen de boomen in een groote kalakop (Pl. 23*a*). Ofschoon we dit motief vrijwel bij elke Midden-Javaansche trap aantreffen, domineert het toch hoogst zelden zooals hier bij Badoet. Vooral de hooge kuif, die ook over de zijkanten is heengewerkt, trekt de aandacht. Het ornament is van een zuivere, rijke teekening en een prachtig modelé. Helaas zijn de stukken aan de bovenkanten zwaar gehavend en verweerd, waardoor de contouren van neus, oogen etc. vervaagd zijn en ook een groot deel van de expressie is verloren gegaan.

D e t e e r l i n g. De trap opgaande bereikt men den omgang, die om het geheele monument heenloopt en ± 1,63 M. breed is. Hierop begint de eenvoudige basis van den teerling, bestaande uit de bekende geledingen plint, ojief en halfrond. Het halfrond springt zeer ver naar voren, waardoor bij elken zonnestand een flinke slagschaduw verzekerd is.

In de as van de Noord-Oost- en Zuidzijde worden de geledingen onderbroken door het sierstuk, dat aan den voet van de nissen is geplaatst, en waarop we het overbekende Midden-Javaansche motief, de vaas met lotusbouquet zien toegepast (Pl. 23*a*). De compositie van het sierstuk is min of meer naturalistisch van aard en nog niet tot een decoratief geheel geworden, zooals we dat wel van elders kennen, bijv. bij Kalasan, Sewoe, Prambanan, etc.

Op de basis volgt het eigenlijke lichaam van den tempel. Het midden van den Westwand wordt voor een groot deel ingenomen door de voorgebouwde portiek, terwijl in de as der overige zijden zich een nis bevindt, waarin oorspronkelijk godenbeelden waren geplaatst. Twee van de drie beelden nml. de Durgā en Guru zijn teruggevonden en weer in de hun toekomende nissen teruggesteld. Tusschen de nissen en de forsche hoekpenanten zijn de gevelvelden in groote paneelen verdeeld, die met het zgn. behangselpatroon zijn versierd. Het hoofdmoment in den gevel blijft echter de nis. De omlijsting en bekroning worden in hoofdzaak als bij elken Midden-Javaanschen tempel, gevormd door twee verticale bandjes met een gewelfden middenband en den bekenden vlammenrand aan de buitenzijde. Aan den voet van de omlijsting vinden we echter een afwijkend en zeer merkwaardig detail (Pl. 25*a*). In plaats van den algemeen voorkomenden makara is hier een sierstuk geplaatst, waaraan mogelijk een ander motief ten grondslag ligt. Opmerkelijk is, dat het sierstuk, hoewel het geen onbekende in de Hindoe-Javaansche kunst is, daar het vaak naast den makara aan een bouwwerk voorkomt, toch hoogst zelden zoo'n belangrijke plaats inneemt als bij Badoet, waar het overal den makara vervangt.

De bekroning van de nissen is de traditioneele van Midden-Java: een kalakop met een figuratief tempeldak, waarboven twee hemellingen in wolken zweven, die óf bloemen óf een offer in de handen hebben (Pl. 26*a*). Eén der hemellingen op de Noordzijde heeft een blauwe lotus in de hand; wat het andere figuurtje had, is niet meer na te gaan. De hemellingen op de Oost- en Zuidzijde dragen in plaats van losse bloemen een schaal. Waar de diverse aangebodem offers uit bestaan, is bij allen niet even goed te onderscheiden. Het eene gespaarde figuurtje van de Zuidzijde brengt een bloemenhulde, maar wat die op de Oostzijde (Pl. 26*a*) in hun schotels hebben, laat zich slechts raden. Het linksche figuurtje heeft op de schaal een gladde massa, die aan rijst doet denken, terwijl de ronde bolletjes op den schotel van de andere hemellingen waarschijnlijk vruchten moeten voorstellen.

Het figuratieve dak, waarboven de hemellingen ~~zweven~~, is een trouwe copie van een eenvoudigen tempelkop. Beneden een heel groot ojief met een reeks kleine palmetten, waarop in het midden een dakverdieping met bekroning en op de hoeken de bekende hoektorentjes. Zelfs de vogels op het dak ontbreken niet; het zijn hier twee papegaaien, die elk op een hoek van het dak zitten.

De kalakop zelf is van het gewone type. Het volle en ronde van de plastiek typeeren het in min of meerdere mate als een oud stuk. Ook enkele realistische trekjes wijzen in die richting. We letten bijv. op de bloemtakjes, die van boven op het dak nederdalen; op de kiezen in den bek etc. Trouwens de geheele compositie van de bekroning verraadt nog een vrije opvatting. Vergelijkt men ze bijv. met die van Tj. Kalasan, — welk heiligdom ongeveer gelijktijdig met Badoet gebouwd zal zijn, — dan valt het op, dat die van Kalasan ondanks een veel grooteren rijkdom toch een strenger en meer gebonden geheel bieden. Ook die van Prambanan is strenger gehouden.

Het motief voor de versiering van de gevelvelden naast de nissen is niet zoo gemakkelijk te herkennen, Pl. 25*a*. Misschien dat we er het bekende cakratriçula motief in mogen zien.

De Westzijde onderscheidt zich in menig opzicht van de overige wanden (Pl. IV en V). In de as vinden we hier de voorgebouwde portiek met den toegang tot het inwendige. Behalve een kleinere voorsprong van de profielen heeft de portiek dezelfde basis als de eigenlijke teerling. De wanden zijn echter vlak gehouden. Boven sluit een eenvoudige kroonlijst, waarvan slechts de vlakke deklijst over den kalakop heenloopt, dit onderdeel af. De voorzijde van de portiek wordt in zijn volle breedte in beslag genomen door den ingang met bijbehoorende omlijsting. Ook hier vinden we aan den voet van de omlijsting in plaats van den makara het merkwaardige sierstuk terug, dat we reeds bij de nissen opmerkten (Pl. 23*b*).

Van de eigenlijke bekroning van de portiek is zeer weinig met zekerheid bekend. Niettemin hebben we met behulp van de weinige gegevens een reconstructie beproefd (Pl. VI). Op de breede, met palmetten versierde deklijst van de bekroning volgt eerst een ojief. Dit blijkt o. a. uit de antefixen, die over de deklijst en over het ojief doorloopen (Pl. 27*a*). Nu is aan enkele van deze ojiefstukken te zien, dat het vervolg van de bekroning aanvangt met een band, die ook weer plaatselijk met antefixen versierd was, terwijl er tevens aan geconstateerd kon worden, dat deze band niet over de volle breedte van de portiek doorliep, maar plaatselijk onderbroken werd.

Vooral het laatste gegeven gaf aanleiding tot de veronderstelling, dat de bekroning uit drie afzonderlijke stukken heeft bestaan. Bovendien waren op het terrein enkele steenen gevonden, die wat hun merkwaardigen langwerpigen vorm en afmetingen betreft, heel goed van deze bekroning afkomstig kunnen zijn, en die dan ook het materiaal leverden, waarnaar de reconstructie geteekend werd. Een indirect gegeven meenden we ook nog te vinden in de nisbekroningen, die zooals we gezien hebben, een drieledige bekroning boven een hoog ojief hebben, welke met de eigenlijke nisomlijsting één geheel vormt. Wat dus bij de nissen in het platte vlak is weergegeven, zouden we dan bij de portiek in drie-dimensionalen vorm terugvinden. Intusschen blijven de gronden, die we ter verdediging van de reconstructie kunnen aanvoeren, zeer zwak, om welke reden de voorgestelde oplossing gaarne voor een betere wordt gegeven.

Direct naast de portiek zijn in den eigenlijken teerlingwand twee nisjes aangebracht. Behalve dat ze kleiner van afmetingen zijn, wijkt ook hun bekroning en omlijsting van de groote nissen in de overige wanden aanmerkelijk af. Wel hebben ze ook een kalakop als afdekking, maar de verticale posten met gewelfden baan, vlammenrand etc. wordt gemist. Inplaats hiervan zien we een vlakken band met ernaast een in heel licht relief gehouden pilaster (Pl. 27*b*, fragment links). Of deze pilaster oorspronkelijk ook aan den portiekkant voorkwam, was niet meer na te gaan. Hoogstwaarschijnlijk is dit niet het geval geweest, omdat de afstand tusschen de nis en den portiekwand te klein is. Vooral aan de Zuidzijde blijft er geen vol-

doende ruimte voor een pilaster over. Bovendien is er ook geen enkel stuk gevonden, dat op het voorkomen van een pilaster wijst. Bij de reconstructie werd deze kwestie onbeslist gelaten door de beide nisposten eenvoudig vlak te laten. Naast en boven de nissen zijn de gevelvelden op dezelfde wijze als van de andere zijden versierd (Pl. 19 en 27*b*).

Van de beelden, die eertijds de nissen van den teerling sierden, zijn slechts twee exemplaren overgebleven, nml. de Durgā uit de nis van de Noordzijde en de Guru van den Zuidelijken wand (Pl. 24 *a* en *b*).

De Durgā is achtarmig en van de gewone attributen voorzien. Ongewoon is echter de groepeering van de zes onnatuurlijke armen. Als regel zijn ze gelijkmatig en straalsgewijze over het achterstuk verdeeld, zoodat enkele armen afhangen. Bij dit beeld echter zijn alle tegen elkaar gelegd en opgeheven. Het hoofd is helaas geheel verbrijzeld. Ofschoon de kleeding en versierselen betrekkelijk sober zijn, is toch de godin in het zgn. groote ornaat uitgedost. Ze staat op den stier. Gewoonlijk ligt het dier in een rustige houding; bij het beeld van Badoet is er wat meer actie in gebracht, wat in hoofdzaak wordt uitgedrukt door de houding van den kop en het achterlichaam. De asura ontbreekt.

De Guru is zooals ook elders tweearmig voorgesteld. Tegelijk met den kop werd een hand, welke een gendi houdt, en een stuk van den drietand aan de Zuidzijde gevonden. De leeraar is in het gewone tenue uitgedost; over den linkerschouder ligt bij wijze van upawīta een breede band. Opmerkelijk is, dat dit beeld geen achterstuk heeft gehad, alleen maar een glorie, waarvan nog een stuk zichtbaar is.

Stylistisch behooren beide beelden tot een oude school, men lette bijv. op de proporties, de kleeding en de versierselen. Het traditioneele buikje van den Guru ontbreekt. Is het misschien mogelijk, dat het eerst later in zwang kwam, om dit lichaamsdeel op de bekende karakteristieke wijze uit te beelden?

Nu bekend is, welke beelden op het Noorden en Zuiden geplaatst waren, is het wel zeker dat Gaṇeça op het Oosten voorkwam. Bij dit bekende trio behooren dan nog de Kāla en Nandīçwara in de nissen rechts en links van den ingang. Van de beide laatsten en den Gaṇeça werd geen spoor terug gevonden.

Boven wordt de teerling door een forsche kroonlijst afgesloten (Pl. 28*a* en 19). Zeer decoratief is de werking van de monumentale antefixen in het strenge kader van de verschillende onversierde horizontale geledingen. Het ornament is zuiver van teekening en mooi van schaal. De hoek en de kleinere middenantefixen zijn van het bekende juweel-type. Het interessantst zijn echter de groote exemplaren, die in de assen van de gevels zijn geplaatst. Zij zijn aanmerkelijk grooter en rijker behandeld (Pl. 28*b*). In het midden in een soort nisje is een fijnen kop gehakt. Helaas is deze beschadigd, zoodat een deel van de expressie is verloren gegaan. In de lange oorlellen zijn inplaats van zware knoppen, losse bloemen gestoken. Naast den kop zijn nog twee opgeheven handen zichtbaar, die ook elk een bloem houden. Het omringende ornament is floralistisch van karakter; in den grooten driehoekigen

top is o. a. het bekende hemelboommotief weergegeven. Als geheel zijn het waardige representanten van Badoets decoratieve kunst.

Boven het hooge ojief, waarmede de kroonlijst wordt afgesloten, is het uit met de absolute zekerheid omtrent de bouwconceptie. Wel waren er genoeg gegevens om een vrij betrouwbare reconceptie op papier te beproeven, maar er blijven toch altijd enkele twijfelachtige punten (Pl. VI). De onzekerheid begint al dadelijk met de hoogtebepaling van de eerste geleding van den tempelkop. Want al nemen we aan, dat het geteekende profiel van de voetlijsten juist is, wat ook nog niet onomstootelijk vast staat, dan toch blijft nog de hoogte van het rechtstaande gedeelte of teerling een open vraag. Er is van dit bouwdeel zooveel verloren gegaan, dat op geen enkel punt de volle hoogte uit de authentieke stukken gereconstrueerd kon worden. De hoogte op de teekening aangegeven, is dan ook eenvoudig aangenomen in verhouding tot de hoektorentjes, waarvan de structuur wel met zekerheid bekend was.

Met het bepalen van de breedtematen waren we gelukkiger. Door het terugvinden van de lengte van de deklijst en het profiel van de bekroning kon de juiste breedte van den teerling hieruit afgeleid worden. Voor de lengte-bepaling van de bedoelde deklijst waren genoeg gegevens en op slechts enkele stukken na (één zijde is geheel compleet) werd de lijst in zijn geheel teruggevonden (Pl. 29*a*). Het bekend worden van het juiste profiel van de bekroning danken we aan het feit, dat de diverse lijsten niet nauwkeurig correspondeeren met de horizontale voegverdeeling, zoodat op sommige plaatsen één steendikte over twee lijsten loopt.

Voor de verdeeling en wijze van versiering van den dakteerling vonden we eenige gegevens aan de enkele fragmenten, die uit de oude stukken saamgesteld konden worden. Zoo werd o. a. voor de hoek-oplossing voldoende zekerheid verkregen, maar op de vraag, hoe de teerling in het midden was behandeld, of hier mogelijk ook geornamenteerde paneelen voorkwamen, moeten we een definitief antwoord schuldig blijven. We veronderstellen, dat er wel een paneel of paneelen waren, maar dat deze onversierd waren gehouden. Er was een enkel stuk, dat een zekere aanwijzing voor deze veronderstelling gaf; bovendien laat het zich ook eenigszins begrijpen daar de versiering toch voor een groot deel achter het middentorentje schuil ging.

Met de reconceptie van de hoek- en midden-torentjes stonden we weer op vasten grond, want hoewel het niet mogelijk was uit de oude stukken een absoluut passend geheel te verkrijgen, zoo leverden toch de fragmenten van de acht torentjes bij elkaar voldoende gegevens op om den oorspronkelijken vorm en wijze van versiering vast te kunnen stellen (Pl. 29*b*).

Dat er acht van dit type van torentjes zijn geweest, bleek al dadelijk uit de acht terug gevonden topstukken. Hoe de hoek- en middentorentjes oorspronkelijk bij het groote ojief van de kroonlijst aansloten, zien we op Pl. 28*a*. Op het ojief is nog een klein stukje van de sierstukken zichtbaar, waarmede de bewuste torentjes beginnen. Daar de voetlijst van de torentjes niet één geheel uitmaakte met het ojief van de kroonlijst, waren de stukken voor het verband aanmerkelijk in het ojief

ingelaten, zie de vlakke band onder de antefix op Pl. 29*b*. Boven de met antefixen versierde lijst volgen dan nog enkele rechthoekige geledingen als basis (Pl. 29*b*). De lage teerling, die op de hoeken door een smalle pilaster wordt begrensd, is evenals de hoekpaneelen van de eerste dakgeleding met een streng geometrisch ornament versierd. Het motief is de bekende ruit met bloem. De bekroning heeft de gewone samenstelling, een steunlijst met guirlandeversiering, een vlakke deklijst en een ver terugspringend ojief. Hierop volgt het topstuk van het torentje met een forsch halfrond en andere fijnere geledingen (teek. No. II, III en VI).

In vorm en proporties doen deze torentjes sterk aan die van de Diëngtempels denken en wel in het bijzonder aan die van tjandi Ardjoena. Ook deze hebben dezelfden massieven vorm met krachtige profileering.

Wat de structuur betreft is de tweede geleding van den kop gelijk aan de eerste; alleen zijn de afmetingen kleiner van schaal. De juiste breedte van den teerling kon, evenals bij de eerste geleding, uit de lengte van de kroonlijst afgeleid worden, die nagenoeg compleet terug gevonden werd. Naast de buitenposten van den teerling repeteeren zich de smalle paneelen, die hier al heel smal zijn en slechts gedeeltelijk versierd waren. Het versieringsmotief is weer de ruit met bloem.

Een fragment van de bekroning zien we op Pl. 29*c*. Het is dezelfde samenstelling, die overal bij Badoet voorkomt; een rechthoekig gelegde lijst, daarboven een met guirlande versierde steunlijst en een vlakke dekband met antefixen bezet (Pl. 30*a*, op den voorgrond).

Omtrent de juiste hoogte van den teerling tasten we echter in het duister (de opstelling op Pl. 30*a* is slechts schematisch). Ook van dit bouwdeel was het voorhanden materiaal te gering, om er met zekerheid de juiste maten uit te kunnen vast stellen.

Wat de hoek- en middentorentjes van de 2e geleding aangaat, kunnen we kort zijn. Het is hetzelfde type van de onderliggende serie Pl. 30*b*. Helaas waren we bij deze reeks niet zoo gelukkig, de juiste hoogte van den teerling terug te vinden, zoodat deze op de teekening in verhouding met de breedte-maten aangenomen moest worden (Pl. II, III en VI).

Direct boven de bekroning van de tweede dakgeleding volgt de opperste bekroning van den tempel. Wat vorm betreft, is het een vergrooting van de toppen van de hoek- en middentorentjes (Pl. 30*a*). Een zgn. kĕbĕnpunt, een plat ojief en een forsch half rond vormen de hoofdgeledingen, die door fijnere lijsten van elkaar zijn gescheiden, (het lid tusschen het ojief boven de bekroning van de tweede dakgeleding en het half rond ziet men op de foto links van het groote topstuk).

Ofschoon nu de reconstructie van het dak niet in alle onderdeelen vaststaat, meenen we toch, dat we de waarheid zeer nabij zijn en een enkele opmerking in vergelijking met andere tempels wel geoorloofd is. Voornamelijk valt dan op, dat de structuur zoo eenvoudig is. Geen rijk gelede sokkels of voorgebouwde nissen sieren de twee dakgeledingen. Het zijn vierkante massa's omgeven door een trits van vrijstaande torentjes. In dit opzicht zijn de bouwmeesters zichzelf gelijk gebleven

Tevergeefs zoekt men aan Badoet een rijk uitgebeelde vormgeving of weelderige ornamentatie. De bekoring van den tempel zit in de harmonische massawerking en een eenvoudige doch krachtige profileering.

Sober is ook het interieur. De wanden van de portiek zijn volkomen vlak. Op 2.00 M. van den voorkant der poortomlijsting springen ze iets terug, zoodat de doorgang wat breeder wordt (Pl. I). Lange vlakke platen dekken boven-portiek en doorgang af. De afdekking van den laatste ligt 0.24 M. hooger dan van de eigenlijke portiek (Pl. IV); de laatste dekplaat steekt binnen ongeveer 8 cM. over den kamerwand heen. Hoewel er geen bewijs voor is, vermoeden we, dat dit typische overstek niets anders is dan de eerste overkraging van het gewelf.

Tot aan den onderkant van de laatste dekplaat van den doorgang liepen de kamerwanden loodrecht op. Dit bleek ten duidelijkste uit de hoekstukken van den doorgang en de kamer, die tot volle hoogte in originali werden teruggevonden.

De wanden zijn zonder eenige ornamentale versiering. Op 1.19 M. boven den vloer springen ze wat terug, waardoor een soort lambrizeering onstaat (Pl. IV). Even boven dezen terugsprong is in den Noord-, Oost- en Zuidwand en terweerszijde van den doorgang een kleine nis uitgespaard. In totaal zijn er in de kamer dus vijf nisjes; die naast den ingang zijn kleiner dan die in de wanden. De nisjes hebben geen omlijsting of decoratieve versiering; alleen zijn in de dekplaat twee kleine boogjes gehakt (Pl. 22).

Van de overwelving van de cella is niets bekend; zelfts de aanzet is, zooals we reeds zagen, nog onzeker. De gegeven reconstructie op Pl. IV is gebaseerd op enkele stukken, die op het terrein zijn aangetroffen en waarvan verondersteld kan worden, dat ze oorspronkelijk tot het gewelf behoorden, maar de gegevens zijn toch zeer vaag. Het eenige zekere wat we er van bezitten is 't sluitstuk (Pl. 30*c*). Het is een gewone vierkante plaat, waarop in hoog relief een lotusbloem is gebeiteld. De vierkante inkeping om de bloem geeft hoogstwaarschijnlijk de breedte aan van de laatste overkraging van het gewelf.

In het midden van de kamer is thans de yoni met lingga opgesteld, Pl. 22. Dat beide stukken er thuis behooren, is zeker. Bij het uitgraven van de kamer werden tusschen het puin enkele splinters van de yoni gevonden, terwijl de lingga in den doorgang werd opgegraven. De yoni is in verschillende stukken gevallen en thans ook nog zeer incompleet; de lingga daarentegen is prachtig gaaf gebleven.

De yoni is van eenvoudigen vorm. Eenige vlakke horizontale lijsten maken de eenige versiering uit, Pl. IV. De tuit is afgebroken; uit het breukvak en uit de lijsten van het voetstuk, die ononderbroken doorloopen, is op te maken, dat er een gewone overstekende uitloop was zonder eenig decoratief steunsel. De lingga heeft den bekenden vorm.

In het midden van de kamer onder den vloer bevindt zich een put van formidable afmeting. De zijden zijn $\pm$ 1.97 M. in het vierkant. De wanden zijn in natuur-steen opgetrokken en als schoon werk behandeld.

Ofschoon de put bij het eerste bezoek reeds tot op ongeveer 3 M. beneden den vloer leeg was, en ondanks het ontmoedigende feit, dat bij de ontgraving van den tempelvoet aan de Oostzijde een steenen urn tusschen de afgestorte stukken van den buitenwand was gevonden, werd de put toch voor alle zekerheid tot op een diepte van ± 2 M. onder het oorspronkelijke maaiveld uitgegraven. Het resultaat was echter nihil, wat met het oog op het bovenstaande wel te verwachten was geweest. Eerst later hoorden we van een ouden dessabewoner, dat ongeveer dertig jaar geleden een Europeaan bij Badoet was geweest, die ook den put had laten uitgraven. Of hij echter meer succes dan wij heeft gehad, betwijfelen we sterk. De put moet reeds veel vroeger uitgegraven zijn en we gelooven wel, dat hij, die dit het eerst deed, met resultaat gewerkt heeft, want het is zeer waarschijnlijk, dat de steenen urn, die nu aan de Oostzijde werd gevonden, uit den put afkomstig is. De urn, waarvan het deksel verloren is gegaan, biedt niets bijzonders; het is een gewone vierkante steenen bak, zooals die ook van elders bekend is.

Na den hoofdtempel dient nog even besproken te worden, wat in de onmiddellijke omgeving werd gevonden. Het belangrijkste hiervan zijn de fundamenten van drie kleinere bijtempels ten Westen van den hoofdtempel gelegen. Veel is er niet meer van over. Van het middelste en Noordelijk tempeltje resten slechts enkele fundeeringslagen, Pl. 31*b* en 32*a*. Van het Zuidelijk tempeltje is wel iets meer gespaard, maar toch ook dit blijft een droevig restant, Pl. 31*a*.

De drie bijtempeltjes waren alle bijna even groot en hadden, voor zoover we na konden gaan, een vierkante grondslag. De toegangen lagen tegen het Oosten dus naar den hoofdtempel gekeerd, wat o. a. duidelijk blijkt uit den voorsprong in de fundeering van het Noordelijk tempeltje, Pl. 32*a*.

Omtrent den opbouw van deze monumentjes tasten we voor een groot deel in het duister. Aan het kleine restant van het Zuidelijk tempeltje (Pl. 31*a*) zien we, hoe dit tempeltje een soubasement had, waarvan de teerling in lang gerekte paneelen was verdeeld. De velden zijn thans vlak, maar het zal wel de bedoeling geweest zijn, ze later te versieren. Blijkbaar was het tempeltje nog niet voltooid; want ook de groote deksteen boven den doorgang, die aan de Oostzijde tegen den voet werd gevonden, is nog geheel onversierd.

Uit de fragmenten in de omgeving van de andere bijtempeltjes gevonden, blijkt, dat deze wel, althans voor een gedeelte, geornamenteerd waren. Deze restanten leveren enkele gegevens voor de structuur. In de zijwanden kwamen kleine nisjes, voor die hetzelfde type van omlijsting hebben gehad als de nissen van den hoofdtempel. Voorts waren er links en rechts van deze kleine nisjes paneelen met rozetten-versiering; een verdeeling dus in den geest van den hoofdtempel. Ook het dak schijnt groote overeenkomst met dat van den hoofdtempel gehad te hebben, althans de terug gevonden kleine hoek- en middentorentjes, wijzen in die richting. Het voornaamste fragment, dat van de kleine tempeltjes werd aangetroffen, is wel het sierstuk van een der ingangen, Pl. 32*b*. Een vergelijking met foto Pl. 23*b* doet dadelijk de groote overeenkomst van de beide voetstukken zien.

Van grooter beteekenis dan de enkele fragmenten, die slechts een vagen indruk geven van den opbouw, zijn de terug gevonden vereeringsobjecten uit de kamers, omdat deze ons gegevens verschaffen voor de stystematische opstelling van de beelden in een Çiwaitisch heiligdom.

In ons rapport over het Ie kw. 1927, hebben we een en ander over dit onderwerp medegedeeld, zoodat we hier slechts den toestand zullen vermelden, zooals die bij Badoet werd aangetroffen.

Bij het eerste bezoek aan Badoet lag tegenover den ingang van den hoofdtempel voor een deel in den grond gezakt, een nandi met afgebroken kop. Het dier lag met den kop naar den hoofdtempel gericht. Later bij de ontgraving van het middelste bijtempeltje werd de kop vlak voor den romp van het beest en ongeveer 75 cM. in den grond gezakt, teruggevonden.

Op het Zuidelijke tempeltje staat een groote waringin, die met zijn wortels een vrij groot voetstuk omklemd hield; de boom was als het ware in den loop der jaren over het voetstuk heen gegroeid. Tijdens het uitkappen van het voetstuk werd eveneens tusschen de wortels van den boom een in het voetstuk passende lingga gevonden. Het lijdt o. i. dan ook geen twijfel of voetstuk en lingga behooren bij dit tempeltje.

Van het object uit het Noordelijke tempeltje werd helaas geen spoor meer teruggevonden.

Zoowel typisch als hoogst zeldzaam was de vondst van twee groote vierkante blokken steen ten Noorden en Zuiden van den hoofdtempel (Pl. V). De steenen zijn ongeveer 0.60 M. in het kubiek en bevatten van binnen een diepe, vierkante opening. De blokken waren zoo geplaatst, dat de bovenkant ongeveer gelijk lag met het oorspronkelijke maaiveld, althans zoo werden ze gevonden. De bedoeling van de blokken is niet geheel duidelijk; het is niet onmogelijk, dat ze als voetstukken voor vlaggestokken hebben gediend, die bij feestelijkheden werden opgesteld, zooals dit nu nog op Bali geschiedt.

Tenslotte rest ons nog een korte bespreking van den ringmuur (Pl. V). Boven den grond is hiervan weinig of niets meer te zien, maar na ontgraving bleek hij plaatselijk nog zeer goed te volgen te zijn. Hij is geconstrueerd uit twee muurtjes van wadasblokken met een tusschenvulling van aarde en rolsteenen. De totale dikte bedraagt ± 1.62 M. Zoover was na te gaan, liep de muur over de Noord-Oost- en Zuidzijde ononderbroken door, alleen aan de Westzijde even ten Zuiden van de as was de fundeering zoowel aan de binnen- als buiten-zijde aanmerkelijk verbreed. Het is dus wel waarschijnlijk, dat hier de toegang heeft gelegen. Meer kunnen we er niet van zeggen, want het weinige, dat er nog van rest, behoort tot de oorspronkelijke vulling en is een mengeling van baksteen, wadas en aarde.

Aan de Oostzijde werd in den muur nog een stuk van een afvoergoot gevonden, hoogstwaarschijnlijk heeft deze gediend om het water van het eigenlijke tempelplein naar buiten af te voeren.

Prambanan, Aug. 1927.

EPIGRAPHISCHE AANTEEKENINGEN
DOOR
Dr. K. C. CRUCQ.

Over de inscriptie's op de loemboengs in het Museum het volgende: behalve de loemboeng met inscriptie Çri (No. 369), staande in de zg. beeldenloods, vindt men in de zijgalerij nog de volgende loemboengs met inscriptie.

No. 370.

In den Catalogus gelezen: „rçaka 908 geçaka, waarmede bedoeld zal zijn i Çaka 908 waiçakha = in het Çaka-jaar 908 in de maand Waicakha". Een kleine aanvulling meen ik hierin te kunnen aanbrengen, nl. m. i. staat er ook i çaka, en niet ṛçaka; de letter is eenigszins verweerd, maar bij nauwkeurige beschouwing kan men zien dat hij oorspronkelijk van boven gesloten was, en dus als i gelezen kan worden; het laatste woord kan men inderdaad niet anders lezen dan geçaka.

No. 370*a*.

Het jaartal 904 (reeds opgegeven in den inventaris).

No. 371.

In den Catalogus gelezen als (1) 249 saje; nu is echter duidelijk, dat het teeken staande vóór de 2 nooit een 1 kan zijn geweest, maar waarschijnlijk een 9 heeft voorgesteld; te completeeren als volgt: ; ik lees: 924 asaji (als offer aangeboden, of iets dergelijks, in 924), hetgeen ook overeenkomt met de dateering der andere loemboengs uit het Madioensche, die allen uit de 10e Çaka-eeuw zijn.

No. 372.

In den Catalogus gelezen 940, ik lees 950. Wat het afgebroken teeken vóór de 9 voorstelt, is mij niet duidelijk; beschouwt men de O als een sluitteeken, en het afgebroken teeken als het eerste cijfer van het jaartal, dan zou het een 9 moeten zijn geweest, hetgeen er echter niet van te maken is.

Hoepermans in „Het rijk van Doho" (T. B. G. XXI) vermeldt op blz. 157 nog een loemboeng in desa Djaboeng, district Koetoe, Ponorogo, welke loemboeng inmiddels verdwenen is; op blz. 158 geeft hij een afteekening der daarop voorkomende inscriptie; ik lees .... nggala rndre? guṣṭhi; het eerste woord zou men kunnen

aanvullen tot manggala, maar wat de juiste lezing van het tweede woord is, kan ik niet zeggen.

Verder vermeldt hij op blz. 165*b* nog een, nu evenzeer geëclipseerde, loemboeng, met een inscriptie die, gelezen volgens het facsimile, ook al weinig zin geeft: ga? ka ga? sa; het begin zou wellicht çaka kunnen zijn, maar om uit de rest een jaartal te lezen, zou men teveel moeten fantaseeren.

Jaartal op een rijstblok in het Museum (No. 389), „rond rijstblok met jaartal en creux in „onduidelijke" cijfers", aldus in den inventaris; onduidelijk hier op te vatten als moeilijk te determineeren; op zichzelf zijn de cijfers juist zeer duidelijk, diep ingehakt en niet verweerd. Afteekening aldus:

In den Catalogus gelezen als 1241 of 1251; het cijfer der duizendtallen moet natuurlijk 1 zijn, hoewel hier afwijkend van den gebruikelijken vorm; het cijfer der honderdtallen kan ik echter niet als 2 lezen; het lijkt eigenlijk het meest op een 6; eerst meende ik mijn lezing van dit cijfer voor foutief te moeten houden, daar een jaartal uit de 17e Çaka-eeuw, dus uit de 18e eeuw A. D. mij zeer onwaarschijnlijk voorkwam; evenwel bevestigde Dr. Poerbatjaraka, wien ik hierover raadpleegde, mijn lezing; men kan dan ook feitelijk onmogelijk een ander cijfer erin herkennen dan 6. Het cijfer der tientallen is een 4; een 5 kan het niet zijn, aangezien het bovengeschreven teeken ontbreekt (5:). Het cijfer der eenheden is een 7, niet een 1; het jaartal is dus 1647 Çaka = 1725 A. D.

Inscriptie op een tempajan (391*a* Museum); door Brandes gelezen: ditah 1145. Afteekening aldus:

Het jaartal is inderdaad 1145; de eerste letter van het woord is zeker: di, de tweede waarschijnlijk ta (het zou ook een ka kunnen voorstellen); de derde letter kan ik echter onmogelijk h lezen; ik zie noch de ha, noch de paten; het teeken heeft het meest van bi, maar dit geeft evenmin een plausibele beteekenis. Gezien het jaartal dat erop volgt, zal men wel moeten lezen: i 1145; en, al heeft het teeken niet geheel den gebruikelijken vorm (de onderste helft is te groot ten opzichte van de bovenste), we mogen wel aannemen dat hier i gelezen moet worden. De inscriptie luidt dus: dita i 1145.

Het eerste woord bleef mij onverklaarbaar; Dr. Poerbatjaraka, wien ik raadpleegde, gaf als alleszins plausibele verklaring dat dit woord dita waarschijnlijk de eigennaam van den eigenaar van den tempajan is, die hem in Çaka 1145

had laten vervaardigen; een dergelijk geval zien we in de inscriptie kbar = kĕmbar op de groote tempajan ernaast (No. 390*a* Museum).

Inscriptie op No. 382 Museum; in den Catalogus aldus beschreven: „Cilinder, hol als een ton zonder bodem, misschien de rand van een put. Aan den eenen kant eene inscriptie in relief op een langwerpig vierkant vak. Drie regels reliefletters in een rand. Er staat kitrinirahurip haneng kabuyutan barabang .... kakalih. Duidelijk is de zin niet. Haneng kabujutan barabang beteekent: „in de kabujutan (kluizenarij in een ruimen zin van het woord) Barabang". Kakalih is „de twee"; door de onduidelijkheid van wat daaraan onmiddellijk voorafgaat, is de beteekenis echter onzeker. Kitrinirahurip staat wellicht voor krtiningahurip, doch ook zoo blijft de zin duister"; aldus Brandes.

Bij nadere beschouwing der inscriptie zien we, dat de twee eerste regels inderdaad goed gelezen zijn, met een kleine uitzondering voor het woord haneng; er staat hane, aldus [script]; het teeken voor ng is niet aanwezig; wij lezen aldus:

kitrinirahurip hane (= hana i) kabujutan......

Maar nu de derde regel; dit is een lastige kwestie, die ik al evenmin kon oplossen; hier volgt de afteekening van dezen regel:

[script]

Ik las eerst: barabangs lakakalih.

Dit gaf ook niet veel zin; de beteekenis bleef duister; maar ik was ervan overtuigd, dat ik de letters tusschen barabang en kakalih goed gelezen had als s en l; dit bleek dan ook inderdaad zoo te zijn, met deze restrictie evenwel, dat het teeken achter de sa, dat ik voor een paten gehouden had, niet als paten gelezen moet worden, maar een letter is.

Dr. Poerbatjaraka, wien ik zijn oordeel vroeg over mijn lezing, wees mij erop, dat het eerste woord van den derden regel niet moet gelezen worden barabangs, maar barawangs; bij nauwkeurige beschouwing ziet men ook, dat de bewuste letter verschilt van de eerste b, en dus geen b maar een w is. En toen volgde ook spoedig de juiste lezing van dezen regel, en daarmede meteen de oplossing van dit raadselachtige geval. Immers barawangs kan wel niets anders zijn dan Sanskṛt bharawaṇṣ = dragende; dus: dragende twee ...... la; nu bleek evident dat we moesten aanvullen: barawangs pala kakalih = dragende twee vruchten, en dat het teeken achter de s, dat ik voor een paten gehouden had, tenrechte een ondergeschreven pa was, waarvan het eerste stuk door verweering onduidelijk is, aldus:

[script]

Het voorwerp zelf nu is volgens Dr. Poerbatjaraka een zg. brahmasthana, een omheining van een boom, geplant als gedenkteeken of als teeken van grootheid van den eigenaar; alleen aanzienlijken mogen dergelijke boomen in een brah-

masthana bezitten; vgl. de waringin koeroeng; iets dus als de Wilhelmina- en Juliana-boompjes ten onzent [1]).

(Zie ook Nāgarakṛtāgama Zang 8, vers 1: brahmasthana matunggala pathani buddha: brahmasthanaboomen, ieder met een Bodhi-terras aan den voet; dergelijke boomen met terrassen aan den voet zijn meermalen op tempelreliefs afgebeeld, o. a. op het pendapa-terras van Panataran).

De vertaling der inscriptie luidt aldus: een levend gedenkteeken op een heilige plaats, dragende twee vruchten; dus toen het boompje twee vruchten droeg, is deze steenen omheining eromheen geplaatst. Het schrift is een soort Soekoeh-schrift, en we zullen niet ver van de waarheid zijn, wanneer we het voorwerp dateeren in de tweede helft der 15de eeuw. Een tjandrasĕngkāla kan er niet in verborgen zijn, aangezien het natuurlijk onmogelijk is, dat het woord voor de duizendtallen kakalih = 2 zou zijn.

Jaartal op steenen zuiltje uit Madioen, thans Museum Batavia D 60.

Afteekening jaartal aldus:

Gelezen als 1291; het eerste en het laatste cijfer zijn zeker 1, het cijfer der tientallen zal wel 9 voorstellen, maar het cijfer der honderdtallen kan onmogelijk een 3 zijn; ik kan er niets anders uit lezen dan 7, zoodat het voorwerp dateert van 1791 Çaka, en dus van zeer recenten datum is.

Inscriptie op doodkist in het Museum (No. 392*g*).

Gelezen door Brandes in Notulen B. G. 1899 blz. 171:

// iti kitrinira pañji
kanca buyut i pugĕra
n // tyagatimapakṣadharmma.

B. vermoedt, dat de tjandrasĕngkāla moet gelezen worden: tya — gati — mapaksa — dharmma, waarbij tya dan de waarde van 1 moet hebben; „welke waarde evenwel tya heeft, en of het een afkorting is en van welk woord dan, moet ik bekennen niet te weten". Aldus B.

Mijnsinziens heeft de lezing, zooals B. hem in de transscriptie geeft, nl. tyaga ti mapaksa dharmma, nog de meeste kans de juiste te zijn, al moet men dan ook aannemen dat de lange a van tyaga en die achter de ga (de verbinding tyāga-ati) zijn verwaarloosd. Immers wanneer we het teeken vóór de tya goed bezien (afteekening aldus:) dan blijkt wel dat het identiek is met het teeken staande vóór iti, (afteekening aldus:) en dus slechts een begin-teeken voorstelt. (Men vergelijke ook de zinteekens in Holle's tabel van alfabetten). Bekende woorden van twee lettergrepen, eindigend op — tya ken ik slechts vier: satya, hatya, daitya en caitya; hiervan heeft slechts daitya (= bhūta) een bekende sĕngkāla-waarde, nl. 5; maar noch dai-, noch cai-, noch ha- noch sa-is uit het bewuste letterteeken te lezen. Dr. Poerbatjaraka wil hier lezen çūnyagatimapaksadharmma, hetgeen het jaartal 1250 zou opleveren, en ook een goeden zin vormt: het gaan in de eenzaam-

[1]) Zie de aanteekening hierover op blz. 282.

heid leidt tot den dharmma; het zou een aardige oplossing zijn, als er çūnya stond, maar voorzoover ik kan zien, staat dat er niet; bovenvermeld teeken kan ik onmogelijk çu lezen, en daarop volgt beslist tya, aldus: , en niet nya ; ik kan niet aannemen, dat de geheele „kop" van de letter zou zijn weggelaten; trouwens de letter heeft zeer duidelijk den vorm van een t, niet van een n.

Verder vermeld ik nog even, dat het klinkerteeken boven de t van gati, hoewel het natuurlijk een i moet zijn, meer lijkt op een pĕpĕt dan op een woeloe, aldus:

Tenslotte mogen we dus wel aannemen, dat de oorspronkelijke lezing der tjandrasĕngkāla de juiste is; tyāgātimapakṣadharmma (= de kluizenaar die zeer zorgt voor de wet), opleverend het jaartal 1227.

Inscriptie op een baksteen (zonder nummer) in het Museum (= No. 52, afkomstig uit het Kedrische).

si ka (het eerste teeken is een zinteeken) sika = çikha?; misschien een steen dus, die in den top van een gebouw moest worden verwerkt? In den Catalogus gelezen: trasika, zie notulen XXIV blz. 114; ik kan in het eerste teeken moeilijke tra herkennen; men verwacht dan toch eenige afscheiding te zien tusschen t en ondergeschreven r; aldus: .

Inscriptie op een doodkist in het Museum (No. 392*a*). (Rapport Oudh. Commissie 1907 blz. 196).

Ik lees hieruit: akĕn pangadhya 968; dus iets als: vervaardigd in 968 (van adhya = gereedmaken).

Inscriptie op de glorie van een Ganeça (No. 157 Museum).

Door Brandes gelezen: dirgana, nirgana, nirbhana of iets dergelijks. (Zie Catalogus onder No. 157).

Afteekening aldus:

De juiste lezing is: wigĕṇa, een woord dat blijkbaar ontstaan is uit een vermenging van wighna en gaṇa; men heeft tegelijk gedacht aan Gaṇeça als beheerscher en

verwijderaar der wighna's (hindernissen) en als heer der gaṇa's. Eerst was ik eenigzins huiverig om het teeken boven de g als pĕpĕt te lezen, daar . . . . gĕṇa mij zeer onwaarschijnlijk klonk. Dr. Poerbatjaraka wees mij er toen terecht op, dat het bewuste teeken in de positie waarin het zich hier bevindt, slechts drie mogelijkheden toelaat: woeloe, pĕpĕt, of bovengeschreven r; een woeloe kan het niet zijn, want daarvoor verschilt het teveel van de daarnaast staande i; een r, zooals Brandes gelezen had, leverde geen behoorlijke beteekenis op, en, zooals men duidelijk kan zien, laat ook de vorm deze lezing niet toe; . . . . r . . . . [script]. Bij nader bezien van het besproken teeken, blijkt ook uit den vorm, dat het beslist een, eenigzins afgesleten, pĕpĕt is: [script]. Nu dus de lezing der twee laatste letters vaststaat als . . . . gĕṇa, volgt daaruit dat we de eerste letter moeten lezen: wi, en het woord dus: wigĕṇa.

Inscriptie op den buik van een Gaṇeça in het Museum (inventaris-nummer 5366). Afteekening aldus:

[script]

Ik lees: tapuk päça; tapuk kan o. a. beteekenen: een buffel een teugel om den neus doen; dus zoo iets als: strikbevestiger, Gaṇeça als heer der wighna's.

Jaartal op steen D 47, in de bronskamer van het Museum:

[script]

In den Catalogus gelezen 1348; ik lees 1358.

Jaartal op steentje van gebakken klei (D 48), in de bronskamer van het Museum. Afteekening aldus:

[script]

In den Catalogus gelezen: 1533; ik lees 1633; het tweede cijfer kan m. i. geen 5 zijn (5 = [script]), maar moet wel een 6 voorstellen (6 = [script]).

Jaartal op steen D 105. Afteekening aldus:

[script]

In den Catalogus gelezen: Çaka 1360(?); ik lees:
i ——— 1369; na i is çaka door verweering weggevallen; het laatste cijfer heeft m. i. meer van een 9 dan van een 0.

Jaartal op steen D 137. Afteekening aldus:

In den Catalogus gelezen 1086; ik lees 1286; het cijfer der honderdtallen is m. i. onmiskenbaar een 2 (2 =).

Jaartal op steen D 119. Afteekening aldus:

6
6
1 Dus het jaartal 1166.
1

Inscripties op steenen te Sadon, district en afd. Magetan, res. Madioen. (Zie foto B. G. II 549 en Hoepermans' facsimile blz. 169*a* in „Het rijk van Doho'' T. B. G. XXII), (abklatsch niet aanwezig). Er zijn hier drie steenen met inscriptie, waarvan één compleet, met één regel schrift, één steen waarop slechts kā te lezen staat (zie Hoepermans facsimile op blz. 159), en één steen met twee regels schrift, waarvan het begin verdwenen is; misschien heeft de steen waarop kā staat, hierbij behoord; erbij aansluiten doet hij echter niet.

De eerste inscriptie lees ik:

sang awarṇātinawa (misschien van tawa = aanbieden, dus iets als: bij wijze van aanbieding, van consecratie ?).

De derde inscriptie is zeer lastig te ontcijferen, door de onduidelijke foto, en ook Hoepermans' afteekening geeft weinig licht.

Ik lees —— i ng? pratapan
——— pka? da? ———— hata

Hiervan valt dus niets met zekerheid te zeggen; het schijnt, dat de inscriptie betrekking had op een kluizenarij.

Evenmin weet ik iets te maken van een inscriptie te Kledokan, waarvan Hoepermans een afteekening geeft op blz. 159*c*.

Ik lees: sra? tanakwi? gmah?; vaststaand zijn hierin de letters: ta, na, ka — i, en h; de andere slechts door gissing en vergelijking gelezen, maar denkelijk foutief, want de lezing geeft geen zin.

Inscriptie op een nu verdwenen beeldvoetstuk te Soekoeh. (Zie Van der Vlis: Oudheden en opschriften te Soekoeh en Tjeta, V. B. G. 1843, opschriften op Soekoeh No. 8).

Het is een rond voetstuk waarop de voeten van een afgebroken beeld zijn te zien; eromheen ligt een slang, waarop de inscriptie. Het eerste woord is mij niet duidelijk; ik lees: ——— bayarali; het kan zijn, dat er een fout in de afteekening s gemaakt, en dit woord ten rechte wellicht bharālī luidt; wellicht was het beeld

een Ūmā of Pārwatī, en sloeg het eerste woord der inscriptie op het voorgestelde beeld, zooals ook bij de inscriptie op het Bhima-beeld op Soekoeh het geval is (zie Dr. M. Muusses: de Soekoeh-opschriften, T. B. G. LXII, blz. 502).

De overige woorden der inscriptie luiden: hula nahut butut (= de slang hapt in haar staart), een omschrijving dus van het beeld, dat inderdaad een slang voorstelt, liggend om het voetstuk, en haar staart met den bek vasthoudend; men vergelijke bv. de „steen met het rund" van Soekoeh, in het Museum, met inscriptie: goh wiku nahut butut (= de koe als rsi hapt in haar staart). De inscriptie is dus een tjandrasĕngkāla voor 138..; is mijn opvatting omtrent het eerste woord juist, dan is het cijfer der eenheden 4, en het jaartal dus 1384.

Inscriptie op den linkervleugel der eerste poort van Soekoeh. Deze luidt niet zooals Dr. Muusses leest (De Soekoeh-opschriften blz. 502): gopura bhuta aban wong, maar: gopura bhuta *mangan* wong = poort — een bhuta die een mensch opeet, zooals de figuur daaronder duidelijk illustreert; het is dus en tjandrasĕngkāla voor 1359 (zie ook: Dr. Stutterheim: Korte gids voor Soekoeh en Tjeta) (foto O. D. 7144).

De voorstelling op den rechter poortvleugel kan men ook als tjandrasĕngkāla opvatten; denkelijk was het de bedoeling hierop ook een inscriptie te beitelen, die dan zou hebben kunnen luiden: gopura bhuta nahut butut = poort de bhuta hapt in den staart (nl. van de slang, zooals we zien op foto O. D. 7143), eveneens dus een tjandrasĕngkāla voor 1359. De slang zelf kan men moeilijk in de tjandrasĕngkāla onderbrengen, aangezien woorden voor slang de waarde 7 of 8 hebben; leest men dus: ula- of naga-bhuta nahut butut, dan zou het jaartal 1358 of 1357 zijn; natuurlijk bestaat de mogelijkheid, dat de poort in de jaren 1358 en 1359 is gebouwd, bv. eind 1358 tot begin 1359, maar de lezing gopura bhuta nahut butut lijkt mij toch het waarschijnlijkst.

Inscriptie op de groote lingga van Soekoeh, in het Bat. Museum. (Zie Dr. Muusses: de Soekoeh-opschriften blz. 505); op de breuk in de lingga zijn waarschijnlijk twee letters weggevallen, voorzoover uit de restanten is op te maken [Javaanse letters], dus budhi; de naam van den schenker luidt dus: Ganggasudhingbudhi.

Het Soekoeh-relief met den hertekoppenboog een tjandrasĕngkāla? Dit relief, No. 422 Bat. Museum, vertoont in hautrelief een pot, met een boom met kegelvormige kruin erachter staande, waarboven zon, maan en ster; het geheel omlijst door een hertekop-boog, eindigend in twee naar verhouding groote hertenkoppen (met voorlijf). Aangezien op den achterkant van dit relief zich een geïllustreerde sĕngkāla bevindt, nl. wong brahmana hanala hawit = 1381 (zie Dr. Muusses: de Soekoeh-opschriften, blz. 511), is er wel kans dat het relief aan de voorzijde ook een sĕngkāla illustreert, en dan wel waarschijnlijk een die hetzelfde jaartal 1381 oplevert.

Bezien we het relief nauwkeurig, dan blijkt, althans voorzoover ik kan constateeren, dat vóór den stam van den boom een slangenkop op den pot schijnt te rusten; een slang — en een pot of vaas — — — dat doet ons dadelijk denken aan het Garuḍeya, waarvan op Soekoeh meerdere tooneelen zijn afgebeeld. Is mijn

hypothese omtrent den slangenkop juist, dan zou de pot het amṛta-vat moeten zijn, en zouden we dus hier een illustratie hebben van de episode uit het Garuḍeya, waar het amṛta door Garuḍa naar de nāga's is gebracht; wegens de heiligheid van het onderwerp of als „verlossingsscene?" waarschijnlijk onder een hertekoppenboog gezet.

Onder het relief staan eenige inkrassingen, maar het is onmogelijk er letters of cijfers in te herkennen; maar, aangenomen dat mijn onderstelling juist is, kan men uit het relief wel een tjandrasĕngkāla voor 1381 halen, wanneer men den amṛtapot in sĕngkāla-waarde mag gelijkstellen met de groote bewaarplaats van het amṛta, nl. de maan, die, zooals bekend, de sĕngkāla-waarde 1 heeft. Men kan dan lezen: wit (stam, stam van den boom) — nāga nahut amṛta (de slang grijpt de amṛta), of daarmede synonieme woorden, zooals ula i. p. v. nāga e. d.; deze woorden hebben de cijferwaarden 1 — 8 — 3 — 1, en leveren dus het jaartal 1381 op.

Inscriptie op de tweede poort van Tjeta (foto O. D. 9363). Deze luidt:
peling padamel irikang bukutirtasunya hawakira ya hilang
sakakalanya wiku goh anahut iku 1397.

d. w. z. Dateering van het maken van de bukut van de verlossings-badplaats, daar het lichaam(?) hiervan verdwenen was.

Het Çakajaar is: de asceet als rund hapt in zijn staart 1397. De lezing van den eersten regel dezer inscriptie is volgens de opvatting van Dr. Stutterheim, met wien ik over deze inscriptie heb gecorrespondeerd. Mijn oorspronkelijke lezing stemde met die van S. overeen wat jaartal en sĕngkāla betreft: sakakalanya wiku goh anahut iku 1397; het eerste deel had ik gelezen: peling du(k) kili rikang buku(t) tirtasunya hakasih tapa patut. Bij nader inzien en vergelijking met andere inscripties, geef ik toe dat de lezing van S. juist is; slechts zou ik willen lezen: irikang i. p. v. rikang, zooals hij doet; tenzij de paten achter de 1 van padamĕl is weggevallen, hetgeen natuurlijk wel mogelijk is. Verder blijft de y hier wel zonderling, aangezien hij meer lijkt op een dubbele p: dan anders in het alfabet van Soekoeh gebruikelijk is (zie de Soekoeh-opschriften o. c.); hij ziet er daar aldus uit: maar uit het verband blijkt wel, dat hier ya bedoeld is; doordat ik deze letter als pa — pa had gelezen, was ik tot mijn opvatting: tapa patut gekomen.

Wat bukut beteekent, durf ik niet met zekerheid zeggen; Dr. Muusses (Soekoeh-opschriften blz. 506) vertaalt: omheining, waarschijnlijk bukut (= brukut) opgevat als: sluier, bedekking, wand van een prauw e. d.; vandaar kan het wel iets als omheining beteekenen; het staat immers op een poort, en ook op de zg. balustrade van Soekoeh, op het Sudamāla-relief met jaartal 1362 (zie Muusses o. c. blz. 506).

De tjandrasĕngkāla in de zg. Somordhaksan (een vervallen grotwoning) te Sampang, Madoera.

Deze tjandrasĕngkāla bestaat uit twee paarden, waartusschen een bhūta, en wordt in O. V. 1923 p. 9 verondersteld het jaartal 1327 of 1027 voor te stellen. Hoe men aan deze verklaring gekomen is, begrijp ik niet, want „paard" is in tjandrasĕngkāla = 1, bhūta = 5, dus het jaartal is — — — 151 — — —, derhalve

waarschijnlijk 1151, aangezien, voorzoover ik weet, het cijfer der eenheden in een tjandrasĕngkāla nooit weggelaten wordt, het cijfer der duizendtallen, dat natuurlijk steeds = 1 is, soms wel.

Lezing van een tjandrasĕngkāla door Dr. Poerbatjaraka (totdusver niet door hem gepubliceerd).

Lezing van de tjandrasĕngkāla-figuur (de „wayang") op een steen bij de kluizenarij van Amangkoerat II bij Soeratjala (22½ K. M. ten N. W. van het graf van Seh Bela-beloe). (Zie O. V, 1925, blz. 148—149).

Inscriptie links naast den ingang der kluizenarij.

//punika kayasa kangdjeng susuhunan ratu Hamangkurat//
kertini pannembah winnayang hing ratu 1624.

d. w. z. Dit is de stichtiug van de Z. M. Susuhunan Amangkurat. De daad der vereering wordt door een wayang voorgesteld door den vorst, 1624.

Rechts naast den ingang is een wayangfiguur gebeiteld, met olifantskop en een langwerpigen bak dragend op de opgestoken handen; in dien bak schijnen kluiten aarde te liggen. Nadat ik langen tijd naar de oplossing had gezocht, vergeefs allerlei combinaties van sĕngkāla-woorden beproevende, wees Dr. Poerbatjaraka mij erop, dat z. i. de „kluiten aarde" in den bak in werkelijkheid water voorstellen, waardoor men de sĕngkāla kan lezen: wong gaṇa angasta toya = een man met een Ganeça-snuit, die water draagt; deze woorden, in omgekeerde volgorde gelezen, leveren inderdaad een sĕngkāla voor 1624 op: toya-asta-gaṇa-wong; men moet de sĕngkāla dus uit de figuur lezen van boven naar beneden.

(Aangezien Dr. P. mij dit reeds meer dan 1½ jaar geleden mededeelde, en het totdusver nog niet gepubliceerd heeft, memoreer ik hier deze aardige oplossing van het rebusje van Soeratjala, die, gezien de bespreking van dit onderwerp in O.V. 1925, in het Oudheidkundig Verslag behoort te worden opgenomen).

Beschreven steenen te Bandoeng, distr. Rengel, afd. Toeban, res. Rembang. (Rapport O. D. 1915 No. 1541).

Literatuur: O. V. 1917, blz. 47. Beide steenen zijn van 1277 Çaka en dragen dezelfde inscriptie; wat over het laatste woord: maliwat wordt gezegd in O. V. 1917, nl. dat dit op den onbeschadigden steen malit zou luiden, houd ik voor onjuist; op beide steenen staat als laatste woord duidelijk maliwat.

Transscriptie:

1277

i ça (of: çu?) k (l)a (of çaḥ) irika diwaça
di jalagra(?) irika lwāni
bhumi jawa pratima sa(?)dha
dhāça haku wiçudhaja(?)ça ma-
liwat saktaka dadi rasa
maliwat.

Dit is de transscriptie van den gaven steen, die het duidelijkst is, op sommige onduidelijke plaatsen aangevuld door vergelijking met den gebroken steen. Het begin van de inscriptie op den gaven steen schijnt te luiden: i çaka — — —; er staat eigenlijk i saka of i sakla; het begin der inscriptie op den anderen steen luidt, voorzoover te zien: i çaçaḥ; moeten we uit deze beide lezingen çāka of çuklā distilleeren? Beide inscripties zijn zeer slordig geschreven en op verscheidene plaatsen door verweering vrijwel onleesbaar; men kan dan wel de eene met de andere trachten aan te vullen, maar het resultaat is slechts een problematische conjectuur.

Wat de beteekenis betreft, die is mij nog niet duidelijk; er schijnt te staan, dat op den genoemden datum over de uitgestrektheid van het Javaansche land (lwāni bhumi jawa) een godenbeeld of iets dergelijks (pratima; kan dit ook oorkonde beteekenen? mij is dit niet bekend) werd gehouwen (?) (di jalagra, voor jalagraha, steenhouwer e. d.); het laatste gedeelte is mij geheel onduidelijk; de woorden op zichzelf zijn bekend, maar een zin weet ik er niet uit te halen.

Inscriptie op een vierkant zuiltje, afkomstig uit Kanten, Ponorogo. (D 79 Museum). Op iedere zijde één woord in gefigureerd schrift; het bovenste deel is verdwenen, en daardoor is het niet mogelijk een zin uit de inscriptie te lezen; de inhoud is wel eenigszins zonderling, en schijnt betrekking te hebben op koken of iets dergelijks (misschien de toebereiding van een slametan).

Afteekening aldus:

voorzijde:

da gi nga ṇa :dagingana, misschien = isenana = vul?

rechterzijde:

kĕ la n : kĕlan = moge gekookt worden (van kĕla = koken.
)

achterzijde:

ta hĕ pa pang: tahĕpapang(an) = drank (tahĕp voor tahap?) en spijs.

linkerzijde:

dha nang go ha n : dhananggohan, van dhana en goh? (geld en koeien?).

Van den heer Tegoe, klerk bij den O. D. vernam ik, dat kělan in Banjoemas de beteekenis heeft van sajoer, en kělan dagingana hier dus waarschijnlijk kan worden vertaald met: sajoer en vleesch.

De inscriptie op het ruggestuk van een vrouwenbeeld afkomstig van Penampihan (Museum No. 259).

Deze inscriptie bestaat uit 1e twee regels schrift; 2e de afbeelding van een visch, die een zon met zijn bek vasthoudt; 3e vijf regels schrift. Nu is het evident dat de teekening van den visch met de zon een tjandrasĕngkāla illustreert, en wel een in den trant zooals we die op Soekoeh en Tjeta aantreffen nl. — — — — — grijpt (nahut) ———————. Wanneer we den visch goed bezien, dan zien we dat hij een kleine ascetentulband op den kop draagt, hetgeen ons dadelijk herinnert aan een sĕngkāla-figuur van Soekoeh, nl. het rund als asceet (goh wiku, ṛsi goh). We lezen deze sĕngkāla dus:

iwak ikan mīna matsya	ṛsi wiku tapa tāpasa	nahut	suryya aditya	= de visch als asceet bijt in de zon.

Hiervan staan de drie laatste cijferwaarden vast, nl. 7—3—1; het jaartal is dus 137 ———; de visch representeert het cijfer der eenheden; mij is geen sĕngkālawaarde bekend van visch in het algemeen. Dr. Bosch vermoedt, dat men hier aan de matsyāwatāra van Wisnu heeft gedacht; inderdaad geeft deze onderstelling een goede oplossing; immers de matsyāwatāra is de eerste awatāra, en we mogen dus den visch verklaren als: matsya = 1, en het jaartal lezen we: 1371 = 1449 A. D.

De inscriptie is geschreven in een slordig, zeer lastig te ontcijferen schrift, eenigszins zweemend naar het schrifttype van Soekoeh, maar toch daarvan verschillend; gezamenlijk gelezen door Dr. Poerbatjaraka en ondergeteekende. Voorzoover wij kunnen nagaan staat er het volgende:

(boven de sĕngkāla-teekening):
lawu (?) [1]) sang baṭaroḥ]]]] [2]) (onder de sĕngkāla-teekening):
kābidhāṇaḥ (?) ngara
nikā pu danāmṛṭa mula pajarḷ(?) nirā
sang bapa bhasabi(?) dana [2]).

Waar een? achter staat is de lezing slechts een conjectuur.

Noot [1]) er staat: ;
de eerste letter is zeer beschadigd, en vrijwel onleesbaar; naar de tweede is duidelijk wu; aangezien het beeld van den Lawu afkomstig is, lijkt het mij waarschijnlijk dat we hier lawu moeten lezen.

[2]) Op deze beide plaatsen staan een paar teekens, die waarschijnlijk slechts sluitteekens zijn:

De beteekenis is mij niet geheel duidelijk; het beeld schijnt gewijd of geschonken te zijn (?) door Pu Danāmṛṭa, en afkomstig te zijn (?) van de kluizenarij van Sang Bapa.

Inscriptie op een beeld (een tempelwachter) zonder nummer, in het Museum.

De inscriptie staat op den buik van het beeld, en bestaat uit een regel over de geheele breedte van het beeld, en daaronder nog enkele, geheel onleesbaar geworden teekens. De bovenste regel bevat de dateering van het beeld; afteekening aldus:

1 3 04 cetra masā

Dr. Poerbatjaraka meent uit den vorm van de ma te mogen concludeeren, dat het beeld van West-Java afkomstig is; inderdaad vindt men een dergelijken „afgesleten" vorm van de ma in verschillende HSS van West-Java afkomstig; men vergelijke Holle's Tabel van Alfabetten.

Inscriptie op het achterstuk van No. 155*e* (Museum Bat. Gen.).

Het beeld stelt Dūrgā voor, met demon, maar zonder buffel. Op het achterstuk (aan de achterzijde) deze inscriptie, in gestyleerde letters in haut-relief:

pasangan

999

Dus: pasangan 999; pasangan waarschijnlijk in den zin van gaweyan: bewerkt, vervaardigd.

Het jaartal is zeer onduidelijk, vooral het laatste cijfer; het bestaat echter zeker uit drie cijfers, voorzoover ik zien kan allen hetzelfde, nl. 9 voorstellend.

Inscriptie op de achterzijde van No. 258*b* (Museum Batavia).

In den inventaris opgegeven als onbekend beeld; het is een Viṣṇu, met een lotus op de vóór het lijf samengebrachte voorhanden, terwijl de rechterachterhand de cakra draagt op den middelvinger en de linkerachterhand, eveneens op den middelvinger, de gevleugelde schelp.

Achter op het ruggestuk staat een jaartal; afteekening aldus:

: 1153

en daaronder de tjandrasĕngkāla

nala pawaṇa hana dharmma

3 5 1 1

in overeenstemming met het jaartal.

Deze inscriptie is een typisch voorbeeld van een valsche dateering, want de stijl van het beeld, dat o. a. voorzien is van den Madjapahitschen stralenkrans, wijst erop, dat het laat-Madjapahitsch werk is, denkelijk niet voor 1400 A. D.

Inscriptie op een steen afkomstig van de onderneming Sapoe Angin (Toeloeng Agoeng) (D 129 Museum).

Dr. Krom in: Hindoe-Javaansche geschiedenis (blz. 296) zegt hierover het volgende: Wat de oorkonden aangaat, zijn na Kameçwara II nog twee koningen van Kediri bekend, Cṛngga en Kṛtajaya. De eerste heeft vijf oorkonden nagelaten [1]), waarvan de jaartallen van 1194 tot 1200 reiken, de tweede is de vorst, tijdens wien het rijk ten onder is gegaan. Het is dus zonderling een steen te vinden [2]), die begint met een sĕngkāla-jaartal 1190 en in het midden, boven een zegel in een medaillon met gevleugelde schelp op een halve maan, duidelijk: Kṛtajaya te lezen geeft. Die naam keert ook in den tekst terug, zonder koningstitel. De steen levert trouwens ook geen vorstelijk edict, maar behelst waarschijnlijk de korte vermelding eener godsdienstige ceremonie, welks aard ons nog niet helder is. Het zegel is als het ware midden in den tekst gedrukt, en onder tegen den steen kruipt nog een hagedis [3]). Tegen den gevleugelden schelp is in het klein de figuur aangebracht, die zelf het middelpunt zal vormen van de zegels van Çṛngga zoowel als Kṛtajaya op hun officieele oorkonden, en die de schuin op een der hoeken staande rechthoek, getrokken om een kleineren rechthoek lijkt te zijn. Is Kṛtajaya misschien nog in de functie van kroonprins, yuwarāja, en is hij eerst later, na Cṛngga, zelf koning geworden? Zoo neen, dan wordt het noodzakelijk een Kṛtajaya I van 1190 te onderscheiden van den Kṛtajaya II uit 1222 [4]).

De inscriptie op den steen van Sapoe Angin luidt als volgt:

paksa tunggal sa bumi (= sĕngkāla voor 1112)
kadiri // warahakkaṇa
yan tinaruka sahyangmaṇḍa
la denira hyang ka(ki) //
ri tĕngah wĕngngi
pasung krta
jaya

[1]) Aan de vijf, opgegeven T. B. G. 56 (1914) p. 246 moet één worden toegevoegd, terwijl de laatste vervalt; zie beneden.

[2]) Van Sapoe-Angin (Toeloeng-agoeng): Inv. No. 2006.

[3]) Een dergelijk verschijnsel ook op een steen van Bawang in Kroë (Benkoelen) zie Jaarverslag Top. Dienst 1912 p. 104 en plaat XXII en verg. Enc. van Ned.-Indië, Aanv. en Wijz. 1923 p. 186 met de daar aangehaalde litteratuur.

[4]) Een andere vraag is, of de sĕngkāla: paksa-tunggal-sa-bumi (— kadiri) ook nog andere beteekenis dan als jaartal heeft en wellicht op éénheid van partijen of gezindten in het geheele rijk duidt.

sa kṛtajaya
tru
ja (zegel)
ya bara
huniran kabayan samangka ri
marurub tangkĕs
ma (hagedis) hartha

De beteekenis is dus: In het geheele land Kaḍiri moet bekend gemaakt worden dat een kluizenarij (een zg. „kreits", maṇḍala) gesticht is door Hyang Kaki, te middernacht; een geschenk van Kṛtajaya, den vijandenoverwinnaar.

De passage onder het zegel is niet duidelijk, aangezien barahu onbekend is marurub = bedekken; tangkĕs = bedekking, schild; mahartha hier wellicht = kostbaar.

Is misschien barahu = baharu, en mogen we dus verklaren: in het begin van zijn kabayan-schap, onder bedekking van een kostbare bedekking? Veel zin geeft het niet, en we zullen voorloopig deze passage onvertaald moeten laten.

In elk geval weten nu echter, dat deze steen de stichting van een maṇḍala behelst, geschonken door Kṛtajaya van Kaḍiri, in Çaka 1112 (= 1190 A. D.)

Dat van dezen steen de volledige transscriptie kan worden gegeven en de beteekenis in hoofdzaak vastgesteld, is te danken aan de hulp van Dr. Poerbatjaraka, die de juiste lezing ontdekte van het woord dat in den tweeden regel op Kaḍiri volgt (nl. warahakkaṇa); de eerste letters: wa-ra-ha zijn zeer onduidelijk; ik had wel vermoed, dat er iets in de beteekenis van afkondigen, verkondigen moest staan, maar de juiste lezing had ik niet kunnen ontdekken, temeer omdat het slot van dit woord: ——— kkaṇa verwarrend werkte, daar ik niet kon vermoeden dat dit eigenlijk stond voor ——— kna (warahakkaṇa = warahakna).

Verder vulde Dr. P. de tweede letter aan van den naam van den stichter; er staat: hyang ka ———; de tweede letter is weggevallen, maar kan inderdaad niets anders zijn dan: ——— ki.

Inscriptie op een bronzen tongtong (No. 970 Museum).

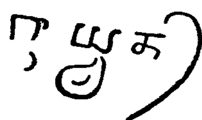
Door Holle gelezen (T. B. G. XXIV blz. 583—585);

janma ita sa rat = 1111 Çaka.

Brandes bevestigt deze lezing in den Catalogus van het Museum. Waarom men echter het tweede woord dezer inscriptie: ita moet lezen, is mij niet duidelijk; ik lees: bhūta; de eerste letter van dit woord, nm. is m. i. = bhū, niet i. De sĕngkāla lees ik dus: janma bhūta sarat = 1151 Çaka.

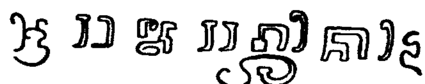
De inscriptie naast de spleet van de tongtong, luidende: majayan zal wel iets als: heil, zege! beteekenen.

Inscriptie op een steenblok van tjaṇḍi Idjo (D 131 Museum, nummer verdwenen). Afteekening aldus:

In Notulen 1913 pag. LXI gelezen:
bhuy(w)an; ik lees:
guywan (= scherts, of iets dergelijks).

Inscriptie op een steenblok in het Museum te Modjokerto (No. 733). Afteekening aldus:

In den Catalogus gelezen: sasa masa wre ta, als tjandrasĕngkāla voor 1161; er staat echter: sama satmākā.

Inscriptie op een spiegelhandvat in het Museum te Modjokerto (No. 459). Afteekening aldus:

In den Catalogus gelezen: sagara, klaarblijkelijk fout, want uit de paten blijkt, dat men de inscriptie van beneden naar boven moet lezen, zooals ook bij de andere spiegelhandvatsels het geval is. Ik lees: wesang.

Inscriptie's op spiegelhandvatsels in het Bat. Museum (No. 1108 en 1108*a*).

Afteekening No. 1108.

palang (= sluitboom.)

Afteekening No. 1108*a*.

sapang (= één tak of: met den tak, van: pang?)

Misschien zijn deze inscripties op spiegelhandvatsels slechts eigennamen van bezitters, zooals Kbar en Dita op tempajans in het Bat. Museum (No. 290*a* en 391*a*).

Jaartal op steen D 99 Bat. Museum.

= 1297; in den Korten Gids verkeerd opgegeven als 1279.

Jaartal op steen D 101 Bat. Museum.

= 1279; in den Korten Gids verkeerd opgegeven als gelijk aan het jaartal van D 99.

Inscriptie op een kleinen steen in het Bat. Museum. (Nummer verdwenen). Afteekening aldus:

= trah mwrakan — — — —

(trah = toeroen = nageslacht; wra = zich verspreiden). Blijkbaar slechts een stuk van een verder verdwenen inscriptie.

Inscriptie op een kleine lingga in het Museum (D 140). Afteekening aldus:

Ik lees hieruit: wajrakīlakīla ya sa pwa wilmanā wanwawanwa hung bapā oṃ d. w. z.: De glans van den bliksem is toch het bovennatuurlijk voertuig over de landstreken.

Inscriptie op een steenblok in het Museum (D 136); afk. van den Diëng. Afteekening aldus:

brahma çi ghra dhā dha(?) ma

Çighra = snel; dhadhāma = 2e pers. meervoud van den skrt. wortel dhā (dhadhāti); dus = wij plaatsen, wij stellen.

Inscriptie op een lotuskussen met achterstuk, afkomstig van Berbek (Kediri). (Museum Bat. No. D 61; zie foto V. Kinsbergen No. 212). Afteekening aldus:

i çaka 1338

pĕḍiri lo(?) la karyya

wasta

De beteekenis hiervan is mij niet duidelijk; kan pĕḍiri lola misschien: „bewegelijk voetstuk" beteekenen? Karyya = werk; awasta misschien = awastha = toestand, resultaat of naam?

Inscriptie op steen D 102 Bat. Museum (afkomstig van Modjokerto). Afteekening aldus:

1342

kāng ngriki rā mpu

marā kaka (?)

Wie deze „Mpu Marākaka" is, we ik niet; ik kan echter uit de inscriptie niets anders lezen.

Inscriptie op steen D 118 in het Museum (grenspaal, afkomst onbekend).

Op de eene zijde:	op de andere zijde:
K	B
punika	punika
palang	palang
Krawang	Baṇḍung

Het is dus een grenspaal van de grens tusschen het gebied van Krawang en dat van Bandoeng.
(palang = dwarshout, sluitboom; hier dus: grenspaal, grensteeken).

Steen zonder nummer, in het Museum; ruwe zandsteen, op verschillende plaatsen gebroken, afkomstig uit het Grobogansche.

Op dezen steen ziet men een teekening van een rund (een zeboe, blijkens zijn bult), dat in de zon bijt; een illustratie dus van een tjandrasĕngkāla; door het ontbreken van den ascetentulband kunnen we deze tjandrasĕngkāla niet lezen volgens de bekende formule, o. a. van Soekoeh: goh wiku nahut surya, maar slechts: goh nahut surya, of daarmede gelijkwaardige woorden; „zon" moet hier de sĕngkāla-waarde voor honderdtal èn duizendtal representeeren, dus = 12; „rund" = 9; „nahut" = 3; het jaartal zal dus zijn 1239.

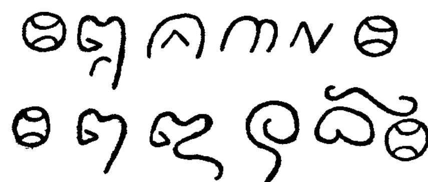
Hieronder bevindt zich een slordig geschreven, zeer beschadigde inscriptie. Afteekening aldus:

Voorzoover deze inscriptie te ontcijferen is, lezen we het volgende:

——— pi tihang rāja rāja ri nagara (?) pa ———
——— nira gawa kadhirha sayanginge
riṇiniraṇaraha (?) ———
0 1 (?)

De lezing van de woorden: rāja rāja en: sayanginge is van Dr. Poerbatjaraka; van het eerste woord: rājarāja had ik wel de ₠ als ja gelezen, maar niet ontdekt, dat de krul vóór de ₠ daarvan, met den „stok", moet worden los gedacht, aldus: = rā; het is wel een zeer zonderlinge orthografie; van sayanginge had ik de ya niet kunnen lezen, die dan ook wel van het gewone type afwijkt; dit sayanginge is natuurlijk een tusschenvorm tusschen sang hyang we en srĕngĕnge (= zon). Het eerste woord —— pi zullen we wel mogen aanvullen tot: sapi; in de inscriptie worden dus de tjandrasĕngkāla-figuren vermeld: sapi, gawa = rund, sayanginge = zon, tiyang = zuil; (sa)pi tiyang rājarāja ri nagara ——— is dus: het rund op de zuil van den koning der koningen te ———. Verder is de inscriptie te lacuneus om vertaald te kunnen worden; het schijnt alsof tusschen den tweeden en den derden regel nog iets gestaan heeft, waar nog een (= na) over is. Geheel onderaan twee teekens: , die veel hebben van cijfers: 0 1; dit zou echter niet kloppen met de tjandrasĕngkāla.

Inscriptie op steen D 71 Museum. Afteekening aldus:

In den „Korten Gids" gelezen: Çaka 1360; ik lees: i çakala 1369; de tweede van çakakāla is weggelaten; het laatste cijfer is m. i. 9 ( ) niet 0.

Inscriptie op een ruw behakten steen in het Museum (zonder nummer); het is een onregelmatig gevormde, driezijdige, opstaande steen, waarop aan het boveneinde een Polynesisch aandoende Ganeça is gebeiteld. Oorspronkelijk liep de inscriptie over de drie zijden van den steen door; nu echter zijn de letters aan één zijde totaal verdwenen, en op de andere zijden zijn ook nog slechts enkele woorden te lezen.

De inscriptie begint met de dateering: çri çakawarsatita ——— (jaartal verdwenen) ——— çuklapakṣa ———

Slechts enkele stukken van de inscriptie zijn nog leesbaar; wat ik ervan kan ontcijferen is het volgende:

1e zijde van den steen.	2e zijde.	3e zijde.
çri çakawarsatita		çuklapakṣa kada
wra çukratararewati		panit sena ṣat
ha mangtra ṣat //		hiduta lwa gatasa
ma cu ta (?)		
ta tra (?) ma pu		

Inscriptie op een grooten tjaṇḍi-steen (met gleuf om een anderen steen in te doen passen), in het Museum (zonder nummer).
(gezamenlijk gelezen door Dr. Poerbatjaraka en ondergeteekende; ik kon eerst geen zin vormen uit deze inscriptie, hoewel de meeste letters vrij duidelijk zijn; Dr. P. ontdekte, dat het Sanskrit is; daardoor konden de tot op dat moment nietszeggende lettercombinaties tot behoorlijke woorden worden gegroepeerd). Het is het begin van een verder onvoltooid gebleven inscriptie, luidende aldus:
swasti asīd rājā bṛdha çrīh prathita pṛtu yaçā d. w. z. er was een koning, gelukkig gedijend, wiens roem wijd verbreid was.

Inscriptie op een kleine lingga in het Museum (D 117).
Rond den bovenrand staat:

oṃ pratijña nihan paraḫ kika hyang brahmā

(kika zal wel een lapsus zijn voor kaki; tusschen pratijña en nihan staat een woord dat door verweering vrijwel onleesbaar is, aldus: : — — — i-ja). Dus: de gelofte — — — — ziehier de richting van Brahma (nl. het zenith).

Op de acht vlakken van het middenstuk staat het volgende:

oṃ indra pratijña swāhā	oṃ brahma pratijña swāhā	oṃ çiwa pratijña swāhā	oṃ wiṣṇu pratijña swāhā	oṃ a- kaça pra- tijña swāhā	oṃ wayupra- tijña swāhā	oṃ te- jo pra- tijña swāhā oṃ waicra- waṇa pratijña swāhā

Dus de goden der windstreken; tejo (tejas) is hier wel = Agni. Op het grondvlak van de lingga staat: oṃ pṛtiwi pratijña brahmā.

Inscriptie op steen D 100 in het Museum.
Afteekening aldus:

Ik lees hieruit:
na(?) tiryalu ba(?) littung(?)na(?)

rwinunanira
pratita maghā(?)nakṣatra wyarĕn(?)

Het is duidelijk, dat deze steen een gedeelte vormt van een grootere inscriptie; de regels staan niet in direct verband met elkaar; een vertaling is dus onmogelijk; de derde regel bevat een gedeelte van de dateering nl. de nakṣatra.

Inscriptie op de achterzijde van het ruggestuk van een steenen beeld in het Museum (No. 299*g*, onbekend beeld, afkomstig uit de collectie Han Kok Ping, te Soerabaja).

Van deze inscriptie is wellicht nauwelijks een vierde deel van den oorspronkelijken tekst over; de onderste helft is geheel onleesbaar, en van de bovenste helft is het rechtsche gedeelte, ongeveer ruim de helft der regels, op eenige letters na ook geheel uitgewischt, terwijl tenslotte in het overgebleven gedeelte van de inscriptie ook menige letter is weggevallen.

Wat we nog kunnen lezen is het volgende:

swasti brahmā ——— rawwiçaçiwaçarana ———————
——— rahina subalitung tinadu ——————
çewa ——— ngripuro ——— i wi ———
haji hulu sima saptajanaça wa ———
——— lasama çapungan ç(r)apa jraça wajra ———
hananya wadha humarĕpanini suçaçatari ———
çaçada haji prasasti ——— manggwa ri sala —— si —— i — pala ——
ja ——— guha çrīmaharāja diça —— wargga ha —— hulu(n) ——
maharāja sarisaryya nguçusacita(?) ———
sa ——— wajra walĕng(?) ra . . wra —— wadaci swasta —— çra ——
ngçaja(?) tapa(?)nganu ——— çawargga ————

Op de voor den buik van het beeld afhangende gordelslip staat ook een bijna verdwenen inscriptie; de eenige woorden, die ik met zekerheid lezen kan, zijn çaça en maharāja.

Inscriptie op een grooten rolsteen, afkomstig van Gadang (erf Lenaerts), thans staande voor het Kantoor van den Oud. Dienst te Weltevreden.

De inscriptie begint bovenop, en loopt verder spiraalsgewijs om den steen heen; slechts het eerste gedeelte, dat de dateering en den naam van de sima (het vrijgebied) bevat, is, althans grootendeels, te ontcijferen; het luidt aldus:

swasti çaka warsatita 1307 (?) ——— çrawaṇa tithi
kṛṣṇapakṣa tritiya tāra wradhana yaṣa(?) ——— han
trah huttama ——— sima ri dhapunta bulanawijaya ———

Van het jaartal kan ik de drie laatste cijfers onderscheiden; afteekening aldus: ——— , dus: ——— 307; tritiya staat voor tṛtiya; de passage tusschen tritiya en huttama is weer zeer onduidelijk en grootendeels

weggesleten. Wat het overige deel der inscriptie betreft, daarvan zijn wel op sommige plaatsen eenige woorden of letters te ontcijferen, (zoo bv. lakilaki, jajaḥ, salaḥ kalajan, manili, çiwa), maar een aaneengeschakelde passage heb ik in dit stuk verder niet kunnen lezen; aan één zijde van den steen zijn de letters vrijwel geheel verdwenen, en ook op andere plaatsen zijn talrijke lacunes.

Inscriptie op een steen in het Bat. Museum (zonder nummer). Aan de eene zijde in een soort Nagari-letters Kṛ-ta-ja-ya, de Garuḍamukha als zegel, en een pendapa afgebeeld. Aan de andere zijde de volgende oorkonde:

Çakakāla warsatita i çaka
1138 hamagaway sakhacandramurttijaya
murttijayajayamurtti sacatur āçrama
mawādū kaniṣṭha madhya uttama wanaprastha
sang hyang māṇḍala kabiksonira sawara samuha matlas(an)
jana sang aryyamā rakryan manguri nguniweh — — — arrya
— — — — — ngaraning kawargga haji samuha ji . . .
utusan sang apañji durggati rakryan juru baba kā-
ki gañjar . . . tumpang . . . udusan matalek
ta?ka? çamanya mwah tunggal gawe pangumbaran
. . . kapanaranya nga?ja? katula ya? . . .

(gezamenlijk gelezen door Dr. Poerbatjaraka en ondergeteekende). Op dezen steen wordt dus vermeld, dat in Çaka 1138 een viervoudige kluizenarij werd gesticht, voor gehuwden (mawadu), laag, middelsoort en hoog, en voor in het woud levenden, met een volledige kloosterbevolking dier „kreits", door den rakryan manguri, alsmede arrya — — — behoorende tot (?) de vorstelijke trawanten, terwijl als bode gezonden werd sang apañji Durggati rakryan juru baba kaki gañjar (misschien dezelfde „hyang kaki" die als stichter van een maṇḍala wordt vermeld op den anderen steen van Kṛtajaya). Het slot van de inscriptie is verloren gegaan en het laatste gedeelte te lacuneus om vertaald te kunnen worden.

Jaartal op de achterzijde van No. 79 Museum.

Afteekening aldus:

In den Catalogus vermeld als 1279; ten rechte is het 1379.

Jaartal op No. 479c (Polynesisch beeldje, met jaartal op den buik).

Afteekening aldus:

In den Catalogus en ook in de Inleiding H. J. kunst II blz. 265 gelezen 1263; ten rechte is het 1363.

lop Jaarta zodiakbeker in het Museum (inventaris-nummer 5460).

Afteekening aldus: = 1249.

Jaartal op No. *796b* Museum (zodiakbeker).

Afteekening aldus:

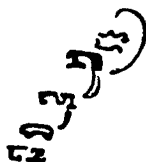
In den Catalogus gelezen 1296; ten rechte 1276.

Jaartal op No. *797* Museum (zodiakbeker).

Afteekening aldus:

In den Catalogus gelezen 1252; ik lees 1353; immers het tweede cijfer (en ook het vierde, hoewel in mindere mate) vertoont een duidelijke buiging van den „steel" maar links, en er is ook nog een spoor van den „staart" over; het zal dus wel een 3 zijn. Men vergelijke de 2 in het jaartal van zodiakbeker *796a*: = 1253.

Inscriptie op No. *936b* Museum (handvat van een bidschel, in den vorm van een rechtopzittenden stier, met een inscriptie in gefigureerd schrift op den rug).
Afteekening aldus:

Ik lees hieruit: sawaṇugwang; echter ben ik niet geheel zeker, of de voorlaatste letter wel een g is; de ondergeschreven w is daarentegen zeer duidelijk.

Inscriptie op No. *957a* Museum (topstuk van een tempelklok, in den vorm van een rechtopzittenden leeuw, met een inscriptie op de borst).
Afteekening aldus:

Ik lees hieruit: tantatuh; de eerste letter is onduidelijk, omdat de gordelband van het beeld er doorheen loopt; het is m. i. een t.

Zooals van de meeste dergelijke korte inscripties in gefigureerd schrift, die men o. a. ook op spiegelhandvatsels aantreft, is de beteekenis duister; bij het opschrift tantatuh op den siṃha zou men haast denken aan een klanknabootsing van het

klokgelui, of wel in dit geval van den siṃhanāda, het leeuwengebrul; de leeuw is brullend voorgesteld, de stier loeiend. Immers we moeten steeds voor oogen houden, dat de Tantrische Buddhist, om met Maerlant te spreken, „'t al bi reden doet"; „l'art pour l'art" bestaat hier niet, en dergelijke voorstellingen, aangebracht op zulke heilige voorwerpen als tempelklokken en bidschellen, zullen zeker een symbolische beteekenis hebben gehad, of liever: magische kracht hebben bezeten. Zooals een Bodhisattwa bij het bereiken der bodhi den siṃhanāda der ware leer doet weerklinken, waardoor de onwetendheid verdreven wordt, zoo zal de „siṃhanāda" van onze tempelklok booze geesten en gevaarlijke invloeden hebben verjaagd; het klokgelui is dan op te vatten als een symbool der siṃhanāda, of beter: het *is* de siṃhanāda, a. h. w. door transsubstantiatie. En zooals de Buddhistische monnik wel bij een eenzaam ronddwalenden neushoorn wordt vergeleken [1]), zoo belichaamt a. h. w. de bidschel met den neushoorn (No. 866*f* Museum) de leer der saṅgha. Tenslotte kan men nog wijzen op de wajra, het demonenverdelgend wapen bij uitnemendheid, die in verreweg de meeste gevallen de bekroning der bidschel vormt, en die een duidelijk bewijs vormt van de beteekenis van dit voorwerp: „fulgura frango".

Inscriptie op een bronzen hangklok in het Sriwedari-Museum te Solo. (Zie O. V. 1923, Bijlage K I. Het Sriwedari-Museum te Solo, door Dr. F. D. K. Bosch).

In bovengenoemd artikel vinden we op blz. 146 onder no. 34: „Hangklok versierd met guirlandes, opgehouden door menschenhoofden met hooge coiffure, afgewisseld door bloemarabesken. Daaronder een rand van lotusbladen. Tusschen de guirlandes vier karakters in sterk gefigureerd Kedirisch kwadraatschrift, waarvan alleen de laatste ng met paten te herkennen is. Klepel en handvat ontbreken (plaat no. 11)".

De „hooge coiffure" der menschenhoofden is dezelfde als de horens van een kāla-kop; ik houd deze hoofden dan ook voor „menschelijke" kāla-koppen.

Wat de inscriptie betreft, op de foto zijn slechts de drie laatste letters te zien; een foto van de andere zijde, waarop de eerste letter staat, ontbreekt. De beide letters voor de ng zijn op de foto vrij onduidelijk.

Afteekening aldus:

Ik lees: rgatang; gatang zal wel staan voor: gantang = hangen, hangklok; de eerste letter, op de andere zijde der klok, zal dus wel een b zijn met pĕpĕt, en de geheele inscriptie zal luiden: bĕrgatang.

---

[1]) Zie Winternitz: Geschichte der Indischen Litteratur II, blz. 74. Khaggavisanasutta, „das Nashorn-Gedicht", mit dem Kehrreim: „Der wandre einsam wie das Nashorn".

Inscriptie op den buik van een beeld afkomstig van Goenoeng Kekep (Malang). (Foto O. D. 6974).

Het beeld stelt een rechtopzittend dier voor, dat de voorpooten tegen de borst houdt; het gezicht is weggeslagen en de kop vrijwel vormeloos; het lichaam is dik en plomp. Volgens O. V. 1923 (blz. 88) is het een Warāhāwatāra van Wiṣṇu. Om den buik een buikband, met een zeer groot, rijk versierd sluitstuk, dat hoog oploopt; links van het bovenste gedeelte van dit sluitstuk staan twee gefigureerde schriftteekens, rechts ervan één, benevens een stip of punt in den vorm van een rond kringetje, hetgeen echter ook wel de rechtertepel van het beeld kan zijn.

Afteekening aldus:

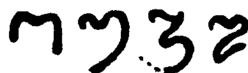

In O. V. 1923 (blz. 88) gelezen als: „een nga en een ra beide met lajar, dus een onuitspreekbaar woord vormend".

Ik lees hieruit het jaartal 950, dus A. D. 1028; het laatste cijfer is misschien een 1, hoewel niet waarschijnlijk; ik houd het voor een 0.

Jaartal op een zodiak-beker, aangekocht te Soerabaja, thans in het bezit van Prof. Kohlbrugge, te Utrecht. (Foto O. D. 7283).

Afteekening aldus:

In de fotolijst gelezen 1244; ten rechte is het 1243.

Aanteekening bij no. 382 Museum, over den zg. brahmasthana.

Nadat deze bijlage reeds was afgedrukt, vond ik in de dissertatie van J. K. de Cock: Een oud-Indische stad volgens het epos, (op blz. 66) sub voce witardikā een passage, die ons laat zien, dat ook in het oude Indië dergelijke muurtjes of walletjes om boomen gebruikelijk waren; zij heetten daar ālawāla; zij dienden slechts om de begieting effectiever te maken, en hadden, naar het schijnt, geen honorifieke beteekenis. Ik houd dan ook het voorwerp in het Museum bij nader inzien voor een dergelijke ālawāla; voor een „eere-ompaggering" is het ding wel wat erg klein; het kan slechts om een jong boompje gestaan hebben, en zal zooals reeds werd gezegd gediend hebben om bij begieting het te snel wegvloeien van het water te beletten.

Merkwaardig is, dat de ālawāla in den Çakuntalā zich, evenals ons voorwerp, in den tuin van een kluizenarij bevindt. De genoemde passage in De Cock's dissertatie luidt als volgt:

Witardikā: Wat beteekent witardika op boven geciteerde plaats uit het Rāmāyaṇa (5, 14, 36)? Volgens Böhtlingk en Roth is witardikā (witardīkā wordt niet opgegeven) een terras. Deze beteekenis past hier echter niet erg goed. Daar 't woord zonder twijfel eene afleiding is van witṛṇatti „hij boort, opent, holt uit", is het niet onmogelijk, dat we er een synoniem in moeten zien van de in de Çakuntalā bij de beschrijving van den kluizenarijtuin genoemde ālawāla (ed. Monier Willams p. 22), d.z. door walletjes rondom de voeten der boomen gevormde holten, waarin met gieters (secanaghaṭa) het water ter besproeiing gegoten wordt.

Ālawāla komt o. a. ook voor Wikramorwaçī, p. 34: uṣṇāluh çiçire niṣīdati taror mūlālawāle çikhi. Synoniem van ālawāla is kulyā (Çakuntalā p. 19). Vergelijk daarbij den commentaar der Calcutta-editie: kulyāh kṛtimā nadyaḥ tapowanatarusecanāya munijanaiḥ kalpita jalapraṇālya ity arthaḥ, tajjalaiḥ cākhinām dhautamūlatwam tapowana ewa sambhawati.

Boomen waren soms door een muurtje of walletje omgeven. Verg. Mṛcchakaṭika p. 79: pāārawetthidam wia kaittham Skr. prākārawesṭitam iwa kapittham; Mālawikāgnimi tram p. 70, waar verteld wordt, dat door de tuinierster (udyānapālikā) om den in bloei staanden āçokaboom een bhittiwediābandha Skr. bhittiwedikābandha is gemaakt.

OUDHEDEN IN PARTICULIER BEZIT

DOOR

Dr. K. C. CRUCQ.

III [1]). Een bronzen beeldje en een kris.

Een bronzen beeldje in het bezit van den heer Van Dapperen te Tegal. (Gevonden in de desa Setjang, tijdens den aanleg van den spoorweg Setjang—Magelang).

Het bronsje, $36^1/_2$ c.M. hoog, staat op een gemengd koperen, opengewerkt voetstuk. Reeds op het eerste gezicht is het duidelijk, dat het een Kinnara voorstelt; maar men kan ook duidelijk zien, dat we hier een beeld voor ons hebben, dat van de gewone voorstelling van de Kinnara's op Java afwijkt; immers de Kinnara's die wij kennen van reliefs van Borobuḍur en van Prambanan, zoowel als die, welke aan bronzen lampen voorkomen (of zelf de lamp vormen) hebben allen hetzelfde type: een vogellichaam met een menschenhoofd; menschelijk bovenlichaam en armen, zooals dit bronsje, hebben zij geen van allen, behalve één bronzen kinnara met luit, een topstuk van een tempelklok (no. *767b* Bat. Museum).

Deze Kinnara nu heeft een geheel menschelijk bovenlichaam met armen; eerst bij het middel gaat dit over in het vogellijf, op dezelfde wijze als het menschelijk deel van een Centaur in het paardenlichaam overgaat. Het bovenlijf is dan ook eigenlijk overcompleet, want aan den vogel ontbreken slechts hals en kop.

Het vogellichaam is kennelijk dat van een haṃsa; de veeren en vleugels zijn gestileerd, maar de vorm van het lichaam en de korte pooten met zwemvliezen zijn natuurgetrouw. Het beeld is in vorstelijk ornaat, met een makuṭa met vijf punten; een open, opengewerkte glorie, die door een steunsel met het achterhoofd verbonden is; oorhangers in ovalen schildvorm, waarop een vierbladige lotus is afgebeeld; een halssnoer met juweelen, en een parelsnoer over de borst, en polsringen. Verder zien we een ūrṇā op het voorhoofd, een dubbele plooi (zg. geluksplooi) gevormd door drie evenwijdige lijnen in den hals en een haarlok afhangend op beide schouders. De duimen der rugwaarts naar boven gebogen handen houden een beweegbaar bloemsnoer vast. Over schouders en benedenarmen hangt een slendang-vormige doek af, met naar boven gekronkelde uiteinden.

Uit de glorie en de ūrṇā zou men mogen onderstellen, dat we hier een Kinnara-Bodhisattva voor ons hebben; een Kinnara als Bodhisattva is mij echter niet bekend. Ook is mogelijk, dat het beeld Druma, den koning der Kinnara's voorstelt; dan zou echter de ūrṇā overbodig zijn.

Volgens den heer Van Dapperen bevindt zich onder den staart een opening; hij meent, dat het bronsje een wierookbrander was; dit lijkt mij evenwel niet waarschijnlijk, aangezien men in dat geval een opening in den rug zou verwachten.

[1]) Oudheden in particulier bezit II komt voor (echter ongenummerd) als Bijlage C.O.V. 1926: De voormalige collectie Dieduksman, door Dr. Bosch.

Ook de vraag of het bronsje echt Javaansch is, of wel uit Voor- of Achter-Indië geïmporteerd, dan wel een copie van een buitenlandsch voorbeeld, valt niet met zekerheid te beantwoorden. Wel wijken de Kinnara's die ons van Voor- en Achter-Indische sculpturen bekend zijn aanmerkelijk af van ons exemplaar, zoodat er nog de meeste kans bestaat, dat het Javaansch werk is.

Kris met ingelegde figuren, afkomstig van de sultans van Cheribon, in het bezit van den heer Van Dapperen te Tegal. Het lemmer is versierd met boven elkaar geplaatste wajangfiguren. Op de voorzijde zien we:
1*e* een vorst op een olifant, onder een troonhemel en met een olifantshaak in de hand; zijn haardracht is gĕloeng kĕling; waarschijnlijk stelt hij Joedistira voor, die immers in de Bratajoeda ook wordt voorgesteld rijdend op een olifant. 2*e* een gesloten pendopo. 3*e* een wajangfiguur die ik, wegens zijn haardracht (gĕloeng soepit oerang), voor Ardjoena houd. 4*e* een onbekende wajangfiguur; 5*e* een open pendopo. 6*e* een onherkenbaar voorwerp. 7*e* een ster; 8*e* een onbekende wajangfiguur.

Op de keerzijde van het lemmer ziet men:
1*e* een aapachtige figuur met een kroon, rijdend op een olifant (misschien Soegriwa?). 2*e* een panakawan-achtige figuur. 3*e* een boom. 4*e* een asceet (blijkens zijn haardracht). 5*e* een open pendopo, waarboven twee in elkaar gedraaide takken schijnen uit te steken. 6*e* een ster. 7*e* waarschijnlijk dezelfde figuur als de bovenste op de voorzijde van het lemmer.

AANWINSTEN VAN DE ARCHEOLOGISCHE VERZAMELING VAN HET KON. BATAVIAASCH GENOOTSCHAP

DOOR

Dr. K. C. CRUCQ.

7. De bronsvondst te Seloemboeng.

Over het ontdekken van deze merkwaardige collectie zie O. V. 1928, derde en vierde kwartaal blz. 98.

Behalve uit een fraaie bronzen rākṣasa met ketting, gediend hebbend als topstuk van een tempelklok, twee gĕntongans en twee potten voor deurspeunen, bestaat deze collectie in hoofdzaak uit emblemen (nāga's, cakra's, lanspunten e. d.), die van kokers voorzien zijn, waarin de staven gestoken werden waarop ze bij optochten werden gedragen.

Deze sierlanspunten, cakra's e. d. zijn waarschijnlijk te beschouwen als insignia van vorstelijke waardigheid (ampilan, oepatjara); de wierookbranders, handtrom e. d. daarentegen doen denken aan utensilia voor godsdienstige processies, in dit geval Buddhistische, hetgeen o. a. volgt uit het herhaaldelijk voorkomend wajra-motief; tot deze soort voorwerpen kan men ook rekenen een zuiltje met een gebogen plaatje aan het einde, waarschijnlijk het handvat van een wijwaterkwast.

Men vergelijke wat Dr. Stutterheim opmerkt over de in 1888 ontdekte bronsvondst in Djembrana (Mededeelingen van de Kirtya Liefrinck — Van der Tuuk aflevering 2, Bijlage IV); o. a. blz. 45: „Het groote aantal van deze „priesterstaven", ten rechte dus „staatsieteekenen", wijst dus niet op een godsdienstig centrum, doch eerder op een gewezen machtscentrum, een kraton of dalem. Dat daarbij ook andere voorwerpen van godsdienstige beteekenis zijn gevonden, behoeft ons niet te verbazen, daar deze staatsieteekenen zeker heilig zijn geweest, zooals dit nu nog met vele oepatjara het geval is".

Hieronder volgt een beschrijving van eenige der merkwaardigste stukken dezer collectie, nl. van den achtkanten koker, het handvat van een wijwaterkwast, den wierookbrander, een der fraaiste nāga-emblemen, den handtrom, een der gentongans, en den rāksasa, respectievelijk als No. 5937, 5948, 5958 en 5958*a*, 5959, 5960, 5970 en 5973 opgenomen in het Museum te Weltevreden.

5937. Achtkanten koker, bestaande uit twee losse helften, die oorspronkelijk gesoldeerd waren; naar boven breed uitloopend; aan het ondervlak was de nu verdwenen stokhouder bevestigd; het bovenvlak was gesloten door een eveneens ontbrekend deksel; onder den rand twee tegenover elkander staande gaatjes om het

deksel met een pen vast te zetten. Op de eene helft het jaartal 1185 in hoog relief; daaronder drie regels zeer onduidelijk ingekrast schrift; 1e regel geheel onleesbaar; van den 2den regel luiden de eerste letters: de ta — — —; de 3e regel luidt: balĕman (?). Op de andere helft een inscriptie in hoog relief, luidende: kakalagatig.

5948. Een niet met zekerheid te determineeren voorwerp, misschien een handvat van een wijwaterkwast of iets dergelijks; van boven bolvormig, daaronder taps toeloopend; van boven eindigend in een gebogen plaatje, van onderen een rond plaatje; om den steel onder den bol drie antefixvormige versierselen; in het midden vier kleinere antefixen.

5958 en 5958*a*. Padoepan met deksel; de beker stelt waarschijnlijk een open bloem voor, met aan den bovenrand vijf naar beneden gebogen bladeren. Onder ieder blad een langwerpige opening voor het doorlaten van den wierook. Het deksel draagt vijf lanspunten, één heele in het midden en vier halve aan den rand; tezamen zullen zij wel een vijfpuntige wajra voorstellen. In den inlaatrand van het deksel en in den beker correspondeerende gaatjes, om het deksel te kunnen vastzetten.

5959. Embleem, bestaande uit een middenstuk, het verlengde van den stokhouder, met links en rechts een nāga, van het gewone model: open bek, dubbele tong rustend op een ruitvormige bloem op de borst, kruinjuweel, draadvormige horens achter de ooren, en op den nek een plaatje, waarop waarschijnlijk een lanspunt heeft gestaan. Aan de omgekrulde staarten links en rechts een naar beneden gerichte halve lanspunt. Drie verbindingspunten van nāga's en middenstuk: bij de staarten, bij het midden en aan den nek (deze is verbonden met een schijf om het topstuk); bij de tweede verbinding aan vóór- en achterzijde een volledige kālakop.

5960. Embleem, voorstellende een damaru of handtrom, horizontaal liggende op een voetstuk met stokhouder. De trom is met koorden bespannen; op de buitenvlakken rusten de slagkogeltjes, aan gedraaide koorden; in een der buitenvlakken een ronde opening, ontstaan door de stof van het gietmodel. Aan weerszijden van de trom een volledige kālakop. Op de trom rust een rond voetstuk waarin oorspronkelijk een topstuk was vastgezet met pen en dwarspennetje, waarvoor de gaatjes nog aanwezig zijn.

5970. Gĕntongan, zeskantig, iets gebogen; bekroond door een padma, waarin een opening voor den kettinghouder. Boven de gleuf een sterk naar voren springende, volledige kālakop, met handen; daaronder het jaartal 1209; de gleuf is verder omzoomd door een spiraalrand; evenzoo het boven- en ondervlak; aan het ondereinde één kālakop-oog met horens. Terweerszijden van de gleuf bevindt zich een groote, halvemaanvormige versiering, die waarschijnlijk een kālakop-oog voorstelt. Deze gĕntongan is gescheurd.

5973. Rāksaṣa, topstuk van een klok, staande in aanvalshouding met de rechterhand op de dij, met opgeschorte kain (pradjoeritan-dracht), waaronder een broek, dubbele, laag afhangende upawīta, borst- en buikband en band tusschen de beenen doorgehaald; opengewerkte, vleugelvormige schouderversiersels; op de achter-

overgebogen linkerhand een amṛta-vaas; op het voetstuk staat een doodshoofd en een antefix als steunsel. De haarvlecht, tot het middel afhangend, vormt op het hoofd een oog, waaraan een gegoten bronzen ketting met haak is bevestigd.

Waarschijnlijk stelt deze rākṣasa Ratmadja voor, Wiṣṇu's tegenstander in het Hariwidjaya, die de amṛta steelt (zie V. d. Tuuk s. v. Ratmadja, I 739).

(Dergelijke topstukken van klokken, in den vorm van een rākṣasa met amṛta-vaas, maar kleiner dan de hier besprokene, zijn nos. 944 en 944*a* Bat. Museum).

8. Een terracotta-pul uit Banjoewangi.

Deze pul werd tegelijk met twee kleine dierfiguren van terracotta (een aap en een rechtopzittende siṃha) benevens eenig Chineesch aardewerk, in 1925 gevonden bij het aanleggen van een irrigatie-leiding in de buurt van Blambangan; zij zijn voorloopig ten Irrigatie-kantore bewaard.

In 1929 zond de heer Hermes, Hoofd der H. I. S. te Banjoewangi een schrijven hieromtrent aan den O. D., met foto's der voorwerpen; daarna zijn deze naar het Bataviaasch Museum overgebracht.

De pul heeft een rond grondvlak, en tezamen met het deksel een kegelvormige gedaante. Hij is zeer kunstig gemodelleerd en fraai afgewerkt; in aanmerking genomen het op vele plaatsen sterk naar voren uitstekende ornament, is het stuk zeer goed geconserveerd; slechts hier en daar is een scherfje verloren gegaan.

De afmetingen zijn: hoogte (zonder deksel) 21 c.M., doorsnede grondvlak 20 c.M., doorsnede opening 5 c.M., hoogte deksel 11 c.M.

De versiering bestaat in de eerste plaats uit vijf monsterkoppen, ter halver hoogte van de pul aangebracht, waarvan er vier ongeveer denzelfden vorm hebben, nl. een sterk gestileerden Garuḍa-kop met vooruitstekende sneb en wanghorens, gedekt door een soort hooge muts in stompen kegelvorm. De vijfde kop wijkt van dit type af; i. p. v. de sneb zien we hier een plat, zwaluwstaartvormig uitsteeksel, terwijl de „muts" van boven een kleine, komvormige holte vertoont; deze kop is zoozeer in het omgevend element opgelost, dat het de vraag is, of we hier wel een „kop" voor ons hebben. Een der andere koppen heeft naast zijn bovenstuk ook een komvormige holte, grooter dan de zoo even genoemde. Onder de koppen loopen lijnen naar beneden, aan den voet van de pul eindigend in voluten; evenzoo eindigen lijnen die tusschen de koppen naar boven loopen in een reeks kleinere voluten om den bovenrand.

De pul in zijn geheel stelt een berg voor, waarvan de rotspartijen gevormd worden door de Garuḍa-koppen met hun „mutsen" en de volutenreeksen, terwijl de verticale lijnen boomen weergeven. Het deksel van de pul, de top van den berg dus, vertoont een vlamornament, zooals men ook aan den Cintamani, den wenschedelsteen, aantreft.

Bezien we tenslotte de merkwaardigste figuur op deze pul, nl. een man in gehurkte houding, die blijkens zijn haartooi een kluizenaar moet voorstellen; hij heeft een gebogen neus, een even geopenden mond met vooruitstekende lippen, en een

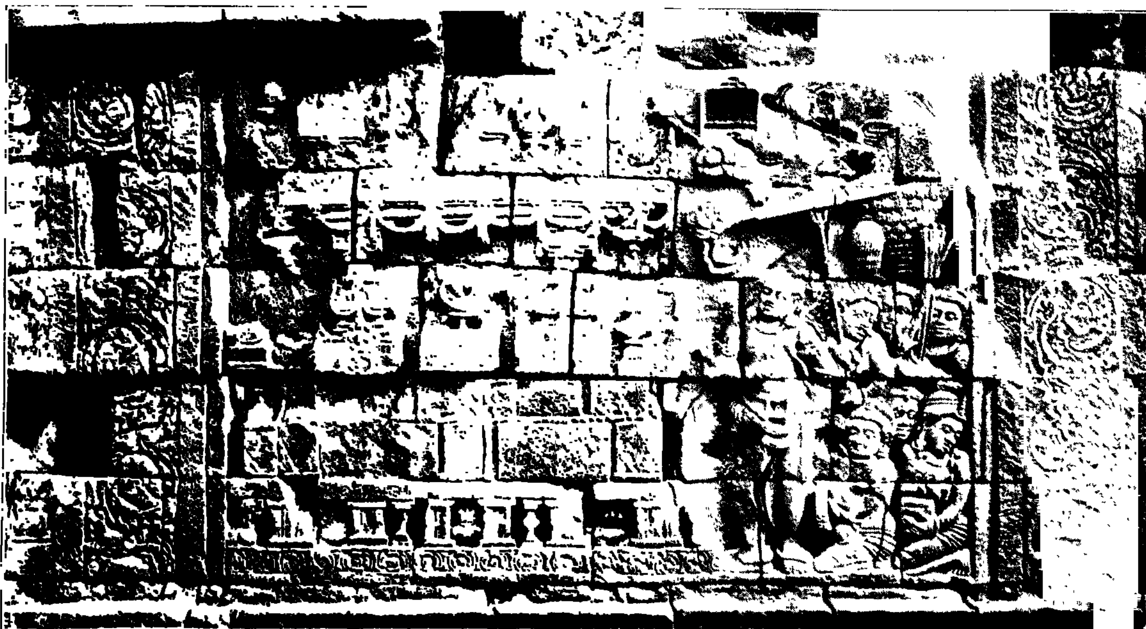
spitse kin; de sterk gebogen rechterarm, waarvan de hand is afgebroken, rust op de rechterknie, terwijl hij met zijn linkerhand zijn eveneens afgebroken lingga vasthoudt. Dit laatste lijkt nu wel een eigenaardige manier van ascese beoefenen, maar men denke bv. aan de Bhairawa-sekte, in wier ceremonieën het zinnelijk element sterk op den voorgrond trad; ook kan dit gebaar dienen ter afwering van gevaarlijke magische invloeden (men vergelijke dergelijke voorstellingen op Soekoeh).

De pul is bestemd geweest voor wijwatervat; Dr. Poerbatjaraka deed mij een plausibele verklaring aan de hand voor de bovengenoemde komvormige holten; hierin zou nl. telkens wat wijwater gegoten zijn, dat men met een schepper uit het vat haalde; men kon dan hierin den wijwaterkwast bevochtigen, zonder dat men hem in het vat zelf behoefde te steken.

Het voorkomen van Garuḍa's op een wijwatervat is alleszins verklaarbaar, door het nauwe verband waarin Garuḍa tot het amṛta staat; men denke aan den roof van het amṛta door Garuḍa in het Garuḍeya; en dit is een ngruwattekst, een verlossingsgeschiedenis (men vindt het bv. op Soekoeh met andere verlossingsscenes, zooals de Mintaraga) dus zeer geschikt als afweermiddel tegen booze magie. Tenslotte zal de kluizenaar, die mede door zijn zonderlinge handgreep in dubbelen zin „magisch geladen" was, er ook het zijne toe bijgedragen hebben om het effect van het wijwater te verhoogen, en gevaarlijke invloeden verre te houden.

a

b

Baraboedoer

a. Rel. III 4. Maitreya ontsluit voor Sudhana de deur van het kūṭāgāra.

b. Rel. III 28. Sudhana voor een der versierselen van Maitreya's kūṭāgāra.

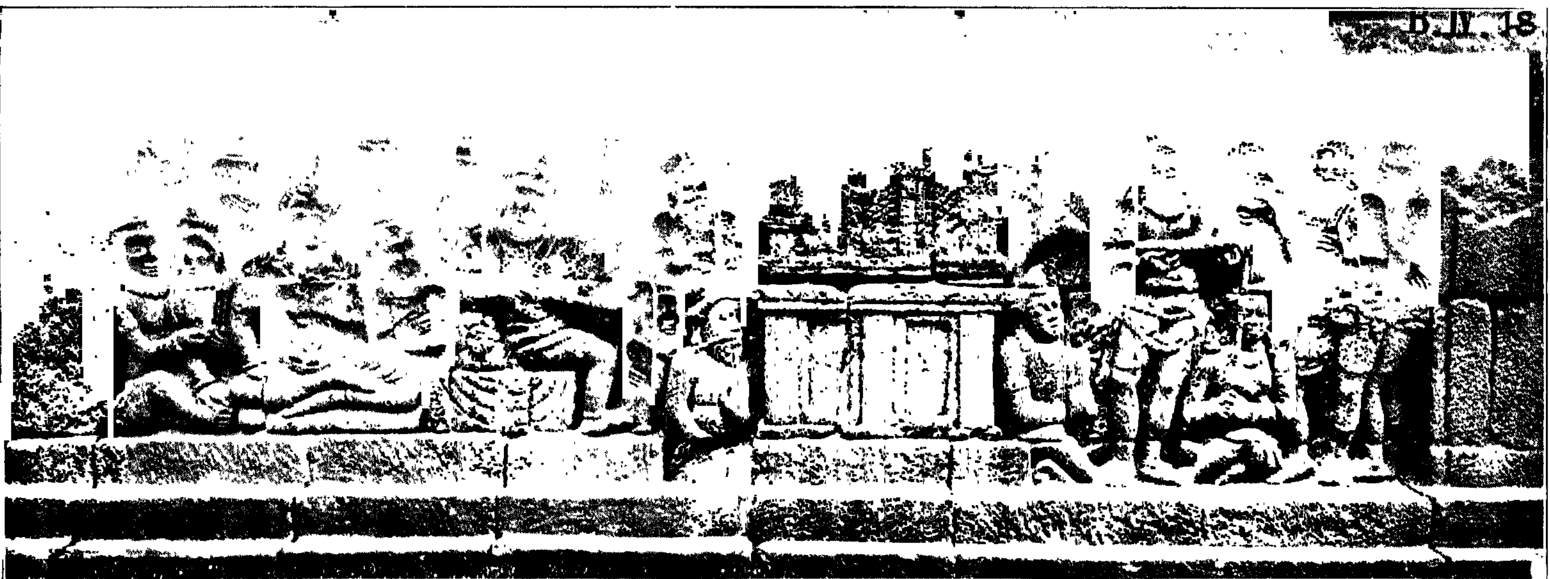
a

b

Baraboedoer

a. Rel. III B 61. Verschijning van een gildehoofd in den lotusvijver.
b. Rel. III B 88. Het wegschenken van het menschelijk lichaam aan Yakṣa's.

a

b

Baraboedoer

a. Rel. IV B 18. De bevrijding van gevangenen uit de gevangenis.
b. Rel. IV B 21. De verlossing van slaven uit de slavernij.

a

b

Baraboedoer

a. Rel. IV B 51. Ontmoeting van Sudhana en Mañjuçrī.
b. Rel IV B 82. Plechtige handoplegging van Samantabhadra voltrokken aan Sudhana.

Tjandi Badoet

Toestand in 1923 vóór de ontgraving (foto's O. D. 7383, 7384).

Tjandi Badoet

De Noord-Westelijke hoek met de trap na de ontgraving in Juni 1925 (foto O. D. 7468).

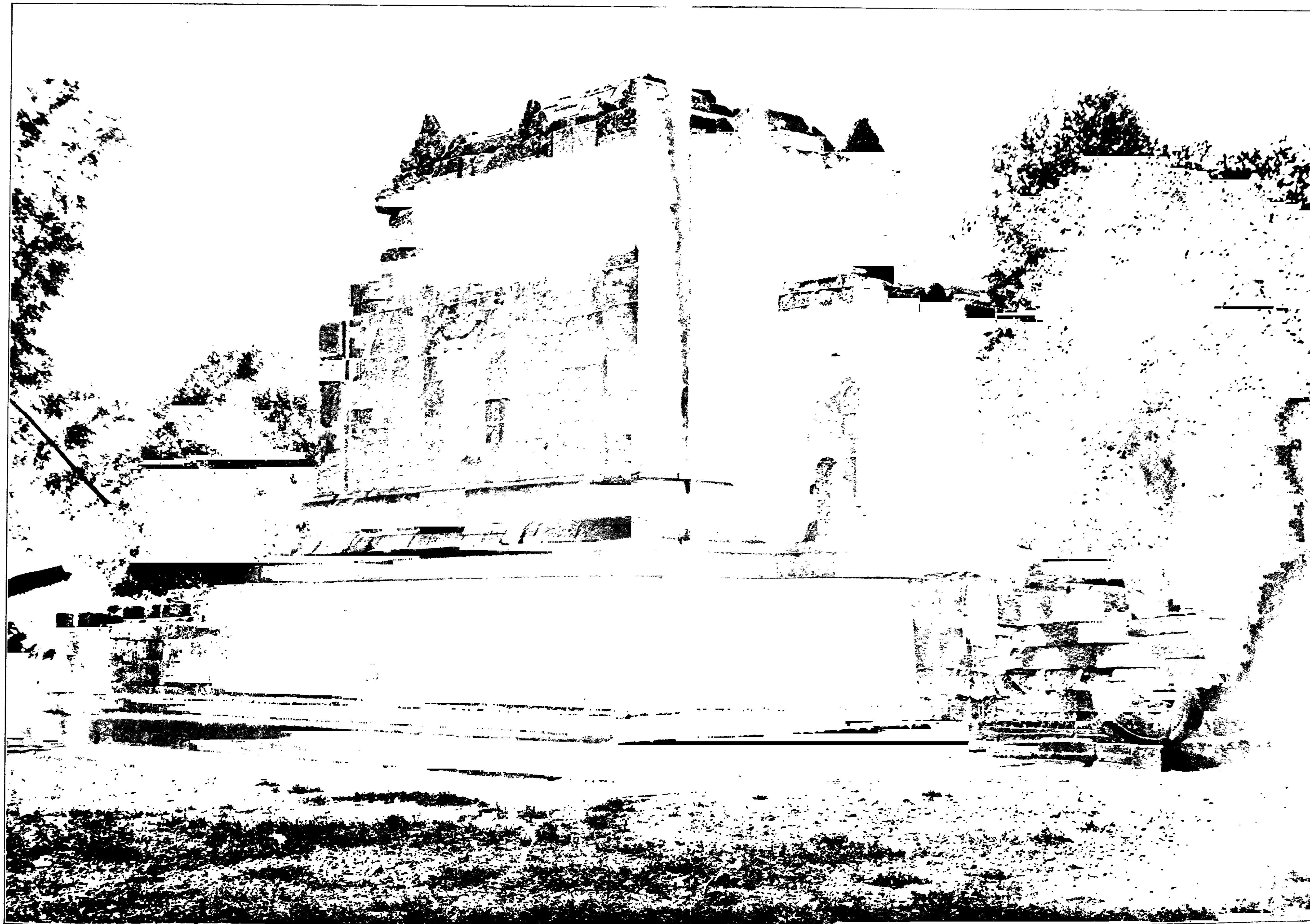
Tjandi Badoet

De Zuid-Westelijke en Zuid-Oostelijke hoek na de ontgraving (foto's D. O. 7469, 7470).

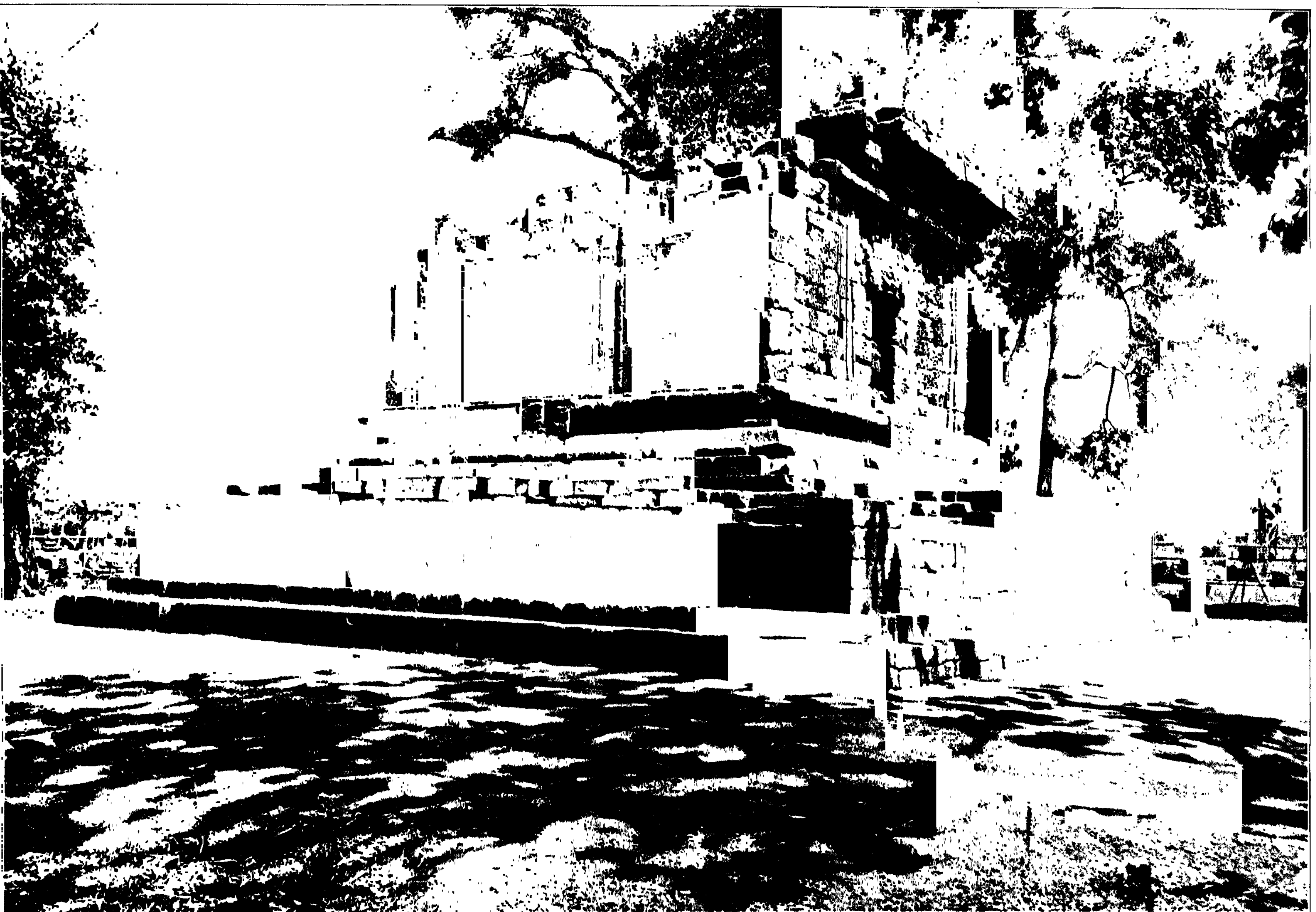
Tjandi Badoet

*De Zuid-Westelijke hoek na de reconstructie (foto **O. D.** 8322).*

Tjandi Badoet

De Noord-Westelijke hoek in Juni 1926 na de reconstructie
(foto O. D. 8320).

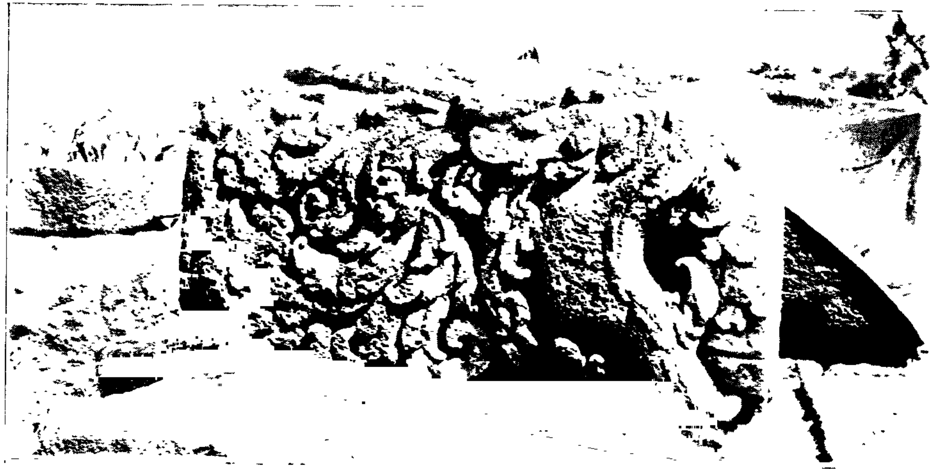
Tjandi Badoet

De Noord-Oostelijke hoek na de reconstructie (foto O. D. 8519).

Tjandi Badoet

De Westelijke gevel na de reconstructie
(foto O. D. 8525).

a

b

c

Tjandi Badoet

a. Kalakop van boven den trapvleugel; b. Sierstuk van de omlijsting van den ingang; c. Sierstuk van den voet van de Oostelijke nis (foto's O. D. 7622, 7621 en 7623).

Tjandi Badoet

Durga-beeld uit de Noordelijke en Guru-beeld uit de Zuidelijke nis (foto's O. D. 7625 en 7624).

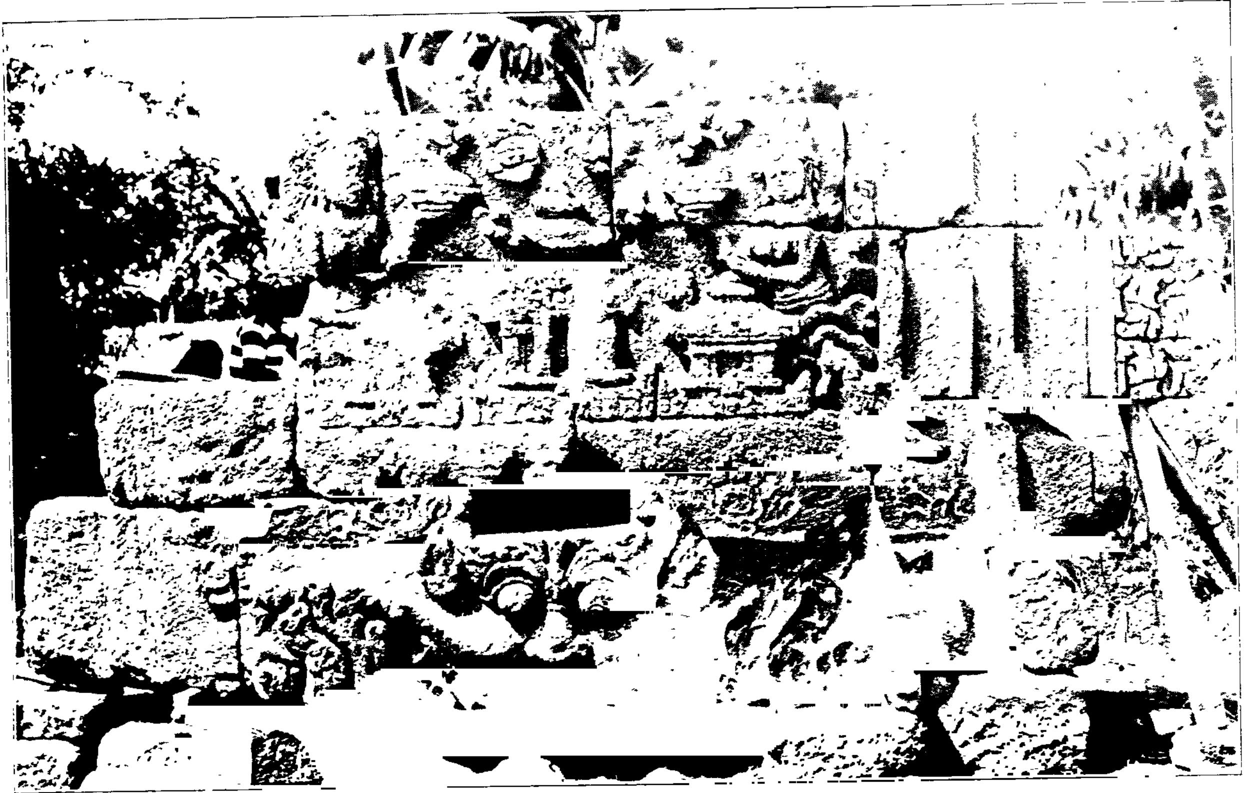
a

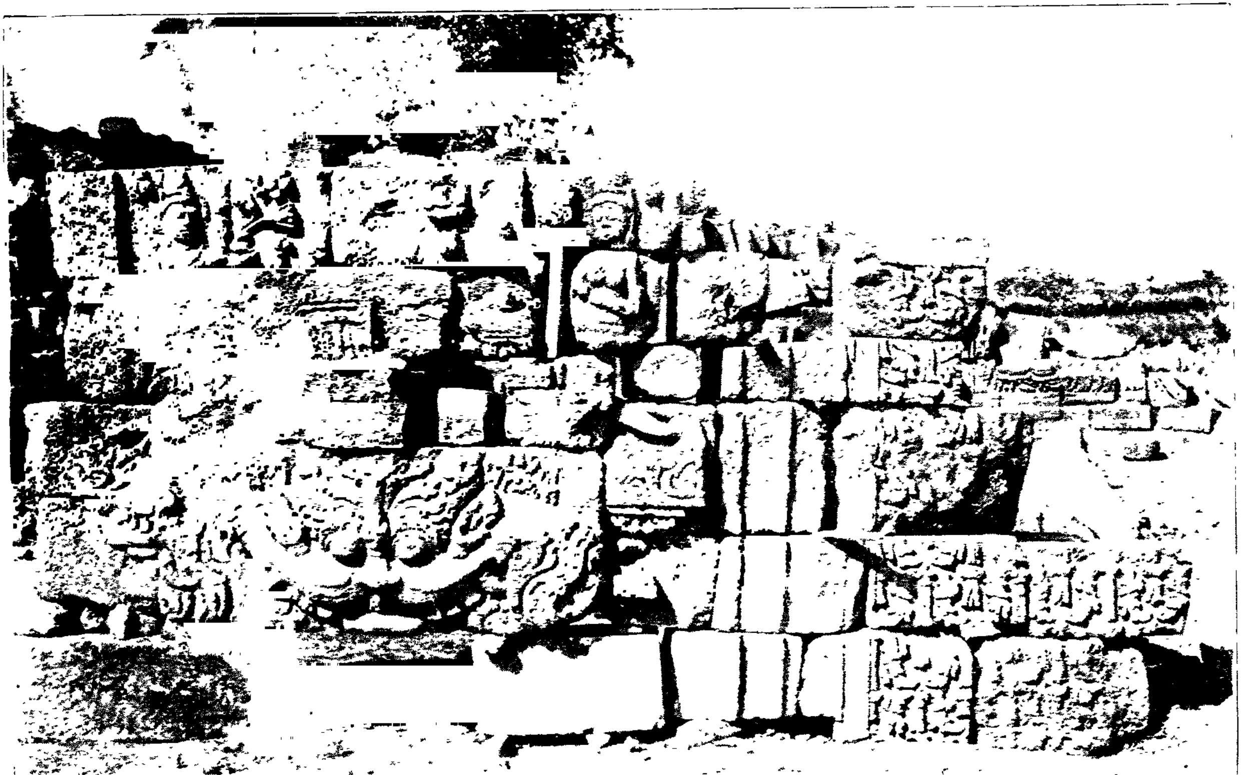
b

Tjandi Badoet

Reconstructie van gedeelte van Oostelijken gevel van het tempellichaam met nis (a) en van den Noord-Westelijken hoek, Noordzijde, met fragmenten der nisbekroning (b) (foto's O. D. 7472 en 7474).

a

b

Tjandi Badoet

Reconstructie van de nisbekroning van den Oostelijken (a) en van den Noordelijken gevel (b) (foto's O. D. 7475 en 7392).

a

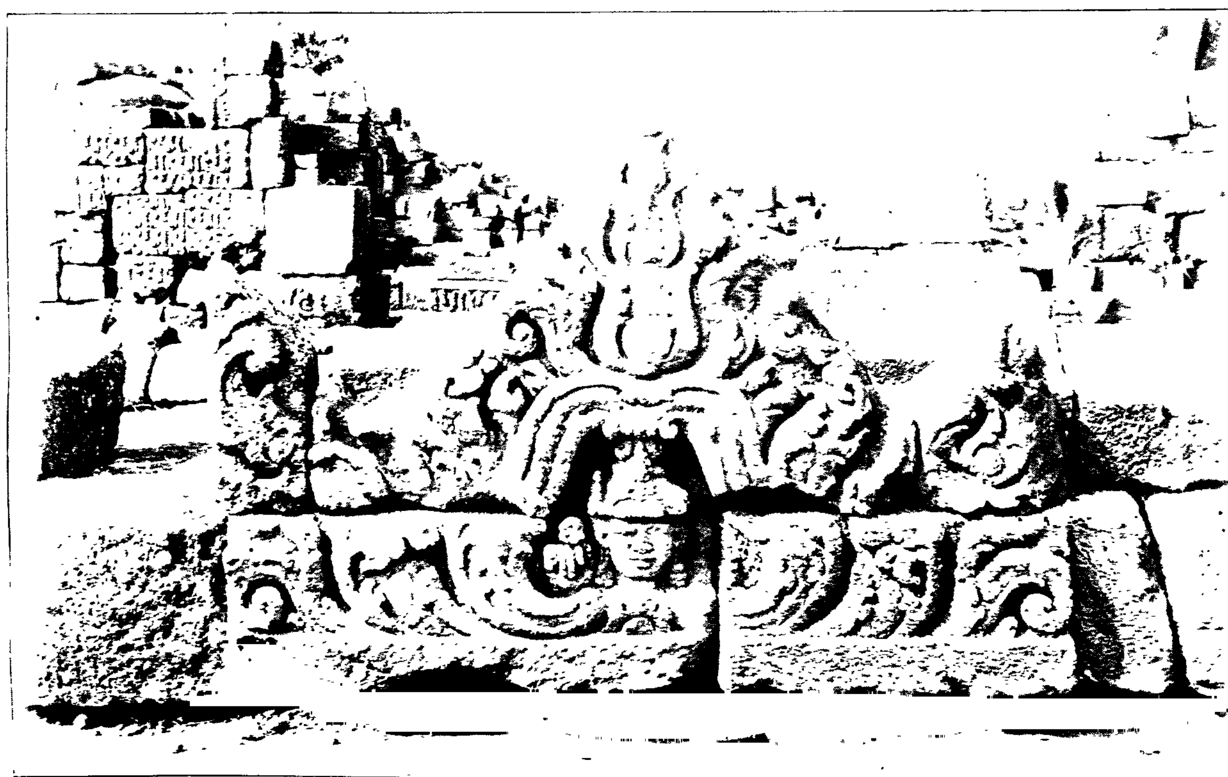
b

Tjandi Badoet

Reconstructie van de bekroning van den ingang (a) en van den Westelijken gevel, ten Zuiden van de portiek (b) (foto's O. D. 7390 en 7394).

a

b

Tjandi Badoet

Reconstructie van den Noord-Westelijken hoek van de kroonlijst (a).
Middenantefix van de kroonlijst, Noordzijde (b)
(foto's O. D. 7567 en 7570).

a

b

c

Tjandi Badoet

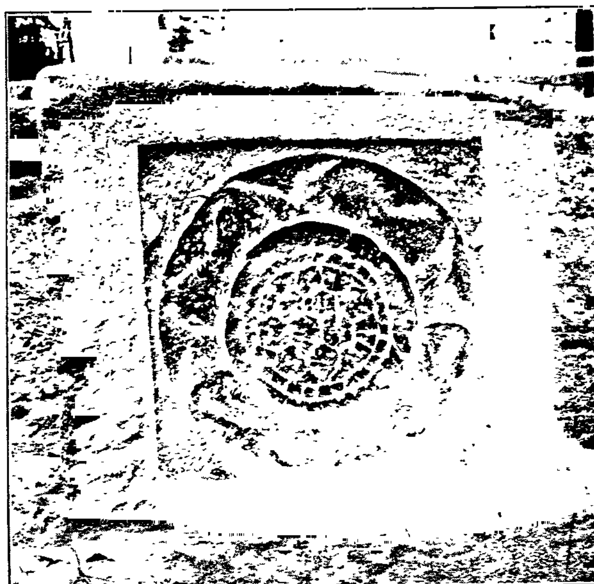
Reconstructie van de kroonlijst (a) en van een hoektorentje (b) van de eerste dakverdieping; schema van de tweede dakverdieping met bekroning (c) (foto's O. D. 7616, 7568 en 7618).

a

b

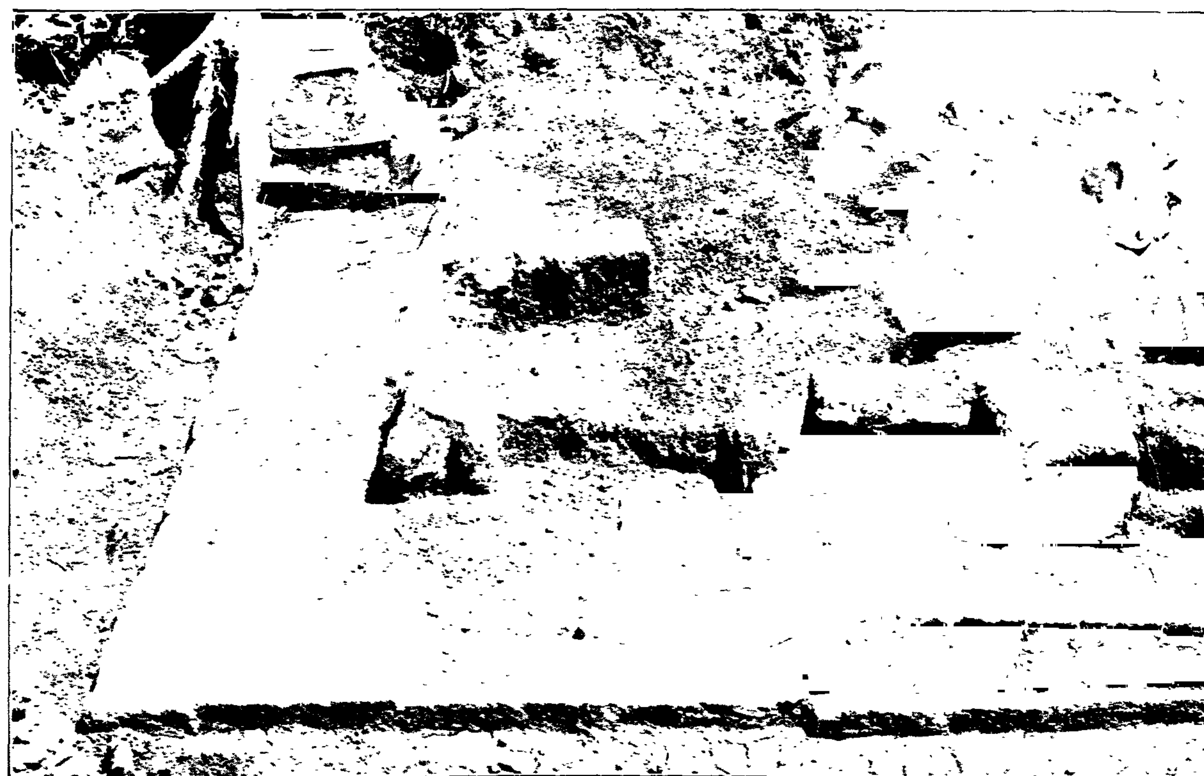
c

Tjandi Badoet

Fragmenten (a) en torentje (b) van de tweede dakverdieping. Sluitsteen van het gewelf (c) (foto's O. D. 7619, 7617 en 8323).

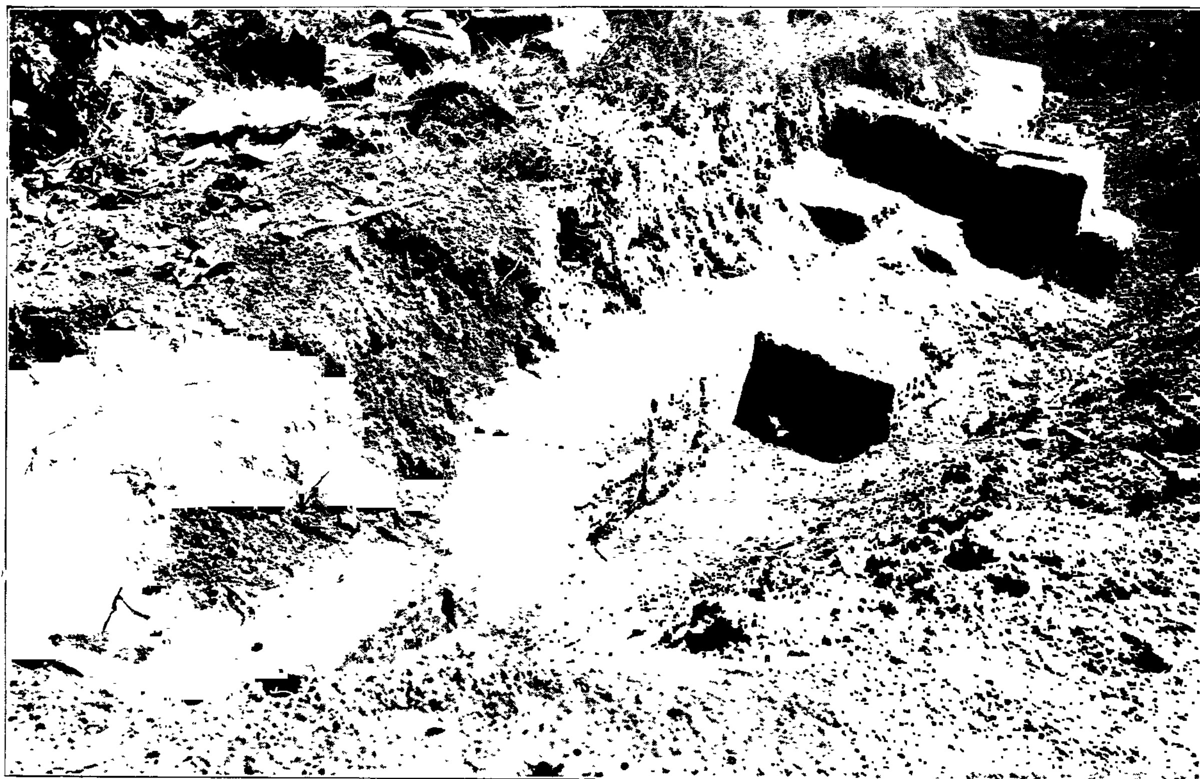
a

b

Tjandi Badoet

a. Zuid-Westelijke hoek van het Westelijke bijtempeltje na de ontgraving;
b. Zuid-Oostelijke hoek van het middelste bijtempeltje na de ontgraving
(foto's O. D. 7386 en 7387).

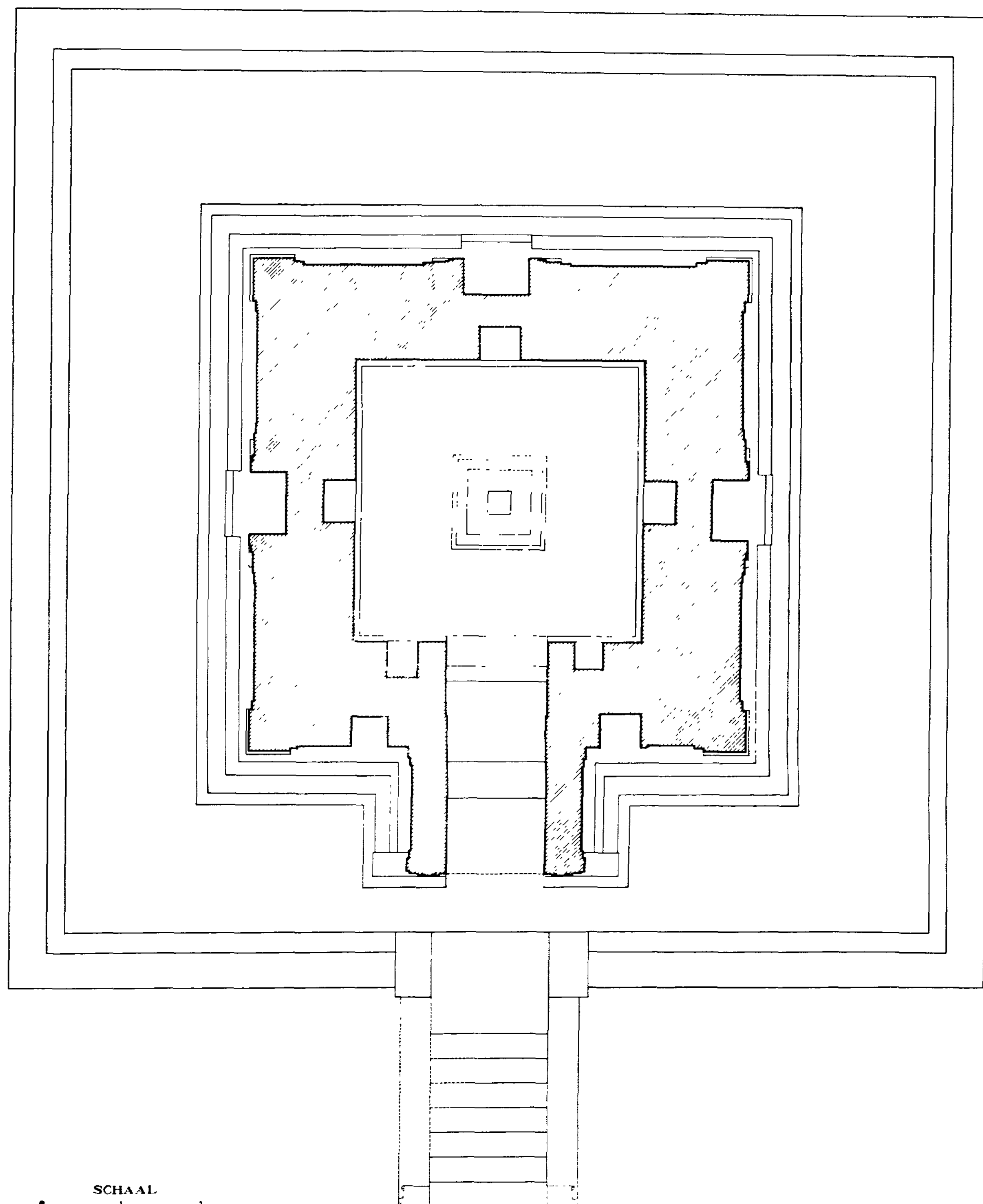
a

b

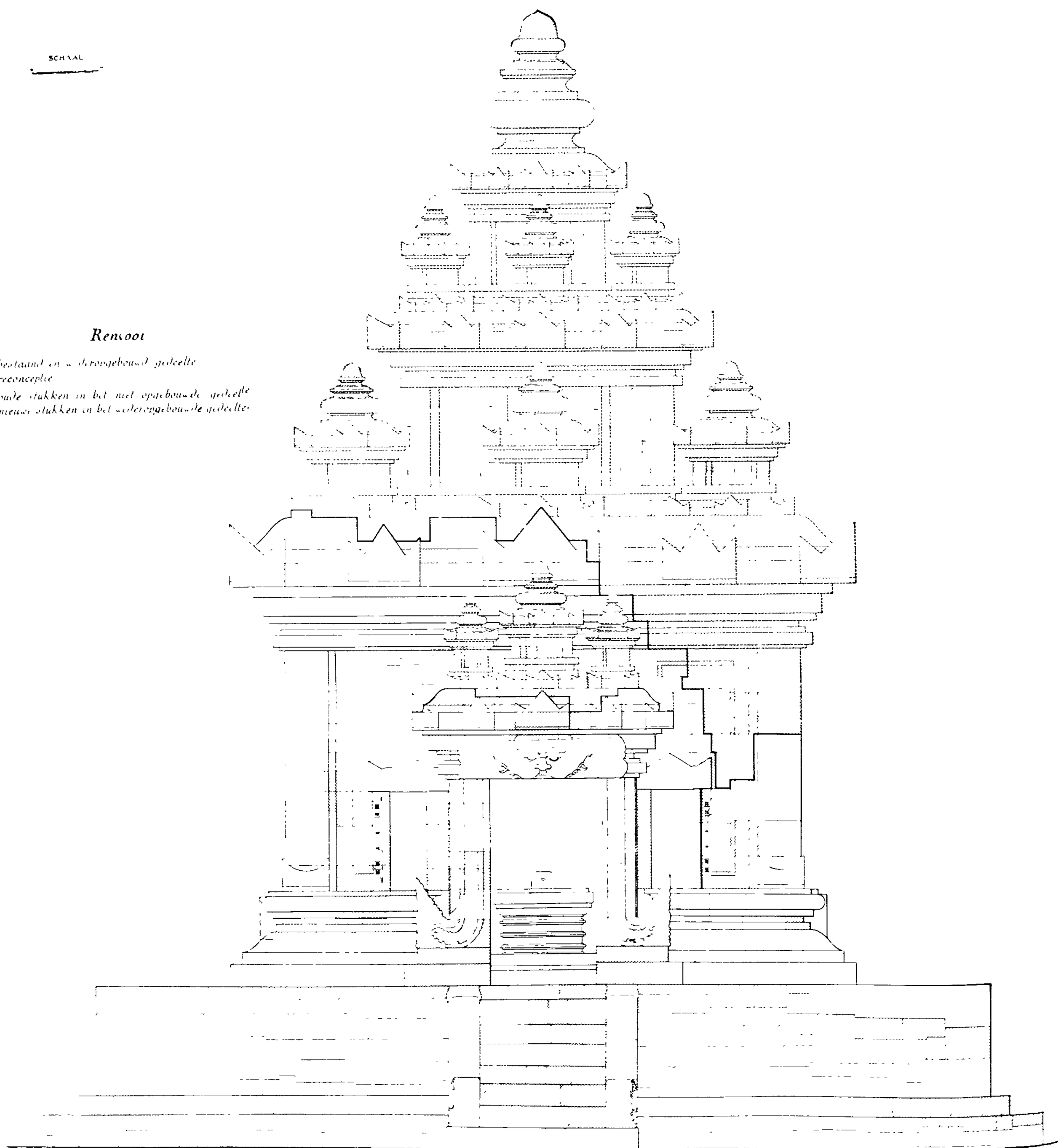
Tjandi Badoet

a. Zuid-Oostelijke hoek van het Noordelijke bijtempeltje na de ontgraving;
b. Voetstuk der poortomlijsting van een der bijtempeltjes
(foto's O. D. 7388 en 7369).

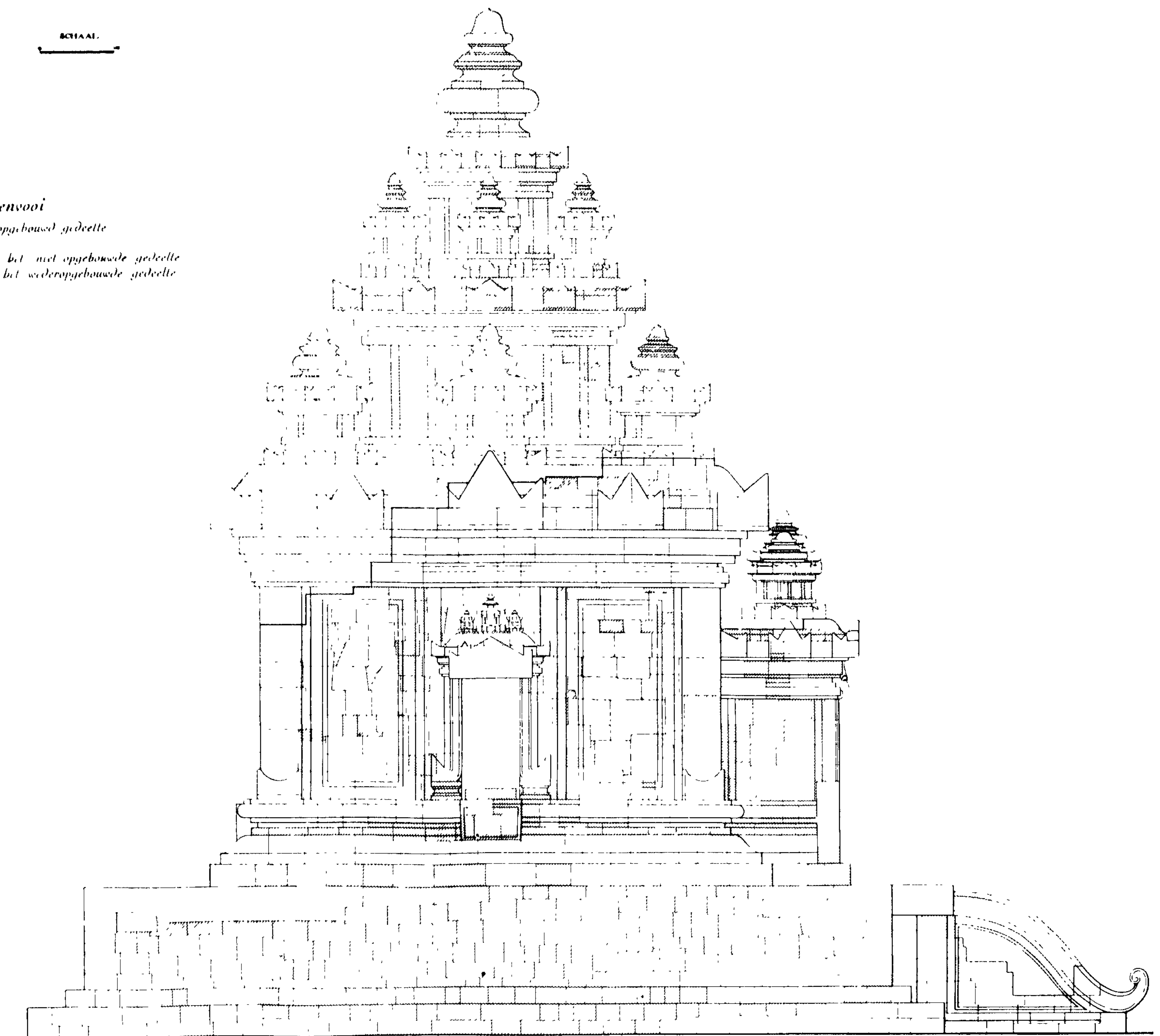
Tjandi Badoet

Plattegrond.

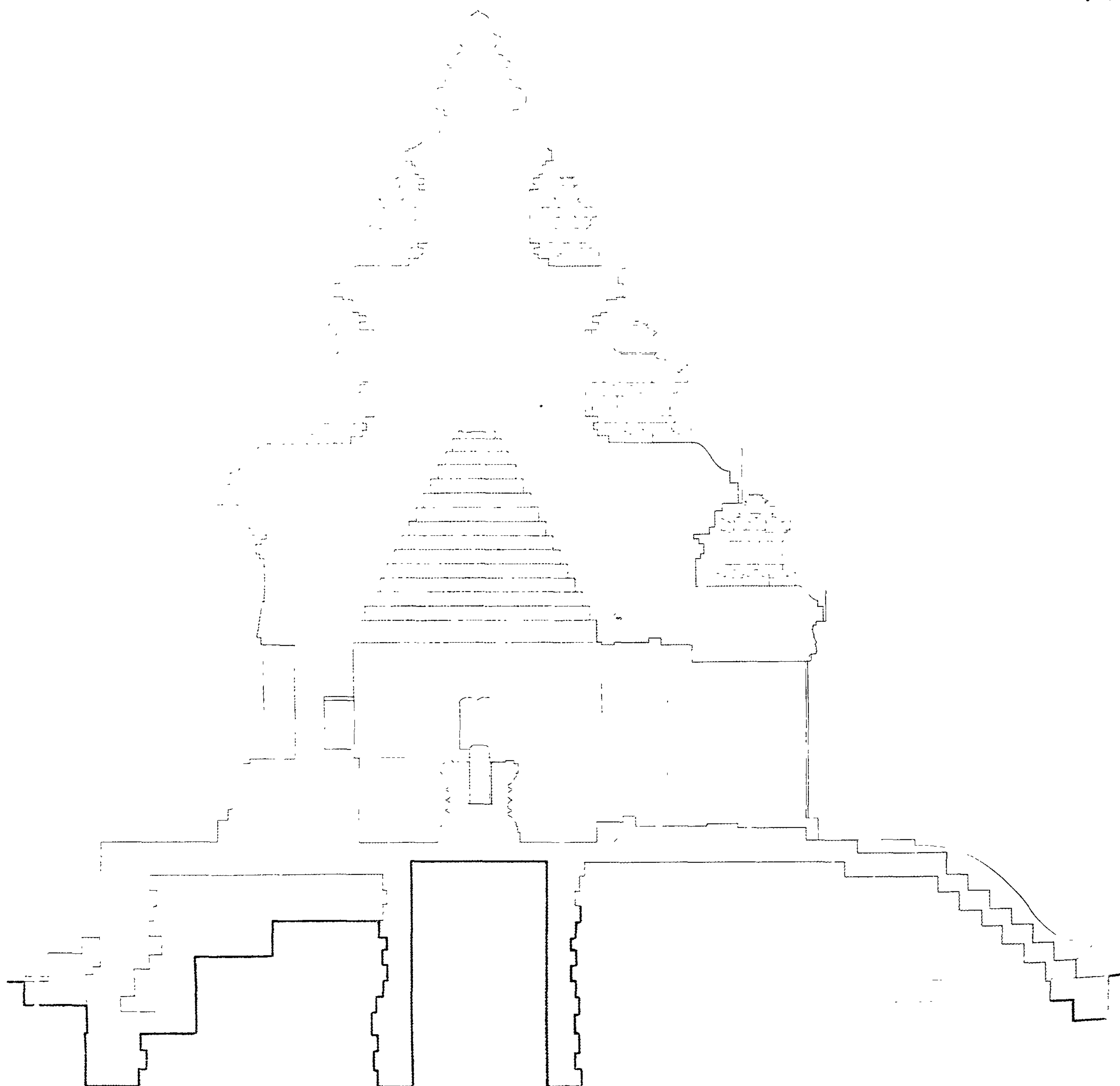
Tjandi Badoet

Verantwoording van de reconstructie en reconceptie van den Westelijken gevel.

Tjandi Badoet

Verantwoording van de reconstructie en reconceptie van den Noordelijken gevel.

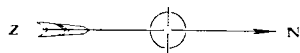

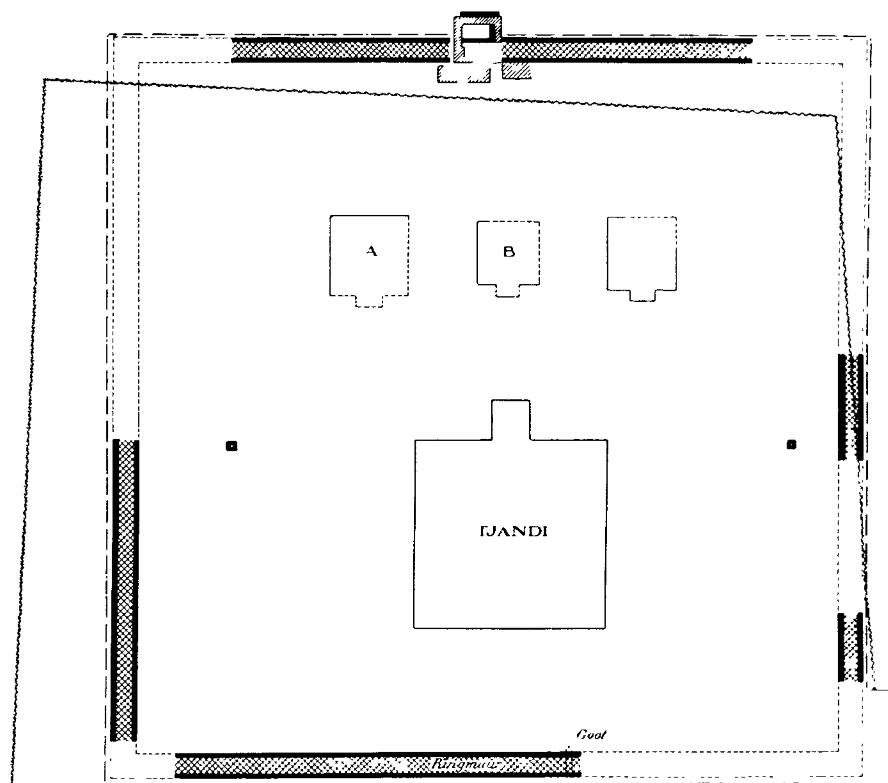
Tjandi Badoet

Lengtedoorsnede.

SCHAAL

0 10 M

SITUATIE

Tjandi Badoet

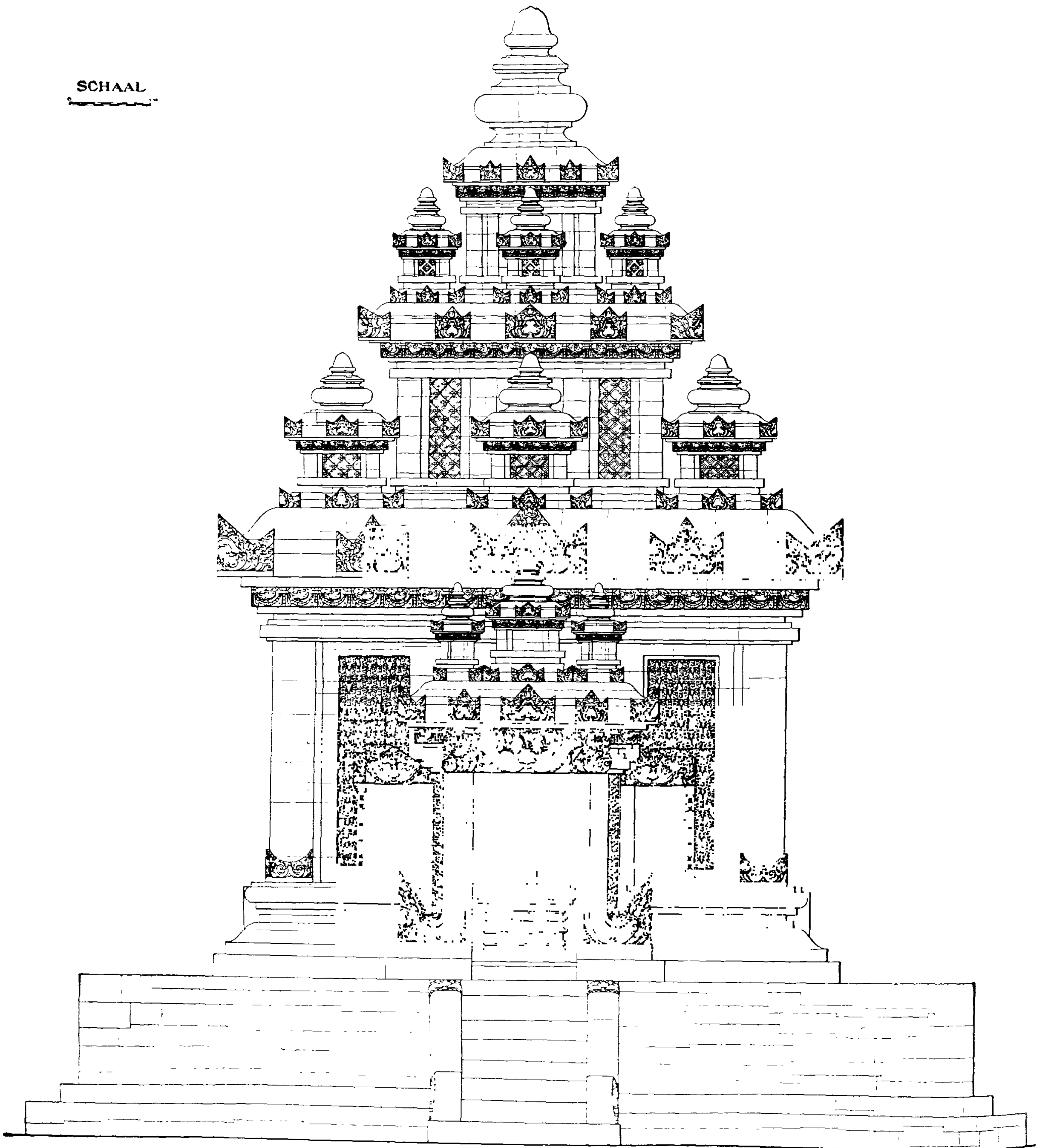
Situatie.

RENVOOI

- OUDE PAGGER
- NIEUWE PAGGER
- WADAS
- BAKSTEEN.
- A LINGGA-TEMPEL
- B NANDI-TEMPEL

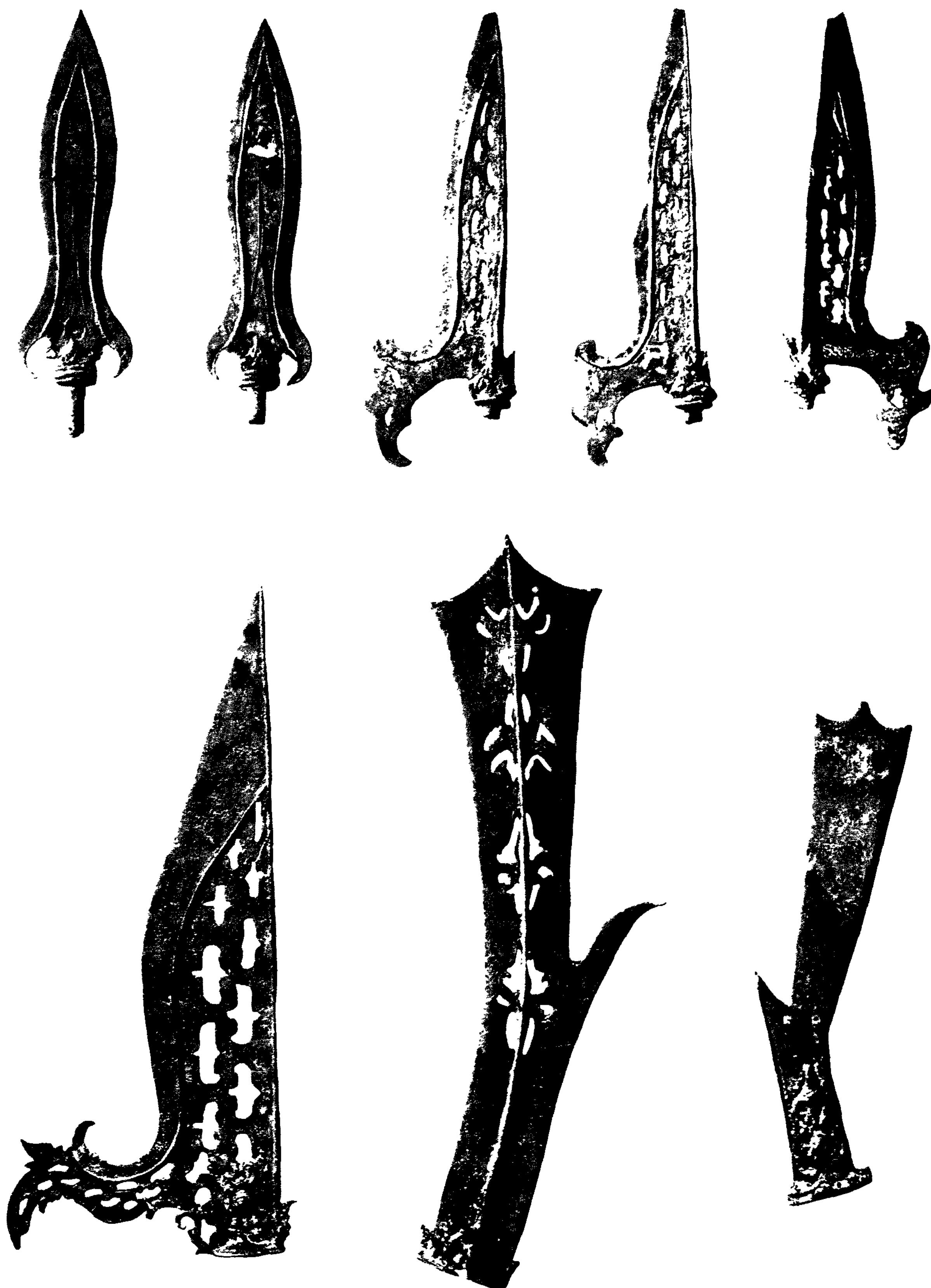
Ingang

Dessa weg

Tjandi Badoet

Westelijke gevel.

Sloemboeng

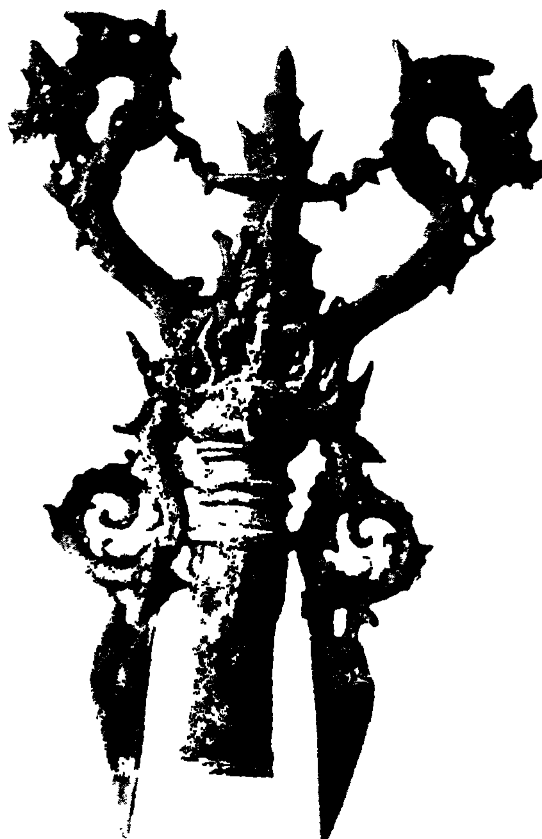
(distr. Gandoesari, afd. Blitar).
Bronzen lanspunten en emblemen.
(2/3 ware grootte).

b

a

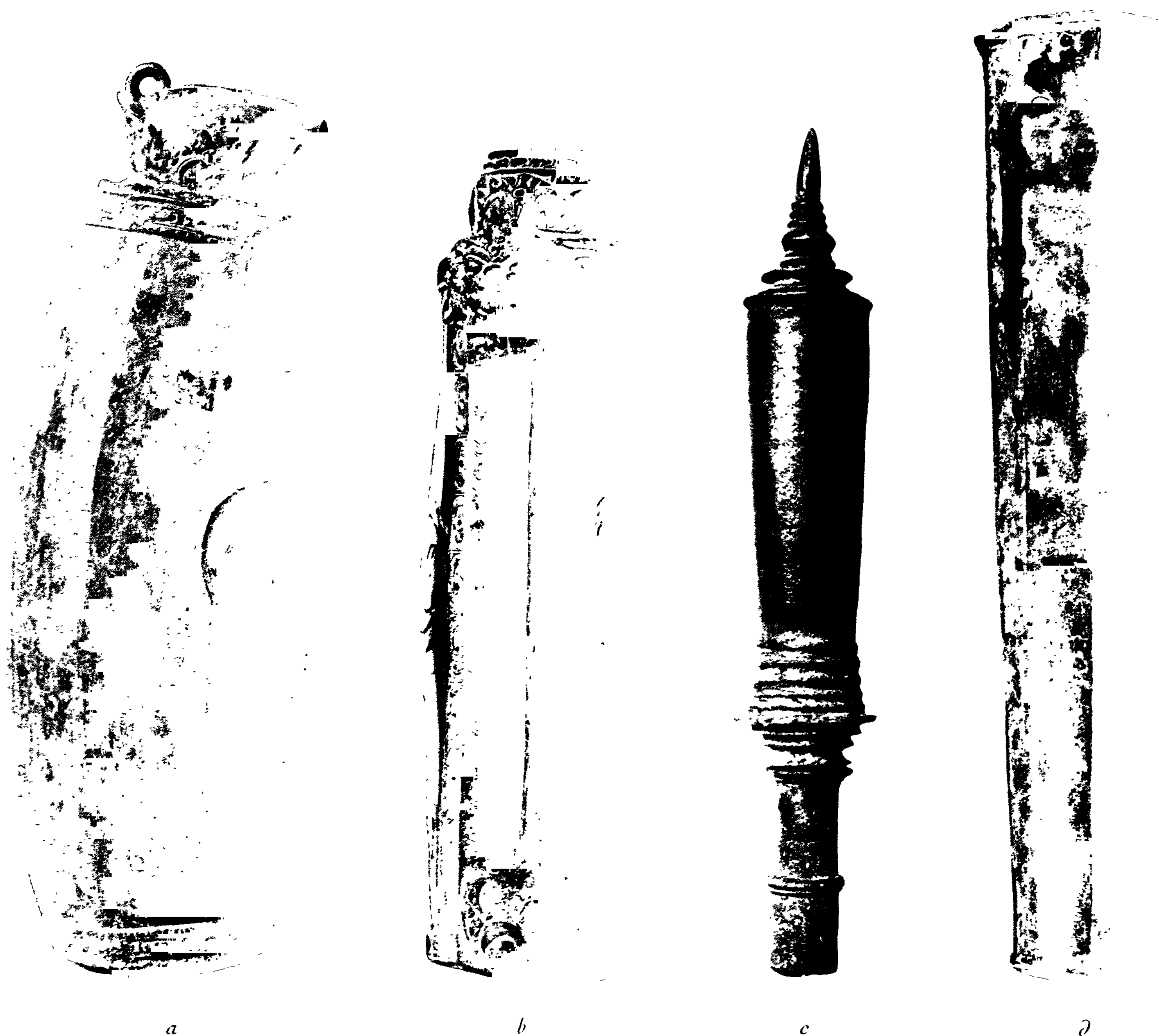

c

d

Sloemboeng
(distr. Gandoesari, afd. Blitar).
a. Bronzen raksasa met ketting, topstuk van een tempelklok, h. 22 c.M.;
b. handtrom, h. 19 c.M.; c. naga-embleem, h. 28 c.M.;
d. wierookbrander, h. 24 c.M.

Sloemboeng

(distr. Gandoesari, afd. Blitar).

a. Bronzen kentongan met jaartal 1209, 1.30 c.M.; b. Idem, 1.31 c.M.; c. gada, 1.25 c.M.; d. koker met jaartal 1185, 1.25 c.M.

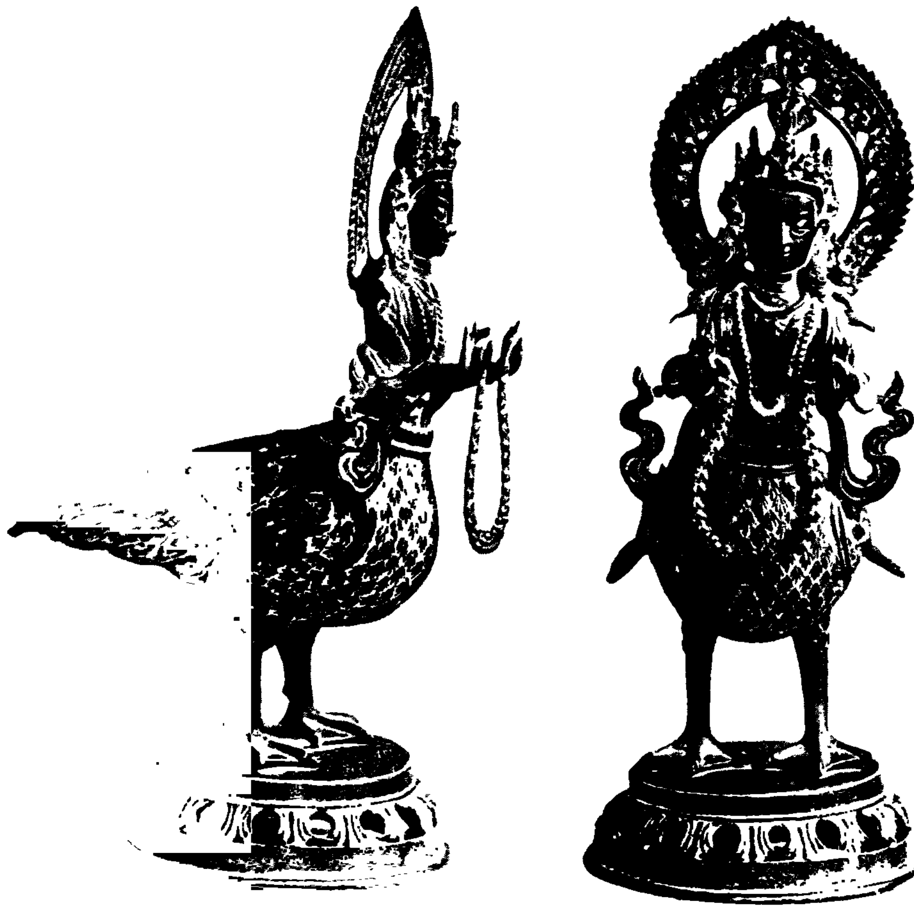

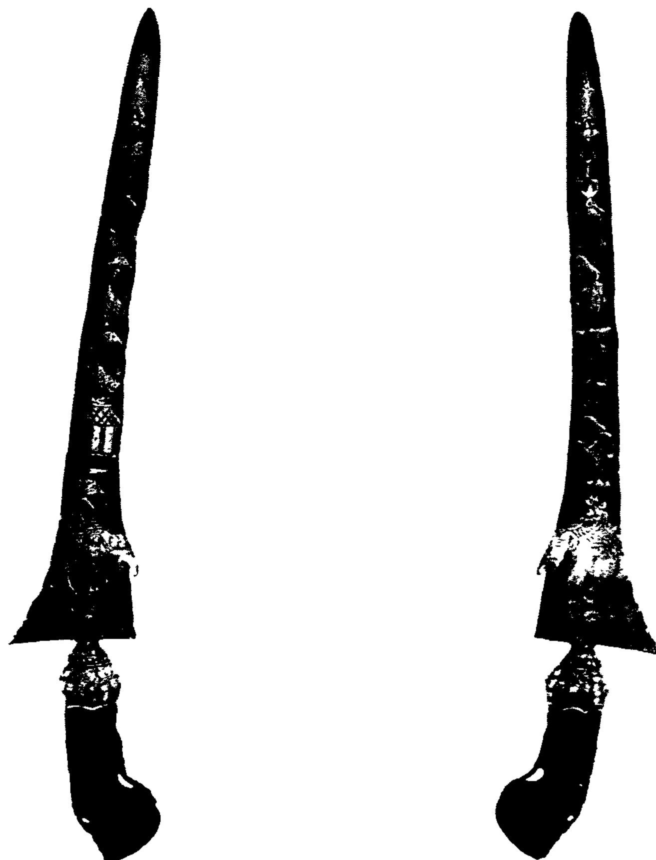
Terracotta-pul

(afk. tusschen Srana en Moentjar bij Blambangan)

1/2 ware grootte.

a

b

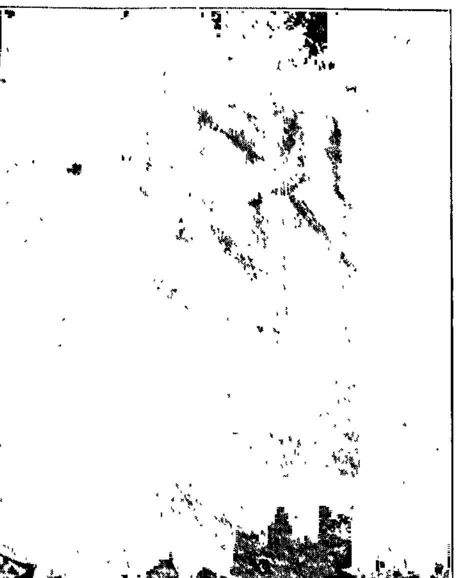
Bronzen kinnara (a) en kris (b) in het bezit van den heer J. W. van Dapperen, Tegal.

Stijlen van een grafmonument aangetroffen op een eilandje in de Kajan, ter hoogte van Long Soengan (rechter zijrivier van de Kajan), boven Long Oeroe, onderafd. Apo Kajan, afd. Samarinda, Z. en O. afd. van Borneo.

a

b

c

d

e

a en b. Stijlen van een grafmonument te Lepo Bakong Long Poh; c. Steenen doodkist te Data Genojang (rechteroever van de Kajan); d en e. Rotsgraven te Long Oeroe, onderafd. Apo Kajan, afd. Samarinda, Res. Z. en O. Afd. van Borneo.

Miniatuur keteltrom.

Afk. kalkbranderij bij Tjibadak. Geschenk van den heer H. J. van Zeyll de Jong, Bandoeng. Mus. no. 5985. Ware grootte.

Oudheidkundige Dienst in Nederlandsch-Indië

Oudheidkundig Verslag 1929

Uitgegeven door het

Koninklijk Bataviaasch Genootschap van Kunsten en Wetenschappen

Weltevreden
ALBRECHT & Co.
1930

INHOUD

LIJST DER PLATEN

Plaat 10. Gewestelijke hoofdplaats Makassar.
Zilveren doopbekken in de Prins Hendrik-kerk. Inventaris I, 21. (Foto O. D. 6332).

„ 11. Omgeving Gewestelijke hoofdplaats Makassar.
Mausoleum Aroe Palakka bij Goa. Inventaris II, 22. (Foto O. D. 9615).
id. Mausoleum Aroe Palakka (ingang) bij Goa. Inventaris II, 22. (Foto O. D. 9616).
Omstreken van de Afdeelingshoofdplaats Maros.
De rotsvesting Boeloe Sepong. Inventaris XIV, 2. (Foto O. D. 9622).

„ 12. Baraboeḍoer. *a.* Rel. III. 4. Maitreya ontsluit voor Sudhana de deur van het kūṭāgāra.
b. Rel. III. 28. Sudhana voor een der versierselen van Maitreya's kūṭāgāra.

„ 13. id. *a.* Rel. III. B 61. Verschijning van een gildehoofd in den lotusvijver.
b. Rel. III. B 88. Het wegschenken van het menschelijk lichaam aan Yakṣa's.

„ 14. id. *a.* Rel. IV. B 18. De bevrijding van gevangenen uit de gevangenis.
b. Rel. IV. B 21. De verlossing van slaven uit de slavernij.

„ 15. id. *a.* Rel. IV. B 51. Ontmoeting van Sudhana en Mañjuçrī.
b. Rel. IV. B 82. Plechtige handoplegging van Samantabhadra voltrokken aan Sudhana.

„ 16. Tjaṇḍi Badoet. Toestand in 1923 voor de ontgraving (foto's O. D. 7383, 7384).

„ 17. id. De Noord-Westelijke hoek met de trap na de ontgraving in Juni 1925 (foto O. D. 7468).

„ 18. id. De Zuid-Westelijke en Zuid-Oostelijke hoeken na de ontgraving (foto's O. D. 7469, 7470).

„ 19. id. De Noord-Westelijke hoek in Juni 1926 na de reconstructie (foto O. D. 8320).

„ 20. id. De Zuid-Westelijke hoek na de reconstructie (foto O. D. 8322).

„ 21. id. De Noord-Oostelijke hoek na de reconstructie (foto O. D. 8319).

„ 22. id. De Westelijke gevel na de reconstructie (foto O. D. 8325).

„ 23. id. *a.* Kālakop van boven den trapvleugel (foto O. D. 7622).
b. Sierstuk van de omlijsting van den ingang (foto O. D. 7621).
c. Sierstuk van den voet van de Oostelijke nis (foto O. D. 7623).

Plaat 33. Sloemboeng, distr. Gandoesari, afd. Blitar.
Bronzen lanspunten en emblemen ($^2/_5$ ware grootte).

„ 34. id. *a.* Bronzen rākṣasa met ketting, topstuk van een tempelklok, h. 22 c.M.
b. handtrom, h. 19 c.M.
c. nāga-embleem, h. 28 c.M.
d. wierookbrander, h. 24 c.M.

„ 35. id. *a.* Bronzen kĕntongan met jaartal 1209, 1.30 c.M.
b. idem, 1.31 c.M.
c. gada, 1.25 c.M.
d. koker met jaartal 1185, 1.25 c.M.

„ 36. Terracotta-pul (afk. tusschen Srana en Moentjar bij Blambangan) $^1/_2$ ware grootte.

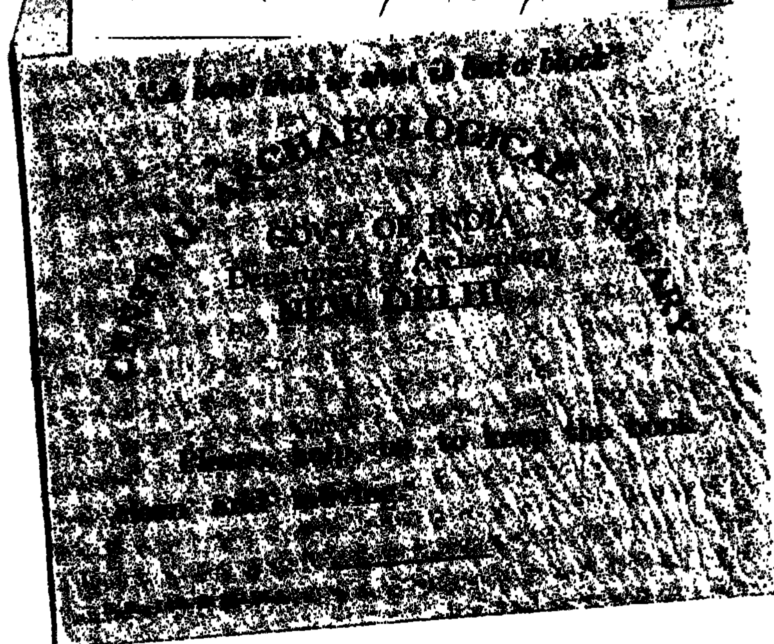
„ 37. In het bezit van den heer J. W. van Dapperen, Tegal.
a. Bronzen kinnara.
b. kris.

„ 38. Stijlen van een grafmonument aangetroffen op een eilandje in de Kajan, ter hoogte van Long Soengoen (rechter zijrivier van de Kajan), boven Long Oeroe, onderafd. Apo Kajan, afd. Samarinda, res. Z. en O. afd. van Borneo.

„ 39. *a* en *b.* Stijlen van een grafmonument te Lepo Bakong Long Poh.
c. Steenen doodkist te Dala Genojang (rechteroever van de Kajan).
d en *e.* Rotsgraven te Long Oeroe, onderafd. Apo Kajan, afd. Samarinda, res. Z. en O. Afd. van Borneo.

„ 40. Miniatuur keteltrom. Afk. kalkbranderij bij Tjibadak. Geschenk van den heer H. J. van Zeyll de Jong, Bandoeng. Mus. no. 5983. Ware grootte.

CENTRAL ARCHAEOLOGICAL
New Delhi
LIBRARY

GOVT. OF INDIA